

MUĞLA
SİTKİ KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

SOBBİAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

SOBBİAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Sciences and Humanities Researches

Journal of Social Sciences and
Humanities Researches

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ali Koçman Kültür Sitesi
Kat: 1 Kötekli 48000
MUĞLA

Kadın Çalışmaları Özel Sayısı

Cilt / Volume: 19 Sayı / Issue: 42

Yıl / Year: 2018

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi

ISSN 2149-5858

Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf Of Mugla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

Baş Editör/Editor

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA

Prof. Dr. Gülay Ö. BEZER

Prof. Dr. Umut AVCI

Doç. Dr. Cafer TOPALOĞLU

Doç. Dr. Serap ÖZEN

Dergi Sekreteri/Editorial Secretary

Çağatay MİRGEN

Kapak Tasarım/Cover Design

Öğr. Gör. Özden IŞIKTAŞ

Baskı/Printing

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası

Muğla Sıtkı Koçman University Press

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks ve Open Academic Journals Index tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBİAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS and Open Academic Journals Index.

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular,

“KADIN ÇALIŞMALARI” özel sayısı ile karşınızdayız. Daha önceki sayılarda da bahsettiğimiz gibi bu sayımızı kadın çalışmalarına ayırdık. Buradaki en temel motivasyonumuz; kadın çalışmalarının artık akademik bir disiplin olarak kabul edilmesi ve bu noktada farkındalık yaratmaktır. Kadın araştırmaları ve toplumsal cinsiyet konuları üzerine sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde kaleme alınmış 10 adet makaleyi incelemelerinize sunuyoruz.

Her biri birbirinden değerli olan yazarlarımız; kadın ve ekonomi, kadın ve sosyoloji, kadın ve tüketim, kadın ve yönetim, kadın ve toplumsal cinsiyet, kadın ve liderlik, kadın ve sanat ve kadın ve edebiyat gibi alanlarda hem teorik hem de ampirik çalışmalar yapmışlardır. Feminist teori kapsamında masallarda kadın algısı, tarihte klasik dönemde hanedanlık ve kadın yöneticiler, Safiye Ali'nin hayatı, kavramsal sanatta kadın simgesi, iş hayatında kadının toplumsal cinsiyet algısı, kadın cinayetleri, kuşaklar bağlamında kadınların tüketim alışkanlıkları, kadına yönelik şiddet ve kadının finansal okuryazarlığı gibi başlıklarla “kadın” kavramı noktasında okuyucuya yeni ufuklar açtığımızı düşünüyoruz.

Bu çalışmanın yayın hayatına kazandırılmasında emeğe geçen herkese sonsuz teşekkür ederim. Sunuş yazısını yazan ve kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet konusunda önemli bir bilim insanı olan değerli akademisyen Doç. Dr. Saniye Dedeoğlu'na da ayrıca teşekkür ederim.

Selamlar,

Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Editör

SUNUŞ

Akademik Bir Disiplin ve Ötesi: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları

Saniye Dedeođlu¹

Kadın hareketinin tarihi 19. yüzyılın sonlarına kadar geri gitse bile kadın çalışmalarının bir akademik disiplin olarak ortaya çıkması ise daha yenidir. İkinci dalga feminizm olarak bilinen ve kadının kamusal alanda erkeklere göre haklarını sorgulayan liberal feminist dalga sonrası özel alanda kadın ve erkeğin güç ilişkilerine ve erkek egemen sosyal ve kültürel kurumsal yapılara odaklanan radikal feminist hareketi takiben ortaya çıkmıştır. Kadın çalışmalarının özellikle sosyal bilimler alanında yaygın kabul gören ve erkeğin bütün toplumu temsil ettiğine ilişkin gizil varsayımı sorgulaması ile başlayan süreç başta sosyoloji olmak üzere tarih, ekonomi ve psikoloji gibi birçok akademik disiplini derinden etkilemiştir. Kadın çalışmaları 1970'lerden itibaren yaşanan post-modernist yaklaşımları da besleyecek şekilde, toplum ve kültürlerin eril tahakküm altında şekillenen yapılarına ve bilme şekillerine meydan okuyarak kadın-merkezli bilme ve anlama biçimlerinin geliştirmesi için katkı sunmaktadır. Üniversitelerde kurulan kadın çalışmaları ve araştırma merkezleri kadın konusunun çok boyutlu interdisipliner bir şekilde ele alınışını hızlandıran bir etki yaratmıştır.

Kadın çalışmaları erkek egemen bilgi üretme ve bilme biçimlerini değiştirirken, toplumsal cinsiyet araştırmaları ise kadın erkek arasındaki eşitsizliklere odaklandığından güç ilişkilerini ve toplumlarda, kültürlerde ve devletlerin işleyişine içkin olan alanlarda egemen politik güçleri anlamayı hedefler. Ki bu konular sanat, edebiyat, sosyal ve ekonomik ve kültürel disiplinleri gibi birçok akademik alanı kapsar. Kadınların erkeklere göre farklı toplumsal konumlarının nedenleri ve bu ikincil konumları yeniden üreten bütün toplumsal yapı, kurum ve süreçler toplumsal cinsiyet araştırmalarının konusu olabilmektedir. İrk, etnik ve sınıf temelli ayrımlarla etkileşim içinde olan toplumsal cinsiyet, bu eşitsizlik yaratan nedenlerin ayrı ayrı ele almaktan ziyade iç içe geçmişlikleri ve bağlantıları akademik analiz ve araştırmaya dahil etmenin elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yapısal anlam değişiminin yanı sıra toplumsal cinsiyet araştırmaları toplumsal cinsiyet konusunun sadece kadın odağını kaydırarak erkeklerin ve erkekliğin ve farklı cinsel yönelime sahip bireyleri de çalışma konularına dahil ederek disiplinin entelektüel boyutunu genişletmektedir. Son yıllarda ise bu konulara beyaz olmak, ekolojik feminizm, materyalist feminizm ve teknik bilimlerde eklenmiştir.

Toplumsal cinsiyet, hem toplumsal ilişkilerin hem de toplumsal ayrımların daha iyi anlaşılmasını ve tanımlanmasını kolaylaştıran ampirik ve teorik bir kavramsallaştırma. Toplumsal cinsiyet kavramı başlangıçta cinsiyet kavramının sınırlılığında, yani cinsler arasında var olan farklılıkları sadece biyolojik temelli olarak tanımlamanın sınırlamasından kurtulmak için kullanılmıştır. Yani toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların sadece biyolojik farklılıklar olmadığını vurguladığı gibi, bu biyolojik farklılıkların sonucu olarak ortaya çıkan sosyal ve kültürel değerlerin oluşturduğu farklılıkları işaret etmek için kullanılmıştır. Böylece toplumsal cinsiyete ilişkin kategoriler, örneğin kadınlık ve erkeklik kavramına içkin olan davranışlar, kişilik özellikleri, roller, tümü aslında sosyal ve kültürel bir dizi yapı dolayında oluşturulmuş kategorilerdir. Bu

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

kategoriler toplumsal olarak oluşturuldukları ölçüde, sabit ve evrensel tanımlara sığdırılmazlar, tam tersine toplumsal değişim sürecinde değişip, dönüşürler (Nicholson, 1994).

Toplumsal cinsiyet kavramının farklı bir kullanımı, kadınla erkek arasındaki ayrımın ilişkisel boyutlarını ortaya çıkarmak için geliştirilmiştir. Bu kavramı sosyal ilişki olarak açıklayan yaklaşım aslında, kadın ve erkek olmanın, kadın ve erkeklerin toplumdaki kaynaklara erişimi, bunların kullanım hakkı ve bu hakların kontrolü alanlarında yeniden üretildiğini tanımlamaktadır (Kandiyoti, 1998). Kadın ve erkek olmak gibi heterojen sosyal kategoriler, toplumsal cinsiyet kavramının bu anlamı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kadın-erkek olmaya ilişkin kimlikler ve bu kimliklere tekabül eden farklılıklar, hem üzerinde sürekli mücadele edilen hem de çelişkili alanlara denk düşmektedir. Yine, bu kadın ve erkek olmak kategorileri içinde yer alan ilişkiler ve farklılıkların analizi belirli bir tarihsel ve sosyal çerçevede içinde değişiklikler göstermektedir (Moore, 1994; Nicholson, 1994).

Toplumsal cinsiyet kavramının son zamanlardaki kullanımı, sosyal bilimlerdeki post-modern tartışmalardan yakından etkilenmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde farklılığa, marjinalliğe ve 'ötekine' yapılan vurgudan dolayı, toplumsal cinsiyet kavramı önemli analiz birimlerinden biri haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı "kadın ve erkek arasındaki her türlü sosyal olarak yaratılan farklılığa hitap ettiği gibi, aynı zamanda kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklara ithaf edilen her türlü sosyal ayrımlaştırmayı da kapsamaktadır" (Nicholson, 1994:79). Post-modern yazarlar toplumun, sadece kişilik kalıplarını, davranışları ve sosyal rolleri etkilemekle kalmayıp aynı zamanda cinsiyetin kavramlaştırılma biçimini de etkilediğini öne sürmektedirler. Post-yapısalcılar içinde yer alan feminist yazarlardan Butler ve Scott toplumsal cinsiyet kavramını daha da öteye taşımışlardır (Butler ve Scott, 1992). Onlara göre, varolan kurumsal güçlerin cinsler arasında yarattığı eşitsizliklerin ötesinde, toplumda varolan cins temelli işbölümü hem eşitsizlikler ve hem de baskılar yaratırken, bu durum erkekler için avantajlı konumlar oluşturmaktadır. Varolan toplumsal cinsiyet kimlikleri, bazı kimlikleri (maço erkek, heteroseksüellik gibi) görünür ve doğal kılarken, bazılarını karşı ayrımcılığa neden olmaktadır. Bütün güç ilişkilerinde bir cinsiyet temeli olduğunu kabul ederek, Butler ve Scott şunu ifade etmektedirler; kadın-erkek; dişil-eril gibi cinsiyete dayalı ayrımlaşmaya işaret ederken, unutmamalıyız ki bu ayrımlar sadece bazı söylemsel (discursive) yapıların özel birer sonuçlarıdır.

Hem kadın çalışmaları hem de toplumsal cinsiyet araştırmaları günlük hayatta, küresel düzeyde kültürel, ekonomik ve sosyal olarak yaşanan eşitsizlikleri anlamak ve açıklamak için ortaya çıkmıştır. Ve bu çabanın sonucu olarak tarih, edebiyat, fen bilimleri, sosyoloji ve ekonomi gibi disiplinlerin bilgi üretme biçimleri derinden etkilenmiştir. Bu gelişme sadece interdisipliner çalışmaların ortaya çıkmasına değil ama kadın ve toplumsal cinsiyet kavramlarının anaakımlaşmasına da neden olmuştur. Bu anaakımlaştırma çabalarının sadece akademik çalışmaları değil ulusal ve küresel politika (AB, BM gibi) yapıcılarının politikalarını da yakından etkilediğini görmek mümkündür.

Kaynakça

Butler, J. ve J. Scott (der.) (1992) *Feminists Theorize the Political*, Routledge, Londra

Kandiyoti, D. (1998) "Gender, power and contestation: Rethinking bargaining with patriarchy"
C.Jackson and R. Pearson (der.) *Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy*
içinde, Routledge, Londra ve New York

Moore, H. (1994) *A Passion for Difference*, Polity Press, Cambridge

Nicholson, L. (1994) "Interpreting gender", *Signs*, vol. 20, no.1, ss.79-105

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board*

- Prof. Dr. Mehmet Marangoz**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Adnan Diler**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Ayşe AYDIN**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Bayram AKÇA**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Bayram COŞKUN**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Erkan POYRAZ**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Prof. Dr. Gülşar Kurt GÜMÜŞ**
Dokuz Eylül Üniversitesi
İşletme Fakültesi
- Prof. Dr. Muzaffer DEMİR**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Nurşen ADAK**
Akdeniz Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Turgut Yiğit**
Ankara Üniversitesi
Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi
- Doç. Dr. Adem ÖGER**
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

- Doç. Dr. Burhan KILIÇ**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi
- Doç. Dr. Doğan Kutukuz**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi
- Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Serap Özen**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Doç. Dr. Yıldırım KIZGIN**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Dr. Öğr. Şerife Durmaz**
Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Binnaz Koca**
İnönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Özbek**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Çisel Ekiz Gökmen**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Funda BAYRAKDAROĞLU**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Gaye Gökalp Yılmaz**
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
- Dr. Öğr. Üyesi Gül AKTAŞ**
Pamukkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

*İlgili sayıda hakemlik yapan öğretim üyeleri de listeye dahil edilmiştir. Sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

1	Funda BAYRAKDAROĞLU, Çağlar ÖZBEK	1
	Kadınların Tüketim Alışkanlıklarının Kuşaklararası Boyutu, <i>Derleme / Review Paper</i>	
2	Serap ÖZEN, Damla CAN	13
	İnsan Kaynakları Yöneticilerinin İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Algıları, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
3	Didem KONYA	35
	Türkiye'nin İlk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
4	Sait YILDIRIM	55
	Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı, <i>Derleme / Review Paper</i>	
5	Mualla KÖSEOĞLU	77
	Kadına Yönelik Şiddet Sorununun Sosyalleşme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Değerlendirilmesi, <i>Derleme / Review Paper</i>	
6	Ali BAYRAKDAROĞLU, Seranay BİLGE	97
	Finansal Eğitimin Finansal Okur-Yazarlık Üzerindeki Etkisi: Muğla İlinde Kadınlara Yönelik Bir Araştırma, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
7	Muzaffer DEMİR	121
	Klasik Dönem (MÖ 500-300) Halikarnassos Kentinde Hanedanlık ve Kadın Yöneticiler, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
8	Ü. Ilgaz (ÖZGEN) TOPCUOĞLU	135
	Kavramsal Sanatın Öncüsü Marcel Duchamp'ın Çalışmalarında Kadın İmgesi, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
9	Evrin ERSÖZ KOÇ	149
	Liberating Serpentine Goddesses on the Borderlands: Cherrie Moraga's Feminist Architecture in The Hungry Woman: A Mexican Medea, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	
10	Jülide ERKEN	163
	Feminist Teori Işığında Muğla Masallarında Kadın Algısı, <i>Araştırma Makalesi / Research Paper</i>	

Kadınların Tüketim Alışkanlıklarının Kuşaklararası Boyutu

Funda BAYRAKDAROĞLU¹, Çağlar ÖZBEK²

Öz

Derleme

Tüketim özellikle günümüzde salt temel ihtiyaçları gidermek üzerine gerçekleşmemektedir. Tüketim ve toplumsal cinsiyet ilişkisi de yapılan çalışmalarda önemli bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. yüzyıl, özellikle kadınların ve çocukların tüketimine ve bununla ilgili araştırma ve çalışmalara sıklıkla yer vermektedir. Günümüzde sosyal medya ve reklam çalışmaları incelendiğinde de bu iki hedef kitlenin, hem tüketen hem de tüketimi sağlayanlar açısından başat değerde olduğu görülmektedir. Çocukluktan yetişkinliğe evrilen bu süreçte, kadınların farklı kuşaklardaki tüketim alışkanlıklarının incelenmesi de akademik çalışmalar için önem arz etmektedir. Temel olarak Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) çerçevesinde değerlendirilecek olan kuşaklar ve bu kuşaklardaki kadınların tüketim kalıpları çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı kadınların, farklı kuşaklarda hangi tüketim alışkanlıklarına sahip olduğunu, ihtiyaç temelli tüketimin hedonist tüketime dönüşme süreciyle kuşaklar arasında bir ilişki olup olmadığını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Tüketim, Kadın Tüketiciler, Kuşaklar

Jel Kodu: E21, J16

Generational Aspect of Consumption Patterns of Women

Abstract

Review Paper

Consumption is embraced not only to satisfy mere basic needs especially in these days. The relation between consumption and gender is very determinative in studies. 21 century gives place to especially consumption of women and children and related studies frequently. Nowadays, when social media and advertising studies are examined, it is seen that those two target markets have dominant value with regard to both consumer and consumption providers. In this process that evolves from childhood to adulthood, analysis of consumption habits of women from various generations become more of an issue. Basically, the essence of this study is composed of Baby Boomer Generation (1946-1964), X Generation (1965-1979), Y Generation (1980-1999) and Z Generation (2000 and later), and consumption patterns of women from those generations. The purpose of the study is to examine what kind of consumption patterns women have from different generations and to see if there is a relation between evolution process of need-based consumption to hedonistic consumption and generations.

Key Words: Gender, Consumption, Women Consumers, Generations

Jel Codes: E21, J16

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 06.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.08.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, fkaya@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4460-0473>

² Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, caglar@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2136-2505>

Giriş

Sosyal bilimlerde özellikle 1980’li yılların sonrasında tüketim, önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu olgunun bu kadar öne çıkmasının birçok farklı nedeni olmakla birlikte, küreselleşmenin etkisi diğerlerinden çok daha belirleyici olmuştur. Küreselleşmenin tüm dünyada bütün toplumsal kurumlar üzerindeki dönüşüm etkisi, sermayenin uluslararasılaşması, çok-uluslu şirketlerin hükümranlığı, televizyon, reklam ve internetin bireylerin ve ailelerin hayatındaki yükselen önemi, ihtiyaç ve tüketim olgularının yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Günümüzde tüketimin “hayat tarzı” kavramıyla aynı düzlemde tartışılıyor oluşu da tesadüf değildir. Günümüzün tüketim kültürü içinde bu terim; bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve üslupçu bir özbilinci çağırıştır. Bir kimsenin bedeni, giysileri, konuşması, boş zamanını değerlendirme şekli, yiyecek ve içecek beğenileri, ev, otomobil ya da tatil tercihleri tüketicinin beğeni ve üslup duygusunun bireyselliğinin işaretleri olarak görülür (Featherstone, 2005:140).

Bütün bu kavramların yeniden düşünülmesi aynı zamanda günümüz dünyası için kavramların içeriklerinin de değişmesine neden olmaktadır. Artık tüketime ve tüketici davranışlarına ilişkin her kavram, eskisi kadar kolay açıklanamamaktadır. Bunun için tüketici davranışlarını açıklamaya çalışırken birden fazla faktörü göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Yağcı ve İlarıslan, 2010:142).

Tüm bu dönüşüm süreci yaşanırken, sosyal bilimlerde başka bir tartışma konusu daha diğer dönemlerden daha fazla öne çıkmaya başlamıştır: Toplumsal cinsiyet (*gender*). Toplumsal cinsiyetin sosyal bilimlerin araştırma sahasında önemli bir değişken olarak yer alması, özellikle 1980 sonrası dönemde dikkat çekmektedir. Kadınların, bu zamana kadar “görünmez” bir kategori olarak ele alınması, feminist hareketin ve akademik bilgi üretim sürecinin de desteğiyle yok edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türkiye’de bu tarihlerden sonra kadınlar üzerine gerçekleştirilen saha çalışmaları yoğun bir şekilde varlık göstermeye başlamıştır.

Tüketim ve kadınların tüketime katılma boyutu da, diğer tüketim çalışmaları arasında sıklıkla tartışmaya açılmış, televizyon programları, reklamlar, basılı ve görsel yayınlar, popüler kültür ve bu anlamda tüketimin toplumsal cinsiyet boyutu öne çıkmıştır. Bununla beraber farklı kuşaklara sahip kadınların, farklı tüketim alışkanlıklarına sahip olması da sosyal bilimlerin alanında hızla tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu çalışmanın amacı kadınların, farklı kuşaklarda hangi tüketim alışkanlıklarına sahip olduğunu, ihtiyaç temelli tüketimin hedonist tüketime dönüşme süreciyle kuşaklar arasında bir ilişki olup olmadığını toplumsal cinsiyet bağlamında kavramsal olarak incelemektir.

1. Tüketimin Feminizasyonu

Kadınların, tüketimle ilgili araştırmalarda bir değişken olarak yer alması genellikle iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi “kadının tüketim nesnesi haline dönüştürülmesi süreci” ve “kadının tüketen olarak varlığı”. İlk madde, yani kadının tüketim nesnesi/meta haline dönüştürülme süreci özellikle görsel

medyadaki kadın imajıyla yakından ilişkilidir. Bu noktada üzerinde durulması gereken, kadının popüler kültür metinlerinde hangi etkenler tarafından birer meta olarak yansıtılması ile ilgilidir.

Özellikle popüler kültür çalışmalarında dikkat çeken, “kadın” imgesinin nasıl kullanıldığına ilişkin sorundur. Kadının popüler kültür ürünlerinde ve metinlerinde sıklıkla ikincil planda gösteriliyor oluşu, kadın imgelerinin salt cinsellik temelli sergileniyor oluşu feminist kültür kuramcıları tarafından eleştirilmektedir. Kitle iletişim araçlarının da desteklediği bu süreç, kadın imgesinin bu metinlerde cinsellikle eşdeğer tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Yapılan çalışmaların tarihsel gelişimi incelendiğinde, 1960’lı yıllarda kadının ev içindeki işlevi vurgulanırken, iş hayatında kadının zorluklarla karşılaşan, cinsel tacize maruz kalan olarak nitelendirilmesi dikkat çekmektedir. Kadına “anne, eş, evin düzeni ile ilgilenen” gibi sıfatlar verilirken, erkek, “ev dışındaki tüm işlerle ilgilenen” olarak yansıtılmaktadır. Bu kamusal alan-özel alan ayrımının kadınlar ve erkekler tarafından nasıl paylaştırıldığına kanıttır.

Bu anlamda popüler kültürde kadın imgesinin kullanılış biçimi, feminist eleştirmenleri ve feminist kültür kuramcıları da harekete geçirmiştir. Temelde popüler kültür tartışmalarının odağını ataerkil yapının oluşturuyor oluşu da konuyu feminist kuram çerçevesinde inceleyenlerin dikkatini çekmektedir. Rakow şu noktaya vurgu yapmaktadır: “İletişim alanında popüler kültür tartışmaları olarak nitelenen tartışmalar, feminist bakış açısından iki nedenden dolayı sorumludur: Birincisi, temel tartışmacılar arasında kadın yoktur ve ikincisi, toplumsal iktidarın çözümlenmesini yapan tartışmalar ataerkil toplum üzerine odaklanmayarak feminist kuramsal çözümlenmeyi dışlarlar” (1995:15).

Görüldüğü gibi feminist kuramcılar popüler kültür metinlerinde kadın imgesinin kullanılış biçiminden daha çok kültürün üretim sürecinde de ataerkil yapının belirleyici konumundan duydukları rahatsızlıkları dile getirmektedirler. Bunu birincil sorun olarak kabul eden eleştirmenler, ikinci olarak ise kadının bahsettiğimiz metinlerde hangi şekillerde kullanıldığını belirterek, kadının ikincilleştirilmesi sorununa değinirler. Tüm bu tartışmaların yanında, kadınların popüler kültürle ve onun metinleriyle olan ilişkisi de önem teşkil etmektedir. Yapılan araştırmalarda kadınların ev içinde erkeklerden daha fazla vakit geçirmesi, çalışma hayatına erkeklere oranla daha düşük katılımı gibi nedenlerden dolayı popüler kültürün içinde erkeklere oranla daha fazla buldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla (özellikle ülkemizde gözlemlenebilen bir durum olarak) kadınların popüler kültürün en yaygın olarak üretildiği televizyonla olan ilişkileri de farklı bir boyuta bürünmektedir. Televizyon ve radyo, kadınlar tarafından serbest zaman ya da boş zaman etkinliklerinin araçları olarak değil, gündelik hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak konumlandırılmaktadır (Hobson, 1995:147). Bugün bu parçalara internet ve cep telefonlarını da eklemek mümkündür. Yeni teknolojilerle kadınların bu ilişkisi kadınların, tüketim sürecinde erkeklere nazaran daha fazla yer almalarını sağlamaktadır.

Popüler kültürün kitle iletişimi alanında en büyük destekçisi olan televizyon da kadın imgesinin ne şekilde kullanıldığı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Kadının cinsel bir meta olarak yansıtılması, kadını salt beden ekseninde ele alması bakımından televizyon (ve şimdilerde internet teknolojileri) bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Kadın bedeni medyada, cinselliği çağrıştıran, erkeklerin kullanımına sunulmuş ikincilleştirilen ya da sadece ev içinde ailenin bir temsilcisi olarak sunulurken, ataerkil yapının etkilerini daha da pekiştirmek görevini üstlenmektedir.

Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz bir nesne vardır: Bu nesne BEDEN'dir. Bin yıllık püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimi altında bedenin “yeniden keşfi” ve reklamda, modada, kitle kültüründeki (özellikle de dişil bedenin ki bunun neden böyle olduğunu açıklamak gerekecek) mutlak varlığı -bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültürü, gençlik, zariflik, erillik/dişillik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakarca uygulamalar, bedeni kuşatan arzu söyleyişi-, bunların hepsi bedenin günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlaki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır (Baudrillard, 2008:163).

Toplumsal bir kategori olarak cinsellik ve cinsiyet, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler alanına hızla nüfuz etmiştir. Modernitenin yapı üzerindeki düalist geleneği, cinsiyet üzerinde de devam etmiş ve cinsiyet salt biyolojik olana indirgenmiştir: Kadın ve Erkek (Özbek, 2016:53). Bu anlamda aydınlanma modernizminin evrensel öznesinin cinsiyetsiz ve aşkın olmaktan öte, yalnızca cinsiyetli değil aynı zamanda çok özgül olduğu giderek açıklık kazanmıştır: Batılı, burjuva, beyaz ve heteroseksüel bir erkek (Thornham, 2006:33). Yapılan çalışmalarda, tüm dünya ülkelerinde popüler kültür üretiminin “beyaz erkekler” tarafından üstlenildiği ortaya çıkmaktadır. Mevcut ataerkil yapının basit bir göstergesi olan bu durum, kadının popüler kültür metinlerinde kullanımı da ataerkil bakış açısıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye gibi popüler kültürün yerel versiyonlarıyla tüketildiği ülkelerde de aynı durum gözlenmektedir. Televizyon programlarında “güzel” kadın imgesinin seçilmesi (örneğin haber bültenleri sunucuları, reklamlar gibi), magazin ve eğlence programlarında kadın cinselliğine vurgu yapılması vb. durumlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Son dönemde tüketim ve kadın ilişkisinin kurulduğu çalışmalar (Köse, 2011; Bilgin, 2015), toplumsal cinsiyet değişkeninin ilk yansımasının kadınların birer meta halinde tüketime katılması ile ilişkilendirilmiştir. Diğer etken ise, kadınların tüketen olarak nasıl konumlandığı ile ilgilidir.

Kadınların tüketime katılmaları, eğitim seviyesi, gelir seviyesi, medeni durumları gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Ancak evrensel olarak kabul gören yaklaşım, kadınların erkeklere kıyasla tüketim eğilimlerinin daha sık olduğu yönündedir. Literatürde “alışverişin femininleşmesi” (Durakbaşı ve Cindoğlu, 2003) olarak da ifade bulan bu yaklaşım, özellikle 1980’li yıllardan sonra artan alışveriş merkezleri, reklam, televizyon gibi faktörlerle kadınların alışveriş

deneyimlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Reklam sektörünün kadınları özellikle hedef kitle olarak belirlediği gerçeği, kadınların tüketime daha sık katıldıklarını göstermekle birlikte, aynı zamanda ataerkil ideolojinin de bu düşüncüyü beslediği bilinmektedir. Ataerkil ideoloji, kadınların aile içerisinde, çocukların bakımı, evin temizliği ve dolayısıyla tüm bu uğraşlardan doğan ihtiyaçların giderilmesinin sorumlusunu “kadın” olarak belirlemektedir. Bu mecburiyet kadınların özel alana sıkışmasına neden olmakta ve tüketimin de “tüketen” olarak nesnesi haline dönüşmesine yol açmaktadır.

Tüketim son dönemde özellikle hedonizm (hazcılık) boyutunda da tartışmaya açılmaktadır. Hedonizm genel olarak, insanın eylemlerini haz sağlayacak şekilde planladığını ve bu anlamda hazın mutlak iyi olduğunu ifade eden felsefi bir görüş olarak ifade edilebilir. Tüketimi hazla ilişkilendiren bu yaklaşım, kadınların da hedonist bir arzuyla hareket ettiğini savunur (Özdemir ve Yaman, 2007; Aytekin ve Ay, 2015; Kükrer, 2011). Alışveriş ve tüketim artık kadınların gündelik yaşamlarının bir parçası haline gelmiştir. Özcan, insanların bu denli tüketime yönelmelerinin ve alışveriş çılgını haline dönüşmelerinin temel nedenini, modernleşmeye bağlı olarak gelişim gösteren kentleşmenin getirdiği sıkıntılardan ve günlük problemlerden geçici de olsa kurtulabilme isteği olup tüketimin de bu noktada modern birey için bir sığınak işlevi gördüğünün altını çizmektedir (2007:145). Hedonist yaklaşımın yanında faydacı tüketim eğilimleri de kadınların alışveriş deneyimlerini ortaya koyan yaklaşımlardan biridir. Bu noktada Tavukçu ve Topuz’un (2018) kadın tüketicilerin internet üzerinden satın alma niyetinin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinden ne ölçüde etkilendiğini belirlemeye çalıştığı araştırması, kadınların, internet üzerinden satın alma niyetlerinin, kişisel gelir, internet kullanım süresi ve alışverişte harcanan paranın miktarına göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymasından bakımından önemlidir. Başka bir çalışmada (Bırol, 2014) ise, kadınların sosyo-ekonomik göstergelerinin tüketim alışkanlıklarına doğrudan etkisi olduğu, yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip kadınların markalara yönelik daha “bilinçli”, düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip kadınların ise tükettiği ürünleri bir haz nesnesine dönüştürmesinden dolayı karar verme süreçlerinin daha hedonist olduğunun altı çizilmektedir. Bu durumda daha önce de ifade edildiği üzere, kadınların tüketim eğilimlerinin, tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğu söylenebilir. Bu karmaşayı ya da ayrışmayı yaratan faktörlerden birisi de; kadınların farklı kuşak dönemlerinin etkisinde kalmaları, dolayısıyla, ait oldukları kuşağın paradigmasını tüketim kararlarına yansıtmasıdır.

2. Tüketim ve Kuşaklar

Kuşak, kendi içinde türdeş bir yapıyı barındıran, ortak değerler, normlar, düşünceler ve davranış kalıpları etrafında toplanmış bireylerin oluşturduğu grupları ya da toplulukları ifade etmektedir. Aynı kuşağın bireylerini ortak bir paydada buluşturan ise doğumlarından itibaren kuşağın diğer bireyleri ile aynı teknolojik gelişmelere, toplumsal ilerlemelere ya da sorunlara, aynı ekonomik iniş-çıkışlarına tanıklık etmeleridir.

Pazarlama biliminin de artık bir “tüketim segmenti” olarak tanımladığı kuşaklar, içinde bulunduğumuz çağda belki de diğer karar verme faktörlerinden daha etkili bir konumda görülmektedir. Howe ve Strauss (2009), aynı zaman aralığında doğan bireylerin makro çevre faktörlerince etkilenen özelliklerinin belirli ve ortak bir satın alma ve tüketim davranışı göstermeleriyle sonuçlanacağını savunmaktadırlar. Bu varsayım, toplumsal cinsiyetin yanı sıra, kuşakların da tüketicilerin satın alma davranışlarında sergiledikleri davranışların çeşitlilik göstermesinde önemli bir faktör olarak incelenmesini gerektirmektedir.

Kuşak incelemelerinin başını her ne kadar Sessiz Kuşak (1927-1945) çekse de, bu kuşağın dünya nüfusunun yüzde 4’ünü, Türkiye nüfusunun ise yüzde 3’ünü oluşturması bu kuşağın bireyleri üzerine yapılan araştırmaları azınlıkta bırakmaktadır. En gencinin 73 yaşında olduğu bu kuşağa ilişkin geleneklerine bağlı olma özellikleri, bundan dolayı, “İstikrarlılar ve Gelenekçiler” başlığında nitelendirilmeleri tüketim hayatları hakkında çok az bilgi sunmaktadır (Kuran, 2018:41-42). Sessiz Kuşak’tan sonra gelen Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964) 2. Dünya Savaşı’nın ardından toplumsal hayatta herşeyin dönüştüğü zaman doğan bir kuşaktır. Sadık, dürüst, ilkeli, idealist, fedakâr aynı zamanda bireyci, bohem, asi, kural tanımaz, sanata ve estetiğe değer veren gibi sıfatlar ile nitelendirilmekte olup, içinde yaşadıkları dönem gereği tüketim toplumunun etkisine çok dahil olmadıkları için belirgin ve ayırt edici bir tüketici profili çizmemektedirler. Bunun yerine, kitlesel tüketimin ve geleneksel pazarlama yaklaşımlarının etkisiyle yoğurulmuşlar, doğal bir sonuç olarak da televizyonu etkili bir iletişim aracı olarak kabul etmişlerdir (Batı, 2015:145). Kuşağın kadınları göz önüne alınırsa, bu kuşağın çalışmada ele alınan diğer kuşaklara göre en yaşlı tüketici grubunu temsil ettikleri görülmektedir. Yaşa dayalı bu gerçekten yola çıkarak, “Boomer Women: The Invisible Goldmine” adlı raporda belirtildiği gibi kuşağın kadınlarının pazarlama iletişimcileri ve reklamcılar tarafından harcamak için hem zamana hem de paraya sahip olmalarına rağmen “yaşları nedeniyle görmezden gelindikleri” düşüncesi yaygın olarak paylaşılmaktadır (Steimer, 2016:1). 2012 yılında Nielsen firması tarafından yürütülen araştırmada bu kuşağın paketlenmiş tüketim ürünlerinin yaklaşık yüzde 50’sini satın almalarına karşın, reklamcılık ve pazarlama harcamalarının yalnızca yüzde 5’inin bu kuşağa yöneltildiği belirtilmektedir (www.nielsen.com, 2012). Pazarlama dünyasının kendilerini göz ardı ettiğini düşünmelerinin yanı sıra, bu kuşağın kadınlarını buluşturan bir diğer özellik riske mesafeli yaklaşımlarıdır. Yapılan bir çalışmada bu kuşağın kadın bireylerinin kuşağın erkek bireyelerine göre yatırım kararlarında finansal risk toleranslarının daha düşük olduğu, hatta bu eğilimin yalnızca finansal riske özgü olmadığı aynı zamanda her türlü satın alma kararında riskten kaçınma davranışlarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Grable, 2013:7). Bu durumun sebeplerinden biri özellikle yalnız yaşayan Bebek Patlaması Kuşağı kadınlarının birikmiş tasarruflarının çoğunlukla az olması nedeniyle finansal olarak dezavantajlı konumları ya da geleceğin ne getireceğine karşı algıladıkları belirsizlik olabilir (Kopanidis vd., 2017). Dolayısıyla, kendini finansal olarak güçlü hissetmeyen ve geleceğin kendilerine ne sunacağı konusunda kaygıları olan bu kadınların her türlü

tüketim harcamasına temkinli ve tedirgin yaklaşımları, dahası riski yüksek satın alımlardan kaçınmaları oldukça olasıdır. Bununla birlikte, riskten kaçınma davranışlarının yüksek olması savaş sonrası çocukları olmalarıyla da açıklanabilir. Çünkü bu kuşağın çocukluğunda Türkiye’de her 1000 kişiye 18 telefon, 4 otomobil düşmekle birlikte, sadece büyük kentlerde elektrik mevcuttu (Kuran, 2018:60).

1965-1979 yılları arasında doğan X Kuşağı, Bebek Patlaması Kuşağı’nı izlemekte ve bu kuşaktan önemli farklılıklar sergilemektedir. Kendinden önceki Bebek Patlaması Kuşağı’ndan farklı olarak ekonomik çalkantılarla dolu bir döneme tanıklık etmişler, bundan dolayı “Kayıp Kuşak” olarak da isimlendirilmişlerdir. Kuşak bireylerinin yaşadıkları gelecek kaygısı onları daha çok çalışmaya, kariyer yapmaya ve daha çok para kazanmaya itmiştir (Batı, 2015:145-146). Belki de bu nedenle kuşağın bireylerinin en öne çıkan özelliklerinden biri Amerikan tarihindeki en eğitilmiş kuşak olmalarıdır. Kuşak kendi içinde değerlendirildiğinde ise kuşağın kadınlarının erkeklerine göre eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Miller ve Washington, 2009). Eğitim seviyelerinin yüksek olması tüketici olarak satın alma davranışlarına da yansımaktadır. Bu dönemde tüketimin kitlesellikten bireyselliğe doğru yön değiştirdiği, markaların önem kazanmaya başladığı ve sosyal pazarlama anlayışının yükseldiği görülmektedir. Örneğin Engizek ve Şeker kaya (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, hem kuşağın eğitim seviyesinin yüksek olmasının hem de sosyal konuların pazarlamada önem kazanmaya başlamasının bir sonucu olarak, X Kuşağı kadınlarının çevreye ve sağlıklarına özen gösteren ürün ve markaları tercih etme eğilimlerinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, kuşağın kadın tüketicilerinin özellikle sağlıklarına özen gösteren ürünlere daha fazla para ödemeye razı oldukları da belirtilmektedir (Engizek ve Şeker kaya, 2016:258). Bununla birlikte, küçük yaşlardan itibaren alışveriş merkezleri ile karşılaşan bir kuşak olmaları sebebiyle, ev ve okul dışındaki zamanlarının önemli kısmını alışveriş merkezlerinde geçirmeleri ve amaçlarının çalışarak para kazanıp ürün ya da hizmet satın alma olması da şartııcı karşılanmamalıdır (Güle z, 2014:52).

Buradan hareketle, X Kuşağı kadınları için tüketimde bulunmak, buna hem zaman hem de para ayırmak önemli bir motivasyon olarak görülebilir. Buna paralel olarak, bu kuşağın kadın mensuplarının hedonik (hazcı) tüketime kendinden önceki kuşağa göre daha fazla meyilli olmaları beklenebilir.

X Kuşağı’nı izleyen ve alfabetik olarak X’ten sonra gelen Y harfi ile isimlendirilen Y Kuşağı’nın 1980-1999 yılları arasında doğduğu kabul edilmektedir. 7,5 milyarlık dünya nüfusunun yüzde 31’i, 81 milyonluk Türkiye nüfusunun ise yüzde 32’nin bu kuşağa ait olduğu bilinmektedir (Kuran, 2018:97). Enformasyon ve bilginin damgasını vurduğu bir çağda dünyaya gelen ve hayat süren, bireyci, tüketimi önemli bulan, anlık zevklere odaklı ancak sürdürülebilirlik, etik ya da sosyal sorumluluk gibi güncel kavramlara da sahip çıkan bir kuşaktır (Batı, 2015:146). Kuşağın bireylerini kadın ve erkek şeklinde cinsiyet ayrımına gitmeden tanımlayan en ayırt edici özelliğın ise teknolojiyle ve tüketimle gönüllü bir ilişki içinde olmaları olduğu söylenebilir (Altıntuğ, 2012:54). Başka bir ifadeyle, X Kuşağı’ndan Y

Kuşağı'na geçişle birlikte tüketicilerin tüketim faaliyetlerine daha da hazcı yaklaştıkları görülebilir. Y Kuşağı için tüketmek ve satın alma kararı vermek yalnızca zorunluluktan ya da ertelenemeyecek ihtiyaçlardan dolayı değil, aynı zamanda eğlenceli bir faaliyet olarak da görülmektedir. Tüketim faaliyetlerine gönüllü yaklaşımları ve yüksek satın alma potansiyellerinden dolayı Y Kuşağı'nın yapılan araştırmaların en çok odaklandıkları kuşak olduğu belirtilmektedir (Roy vd., 2015:364). Tüketici davranışları açısından Y Kuşağı'nı özel kılan, alışveriş yapmanın "basit bir eylem" olarak görülmediği bir dönem ve anlayış içerisinde büyümeleridir. Öyle ki çevre, kuşağın bireylerinin alışveriş yapmaları için hem birçok neden hem de birçok fırsat sunmakta ve "alışveriş için doğmuş" olmak tabiri bu kuşağın "homo tüketicikus (homo consumeriscus)" olarak nitelendirilmesine olanak sağlamaktadır (Bakewell ve Mitchell, 2003:98). X Kuşağı kadın tüketicilerini Y Kuşağı'nın kadınları ile kıyaslayan bir çalışmanın bulguları bu nitelemeyi haklı çıkarmaktadır. Buna göre, Y Kuşağı kadınlarının yenilik ve moda bilinci X Kuşağı'ndakilere göre nispeten daha yüksek olup, Y Kuşağı kadınlarının genellikle son moda bir veya daha fazla kıyafete sahip oldukları görülmektedir. Benzer şekilde, X Kuşağı kadınlarına kıyasla, Y Kuşağı kadınlarının alışveriş yapmaktan keyif aldığı ve alışverişe çıkmayı eğlenceli bir faaliyet olarak gördükleri dikkat çekmektedir (Engizek ve Şekeraya, 2016:257). Bununla birlikte, hem teknolojik gelişmelerin hızla ve keskin biçimde dönüştüğü bir dönemde doğmaları hem de tüketime eğlenceli bir faaliyet olarak yaklaşımları Y Kuşağı'nın internet üzerinden alışveriş yapmaya ve yoğun bir biçimde kullanmaya olan eğilimlerini pozitif yönde etkilemektedir (Güleç, 2014:55). Özetle, Y Kuşağı tüketim faaliyetlerini "kendisinin" ifadesi olarak görmekte, bundan dolayı, öz imaj ve marka imajı eşleşmesini diğer kuşak tüketicilerine göre daha fazla önemsemektedir (Roy vd., 2015:366).

İnternet ve hız kavramlarının en önemli unsurlar olarak görüldüğü Z Kuşağı şuana kadar tanımlanan en genç kuşağı ifade etmektedir. 2000 yılı ve sonrası doğumlu bu kuşağın üyeleri "Dijital Nesil", "Kuşak I", "İnternet Kuşağı", "Next Generation", "iGen" gibi farklı etiketlerle de nitelendirilmektedir (Uzun, 2016:85). Henüz yetişkin olmadıkları ve haklarında yeteri kadar araştırma yürütülmediği için kanıtlanmış ve daimi davranış kalıplarını ortaya koymak oldukça zordur. Ancak özellikle Türkiye için güçlü bir potansiyeli ifade etmektedir çünkü Z Kuşağı Türkiye nüfusunun yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, 24 milyondan fazla bebek, çocuk, ergen ve ilk gencin yakın gelecekte tüketici sıfatıyla satın alma kararı vereceğini ya da bazılarının hâlihazırda zaten kendi kararlarını vermeye başladığını söylemek mümkündür (Kuran, 2018:132). Bu kuşağın Türkiye için farklı bir özelliği var ki o da; 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri'nde ilk kez oy kullanmış olmalarıdır.

Ürün ve hizmet tüketimi açısından da kendinden öncekilerden çok farklı bir profil ortaya koyarak "Hemen şimdi benim olmalı!" ya da "Hemen şimdi satın al!" gibi söylemlerin kuşağı oldukları rahatlıkla ifade edilebilir (Batı, 2015:146). Dolayısıyla, bu kuşağın ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik dönüşümler neticesinde diğer tüm kuşakların yaratmış olduğu pazarlama ve tüketim

alışkanlıklarını önemli ölçüde değiştirecekleri ve geleceğin tüketici profilini şekillendirecekleri düşünülmektedir (Altıntuğ, 2012:206). Bu kuşağın tüketim hayatlarında iki anahtar kelime öne çıkmaktadır: Teknoloji ve akıllı telefonlar. Uzun (2016) tarafından yürütülen çalışmada teknoloji ile iç içe doğmuş olan bir Z Kuşağı için akıllı cep telefonların hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, “Dijital kuşak”, “İnternet kuşağı” ve “Her zaman online” gibi tanımlamaları sonuna kadar hak eden, başka bir ifadeyle, sokakta oynamayı değil oyun konsollarında oynamayı bilen, haberleşmek için e-posta bile değil sosyal medyayı kullanan, arkadaşlık ve diğer tüm ilişkilerini internet üzerinden yürüten, uzakta bile olsalar anında görsel iletişim kurabilen, fiziksel mağazaları değil internet mağazalarını gezen bireylerdir (Kavalcı ve Ünal, 2016:1036). “İnternet bağlantılı” bu özelliklerinin aksine Z Kuşağı yeni muhafazakarlar olarak tanımlanmakta; saygıya ve güvene değer verdikleri belirtilmekte ve paralarını doğum günleri gibi özel günler için biriktirdikleri söylenmektedir (Williams vd., 2010:30).

Sonuç ve Öneriler

Aynı dönemde doğmuş, doğum yılına bağlı bu ortak özellikten kaynaklanan aynı ya da benzer toplumsal olaylara tanıklık etmiş ve etkisinde kalmış olmak, aynı teknolojilerle yakın zamanlarda tanışmış olmak, aynı ekonomik sıkıntıları ya da refahı yaşamış olmak gibi birçok durum kuşak kavramının çeşitli alanlardan araştırmacılar için önemini hızla arttırmaktadır. Pazarlama biliminin temel alt alanlarından tüketici davranışları açısından ise tüketicileri herhangi bir kritere dayandırarak gruplandırmak başlıca pazarlama stratejilerinden biridir. Buna göre, aynı olaylardan etkilenmekten kaynaklı benzer davranış paternleri sergilemek ve bunun üzerinden tüketicileri gruplandırmak kuşaklara dayalı araştırmaların en önemli çıktıları arasında yer almaktadır.

Çalışmada ele alınan Bebek Patlaması Kuşağı (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası doğumlular) bireylerinin tüketim bakışlarının ve tüketim yükledikleri anlamların, sergilemeleri muhtemel davranışların, teknolojiyle olan bağlarının ve bağlılıklarının kavramsal olarak incelendiği bu çalışmadan elde edilen en önemli sonuç, kuşaklar içerisinde öne çıkan özelliklerin oldukça farklı ve bazen tamamen zıt olmasıdır. Pazarlama dünyasının radarına diğer kuşaklar kadar çok girmeyen, bu anlamda kendilerinin “ihmal edildiklerini” düşünen Bebek Patlaması Kuşağı’ndaki en baskın özelliklerden biri bu bireylerin her türlü satın alma kararına temkinli yaklaşımları ve risk algılarının diğerlerine göre çok yüksek olmasıdır. Bu olumsuz özelliklerine rağmen yüksek satın alma gücünü ellerinde bulundurmaları pazar araştırmalarının ve markaların bu gruba daha fazla odaklanmaları için motive edici bir neden olabilir. Sonrasında gelen X Kuşağı’nda en dikkat çeken özelliğin yüksek eğitim seviyesi olması düşünüldüğünde, tüketim açısından daha bilinçli ve duyarlı bir satın almanın yaygınlaşmaya, aynı zamanda tüketimin de hazcılık amacıyla gerçekleştirilmeye başladığı söylenebilir. İnternetin bulunması gibi teknolojik atılımların döneminde doğan Y Kuşağı için tüketim, basit ve zorunluluğa dayalı bir eylem olmanın ötesinde benliğin ifadesi ve

eğlence kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Moda tutkusu, marka arayışı ya da internetten alışveriş gibi kavramlar bu kuşağın tüketicilerinin sıradan beklentileri haline gelmiştir. En genç kuşak olan Z Kuşağı tüketicileri açısından ise teknolojisiz, akıllı telefonsuz ya da tabletsiz bir hayat düşünülemediği gibi, bunlarsız bir tüketim davranışı tarif etmek de olanaksızdır. Özellikle Türkiye gibi genç nüfuslu ülkelerde Z Kuşağı tüketicilerinin firmaların öncelikli hedefi olması gerekir.

Çalışmanın önemli kısıtlarından biri elde edilen sonuçların ampirik verilere dayanmamasıdır. Bu nedenle, bu çalışmada altyapısı kavramsal olarak oluşturulan dört kuşak kadın tüketicilerin nitel veya nicel yöntemlerle araştırılarak sonuçların derinleştirilmesi gelecek çalışmaların konusu olabilir. Bununla birlikte, henüz en büyüğü 18 yaşında olan Z Kuşağı'na ilişkin değerlendirmeler oldukça kısıtlı kalmış ve çalışmanın hedefi olan toplumsal cinsiyet özelinde yeterince irdelenememiştir. Kuşak araştırmalarına artan ilginin ve Z Kuşağı bireylerinin akademik çalışmalara konu olmasının bu eksikliği kapatacağı beklenmektedir.

Kaynakça

- Altıntuğ, N. (2012), “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Vol:4, No:1, 203-212.
- Aytekin, P., Ay, C. (2015), “Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, No:1, 141-156.
- Bakewell, C., Mitchell, V. W. (2003), “Generation Y Female Consumer Decision-making Styles”, *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol:31, No:2, 95-106.
- Batı, U. (2015), *Tüketici Davranışları Tüketim Kültürü, Psikoloji ve Sosyolojisi Üzerine Şeytanın Notları*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2008), *Tüketim Toplumu*, (çev. H. Deliceçaylı, F. Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, R. (2015), “Tüketim Kültüründe Kadın Bedeninin Cinsel Kurgu Olarak Konumlandırılması ve Sunumu”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol:36, 309-329.
- Birol, M. (2014), “Tüketim Alışkanlıkları Çerçevesinde Kadınların Giyim Alışverişlerinde Karar Verme Tarzları Üzerine Bir Araştırma”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Vol:21, 80-95.
- Durakbaşı, A., Cindoğlu, D. (2003), *Tezgah Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi, Kültür Fragmanları-Türkiye’de Gündelik Hayat*, (haz. D. Kandiyoti, A. Saktanber), (çev. Z. Yelçe), Metis Yayınları, İstanbul.
- Engizek, N., Şekerkaaya, A. (2016), *X ve Y Kuşağı Kadınlarının Karar Verme Tarzları Bakımından İncelenmesi*, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:13, No:36, 242-271.

- Featherstone, M (2005), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Grable, J. E. (2013), “Gender, Wealth, and Risk: Why Are Baby Boomer Women Less Risk Tolerant Than Baby Boomer Men?”, *Journal of Financial Service Professionals*, Vol:67, No:3, 7-9.
- Güleç, N. (2014), *Üç Kuşak Kadın Tüketicilerin Lüks Marka Taklitlerini Satın Alma Tutumları*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hobson, D. (1995), “Ev Kadınları ve Medya”, *Kadın ve Popüler Kültür*, (çev. M. Binark), Ark Yayınevi, Ankara.
- Howe, N., Strauss, W. (2009). *Millennials Rising: The Next Great Generation*, Knopf Doubleday Publishing Group.
- Kavalcı, K. ve Ünal, S. (2016), “Y ve Z Kuşaklarının Öğrenme Stilleri ve Tüketici Karar Verme Tarzları Açısından Karşılaştırılması”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol:20, No:3, 1033-1050.
- Kopanidis, F. Z., Robinson, L. J., Reid, M. (2017), “To Stay or To Go? Postretirement Housing Choices of Single Baby Boomer Women”, *Journal of Women & Aging*, Vol: 2, No:5, 417-427.
- Köse, H. (2011), “Tüketim Toplumunda Bir Sosyal Beden Kurgusu Olarak Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Vol:6, No:4, 76-89.
- Kuran, E. (2018), *Telgraftan Tablete Türkiye'nin Beş Kuşağına Bakış*, Destek Yayınları, İstanbul.
- Kükreç, Ö. (2011), “Üniversite Öğrencilerinde Hedonik Tüketimin Cinsiyete Göre Farklılaşması”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Vol:1, No:1, 68-87.
- Miller, R. K., Washington, K. D. (2009), *Consumer Behavior*, RKMA Market Research Handbook Series, 204-207.
- Özbek, Ç. (2016), “Modernite-Postmodernite İkiliğinde Cinsiyeti Yeniden Kurgulamak”, *Aurum-İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol:1, No:2, 51-61.
- Özcan, B. (2007), “Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Vol:35,131-147.
- Özdemir, Ş., Yaman, F. (2007), “Hedonik Alışverişin Cinsiyete Göre Farklılaşması Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol:2, No:2, 81-91.

- Rakow, L. (1995), “Popüler Kültüre Feminist Yaklaşımlar: Ataerki’nin Hakkını Teslim Etmek”, *Kadın ve Popüler Kültür*, (çev. M. Binark), Ark Yayınevi, Ankara.
- Roy, S., Guha, A., Biswas, A. (2015), “Celebrity Endorsements and Women Consumers in India: How Generation-cohort Affiliation and Celebrity-product Congruency Moderate the Benefits of Chronological Age Congruency”, *Marketing Letters*, Vol:26, No:3, 363–376.
- Steimer, S. (2016), “Baby Boomer Women Remain Invisible to Marketers”, <https://www.ama.org/publications/MarketingNews/Pages/baby-boomer-women-remain-invisible-to-marketers.aspx> (Erişim Tarihi 12.02.2018).
- Tavukçu, A., Topuz, Y. V. (2018), “Hedonik ve Faydacı Tüketim Eğilimlerinin İnternet Üzerinden Satın Alma Niyetine Etkisi: Kadınlar Üzerine Bir Araştırma”, *International Journal of Human Sciences*, Vol:15, No:1, 171-181.
- Thornham, S., (2006), “Postmodernizm ve Feminizm”, *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*, (ed. S. Sim), (çev. M. Erkan, A. Utku), eBabil Yayınları, Ankara.
- Uzun, Z. (2016), Z Kuşağı Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonu (smartphone) Kavramına İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması, 1.International Distance Education Researches Conference, İstanbul, 84-94.
- Williams, K. C., Page, R. A., Petrosky, A. R., Hernandez, E. H. (2010), “Multi-generational Marketing: Descriptions, Characteristics, Lifestyles, and Attitudes”, *Journal of Applied Business and Economics*, Vol:11, No:2, 21-36.
- Yağcı, M. İ, İlarıslan, N. (2010), “Reklamların ve Cinsiyet Kimliği Rolünün Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Vol:11, No:1, 138-155.
- <http://www.nielsen.com/us/en/insights/reports/2012/introducing-boomers--marketing-s-most-valuable-generation.html> (Erişim Tarihi:13.06.2018)

İnsan Kaynakları Yöneticilerinin İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Algıları

Serap ÖZEN¹, Damla CAN²

Öz

Araştırma Makalesi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çalışma hayatına yansımaları kadının işgücüne katılma, işe giriş, işten ayrılma kararı ile işyerinde insan ilişkileri üzerinde etkili olur. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın istihdamını ve işyerinde kadın çalışan algısını nasıl etkilediği inceleyen bu çalışmada, işyerinde çalışana yönelik politika ve düzenlemelerin uygulayıcısı olan insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle literatür taramasına dayanarak "toplumsal cinsiyet" kavramı ve toplumsal cinsiyet rollerinin işyerine yansımaları açıklanmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında ise İzmir Serbest Bölge'de faaliyet gösteren 11 şirkette 13 insan kaynakları yöneticisi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda kadın çalışanların işyerinde de toplumsal cinsiyet rolleri ile algılandığı ve bu rollere uygun işlerde çalıştırıldığı ortaya çıkmıştır. Kadınlar işe giriş sürecinden itibaren çalışma hayatının her aşamasında aile yaşamındaki sorumluluklar, hamilelik, annelik gibi nedenler dolayısıyla eşitsizliklerle karşılaşmakta, terfi alma, kariyer planlama, ücretlendirme gibi konularda sorunlar yaşamaktadır. Gerçekleştirilen çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinin işyerinde yeniden üretildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadın istihdamı, insan kaynakları yönetimi.

Abstract

Research Paper

The reflection of social gender inequality in working life has effects on women's decisions of joining the labor force, starting and leaving the job, and the human relationships in the workplace. In this study, which examines how gender roles affect women's employment and the perception of women in the workplace, it was aimed to reveal the thoughts of the human resources managers, who are practitioners of policies and regulations in the workplace, towards women employees. In the study, the concept of "social gender" and the reflection of the social gender roles on the workplace are explained primarily based on the literature review. In the practice part of the study, in-depth interviews were held with 13 human resources managers in 11 companies operating in İzmir Free trade Area. In the end of the interviews, female employees being perceived by their social gender roles in the workplace too and being employed in appropriate jobs for these roles were come in sight. Women face inequalities due to reasons such as responsibilities in family life, pregnancy, motherhood at every stage of the working life from the beginning process of the work life, and they have problems such as getting promotion, career planning and getting paid. In the study, it was concluded that social gender roles are being reproduced in the workplace.

Keywords: Social gender roles, gender-based discrimination, women's employment, human resources management.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 06.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 19.08.2018

¹Doç. Dr., Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, serapozen@mu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9522-4503>

²Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, damlacan@mu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3143-8350>

Giriş

Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin toplumsal konumunu, rol dağılımlarını ve rol davranışlarını şekillendirir. Temeli cinsiyet eşitsizliğine dayanan toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımı evde olduğu kadar evin dışında da kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığının nedenidir. Böylece çalışma hayatındaki cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitsizlik toplumsal cinsiyet rollerinin işyerine yansımalarının da kaçınılmaz sonucu olmaktadır.

İnsanların din, dil, ırk veya etnik köken gibi faktörler dolayısıyla farklı muameleye maruz kalmaları ayrımcılık olarak tanımlanmakta ve ayrımcılık eğitimden siyasete, sosyal yaşamdan işgücü piyasasına kadar birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılığın bir türü olan cinsiyete dayalı ayrımcılık ise, hayatın hemen her alanında kadınlara yönelik farklı muamele şeklinde gerçekleşmektedir. Kadınlar işgücü piyasasında ve işyerlerinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Bu ayrımcılığın görünümleri işlerin kadın ve erkek işi olarak kategorize edilmesinde, kadınların işgücüne katılma kararında, istihdam süreçlerinde ve biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. İstihdama katılmayı başaran kadınlar açısından ise ayrımcılık erkeklere kıyasla daha düşük nitelikli ve düşük ücretli işlerde ve kötü koşullarda istihdam anlamına gelmektedir.

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, çok sayıda ve farklı nedenden dolayı çalışma hayatında erkekler ile aynı oranda yer alamamakta, işgücüne katılım ve istihdam oranları erkek işgücüsüyle kıyaslandığında oldukça düşük kalmaktadır. Bu eğilim Türkiye’de aynı şekilde varlığını korumaktadır. Türkiye nüfusunun %49,8’ini ([http-1](#)), yani hemen hemen yarısını oluşturan kadınların istihdama katılımları nüfusa oranla oldukça düşüktür. TÜİK 2017 verilerine göre işgücüne katılma oranı erkeklerde %72,5 iken, kadınlarda %33,6 olarak belirlenmiştir. Aynı yıl içindeki istihdam oranı ise erkeklerde %65,6, kadınlarda %28,9 olarak gerçekleşmiştir ([http-2](#)).

1. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşyerine Yansımaları

Ücretli çalışma insan hayatının merkezi alanlarından birini oluşturur. İş, işyeri ve çalışma hayatı çalışan için sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, takdir edilme, doyuma ulaşma, bağlanma, ilişki kurma, başarıya gibi temel psiko-sosyal gereksinimlerini de karşılar, karşılamalıdır. Öte yandan çalışma hayatı çalışan için pek çok önemli sorunun da kaynağını oluşturmaktadır. Çalışma koşullarının düzenlenmesi, çalışma süreleri ve ücretlerin belirlenmesi, temel sosyal hakların kazanılması, işe alım-işten çıkarılma bu sorunların başında gelmektedir. Bu sorunlar tüm çalışanları ilgilendirmekle birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımı nedeniyle işyerinde kadını bir kat daha olumsuz etkileyerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini işyerinde yeniden üretmektedir. Kadınların hayatın hemen her alanında olduğu gibi işgücü piyasasında da daha dezavantajlı olmaları, toplumsal cinsiyet rolleri temelinde açıklanmaktadır (Omay, 2011a: 138).

Literatürde cinsiyet kavramı “biyolojik cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” olmak üzere iki biçimde ele alınmaktadır. Biyolojik cinsiyet kadınlar ve erkekler arasındaki genetik ve fiziksel farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal ilişkileri açıklamaktadır. Başka bir deyişle toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin yetersiz kaldığı ataerkillik, toplumsal sınıf, toplumdaki üretim biçimi ile bağlantılı olarak kadının ve erkeğin toplumdaki yerini ifade eden bir kavramdır (Savcı, 1999: 130).

Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki net ayrıma rağmen, iki kavramın birbirine temelden bağlı olduğu bilinmektedir. Fizyolojik farklılıklar sosyal davranış üzerinde oldukça etkilidir (Acker, 1992: 565); diğer bir deyişle biyolojik farklılıklar toplumda kadınların ve erkeklerin sosyal davranışlarını belirleyerek toplumsal cinsiyet rollerini şekillendirir. Böylece bir sınıflandırma sistemi olarak işlev gören toplumsal cinsiyet rolleri, kadına ve erkeğe toplum tarafından uygun görülen kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin kalıpların sosyalleşme sürecinde öğretilmesi şeklinde hayata geçirilmektedir (Kite, 1996: 361).

Toplumsal cinsiyet rolleri toplumdaki kadın algısını şekillendirmekte ve dolayısıyla çalışma hayatında da kadınların konumunu belirlemektedir. Temeli biyolojik farklılıklara yani kadının doğurganlık ve annelik özelliklerine dayanan cinsiyet rolleri toplumsal işbölümünü pekiştirmekte, erkeğe ev dışında gelir getirici bir işte çalışma görevi yüklerken; kadına, asıl görevinin evi ve ailesi olduğu düşüncesi ile ev ve eve ilişkin işlerin sorumluluğunu yüklemektedir (Uşen ve Delen, 2011: 132). Toplumsal cinsiyet rolleri kadını ev, çocuk ve eş ile ilgili sorumluluklarını öne çıkararak çalışma hayatında belirli kalıplara yerleştirmiş, bu durum kadınların hem işe ilişkin tercihlerini etkilemiş, hem de onların belirli mesleklerde istihdam edilmesine neden olmuştur. Çalışma hayatında kadına karşı sergilenen bu tutum aslında toplumsal cinsiyet rollerinin işyerinde kadın çalışana yönelik algıyı da şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Toplumda ve çalışma hayatında kadın ve erkek rollerini belirleyen toplumsal cinsiyetin örgütsel düzeyde dikkat çekmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında kadın işgücüne duyulan ihtiyacın ve bunun sonucunda kadınların istihdama katılımlarının artması ile gerçekleşmiştir. Toplumsal bağlamda kadın ve erkeklere yüklenen roller ve sorumluluklar işyerindeki insan ilişkilerini, işin yapılışını ve iş organizasyonu ile örgütsel yapılanma içerisinde kadınların ve erkeklerin işe ilişkin görev ve sorumluluklarını da belirlemektedir (Özen, 2016: 9-10).

İşyerinde toplumsal cinsiyet rollerinin varlığı kadınlar açısından değerlendirildiğinde, koruyucu önlemlerin alınması ve özel hakların tanınması bağlamında olumlu sonuçlar doğurabileceği gibi kadınların ev ve aile sorumlulukları ön plana çıkarılarak “kadın işi” olarak nitelendirilen işlerde yoğunlaşması gibi olumsuzluklar ve eşitsizlikler de ortaya çıkarmıştır (Omay, 2011b: 257-258). Yapılan araştırmalar kadınların işyerlerinde hiyerarşinin alt sıralarında yoğunlaştıklarını ve karar almayı gerekli kılan nitelikli işler ile

yönetimde daha az yer aldıklarını, genellikle tekrara dayalı ve monoton işlerde istihdam edildiklerini ortaya koymaktadır (Özçatal, 2009: 45).

Kadınların çalışma hayatındaki konumları üç farklı düzeyde sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki, genellikle eğitimsiz olan ve ekonomik güdüyle hareket eden niteliksiz ya da düşük nitelikli, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde istihdam edilen aynı zamanda ev içi sorumluluklarını öncelikli, elde ettiği geliri ise aile bütçesine katkı olarak gören kadınların içerisinde bulunduğu gruptur. İkinci grup, eğitilmiş ve nitelikli ya da yarı nitelikli, güvenceli, görece daha iyi çalışma koşullarına sahip ve toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu işlerde çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Bu işler eğitim, sağlık, hizmet sektörlerinde yer alan insan ilişkilerinin ve duygusal emek talebinin yoğun olduğu işlerdir. Son grup ise, erkek egemen, işin yapılışında ve organizasyonunda erkeğin toplumsal rolünün baskın olduğu ve kadınların kendilerine yer edinmelerinin kolay olmadığı alanlardan oluşmaktadır. Erkeğin hâkim olduğu işlerde ise kadınların işe giriş, ücret, terfi, işten çıkarılma gibi çok sayıda konuda ayrımcı uygulamalara maruz kaldığı bilinmektedir (Özen, 2016: 10).

Marshall (1984: 19), kadınların çalışma hayatına yönelik tutumlarını üç farklı şekilde değerlendirmiş ve kadınların ücretli çalışmaya erkekler kadar bağlı olmadığını, kadınların erkeklere kıyasla daha önemsiz nedenlerle çalıştıklarını, asıl amaçlarının kariyerlerini geliştirmekten ziyade bir işte çalışmak ve gelir elde etmek olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde cinsiyete dayalı ayrımcılığı engelleyen uygulamaların yaygınlaşması bu bakış açısını değiştirmeye başlasa da köklü bir değişikliğin gerçekleştiğinden ve işgücü piyasasında toplumsal statüden bağımsız uygulamaların varlığından bahsetmek tam anlamıyla mümkün değildir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin işyerinde kadın ve erkeğin önce kimliğini, daha sonra ise davranışlarını belirlediğini öne süren Gutek ve Morasch, geliştirdikleri modelde cinsiyet rollerinin işyerine taşınması sonucu erkeklerin gücünü işyerinde de devam ettirmek istediklerini ve iş arkadaşı, astı ya da üstü olan kadınları “davetsiz misafir” olarak gördüklerini vurgulamıştır. Bu durum, kadınların örgüt içerisinde de geleneksel rollerine sadık kalmalarına ve bu rolleri sürdürmelerine yönelik beklentileri beraberinde getirmektedir (Gutek ve Morasch: 1982: 55).

Kadınlar işyerinde cinsiyet faktörüne bağlı olarak gelişen ve toplumsal cinsiyet rolleri ile pekiştirilen çok sayıda sorunla karşılaşmaktadır. İşe alınmada, eğitim ve mesleki eğitimde, yükseltilme ve terfide, kariyer fırsatlarından yararlanmada, ücretlendirmede ve işten çıkarılmada eşitsizlik kadınların işyerinde yaşadığı sorunların başında gelmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 206).

Günümüzde kadınların işgücü piyasasındaki eşitsiz konumlarını değiştirecek düzenlemelere ve uygulamalara rağmen kadının aile yaşamındaki rolü ve sorumlulukları, hamilelik, annelik gibi nedenler işyerinde hâlâ maliyet artırıcı unsurlar olarak görülmekte ve kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kadın çalışanların erkeklere kıyasla mesleklerinde ilerleme konusunda daha fazla

çaba sarf ettikleri ve daha uzun süre bekledikleri bilinmekte, kariyerlerini geliştirme fırsatlarından daha az yararlanabildikleri gözlenmektedir.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinin kadın istihdamını ve işyerinde kadın çalışan algısını nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu amaçla işveren vekili sıfatıyla işyerinde çalışana yönelik politika ve düzenlemelerin uygulayıcısı konumunda olan insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmak üzere bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlar hakkındaki duygu, düşünce ve onlara yönelik davranışlarından hareketle işe alım kararlarında, çalışma koşullarının, ücretlerin, kariyer ve terfi olanaklarının belirlenmesinde ve işten ayrılma süreçlerinde toplumsal cinsiyet algısının etkisi incelenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma, insan kaynakları yöneticilerinin işe alım, istihdam ve işten çıkarma süreçlerinde kadın çalışanlara yönelik algı ve tutumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla İzmir Serbest Bölge’de yer alan otomotiv, elektronik, havacılık, yazılım, ambalaj ve tekstil sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynakları yöneticileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Alan araştırması kapsamında öncelikle İzmir Serbest Bölge’de faaliyet gösteren şirketlere e-posta ve telefon aracılığıyla ulaşılmış, görüşmeyi kabul eden toplamda 6 farklı sektörde faaliyet gösteren 11 işletmede çalışan 13 insan kaynakları yöneticisi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin 10’u erkek çalışanların yoğun olduğu ve toplumda erkek işi olarak nitelendirilen sektörlerde, 3 tanesi ise araştırmada kıyaslama yapabilmek amacıyla kadın çalışanların yoğun olduğu sektörde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında otomotiv sektöründe beş, tekstil sektöründe üç, elektronik sektöründe iki, havacılık, yazılım ve ambalaj sektöründe ise birer insan kaynakları yöneticisi ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırma alanının İzmir Serbest Bölge olarak belirlenmesinin nedeni, bölgenin büyük ölçekli ve çalışan sayısı fazla olan işletmeleri barındırmasıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin işyerine yansımaları konu alan bu araştırmada işe alma ve yerleştirme, kariyer yönetimi, ücretlendirme ve işten çıkarma faaliyetlerinin insan kaynakları yöneticileri tarafından yürütülmesi nedeniyle derinlemesine görüşmeler insan kaynakları yöneticileri ile gerçekleştirilmiştir. Böylelikle araştırmada erkek egemen sektörde ve toplumsal cinsiyet rolleri temelinde erkeklere uygun görülen işlerde çalışan kadınlar ele alınmış, yapılan görüşmelerde kadınların işyerindeki konumları ve insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara yönelik algıları açıklanmaya çalışılmıştır. İşyerlerinde işe alım, istihdam ve işten ayrılma süreçlerinde, çalışanların cinsiyet ve diğer demografik özelliklerinin etkili olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

Bu araştırmada kullanılmak üzere oluşturulan soru formu işe alım, istihdam ve işten çıkarma süreçlerini kapsayacak şekilde üç bölüm olarak hazırlanmış ve

görüşmecilere açık uçlu sorular yüz yüze yöneltilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler, görüşmecilerin izni alınarak kaydedilmiş, bahsedilen ses kayıtları daha sonra yazıya aktarılarak yazılı metin haline getirilmiş, kodlamalar yapılmış ve betimsel bir yaklaşım ile uygun başlıklar altında öznel değerlendirmeler olarak sunulmuştur. Görüşmecilerin cevapları kimlik bilgilerinin korunması amacıyla gerçek isimleri ile sunulmamış, verilen takma isimler kısaltılmıştır. Bunun yanında cinsiyeti ve çalıştığı sektör doğru olarak belirtilmiştir. Görüşme sonuçları analiz edilirken görüşme verilerinin orijinal formu korunmuştur.

Görüşmelerde kullanılan soru formunun ilk bölümünde, işe alım kararında cinsiyete bağlı rollerin ve çalışanların demografik özelliklerinin etkisini ortaya çıkarmak hedeflenmiş; ikinci bölümde, kadın ve erkek çalışanlar arasında istihdam sürecinde işe uyum, işe devam, motivasyon, iş arkadaşları ile ilişkileri gibi konularda farklılık olup olmadığı üzerinde durulmuş, bununla birlikte kadınların ücret düzeylerini, terfi olanaklarını ve kariyer fırsatlarını değerlendirmeye yönelik sorulara da yer verilmiştir. Son bölümde ise, cinsiyetin işten çıkarma kararı verilirken etkili olup olmadığı incelenmeye çalışılmış, ayrıca insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara ilişkin görüş ve genel değerlendirmeleri istenmiştir.

3. Araştırma Bulguları

Araştırmada insan kaynakları yöneticilerine öncelikle işletmenin çalışan sayısı, toplam çalışan içerisindeki kadınların oranı, çalışanların yaş aralığı ve eğitim düzeyi gibi genel bilgilere ilişkin sorular yöneltilmiştir.

İşletmelerin istihdam ettiği toplam çalışan sayısına bakıldığında, 100'den az çalışanı olan iki, 100 ile 300 arasında çalışanı olan dört, 300 ile 500 arasında çalışanı olan iki ve 500'den fazla çalışanı olan üç işletme bulunmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde, toplam çalışan sayısı hangi aralıkta yer alırsa alsın, tekstil dışındaki tüm sektörlerde kadın çalışan sayısının toplam çalışan sayısının yarısından az olduğu, çoğu işletmede ise kadın çalışan sayısının toplam çalışanların dörtte birini bile oluşturmadığı görülmüştür.

Otomotiv, elektronik, ambalaj sektörlerinde çalışan kadınların genellikle beyaz yakalı çalışanlar olduğu belirlenmiştir. Özellikle erkek egemen sektörlerde istihdam edilen kadın çalışanların çoğunun insan kaynakları, finans, muhasebe gibi ofis işlerinde çalıştığı görülmüştür. Üretim sürecinde çalışan kadınların sayısının ise daha az olduğu, bununla birlikte kadın çalışanların temizlik gibi üretim dışındaki işlerde, üretimde istidam edilenlerin ise asıl üretim aşamasından ziyade el becerisine dayanan ya da kalite kontrol gibi ana üretime yardımcı işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Bu durum kadın işi erkek işi ayrımının varlığını koruduğunu ortaya koymasından oldukça önemlidir. İstihdamda erkeklere oranla daha az yer bulan kadın çalışanların istihdam edildikten sonra yönetim kadrolarında yer alma konusunda da benzer sorunlarla karşılaştıkları vurgulanmalıdır. Görüşülen işletmelerin yönetim kadrolarına bakıldığında kadın yönetici sayısının oldukça

düşük olduğu, bazı işletmelerin ise yönetim kadrolarında kadın bulunmadığı dikkat çekmektedir.

İstihdam edilen kadın çalışanların eğitim düzeylerine bakıldığında, beyaz yakalı ve ofis işlerinde çalışanların ön lisans ve lisans mezunu oldukları, mavi yakalı kadın çalışanları ise hemen hepsinin ilköğretim düzeyinde eğitim aldığı belirtilmiştir. Bunun yanında işletmelerin hem kadın, hem de erkek istihdamında genç çalışanları tercih ettiği, görüşme yapılan tüm işletmelerde çalışanların yoğun olarak 25-34 ve 35- 44 yaş aralığında bulunduğu belirlenmiştir.

3.1. İşe Alım Süreci

İşe alım süreci insan kaynakları yönetiminin en önemli ve en zor işlevlerinden birini oluşturmaktadır. Bir işletmenin başarılı olmasını sağlayan en önemli faktör insan gücüdür. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren yeni açılan ya da boşalan pozisyonlara doğru çalışanın istihdam edilmesinin işletme açısından stratejik bir öneme sahip olduğu ve bu süreçte yapılacak bir hatanın tüm örgütü etkileyeceği anlaşılmıştır. Bu nedenle örgütün amaç ve değerlerine katkı sağlayacak ve etkinliğini artıracak çalışan seçme ve yerleştirme konusu üzerinde titizlikle durulmaya başlanmıştır (Çetin, vd. 2017: 71).

İnsan kaynakları yöneticilerinin doğru işe doğru çalışanın alınması ilkesi ile hareket etmesi işletmeyi başarıya götüreceği gibi, aksi durumda verimsiz çalışmaya, zaman ve işgücü kaybına, çatışmaya ve çalışanların tatminsizliğine neden olur. Dolayısıyla işe alım hem işletme, hem de çalışan için oldukça önemli bir süreçtir (Sabuncuoğlu, 2013: 78-79).

Bu araştırmada insan kaynakları yöneticilerinin işe alım kararlarının sektöre ve işin niteliklerine göre değiştiği tespit edilmiştir. Görüşmelerde nitelikli işlerin yapıldığı ve beyaz yakalı çalışanların istihdam edildiği sektörlerde işe alım sürecinde kadın erkek ayrımının olmadığı ancak erkek egemen, fiziksel güce dayalı ve mavi yakalı çalışan istihdamının yoğun olduğu sektörlerde ise cinsiyetin işe yerleşmede çok önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Otomotiv, motor parçaları, ambalaj, elektronik gibi erkek egemen sektörler olarak bilinen ve çoğunlukla mavi yakalı çalışanların istihdam edildiği sektörlerde insan kaynakları yöneticileri cinsiyetin işe alım kararı vermede oldukça etkili olduğunu belirtmiştir.

“İşin niteliğine göre mecbur olarak kadın ya da erkek diye ayırım yapıyorum. Üretime genellikle erkek alıyoruz. Kadın çalışana işe almak mümkün değil. Çünkü iş tamamıyla beden gücüne dayanıyor” (H.E., 28, Kadın, Otomotiv).

Erkek egemen sektörde faaliyet gösteren firmaların insan kaynakları yöneticilerinin neredeyse tamamı işin fiziksel güç kullanımını gerekli kılmasından dolayı kadın istihdam etmediklerini belirtmiş ve düşük verimliliği neden göstererek kadın istihdamının daha maliyetli olduğu üzerinde durmuşlardır.

“Fiziksel güç gerektiren işlerde erkeği tercih ediyoruz. Ayrımcılık oluyor ama yapacak bir şey yok erkek tercih ediyoruz. Bizim açımızdan verilecek iş ya da belirlenen görev tanımına kadınlar çok uygun olmuyor. Çünkü aşırı fiziksel güç gerektiriyor ve çaba sarf ediyorlar. Kadınlar bunun altından kalkamaz ve ben ona yardım edecek birini daha istihdam etmek zorunda kalırım. Bu da bizim için ekonomik olmuyor” (S.Y., 54, Erkek, Otomotiv).

Bir yazılım firmasının insan kaynakları yöneticisi ise işyerlerinde mühendislerin yani nitelikli çalışanların istihdam edildiğini ve adayların cinsiyet temel alınarak değerlendirilmediğini belirtmiştir.

“İşe alımda cinsiyet etkili olmuyor. Başarılı olması yeterli. Kadın ya da erkek olarak değerlendirmiyoruz. Biz zaten mühendisleri istihdam ediyoruz, hepsi nitelikli. Aynı nitelikte aynı iş için başvurulduysa da mutlaka ikisini de mülakata çağırıyoruz ve bir niteliği üstündür diye bakıyoruz, onu bulmaya çalışıyoruz. O da yoksa ilerideki planlarına bakıyoruz. Bizi terk edecek gibi mi görünüyor yoksa bizimle devam edecek gibi mi? Yurt dışına gitme planı var mı? Bunun gibi şeyler etkili oluyor” (M.Ç., 32, Kadın, Yazılım).

İnsan kaynakları yöneticilerine işe alım sürecinde kadın istihdam ederken yaş, medeni durum, çocuk sayısı ya da hamilelik gibi özelliklere dikkat edip etmedikleri sorulmuş ve yöneticilerin tamamı bahsedilen faktörlerin en az birinin işe alım sürecinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde insan kaynakları yöneticilerinin çoğu daha üretken buldukları ve daha verimli olduklarını düşündükleri için genç çalışan istihdam ettiklerini, işe alım kararı verirken de bu düşünce ile hareket ettiklerini ifade etmiştir. Ancak görüşmelerden elde edilen genel izlenim, işe alım kararının sadece yaşa dayalı olarak verilmediği ancak yaşın işe yerleşme sürecinde önemli bir faktör olduğunu yönündedir.

İnsan kaynakları yöneticileri işe alım sürecinde gerçekleştirdikleri ön görüşmede olmasa da asıl görüşmelerde çalışanın medeni durumu hakkında sorular sorduklarını belirtmiş ancak bunun çalışanın istihdam edilip edilmeyeceğini tek başına belirleyecek bir unsur niteliği taşımadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında insan kaynakları yöneticileri kadınların çalışma koşulları ağır olan bir işi ailevi sorumluluklarıyla birlikte yürütemediklerini ve işten ayrıldıklarını vurgulamışlardır. Yöneticiler evli kadın istihdam etse de çalışma koşullarının işten ayrılma üzerinde doğrudan etkisi olduğunu, kadınların uzun çalışma süreleri nedeniyle ailevi sorumluluklarını yürütemediklerini ve bu durumun çalışan profili üzerinde de belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

“Bizim işlerimiz biraz ağır. Sabah 8 akşam 8 ve akşam 8 sabah 8 olmak üzere günde 12 saat çalışıyoruz. Çalışma sürelerimiz uzun olduğu için aslında genellikle boşanmış kadınlar bizim işimizde tutunabiliyor. Hem aile sorumluluklarını hem de bu işi yapmaları zor görünüyor. Biz istemesek de istem dışı

bir şekilde medeni durum konusunda çalışan profilimiz bu. Kadınlarda evli çalışmamız çok az” (E.S., 36, Kadın, Elektronik).

Yöneticilerin çoğu cinsiyetin işe alımda belirleyici olmadığını söylemelerine rağmen, aslında işyerlerinde evli kadın çalışan sayısı cinsiyete dayalı ayrımcılığın en görünür halidir. Aile rollerini öncelikli kabul eden bir insan kaynakları yöneticisi iş yükünün ağırlığını öne sürerek kadının medeni durumunun işe alımda ve işin yürütümünde etkili olduğunu da açıkça belirtmiştir. Bu durum kadının toplumsal cinsiyet rollerinin doğrudan işyerine yansıdığını ortaya koymaktadır.

İnsan kaynakları yöneticileri kadınlara özellikle çocuk düşünüp düşünmediklerini, hatta çocuk sayısına göre ikinci ya da üçüncü çocuk sahibi olmak isteyip istemediklerini sorduklarını belirtmişler, bunun da kadın çalışanın doğum iznine ayrılması sonucu üretimin aksamaması için yapıldığını ifade etmişlerdir.

“Çocuğu varsa ve küçükse kim bakacak diye soruyoruz. Çünkü babaların çocuk bakma sorumluluğu hiçbir zaman olmuyor. Ama kadınlara bu soruyu yöneltiyoruz. Sen uzun saatler buradasın sorun olacak mı diye soruyoruz.” (A.K., 38, Kadın, Tekstil).

“Kadın istihdam ederken ailevi sorumluluklarını düşünüyoruz. Kadını istemiyorlar neden? Çünkü hamile kalıyor. Hamile kaldıktan sonra doğum yapıyor. Hamileyken çalışma saatleri kısalıyor. Doğumdan sonra belli bir süre gelmiyor. Çocuk doğduktan sonra çocuğun bütün sorumluluğu kadında olduğu için sürekli izin alıyor. Şimdi iyilik yapıldığı düşünülerek yeni çıkarılan kanunla altı aya kadar yarım çalışma ödeneği çıkartıldı, bu da tabii işverenin gözünde işgücü kaybı olduğu için kadın tercihini daha da azalttı. Maliyet gibi görünüyor. Hem ücretini ödüyorsunuz ama ortada birisi yok. Böyle olunca da kadronuz şişik ama elemanınız eksik yani işgücü kaybı oluyor. Dolayısıyla erkek alalım çocuk derdi olmasın diye bakılıyor” (D.H., 44, Kadın, Ambalaj).

İnsan kaynakları yöneticileri arasında işe alım görüşmesi sırasında kadın adaylara yaş, medeni durum gibi özellikleri sormanın etik olmadığını düşünenler de bulunmaktadır. Ancak istemeseler de bu soruları sormaları gerektiği hatta kendileri istihdam edilirken de onlara bu soruların yöneltildiğini ifade etmişlerdir.

“İşe alımlarda ön görüşmeyi ben, ikinci görüşmeyi fabrika müdürümüz yapıyor. Beni işe fabrika müdürümüz aldı, bu konuları yüzeysel olarak konuştuk ama bir de fabrika sahibimiz var. Fabrika sahibi işe ilk geldiğimde beni işe alan fabrika müdürüne “Sözleşmeyi imzaladınız mı?” diye sordu. Ben ne sözleşmesi olduğunu anlamadım ve anlamadığımı belirtince “Evlilik sözleşmesi, beş yıllık.” dedi. Şaka mı yapıyor gerçek mi anlamadım. Ama daha önce bir çalışanına iki yıllık evlilik sözleşmesi yaptırmış evlenmeyeceğine dair. Bizim konuşmamız şaka mahiyetinde kaldı ama fabrika müdürümüz olmasaydı gerçek olabilirdi. İşten ayrılacağımı öğrendiğinde de sözleşmeni iki yıla düşürelim diye tekrar bahsi açtı ama dediğim gibi ne olduğunu tam anlayamadığım bir konuşma olarak kaldı” (H.E., 28, Kadın, Otomotiv).

İşyerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda önemli bir gösterge de iş ilanlarının nasıl verildiği ile ilgilidir. İnsan kaynakları yöneticileri verdikleri iş ilanlarında, ilanın içeriğini işin niteliğine göre belirleme konusunda özgür olmakla birlikte, ilanlarda ayrımcılığa neden olacak düzenlemelerden kaçınılmalıdır (Bingöl, 2016: 141- 142). İş Kanunu'nda verilecek ilanın şekli ve içeriği konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bununla birlikte iş ilanlarında ırk, dil, din, cinsiyet gibi ayrımcılığa neden olacak ifadelerin kullanılmasının doğru olmadığı bilinmektedir (Uyargil, vd., 2008: 579). Görüşmeler sonucunda insan kaynakları yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu iş ilanlarında sadece işin gerektirdiği nitelikler hakkında bilgi verdiklerini ve doğrudan kadın ya da erkek şeklinde sınırlama koymadıklarını söylemiştir.

“İlanlarımızda cinsiyet belirtmiyoruz. İlanda sadece istenilen nitelikler yer alıyor” (N.K., 35, Kadın, Tekstil).

Ancak otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ve işlerinin tamamen fiziksel güce dayandığını belirten bazı firmalar verdikleri iş ilanında erkek çalışan aradıklarını belirttiklerini söylemişlerdir.

“İş ilanında cinsiyet belirtiyoruz. İlane doğrudan aradığımızı yazıyoruz. Yasalara göre faaliyet gösterdiğimiz işkolu ağır işkolu. Dolayısıyla bir ayırım yapmak zorunda kalıyoruz” (M.Ö., 56, Erkek, Otomotiv).

“İş ilanında üretime alım yapacak erkek diye belirtiyoruz. Çünkü parçalar ağır. Üretilen parçalarımızın bir tanesi ortalama 1kg ağırlığında ve askıya 60 adet asıyoruz. Askının ağırlığı da eklenince 100 kiloyu bulabiliyor ve askıları tamamen beden gücüyle itip çektikleri için kadınları istihdam etmiyoruz” (G.C., 31, Kadın, Otomotiv).

İşyerinde kadının birincil sorumluluğu aile içerisinde rolü olarak görülmeye devam ederken, erkekle aynı verimlilik düzeyinde çalışabileceğine olan inanç zayıftır. Görüşmelerde açıkça itiraf edilmese de “kadın erkekle aynı verimlilikte çalışamaz” görüşünü doğrular nitelikte izlenim edinilmiştir. Bunun gerekçesi ise kadının zaman ve enerji dağılımındaki önceliğinin aile içerisindeki rolü olduğu düşüncesidir.

“Kadının istihdamda daha az tercih edilmesinin evlilikle, hamilelikle, cinsiyet rolleriyle bağlantısı olduğunu kesinlikle düşünüyorum. İşverenler de böyle bakıyor” (T.E., 29, Kadın, Elektronik).

Toplumun doğumdan itibaren çocuklara öğrettiği toplumsal cinsiyet rolleri evdeki rol dağılımını belirlemekle kalmamakta, işe ve işyerindeki ilişkilere de yayılmaktadır. Üstelik bu süreç yeniden üretilmeye devam etmektedir.

“Biz de aslında toplumsal rolleri kabul ederek iş hayatında varız. Eşimden daha çok sorumluluk bende. Yük kadında daha çok. Dün kızımın bir olay yaşadım. Başta güldüm ama üzerine düşününce acı bir olay. Dün kızım “Ne yapıyorsun sana yardım edeyim.” dedi. O zaman banyonun ışığını kapatarak yardım etmeye

başlayabilirsin dedim. “O ışığı ben açık bırakmadım ki niye ben kapatıyorum?” dedi. Ben de bu çamaşırların hepsini ben giymedim ama ben yıkayıp seriyorum deyince “O senin görevin.” dedi. Benim görevim değil dedim ama ben bir şeyleri yanlış öğretmişim demek ki. Aslında erkeklerde çamaşır makinesini çalıştırabilirler ve çamaşırları serebilirler ama uygulamada böyle gördüğü için... Babasının yaptığını görse belki ileride eşinden de böyle bir şey isteyebilecek. Ama ben hiç babamın böyle bir şey yaptığını hatırlamam. Eşim de görmediği için bizde böyle gidiyor. Aslında bir baba evde eşine yardım etse aslında kızına yardım etmiş oluyor ilerisi için, o da kendine yardımcı olacak bir eş seçer” (M.Ç., 32, Kadın, Yazılım).

3.2. İstihdam Süreci

İşgücü piyasasında kadın çalışanların işe alınmalarından sonra istihdam sürecinde de başta ücret ve kariyer olmak üzere pek çok alanda erkek çalışanlara göre dezavantajlı olduğu bilinmektedir. Araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan bu kısımda insan kaynakları yöneticilerine kadının istihdam edilmesinden sonra yaşanan süreçte, işyerinde kadınların güçlü ve zayıf yönleri ile ücret, terfi ve kariyer konularına bakış açıları sorulmuştur. Ayrıca insan kaynakları yöneticilerinin kadın ve erkek çalışanlar arasında işe uyum, motivasyon, işe devamsızlık ve iş arkadaşları ile ilişkiler gibi konulardaki algı ve tutumları incelenmiştir.

3.2.1. İşe Uyum

İşe alışma süreci olarak tanımlanan işe uyum, birey ve örgütün birbirini tanıması, örgütün bireye bilgi ve beceri kazandırması, bireyin ise kazanılan bilgi ve becerileri örgütün yararına kullanması sürecidir. Bu aşama mesleki donanım edinmenin, beceri ve yetenekleri geliştirmenin yanı sıra çalışanın örgütte yer alan diğer çalışanlarla ve yöneticilerle uyum süreci yaşamayı anlamına da gelmektedir (Keser, 2015: 53).

Yapılan araştırmada iş ortamına uyum konusunda insan kaynakları yöneticileri kendi sektörleri ve işletmeleri temelinde fikirlerini dile getirmişlerdir. Kadın çalışanların fazla olduğu tekstil sektöründe yer alan yöneticiler kadınların erkeklere kıyasla işe ve iş ortamına daha kolay uyum sağladıklarını belirtirken; otomotiv, elektronik gibi sektörlerdeki yöneticiler ise kadın çalışanların işe uyumlarında sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“Kadınlar erkeklerden daha sosyal ve çevresine daha çabuk adapte oluyor. Bu durum çalışma hayatında da böyle. Erkeklerin iletişim becerileri daha zayıf bence. Bu yüzden adapte olmaları gecikiyor” (M.D., 32, Kadın, Tekstil).

“Bizim sektörde kadınların işe uyumları daha zor oluyor. Çünkü iş ağır, bir de sayıları az. Etkisi oluyordur mutlaka” (B.S., 34, Erkek, Otomotiv).

Araştırmanın bu bölümünde insan kaynakları yöneticilerine kadınlarla çalışmanın avantaj ve dezavantajları ile çalışma yaşamında kadınları güçlü ve zayıf buldukları yönler sorulmuştur. İnsan kaynakları yöneticilerinin çoğu çalışma

yaşamında kadınların düzen, disiplin, iletişim gücü, dikkat, empati yeteneği gibi konularda üstün olduğunu belirtmiştir.

“Kadınların sosyal zekâları daha yüksek ve yüksek olması dolayısıyla iletişimleri daha kuvvetli, bir de kadınlar strese daha dayanıklı gibi geliyor bana. Biz evde de çok çalışıyoruz, evin stresi buranın stresi derken alıyoruz. Ben de çalışan bir anneyim, ev var iş var, zor ama bazen eşimle kendimi karşılaştırıyorum bir olayla karşılaştığımızda ben strese daha dayanıklıyım. Bir de aynı anda daha çok iş yapabiliyoruz birden çok işi düşünebiliyoruz” (A.K., 38, Kadın, Tekstil).

“Kadınlar daha titizler, çalıştıkları ortamlar daha temiz, daha özenliler. Dezavantaj bana göre dedikodu kısmı. Bir de kadın çalışanlar yönetimden gelen tepkilere de diğer durumlara da daha alingan olabiliyor” (M.Ö., 56, Erkek Otomotiv).

Bunun yanında insan kaynakları yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu kadınların hem fiziksel hem de ruhsal anlamda daha güçsüz ve duygusal olduklarını, sorumluluk alma konusunda geri planda kaldıklarını, liderlik yönlerinin zayıf olduğunu ve yaşadıkları sorunları işyerine taşıdıklarını düşündükleri için onları dezavantajlı olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

“Aslında kadın olmak iş dünyasında erkekler açısından bakıldığında doğrudan zayıflık olarak görülüyor. Ama bence öyle değil, bir erkekten çok daha fazla iş başaran kadınlar biliyorum ben” (M.D., 32, Kadın, Tekstil).

“Kadınların iş yaşamında dezavantajlı olduğu kısım fiziksel güç diyebiliriz. Ama ben buna zayıflık olarak bakmıyorum. Yaradılışımız böyle ve fiziksel olarak yapamayacağımız işler var. Zayıflık değil. Ama kadınların daha duygusal olması, duygularının esiri olması zayıflık... Müdürün ya da altındaki çalışanın dediği ufak bir sözden etkilenip istifaya kadar gidebiliyor. Performansı etkileniyor. Bazen öyle örnekler oluyor ki bir ay boyunca bana bunu dedi diye dert edinebiliyor. Duygusallık ve olayları fazla takma, büyütme bence kadınlar için en büyük zayıflık” (G.C., 31, Kadın, Otomotiv).

“Kadınların motivasyonları çok çabuk bozulabiliyor. İkili ilişkilerinin ve kendi özel ilişkilerinin çöküntüsünü rahatlıkla işe yansıtıyorlar. Çok da fazla gözyaşına dönebiliyor bu durum. Haliyle istemediğimiz şeyler yaşayabiliyoruz” (S.Y., 54, Erkek, Otomotiv).

Ayrıca görüşme yapılan bir yönetici kadınların çalışma koşulları ve ücret gibi konularda daha az talepkâr ve daha kolay ikna edilebilir olduğunu, bu durumun işveren için avantaj sağladığını belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri çalışma yaşamında bulunan kadınların iş ilişkilerini zorlaştırmaktadır. Cinsiyet rollerinin işyerine yansımaları erkek çalışanların kadın yöneticileri tanımaması ile sonuçlanmakta bu durum kadın çalışanların işe uyum süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Yapılan araştırmada insan kaynakları yöneticilerinden kadın olanlar, sırf kadın oldukları için özellikle

üretimde yer alan erkek çalışanlar tarafından ciddiye alınmadıklarını, işyerinde kendilerini ispat etme ve çalışanlara söz geçirme konusunda zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bazen bu durumun çözülemeyecek boyutlara ulaştığı ve çalışanın işten çıkarılması ile sonuçlandığı ifade edilmiştir.

“İşten çıkardığımız bir çalışmamız vardı. Resmen ataerkil bir beyinle çalışıyordu. Birçok şeye kapalıydı. Benim ona işle ilgili bir şey sormaya hakkım yokmuş gibi davranıyordu. Bazen mimikleriyle beni ciddiye almadığını belli ediyordu bazen cevap bile vermiyordu. Ben işle ilgili ciddi bir soru sorduğumda gültüyordu. En son gülünecek ne söyledim diye çıktım. Bunun yanında işin sorumluluğunu almaması geç gelmesi gibi sorunlar da yaşıyorduk ve işten çıkardık” (H.E., 28, Kadın, Otomotiv).

İnsan kaynakları yöneticilerine istihdam sürecinde kadınlarla ilgili yaşadıkları sorunlar sorulduğunda yöneticilerin çoğu kadınların işyerinde dedikoduya ve gruplaşmaya meyilli olduklarını ifade etmişler ve bu durumun işyerinde çalışma barışını bozduğunu söylemişlerdir.

İşyerinde dedikodu yapıldığı çalışma hayatında bilinen bir gerçektir. Enformel iletişim ağları arasında yer alan dedikodunun örgütteki iletişim boşluğunu doldurması, yöneticilerin çalışanlarla ilgili bilgi edinmesini kolaylaştırdığı gibi önemli işlevlerinin olduğunu düşünenler mevcuttur (Yılmaz, 2018: 465). Diğer yandan dedikodunun üretkenliği azaltması, çalışanların moralini ve motivasyonunu düşürdüğü ve kurumun imajını olumsuz etkilediği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Solmaz, 2003: 4).

Gerçekleştirilen görüşmelerde insan kaynakları yöneticilerinin çoğu örgüt içerisinde yaşanan dedikodu sürecini bildiklerini ancak ilk aşamada müdahale etmek istemediklerini dile getirmişlerdir. Ancak görmezlikten gelmenin çoğu zaman sorunları büyüttüğünü hem çalışanlar, hem de yöneticiler açısından ilişkilerde ve iletişimde gerilime neden olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşülen insan kaynakları yöneticilerinin çoğu, işyerinde dedikodu yapan ve ilişkilerin zedelenmesine neden olan çalışanların kadın olduğunu belirtmişlerdir.

“Kadınlar konuşmayı çok seviyor biliyorsunuz. Bazı dedikodu sorunları yaşayabiliyoruz. O onu dedi, bu bunu dedi, ben öyle demedim. Bu tarz şeyler yaşayıp arayı bulmaya çalışıyoruz. Bu durum bazen çalışanların masalarını, bölümlerini, değiştirmeye kadar gidiyor” (B.C., 33, Kadın, Havacılık).

“Kadınlar arasında ciddi bir çekememezlik olduğunu düşünüyorum. Bir de güzellik algısı çok önemli. Hem güzel hem de işi ciddi manada yapabiliyorsan iş yaşamı daha da zor oluyor. Müdürle ilişkisi mi var, niye buna iyi davranıyorlar, yani güzellik algısı ve iş başarısı işin içine girince başka bir boyut alıyor. Özel hayata kadar giden sonuçlarla karşılaşıyoruz” (H.E., 28, Kadın, Otomotiv).

Görüşülen bir diğer insan kaynakları yöneticisi ise, bu durumun sadece kadınlara özel olmadığını ve çalışma hayatında dedikodu ya da gruplaşma gibi

olayların kadın ya da erkek olmakla bağlantısı olmadığını belirtmiştir. Bu noktada tamamen çalışanın kişiliği, eğitim durumu gibi özelliklerin belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

“Sadece kadınlarla ilgili bir durum değil dedikodu. Her çalışanla ilgili dedikodular yapılıyor, her çalışan da dedikodu yapabiliyor. Bilinçsiz kadınların bunu yaptığını düşünüyorum ama erkekler arasında da dedikodu var. Hep kadınları düşünüyoruz, ilk akla gelen onlar oluyor ama erkeklerin de arasında oluyor. Bence biraz da karakterle, eğitim durumuyla bağlantılı” (T.E., 29, Kadın, Elektronik).

İstihdam sürecinde kadınlarla ilgili yaşanan olumsuzlukların yanında, kadın istihdam etmenin özellikle erkeklerin yoğun olduğu işyerlerinde olumlu sonuçlar doğurduğunu ifade eden yöneticilere de rastlanmıştır.

“Erkeğin yoğun olduğu bir grupta kadın istihdam ediyorsanız aslında pozitif bir durum söz konusu oluyor. Grup kendine çeki düzen veriyor. Biz daha önce de yaşadık. Tüm çalışanların erkek olduğu ortamda bakımsız, lakayt, konuştuğuna dikkat etmeyen, küfreden kişiler kadınla çalışmaya başladığında kendilerine çeki düzen veriyorlar. Bir otokontrol mekanizması geliştiriyorlar” (S.Y., 54, Erkek, Otomotiv).

3.2.2. İşe Devamsızlık

Çalışanın “çalışma programı veya planına göre, çalışması gereken zamanlarda işine gelmemesi” olarak tanımlanan devamsızlık, işletmelerin ve yöneticilerin önemli sorunlarından bir tanesidir. Devamsızlık hem işletmenin verimliliği, hem de çalışanlar arasındaki ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır (Eren, 2012: 268).

Bu araştırmada devamsızlık ve cinsiyet arasında ilişki olup olmadığı anlaşılmasına çalışılmış ve insan kaynakları yöneticilerinin bu konudaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. İnsan kaynakları yöneticilerinin çoğu kadınların erkeklerden daha fazla devamsız olduğunu, özellikle çocuğu olan kadınların olmayanlara kıyasla daha çok izin aldığını ifade etmiştir. Çocuk sayısının artması ile devamsızlık ve izin kullanımının arttığı da vurgulanmıştır.

“Kadınlar daha çok izin alıyor. Doğrudur. Kendimden örnek verebilirim. İki tane çocuğum var ve daha çok izin alıyorum. Çabuk hasta oluyorlar, narin oluyorlar. Onun dışında özel günleri problemlili geçen arkadaşlar var. İşveren açısından baktığımda ben derdi bitmeyen biriyim. Sürekli telefodayım mesela bir haber geliyor çocuklarla ilgili çıkıyorum” (M.Ç., 32, Kadın, Yazılım).

Kadınların daha fazla izin kullanması tamamen toplumsal rollerin bir sonucudur ve aile sorumluluklarının doğrudan kadının üzerine yüklenmesi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kadınların iş ve ev sorumluluğunu birlikte yürütmeleri, iş ve aile hayatını dengede tutmaya çalışmaları daha çok izin kullanmalarının nedenidir. Görüşülen bir insan kaynakları yöneticisi toplumsal rolleri dolayısıyla kadınların daha çok izin kullanmasının olağan olduğunu ifade etmiş ve erkeklerin

toplumsal rolleri gereği ev ve aile sorumluluğu taşımadıkları için daha az izin kullanmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte erkeklerin ise izin kullanmadan işten kaytarmaya daha yatkın olduklarını vurgulamıştır.

“İşe devam konusunda kadınlar daha iyi. Kadınlarda şöyle bir şey var başım ağrıdı, belim ağrıdı deyip işe gelmemelik yapmıyorlar. Çocukları rahatsız olursa ancak öyle işe gelmemelik oluyor ama erkekler başım ağrıdı deyip gelmeyebiliyorlar. Mesela molaya çıkma sürelerine baktığımızda erkekler devamlı kaytarma modunda ama kadınlar devamlı içerde çalışıyorlar” (D.H., 44, Kadın, Ambalaj).

3.2.3. Ücret

Ücret yönetimi, işveren ile çalışan arasındaki iş ilişkisinin temelini oluşturur. Ücret işletmenin kârlılığını ve çalışanların yaşam koşullarını doğrudan etkileyen bir unsurdur. Ücret çalışanın örgüte sağladığı katkı ve yeteneklerinin değerlendirilmesi ile takdir edilmesinin bir sonucudur (Çetin, vd., 2017: 185). Aynı zamanda ücret en önemli motivasyon araçlarından biridir. Bu nedenle çalışanların ücret adaleti algısı işyerinde insan ilişkilerini ve işyeri barışını doğrudan etkiler.

İş alım ve diğer çalışma koşullarındaki ayrımcılık ücretlendirmede de yaşanmaktadır. Ücret ayrımcılığının farklı sebepleri ve farklı biçimlerinden söz edilmektedir. Petersen vd. (1997: 119) ücret ayrımcılığının üç biçimini tanımlar. Bunlardan ilki “dağılım ayrımcılığı”dır ve kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücret almalarını kadınların daha düşük ücretli işlere yönelmeleri ile açıklanmaktadır. İkincisi, bir işyerinde aynı işi yapmalarına rağmen kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücret almaları durumu, yani “işten kaynaklanan ücret ayrımcılığı”dır. Son olarak kadının “erkek işi” olarak kabul edilen işlerde, işin gerektirdiği niteliklere sahip olmasına rağmen sadece cinsiyeti nedeniyle daha düşük ücret alması ise “değer ayrımcılığı” olarak tanımlanmıştır. Yapılan araştırmalarda kadınların hem fiziksel güç ve doğurganlık gibi biyolojik özellikleri hem de toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle çalışma hayatında hak ettiklerinden daha düşük ücret aldıkları belirlenmiştir (Creese, 1988: 124).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan işyerlerinde aynı işi yapan kadın ve erkekler arasında farklı ücret düzeylerinin belirlendiği sonucuna ulaşılamamış ancak dağılım ayrımcılığı olarak tanımlanan kadınların daha düşük ücretli işlerde istihdam edildiği gerçeği insan kaynakları yöneticileri tarafından kabul edilmiştir.

“Kadın ve erkeklere farklı ücret politikasının uygulandığı oluyor tabii. Kadının yaptığı bizim sektörde biraz daha el işçiliği, erkekler üreten konumda olduğu için farklı ücret uygulamaları olabiliyor. Kadınların ücretleri daha düşük kalabiliyor. Kadınlar daha çok işin ana bölümünü değil de hep diğer işleri yaptığı için paketleme gibi kontrol gibi... Dolayısıyla en önemli kısımda asıl üretimde yer almadıkları için o taraftaki ekip daha iyi ücret alıyor” (D.H., 44, Kadın, Ambalaj).

Bunun yanında ücretlendirme konusunda firmalarda farklı yaklaşımların mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı firmalar geleneksel yöntemlerle ücretlendirme yaparken, bazıları ise iş değerlendirme yöntemleri üzerinden ücretlendirmeyi gerçekleştirmektedir.

İş değerlendirme sistemi, işlerin önem ve güçlüklerine göre karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonucuna göre ücretlendirmenin yapılmasıdır (Budak, 2016: 122). Başka bir deyişle iş değerlendirme, o işletmedeki işlerin çalışanın performansından bağımsız olarak eğitim, beceri ve sorumluluk gibi faktörler esas alınarak öncelikle değerinin, daha sonra ise ücret düzeyinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Bingöl, 2016: 434). İş değerlendirme sistemi eşit işe eşit ücret ödenmesi, ücretlerin gerçekçi ilkeler temelinde belirlenmesi ve ücret eşitsizliklerinin giderilmesini hedeflemektedir. İş değerlendirme sistemi ile ücret miktarı, çalışanın kadın ya da erkek oluşuna bakmaksızın o pozisyon için önceden belirlenmiştir. Görüşme yapılan iki şirketin ücretlerini iş değerlendirme sistemi ile belirlediği görülmüştür.

“İş değerlendirme sistemi ile kişiyi değil, puan üzerinden işi değerlendiriyoruz. Mesela metal ergitme işinin de yemekhanede yapılan işin de puanı belli. Biz uzun çalışmalar sonucun detaylı bir şekilde tüm işleri değerlendirdik, eğitimi, riski, tehlikesi hepsini kriterlere göre belirledik ve bunların ücret düzeylerini tespit ettik. Yani o işi kadın da yapsa erkek de yapsa aynı ücreti alıyor. Yeter ki o işi yapabilme becerisini gösterebilir” (B.S., 34, Erkek, Otomotiv).

Görüşme yapılan insan kaynakları yöneticileri firmanın iş değerlendirme yapıp yapmadığına bakmaksızın, ücret konusunda bir ayrımcılık yaşanmadığını belirtmiştir. Görüşmelerde ücretin çalışanın cinsiyetine bakılmaksızın belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak kadınların doğrudan daha düşük ücretli işlerde yoğunlaştığı ve ana üretim yerine tali işlerde istihdam edildikleri, dolayısıyla daha az ücret elde ettikleri belirtilmiştir. Bu durum görüşme yapılan firmalarda ücret ayrımcılığının bir türü olan dağılımın ayrımcılığın belirgin bir şekilde yaşandığını göstermektedir.

3.2.4. Kariyer ve Terfi

Kariyer planlaması, “bireyin sahip olduğu bilgi, yetenek, beceri ve güdülerin geliştirilmesiyle çalışmakta olduğu örgüt içindeki ilerleyişinin ya da yükseltilmesinin planlanması”dır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1995: 70). Kariyer planlamasının temel amacı, çalışanların yeteneklerinin belirlenmesi ve gelecekte ihtiyaç duyulabilecek yeteneklerin geliştirilmeye çalışılmasıdır. Kariyer planlamasının yapılmasında en önemli konu örgüt ve çalışanların beklentileri arasında denge kurabilmektir. Kariyer planlarının yapılması çok yönlü ve zaman alan bir süreç olmakla birlikte hem örgüt politikasına, hem de bireysel faktörlere bağlıdır (Aytaç ve Keser, 2017: 103, 181).

Araştırmanın bu aşamasında işyerinde kadın ve erkek çalışanlar arasında kariyer fırsatlarına erişim açısından farklılık olup olmadığı tespit edilmeye

çalışılmıştır. Kadın çalışanların kariyer olanaklarına eşit bir biçimde ulaşması ve kariyer fırsatlarından yararlanması aslında işyerinde var olan örgüt kültürü ile doğrudan bağlantılıdır. Başka bir deyişle kadınların yükselmeleri, örgüt içerisindeki uygulamalarla, performans değerlendirmeleriyle, cinsiyet eşitliği ilkesinin kurum içerisindeki yerleşikliği ile ilişkilidir (Ergeneli ve Akçamete, 2004: 89). Bu bağlamda değerlendirildiğinde yapılan görüşmelerde çalışanları ile birebir görüşmeler yaparak kariyer planlarını gerçekleştiren firmalar olduğu gibi çalışanın kariyerini geliştirmesi amacı gütmeyen firmalara da rastlanmıştır.

Görüşmeler sonucunda çalışanların oryantasyon eğitimi, iş başı eğitimi, iş sağlığı ve güvenliği eğitimi ya da yapacakları işle ilgili ekip liderlerinden eğitimler aldıkları görülmüştür. Özellikle mavi yakalı çalışanların yoğun olduğu sektörlerde firmalar bu eğitimlerin üretim sürecinin daha sağlıklı işlemesi için verildiğini ve kariyer geliştirme amacının olmadığını belirtmişlerdir. Beyaz yakalı çalışanlar için ise kariyer görüşmelerinin çalışanla birlikte yapıldığı ve çalışanların kariyerlerini geliştirmelerine önem verildiği ifade edilmiştir. Ancak kadın çalışanların işe alım sürecinde yaşadığı sorunlarla kariyer fırsatlarını elde etme aşamasında da karşılaştıkları ortaya çıkmıştır.

“Kariyer planlaması yapıyoruz. Yetkinliklerini geliştiriyoruz, mesleki eğitimlerine öncelikle önem veriyoruz. Kariyer görüşmesini kişiyle birebir yapıyoruz. Kariyer görüşmesi yapılan kişinin evli olup olmadığını, çocuk durumunu hiç sormuyoruz, konuşmuyoruz desem yalan söylemiş olurum. Mutlaka konuşuluyor” (E.S., 36, Kadın, Elektronik).

Kariyer geliştirme aşamasında biyolojik özellikleri ön plana çıkarılarak yükselmeyi hak eden kadın çalışanların, anne olması dolayısıyla doğum iznine ayrılıp çalışma yaşamından kopacağı ya da eğitim ve iş seyahatlerine ailesini ihmal etmemek için katılmayacağı düşüncesinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu durum kadınların yükselmesini yavaşlatmakta ya da tamamıyla engellemektedir. İşe alınan bir çalışanın işinde ilerleme olanağı görmemesi, kariyerini geliştiremeyeceği düşüncesine kapılması işe karşı olumsuz bir tutum sergilemesine neden olacak, bu durum onun verimliliğini azaltacak, işinden tatmin olmamasına neden olacak ve örgütsel bağlılığını zedeleyecektir.

Kadın çalışanlar, çalışma hayatının getirdiği sorumlulukların yanında iş ve aile hayatını dengelemek, çocuk yetiştirmek ve ev işlerini yerine getirmek gibi toplumsal roller dolayısıyla sadece kadının işi olarak tanımlanan sorumluluklarla da karşılaşmaktadır. İş ve aile rolleri çatıştığında ise kadının ev aile sorumluluklarını yerine getirebilmek adına iş rolüne yönelimi azalmakta, işyerindeki statüsü olumsuz etkilenebilmekte, kariyer ya da aile konusunda bir tercih yapmaya zorlanabilmektedir. Öyle ki terfi almayı hak eden kadınların sırf çocuk bakımı ve ev içi sorumlulukları dolayısıyla terfi istemedikleri görülmektedir.

“Mühendisimiz var, 5,5 yaşında bir çocuğu var. Yaklaşık 5 yıldır bu işte. Normalde terfi alması gereken bir konumda ama terfi almak istemediğini söyledi.

Onunla birlikte işe başlayan diğer çalışanlar yükselirken o istemiyor. Ben şu bölümün müdürü olsam bana yeter daha fazla yükselmek istemiyorum, çocuğuma zaman ayırmak istiyorum diyor” (B.C., 33, Kadın, Havacılık).

Kadınlar için bunun bir tercih olarak algılanması eşitsizliği yeniden üretmektedir. Bu bir tercih değil, toplumsal rollerin dayatmasıdır. Aslında çocuk bakımı ve ev işlerinin tek sorumlusunun kadın olduğuna ilişkin toplumsal baskı kadının iş rolünü sınırlandırmasına neden olmakta, kadının bireysel tercih hakkı elinden alınmış olmaktadır.

Görüşme yapılan insan kaynakları yöneticisinin yükselmek istemeyen kadın çalışanı anladığını ve bazı noktalarda haklı bulunduğunu belirtmesi oldukça ilginçtir. Bu durum aslında kendisi de kadın olan insan kaynakları yöneticisinin toplumsal cinsiyet rolünü içselleştirdiği, ev-çocuk bakımına ilişkin tüm sorumlulukların kadınların görevi olduğu yargısını kabullendiği gerçeğini ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

3.3. İşten Çıkarma - Ayrılma

İnsan kaynakları yöneticileri ile yapılan görüşmelerde kadın çalışanların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle işten çıkarılmadığı ancak kadınların iş-aile dengesini kuramamaları, uzun çalışma saatlerine uyum sağlayamamaları dolayısıyla kendi istekleri ile işten ayrıldıkları ifade edilmiştir. Yapılan araştırmada kadınların işgücü piyasasına girmesini engelleyen ev içi sorumlulukların, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi faktörlerin, işgücü piyasasına dahil olmuş kadınların işten ayrılmaları üzerinde de oldukça etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

“Çocuk bakımı, aile sorumlulukları ya da aile üyelerinden birinin bakıma muhtaç olması yüzünden işten ayrılanlarımız oluyor. Çocuğuma kendim bakmak istiyorum diyor ya da çocuğa bakacak aileden biri olmayınca bakıcıya bırakmak istemiyor. Geçen ay yaşadık kayınvalidesi kanser oldu çalışanımızın. Hem çocuğu da vardı. İkisine de bakmak için işten ayrıldı” (N.K., 35, Kadın, Tekstil).

Gerçekleştirilen görüşmelerde ailevi sorumluluklar konusunda eşit paylaşımın olması ve “çalışan bireyin aile ve iş sorumluluklarına uyumunu” (Kapız, 2002: 155) ifade eden iş-aile dengesini kurmanın tek yükümlülüğünün kadında olmaması gerektiğini düşünen görüşmeciler de bulunmaktadır.

“Bütün mesele eşine bağlı diye düşünüyorum. Eşinin paylaşımına bağlı. Ben bir erkek olarak kadın gündüz işte akşam evde çalışsın her şey onun sorumluluğunda olsun mantığını yanlış buluyorum. Hayat müşterek. Benim eşim serbest çalışmasına rağmen ben ev işi yapıyorum” (S.Y., 54, Erkek, Otomotiv).

Genel Değerlendirme Ve Sonuç

Her toplum kadına ve erkeğe biyolojik cinsiyeti temelinde farklı davranış modelleri, roller ve sorumluluklar belirlemiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri olarak tanımlanan bu farklılıklar ise başta toplumsal ilişkiler olmak üzere hayatın her

alanında belirleyici olmuştur. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinin işyerine yansımaları, insan kaynakları yöneticileri ile yapılan görüşmeler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri çok sayıda ülkede olduğu gibi ülkemizde de kadınların işgücüne katılımında engel teşkil etmekte, istihdam sürecinde de birçok konuda eşitsizlikler doğurmaktadır. Çalışma hayatında kadınlarının konumlarının ve insan kaynakları yöneticilerinin kadınlara yönelik algılarının incelendiği bu çalışmada, toplumsal cinsiyete dayanan rol dağılımının işe alım ve istihdam süreçlerinde cinsiyet ayrımcılığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İnsan kaynakları yöneticilerinin işe alım sürecinde kadın istihdam ederken yaş, medeni durum, hamilelik, çocuk sayısı gibi özellikler üzerinde durduğu gözlemlenmiştir. Yöneticiler özellikle fiziksel güç gerektiren işlerde kadın istihdamından kaçındıklarını dile getirmişlerdir. Ancak kadın istihdamının işyerlerinde düşük olmasının tek nedeni işin niteliğinin kadın işgücüne uygun olmaması değildir. Yöneticilerin kadınların annelik, bakım ve aile sorumluluklarını üstlenmesine bağlı olarak iş-aile dengesini kurmakta zorlandıkları düşüncesini benimsedikleri görülmüştür.

Kadınların işyerlerinde genellikle toplumsal cinsiyet rollerine uygun işlerde ve uygun pozisyonlarda, ana üretim yerine yardımcı işlerde istihdam edildiği görülmüştür. Bu bağlamda insan kaynakları yöneticilerinin ve dolayısıyla işverenlerin “kadın işi- erkek işi” algısını koruduğu ve kadın çalışanlara yönelik tutumlarında doğrudan toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca erkek egemen sektörlerdeki insan kaynakları yöneticilerinin büyük çoğunluğu kadınların iş ortamına uyum, motivasyon, sorumluluk alma isteği, liderlik gibi konularda erkeklere kıyasla zayıf olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Kadınları çalışma yaşamında güçlü buldukları yönler ise düzen, empati yeteneği, iletişim kabiliyeti gibi kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu özellikler olması dikkat çekmektedir. İstihdam sürecinde kadınların ev ve iş sorumluluklarını birlikte yürütmesinin sonucu olarak karşımıza çıkan sık izin kullanımı, yöneticiler tarafından kadınların işe bağlılıklarının düşük olduğu şeklinde yorumlanmakta ve sorun alanı olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada elde edilen önemli bir bulgu, kadınların işe alım sürecinde karşılaştıkları sorunlarla istihdam içerisinde özellikle kariyer planlarının yapılması, terfi alma aşamasında da karşılaşılıyor olmalarıdır. Araştırma sonucunda kadınların kariyer fırsatlarından eşit düzeyde yararlanamadığı, insan kaynakları yöneticilerinin kariyer planlaması yaparken sadece kadın çalışanlar için medeni durum, çocuk sayısı gibi faktörleri göz önünde bulundurduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar kendilerini çalışma hayatında yükselmek ve kariyer planları yapmak ile aile sorumluluklarını yerine getirmek ve çocuk yetiştirmek arasında seçim yapmak mecburiyetinde hissetmektedir. Bu durum kadınların aile sorumluluklarını öncelikli olarak görmelerine, toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmelerine neden olmakta ve yükselmeyi hak ettikleri halde sorumluluklarını yerine getiremeyeceği endişesi ile

yükselmeyi reddetmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu bulgu iş ve aile arasında rol çatışmasının yaşanması halinde kadınların çalışma hayatından ya da terfi almaktan daha kolay vazgeçtikleri şeklinde yorumlanabilir.

Önemli bir diğer bulgu ise kadınların doğrudan düşük nitelikli işlerde istihdam edilmesi sebebiyle düşük ücret elde ettikleri yani dağılım ayrımcılığına maruz kaldıklarıdır. Yapılan görüşmelerde kadınların ve erkeklerin aynı iş için farklı ücret aldığına dair bir sonuca ulaşılamamış ancak kadınların ana üretim yerine yardımcı işlerde yoğunlaşmaları dolayısıyla daha az ücret aldıkları belirtilmiştir. Bu sorunların özellikle erkek egemen sektörde yer alan mavi yakalı kadın çalışanlar açısından daha derin yaşandığı tespit edilmekle birlikte, beyaz yakalı kadın çalışanların mavi yakalı kadınlara kıyasla daha az da olsa bahsedilen sorunlarla karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin işyerine yansımalarının kadın çalışanlar açısından bir diğer önemli sonucu, aile ve bakım yükümlülüklerinin işten ayrılma kararlarında da belirleyici bir niteliğe sahip olmasıdır. İş ve aile sorumlulukları dolayısıyla çalışma hayatına adapte olamamaları, çalışma sürelerine uyum sağlayamamaları sonucunda kadınlar çalışma hayatından ayrılmayı tercih edebilmekte bunun yanında çocuk, yaşlı ve hasta bakımının tamamen kadının sorumluluğunda görülmesi kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle iş yaşamlarına son vermelerine neden olabilmektedir.

İnsan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara ilişkin algı ve tutumlarının incelendiği bu araştırmanın en çarpıcı sonucu ise görüşülen 13 yöneticinin 10'unun kadın olmasıdır. İnsan kaynakları yöneticilerinin çalışma koşullarının belirlenmesinde ve uygulanmasındaki rolleri düşünüldüğünde, bu pozisyondaki kadınların bile erkek egemen işyerlerinde var olan kalıpları değiştiremedikleri aksine içselleştirdikleri ve toplumsal rol kimlikleri ile işyerinde toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettikleri söylenebilir. Sonuç olarak, insan kaynakları yöneticilerinin kadın çalışanlara ilişkin algıları işe alım sürecinden başlayarak işe uyum, motivasyon, ücretlendirme, terfi ve kariyer olanaklarına ilişkin kararlar, kadının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenmekte ve kadın çalışana yönelik tutumlarında doğrudan etkili olmaktadır.

Kaynakça

- Acker, J. (1992), "From Sex Roles to Gendered Institutions, Contemporary Sociology", 21(5), 565-569.
- Aytaç, S. ve A. Keser (2017), Çalışma Yaşamında Kariyer, Umuttepe Yayınları: Kocaeli.
- Bingöl, D. (2016), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım: İstanbul.
- Budak, G. (2016), Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Yayıncılık: Ankara.

- Creese, G. (1988), “The Politics of Dependence: Women, Work and Unemployment in the Vancouver Labour Movement Before World War II”, *Canadian Journal of Sociology*, 13 (1- 2).
- Çetin, C., Elmalı, E. D., Arslan, M. L. (2017), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Basım: İstanbul.
- Eren, E. (2012), *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Basım: İstanbul.
- Ergeneli, A. ve Akçamete, C. (2004), “Bankacılıkta Cam Tavan: Kadın ve Erkeklerin Kadın Çalışanlar ve Kadınların Üst Yönetime Yükseltilmelerine Yönelik Tutumları”, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22 (2), 85-109.
- Guttek, B. A. ve B. Morasch (1982), “Sex-Ratios, Sex Role Spillover and Sexual Harassment of Women at Work”, *Journal of Social Issues*, 38(4), 55-74.
- http-1, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27693 (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
- http-2, www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587 (Erişim Tarihi: 03.07.2018).
- Kapız, S. (2002), *Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Yaşamı Etkileşimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keser, A. (2015), *Çalışma Psikolojisi*, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Kite, M. E. (1996), “Age, Gender and Occupational Label: A Test of Social Role Theory”, *Psychology of Women Quarterly*, 20, 361-374.
- Kocacık, F. ve V. B. Gökkaya (2005) “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 195 – 219.
- Marshall, J. (1984), *Women Managers: Travellers in a Male World*, John Wiley and Sons: Chicago.
- Omay, U. (2011a), “Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar”, *Çalışma ve Toplum*, 30(3), 137-165.
- Omay, U. (2011b), “Kadınlar ve Yedek İşgücü Ordusu: Perçinci Rosie Örneği”, *12. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Bildiriler Kitabı, Türk-İş Yayınları*, 250-274.
- Önder, N. (2013), “Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü”, *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*: 1(1), 35-61.
- Özçatal, Ö. (5-7 Mart 2009), *Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımın ve Çalışma Koşullarını Etkileyen Sosyo - Demografik Ve Kültürel Faktörler*, Uluslararası – Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 45- 54.

- Özen, S. (2016), “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşyerinde Psikolojik Şiddet”, Karatahta İş Yazıları Dergisi, 4, 123-142.
- Petersen T. vd. (1997), “Within- Job Wage Discrimination and the Gender Wage Gap: The Case of Norway”, European Sociological Review, 13 (2).
- Sabuncuoğlu, Z. (2013), Uygulama Örnekleriyle İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım: İstanbul
- Sabuncuoğlu, Z. ve M. Tüz (1995) Örgütsel Psikoloji, Ezgi Yayınevi: Bursa.
- Savcı, İ. (1999), “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 54 (1), 123-142.
- Solmaz, B. (2003), Söylentilerin Kurumsal Açıdan Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Uşen, Ş. ve M. Güngör Delen (2011), “Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, Kamu-İş, 11(4), 127-179.
- Uyargil, C. ve diğerleri, (2008), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Yayınları: İstanbul.
- Yılmaz, G. (2018), Örgütlerde Dedikodu ve Söylenti, Keser, A. Yılmaz, G. Yürür, S. (Ed.). Çalışma Yaşamında Davranış: Güncel Yaklaşımlar, 455-477 Umuttepe Yayınları: Kocaeli.

Türkiye'nin İlk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları

Didem KONYA¹

Öz

Araştırma Makalesi

Ömrünün yarısı Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, diğer yarısı ise genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde geçmiş olan Safiye Ali Almanya'ya giden ilk kadın öğrencilerden biriydi. Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Türkiye'nin ilk kadın doktoru oldu. Anne sütünün önemi, çocuk bakımı ve sağlık koruması gibi konularda annelerin farkındalığını arttırmak için Süt Damlası Merkezinde çalıştı. Kadınların siyasi hakları için kampanyalar yürüten Türk Kadınlar Birliği, Safiye Ali'nin çalıştığı bir diğer kurumdu. Aynı zamanda İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kurulan Anneler Birliğinin üyelerinden biriydi. Safiye Ali Viyana, Londra, Bolonya gibi Avrupa şehirlerindeki pek çok kongrede başarılı bir şekilde Türk kadını temsil etti. Bu çalışma arşiv belgeleri ve bibliyografik kaynaklara dayanarak Safiye Ali'nin yapmış olduğu çalışmaları ve faaliyetleri ele alır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Türk Kadını, Sağlık,

Turkey's First Woman Doctor: Safiye Ali and Activities

Abstract

Research Paper

Having spent the first half of her lifetime during declining years of the Ottoman Empire and the other half, at the first reformative decades of the Turkish Republic, Safiye Ali is one of the first female students gone to Germany. She became the first Turkish female doctor after her graduation from the faculty of medicine at the University of Würzburg. She worked at the Drop of Milk (Süt Damlası) Houses raise the awareness of mothers concerning issues such as the importance of breast milk, childcare and health protection. Another institution where Safiye Ali worked was the Turkish Woman's Association (Türk Kadınlar Birliği) which was founded to campaign for the political rights of woman. She was also one of the members of the Association of Mothers (Anneler Birliği) which was founded by the İstanbul Center of the Child Protection Agency (Himaye-i Etfal). Safiye Ali successfully represented the Turkish woman in several congresses held in European cities such as Vienna, London and Bologna. This study deals with her activities and works on the basis on archival and bibliographical sources.

Keywords: Woman, Turkish Woman, Health

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 06.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.08.2018

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, didem_48@windowslive.com
<https://orcid.org/0000-0002-9618-526X>

Giriş

Tarihsel süreçte Tıp biliminde yaşanan başlıca gelişmeler Mezopotamya'da ortaya çıkıp buradan Yunan Uygarlığı'na geçmiştir. Sümerler sağlık alanında yapmış oldukları çalışmalar ile Asurlular ve Babiller'e temel teşkil etmiş ve sağlık konusunda kendilerini daha da geliştirmelerini sağlamıştır. Babil Kralı Hammurabi tarafından oluşturulan Hammurabi Kanunlarında sağlık ile ilgili olarak bir doktorun görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır (Şentürk, 1983: 18). Eski Türklerde ise sağlık ile ilgili konuların dini hayat ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Şaman inancının çok önemli etkileri olmakla birlikte "Kam" da denilen şamanlar hem kahin, hem de doktor olarak görev yapmışlardır. Türkler sağlık problemlerini çözebilmek için tabiatın onlara sunmuş olduğu çeşitli bitki ve otlardan yararlanarak ilaçlar hazırlamışlardır (Çavdar, 1992: 312).

Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları döneminde sağlık alanında oluşturulan vakıf sistemini, Osmanlılar devam ettirmekle beraber fethedilen yeni yerler de dahil olmak üzere yeni hastaneler yapmışlardır. Kurmuş oldukları darüşşifalar ve tımarhanelerde hastalıkların belirtileri ve tedavileri üzerinde çalışılmış, bazı hastalıklarda ise müzik ile terapi yoluna gidilmiştir. Buna ilaveten bu merkezlerde sağlık eğitimi de verilmiştir (Tabak, 2001: 46).

Kadınların çeşitli coğrafyalarda, sağlık konusunda tarih sahnesinde yer alması yalnız hemşirelik ve ebelik mesleklerinde gerçekleşmiştir. Bazı istisnalar olmakla birlikte ebelik ve hemşireliğin dışında kalan tıbbın diğer alanları kadınlara yasaklanmıştı. Bir cerrahın eşi veya kızı olmak ise bazen gizli bazen de açık bir şekilde hastalara müdahale etme imkanı sağlamıştır. Osmanlı coğrafyasında ise ebelik kadınların yıllar boyu süregelen geleneksel mesleği olarak karşımıza çıkar. Osmanlıda kadınlarının hekimlik yaptığına dair bilgileri içeren bildiğimiz en eski kaynak XV. yüzyılda Şerafettin Sabuncu'ya ait Cerrahiyyetü'l- Haniyye adlı eserdir (Yıldırım, 2006: 50-52).

Kadınların sosyal hayatında Tanzimat (1839), I.Meşrutiyet (1876), II.Meşrutiyet (1908) ve Cumhuriyet (1923) gibi bazı kayda değer tarihler vardır. Bu dönemlerde kadınlara yeni haklar tanınmıştır. Sultan II. Mahmut oluşturduğu yeni yapılara bir yenisini daha ekleyerek 1827 yılında ordunun hekim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir Tıp Okulu kurmuştur. Mekteb-i Tıbbiye ve ya Tıphane-i Amire olarak bilinen bu okul 1839 yılında yeniden yapılandırılmış ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane adını almıştır. 1842-1843 eğitim döneminde bu okulda bir ebe sınıfı açılarak usta çırak yöntemi ile dersler verilmeye başlanmıştır. Fakat ebelik dışında Tıp eğitimi konusunda hala bazı cinsiyet ayrımları söz konusu olmuştur. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve 1867'de eğitime başlayan sivil tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kız öğrencileri kabul etmemiş ve bu sebepten dolayı oluşan boşluğu da yabancılar doldurmuştur. Doktorluk kadınların ulaşamadığı bir meslektir ve tıp eğitimi almak isteyen kadınlar için Avrupa'da eğitim görmekten başka yol kalmamıştır. Safiye Ali'de böyle bir dönemde yurt dışında tıp eğitimi almak için Almanya'ya gitmeyi tercih etmiştir (Altıntaş, 1998: 373-387). Ülkemizde kadınların

tıp fakültelerine kayıt olmaya başlaması ise dönemin Darülfünun emini olan Dr. Besim Ömer Paşa'nın çalışmaları ile 1922 yılında gerçekleşmiş, 1927'de yedi kız öğrenci fakülteyi bitirerek doktor olmuşlardır. İlk resmi görev ise 1930'da verilmiştir. (Mutlu, 1967: 19).

1. Safiye Ali'nin Ailesi ve Eğitim Hayatı

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın doktoru olan Hatice Safiye Ali 2 Şubat 1894 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in yaverlerinden Ali Kırat Paşa'dır. Annesi ise Mekke'de 17 sene şeyhülislamlık yapmış olan Şamlı Hacı Emin Paşa'nın kızı Emine Hasene Hanım'dır. Safiye Ali, Ali Kırat Paşa'nın ikinci eşi Emine Hasene Hanım'ın dünyaya getirdiği dört kızın en küçüğüdür (O.M.Çolak, 2007:577-580). En büyük ablası Advieye Sargut, Bülent Ecevit'in annesi ressam Nazlı Ecevit'in annesidir (Yıldırım, 2011: 11).

Küçük yaşlardan itibaren edebiyata, müziğe ve yabancı dile ilgisi olan Safiye Ali'nin henüz 16 yaşında iken yedi dil konuşup yazdığı bilinmektedir (Toros, 1993: 53). Ailesi tarafından özenle yetiştirilen Safiye Ali Beşiktaş Rüştüyesi'nde eğitim hayatını sürdürürken Amerikan (İnas) Kız Koleji'nin rüştiye kısmına geçmiştir (Yıldırım, 2011: 15). 1916 yılında Amerikan Kız Koleji'ni bitirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu ortamdan dolayı sağlık alanında yaşanan problemler çoğalmış ve buna paralel olarak ülkede doktora olan ihtiyaç sayısı da artmıştır. Doktora duyulan ihtiyacın artması ile tıp eğitimi almak isteyen kızların Avrupa'ya gönderilmeye başlandığı bu dönemde, Safiye Ali de tıp eğitimi için yurtdışına gönderilen kızlardan biridir. Safiye Ali dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'in yardımı ile Almanya Würzburg Üniversitesi'ne gönderilmiştir (Hot, 2015: 100).

Safiye Ali'nin doktorluk mesleğine ilgi duymasında ve onu meslek olarak seçmesinde Amerikan Kız Koleji müdürü Mary Mills Patrick'in de etkisi olmuştur. Genç bir kızın ailesinden bağımsız, yalnız olarak yabancı bir ülkeye gitmesi o dönemin koşulları göz önüne alındığında kabul edilir bir durum olmamasına rağmen Safiye Ali Almanya'daki eğitimini başarıyla tamamlamıştır. Almanya'da geçirmiş olduğu eğitim hayatını ise "Hayatımın en güzel zamanı 1914'de ibtida eden ve Almanya'da geçen tahsil hayatımdır" sözleri ile ifade etmiştir (Hot, 2015: 101). 1921 senesinde Über Pachymeningitis Haemorrhagica Interna İm Sauglingsalter (Bebeklerde İç Pekimenejit Kanaması Hakkında) başlıklı tezi ile diplomasını alarak mezun olmuştur. Diplomasını aldıktan sonra mesleğini yapma hakkı kazanan Safiye Ali İstanbul'a dönmüş ve burada altı hafta kaldıktan sonra uzmanlığını yapmak amacıyla tekrar Almanya'ya gitmiştir. Würzburg Julius-Maximilians Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kadın hastalıkları ve çocuk hastalıkları üzerine uzmanlığını almıştır. Safiye Ali Almanya'da geçirdiği yıllarda öğrencilik hayatı boyunca cinsiyet ayırımına maruz kalmamış ve oradayken kurduğu arkadaşlık dostluk ilişkilerinden çok etkilenmiştir. Çalışmalarında da en büyük desteği Würzburg Julius-Maximilians

Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu, göz hastalıkları uzmanı eşi Ferdinand Krekeler² vermiştir (Yıldırım, 2011:16-19).

Safiye Ali Türkiye'ye döndüğünde Almanya'ya eğitim almak için giderken geride bıraktığı İstanbul'da köklü değişiklikler olduğunu görmüş Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilk kadın doktoru olarak tababat icazetnamesini yani doktorluk yapma belgesini alan (Hot, 2015: 101) Safiye Ali vakit kaybetmeden gazetelere ilan vererek İstanbul Cağaloğlu Nuri Osmaniyeye Caddesinde eşi ile birlikte bir muayenehane açtığını ve hasta kabul ettiğini duyurmuştur (Toros, 1993: 54) (Bkz. Ek-2).

Mesleğini yaparken bir takım zorluklarla karşı karşıya kalan Safiye Ali'ye kadın doktor olduğu için önyargı ile yaklaşmıştır. Fakat cesaretini kaybetmeyen Safiye Ali kendini tanıtmaya devam etmiş, zamanla kadınların güvenini kazanmış ve muayenehanesi dolup taşmıştır. Muayenehanedeki görevine ek olarak Alman ve Amerikan elçiliklerinde de doktorluk yapmıştır. Bunların haricinde Amerikan Kız Koleji'nin Tıp Bölümü'nde çok sevdiği hocası Marry Mills Patrick'in daveti üzerine jinekoloji ve obstetrik dersleri de vermiştir (Yıldırım, 2011: 29-33). Safiye Ali'nin buradaki görevi 1924 yılına kadar sürmüştür, 1924 yılında Kolejin yönetim kurulu mali yönden zorluk yaşadığını açıklamıştır. Diğer taraftan kapitülasyonların kaldırılması ile sağlık eğitiminde de millileşmeye giden Cumhuriyet hükümeti Nisan 1924'de okulu kapatmıştır (Toprak, 1999: 49).

2. Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ndeki Çalışmaları

Safiye Ali'nin Almanya'da aldığı eğitim sırasında sosyal sağlık kurumlarında çalışması, onun bakış açısına ve bilgi birikimine katkı sağlamıştır. Görev aldığı bu kurumlarda çocukların sağlığını korumak amacıyla annelere verilecek olan eğitimin ne kadar önemli olduğunu fark etmiş ve bu uyanış onu kendi ülkesindeki anne ve çocuklara yardım etmeye sevk etmiştir. Türkiye'de çalışmaya başladığında bir taraftan çocukları tedavi edip diğer taraftan da annelere çocuk bakımı ve sağlığı konusunda bilgilerini aktarmıştır. Ancak daha fazla anne ve çocuğa ulaşması gerektiği ve bunu tek başına gerçekleştirmesi biraz zordu. Yardım elini uzatıp daha fazla anne-çocuğa ulaşabilmesi bakımından Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezi Safiye Ali için uygun bir kurumdur ve burada çalışmaya başlamıştır (G. Çolak, 2009: 625).

Safiye Ali'ye İstanbul'da muayenehane açtığı sıralarda desteğini esirgemeyen Türk eğitim ve sağlık tarihine önemli katkılar sağlayan bir kadın doğum uzmanı olan Dr. Besim Ömer Paşa, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezi'nin kurulmasına da öncülük etmişti (Ülman, 2005: 12-13). Dr. Besim Ömer Paşa'ya göre hastabakıcılık ve hemşirelik toplumda kadınlara özgü bir meslekti ve kendisi bu

²Aynı Tıp Fakültesi mezunu olan Safiye Ali ile Ferdinand Krekeler'in ilişkisi okul döneminde başlamıştır. Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde göz kliniğinde başasistanlık görevini sürdürürken kariyerini bırakıp eşi Safiye Ali ile İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da muayenehane hekimliği yapmıştır. Alman Konsolosluğunun da doktoru olan Krekeler, İstanbul'da "Ferdin Ali" adını kullanmıştır (Yıldırım, 2011:23). Toros'un belirttiğine göre Ferdinand Krekeler Müslümanlığı kabul ederek "Ferdin Ali" adını kullanır (Toros, 1993: 54) (Bkz. Ek-7)

görüş ve düşüncelerin ışığında Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi'nin açılmasına öncülük etmişti (1912). Cemiyette kimsesiz yoksul kadınlar çalıştırılıp onlara eğitim verilmiş bunun yanı sıra 1913'de açılan hastabakıcılık kurslarından sonra kadınlar ülkenin çeşitli yerlerindeki hastanelerinde görev yapması sağlanmıştır (Kaplan, 1998: 40-41).

1 Ağustos 1923'de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkezi, Besim Ömer Paşa'nın teklifi ile küçük çocuklar için bir muayenehane açmıştı. Muayenehanede sunulan sağlık hizmetleri ise Safiye Ali ve hastabakıcılar tarafından yürütülmekteydi. Merkezde öncelikle çocuklar yaş gruplarına ayrılıyordu. Bir yaşını doldurmuş anne sütünden kesilmiş çocuklarla zayıf ve hastalıklı olanlar her hafta çarşamba günü anneleri tarafından merkeze getiriliyor, muayene edildikten sonra kilolarına göre bir beslenme programı oluşturuluyordu. Hasta olanların tedavisi yapılıyor, her çocuğa bir kimlik belgesi, sağlık cüzdanı veriliyordu. Merkez tarafından ailelerin sosyal durumu kayıt altına alınıp daha sonra ziyaretçi hastabakıcılar tarafından evlerindeki sağlık koşulları ve ihtiyaç dereceleri inceleniyordu. Yine bu merkez tarafından çocuklara yılda iki kez olmak üzere giysi ve çamaşır yardımı da yapılıyordu. Kadınlar Merkezi'nde çocuk ölümlerine karşı 1 Ağustos 1923'ten 1924 yılı sonuna kadar yapılan yiyecek, bakım ve giyecek yardımları şu şekildedir: 10082 kutu süttozu, 592 kg pirinç unu, 99 kg irmik, 82 kg şeker, 73 kg pirinç, 30 kg yulaf unu, 30 kg mısır unu, 15 kg balık yağı, 73 kg tel şehriye, 73 kg makarna, 27 kg sabun yardımı yapılmıştır. 391 çocuğa ilaçlı tedavi uygulanmış, 9360 çocuk tartılarak gelişimleri izlenmiştir. 150 çocuğun sağlık durumu ziyaretçi hastabakıcılar tarafından evlerinde takip edilerek bunlardan 20'si hastaneye yatırılmıştır. 125 çocuğa kışın ve bayramlarda çamaşır ve elbise, 25 bebeğe de kundak verilmiştir (Akgün ve Uluğtekin, 2002: 260-264). Annelere ve çocuklara büyük faydalar sağlayan bu merkez 1925 tarihinde kapatılmış ve buradaki hizmeti sona eren Safiye Ali Süt Damlası'ndaki çalışmalarına devam ederek anne ve çocuklara destek olmayı sürdürmüştür (Servet-i Fünun/04.12.1924) (Bkz. Ek-3).

3. Süt Damlası ve Safiye Ali

Savaş yıllarının uzun sürmesi neticesinde ortaya çıkan olumsuz koşullar ve savaşın devam ediyor olması yetim ve kimsesiz çocukların sayısında artışa sebep olmuştu. Ülkenin toplumsal yapısında değişimlerin meydana geldiği savaş ve mütareke yıllarında, göçlerin önemli bir etkisi olmakla birlikte yaşanan ekonomik sıkıntılar ve sefaletin artması, fuhuş ortamının çoğalması ve aile bağlarının gevşemesi gibi faktörler de vardı (Toprak, 1994: 343). Böyle bir dönemde devletin kurmuş olduğu bazı kurumlar ve yardımseverlerin destekleri, 1917'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna kadar insanların yardım ihtiyaçlarını karşılıyordu. Himaye-i Etfal Cemiyeti her ne kadar çalışmalarına 1917 yılından itibaren başlamış olsa da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra yeniden teşkilatlanarak 30 Haziran 1921 yılında Ankara'da Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak çalışmalarını sürdürmüştür (Okay, 1999: 55). Cemiyetin 1925 yılı Nizamnamesinin 2. Maddesinde anne ve çocuğa dair kapsamlı görevleri şu şekildedir.

- Çocuk dispanserleri kurmak,
- Misafirhaneler ve yetim yuvaları kurmak,
- Muakkam süt dağıtma yerleri oluşturmak,
- Fakir ve hasta çocukların tedavilerine yardım,
- Fakir çocuklara gıda ve malzeme vermek suretiyle yardım,
- Fakir okul çocuklarına gıda ve kırtasiye malzemesi vermek suretiyle yardım,
- Ücretsiz veya iaşesi (geçindirilme) ücreti cemiyet tarafından karşılanmak üzere çocukların aileler nezdine verilerek bunların durumlarının kontrol edilmesi sağlamak,
- İş görecektir yaş ve yapıda olan çocuklara iş bulunması,
- Çocukların dairelerde ve muhakemelerde haklarının korunmasını sağlamak ve velisiz ve vasisiz çocukların kanuni temsilciliğini almak ve kanun dairesinde çocukların hak ve menfaatlerinin korunmasını üstlenmek,
- Çocuklara ait kütüphaneler kurmak,
- Çocuklar için örnek çalışma yerleri kurmak,
- Doğumlarda müracaat edenlere yardım,
- Çocuklara ait adli, tıbbi, terbiyevi birçok hususta müracaat edeceklere bilgi verilmesi,
- Çocukları sağlıklı bir tarzda eğlendirmek için oyun meydanları ve oyun bahçeleri oluşturulması (Sarıkaya, 2011:48-55).

Cemiyet zaman kaybetmeden yaklaşık üç ay sonra çalışmalarına başlayıp cephedeki askerlerin çocuklarına ve annelerine yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca cephelelerden ve cephe gerisinde bulunan yetim çocukları da koruması altına almıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.18.01/06.41.09). Bir hayır kurumu olmasından dolayı en büyük desteği halktan gelen yardımlar oluşturmuştur. Bu yardımlar sayesinde ayakta durmaya çalışan kurum, aynı zamanda kamu yararına çalışmalarda bulunduğu için de devlet tarafından desteklenmiştir (BCA, 30.10.0/198.355.5; BCA, 30.10.0/178.233.17). İhtiyat akçasından hayır kurumları için ayrılan ödenekten pay almakla birlikte, tahlisiye idaresi yıllık bütçesinden de Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardım izni verilmesiyle, yıllık mali bütçeden artan ödeneklerden bir miktarının verilmesi ve hayır derneklerinin yapmış olduğu kırtasiye alışverişleri ile cemiyete gelir sağlamıştır (BCA, 030.18.1.2/32.54.7). Başka bir gelir kaynağı olarak da zekat, fitre ve kurban derilerinden elde edilen gelirlerde mevcuttur (BCA, 51.0.0.0/2.6.20) (Bkz. Ek-6). Bunların yanı sıra dini bayramlarda yapılacak olan tebrikler için oluşacak masrafların Himaye-i Etfale bağışlanması için halka çağrıda da bulunulmuştur (BCA, 490.01.0.0/1436.746.2).

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin nizamnamesinde yer alan süt dağıtma merkezlerinin kurulması 1921 yılında Fransız General Pelle'nin girişimleri ve Fransız Kızılhaç Kadınlar Cemiyeti'nin çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Yoksul ve yardıma muhtaç Türk çocuklarının süt ihtiyacını ve bakımını sağlamaya çalışan cemiyet Süt Damlası- Küçük Çocuklar Muayenehanesi adıyla çocuk bakım yurdunu kurar (1921) (Yıldırım, 2011: 38). Kurum Nisan 1925'de Fransız Kadınlar

Cemiyeti tarafından Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne bağışlanmıştır. Batılılar tarafından kurulup Müslüman-Türk çocuklarına bağışlanan ilk hayır kurumu olma özelliğini taşıyan Süt Damlası, Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Başkanı Dr. Besim Ömer Paşa'nın yönetimine bırakılır (Servet-i Fünun/23.04.1925). Himaye-i Etfal Cemiyeti Süt Damlası Müessesesi adını aldıktan sonra Beyazıt-Laleli'deki Seyyit Hasan Paşa Medresesi ile sebilinde çalışmalarına başlamıştır. Bir süre sonra Safiye Ali de daha fazla anne ve çocuğa ulaşmasında aracı olan Süt Damlası'nda doktorluk yapmaya başlar. Başlangıçta üç oda ve bir süt mutfağından ibaret olan Süt Damlası, Safiye Ali'nin müdürlüğe getirilmesinden sonra çocuk bakımı ve sağlığı için önemli bir kurum olmuştur (Servet-i Fünun/16.09.1926).

Süt Damlası merkezinde annelere, çocukların bakımına ve sağlıklarının korunmasına yönelik bilgiler verilir, onların anne bakımı ve sevgisi altında olmasına özen gösterilmiştir. Annelerin çocuklarını emzirmesi teşvik edilmiş anne sütünün önemi vurgulanmıştır. Merkezde başta annesi ölmüş çocuklar ile ikiz doğum yapmış annelere yardım edilmiş, annelere ve çocuklara süt verilir beslenme ve gelişimleri takip edilmiştir. Yardıma ihtiyaç duyan ailelerin süt dönemi geçmiş çocuklarına, süt, mama, pirinç unu vb. yardımlarda bulunulup, sağlık kontrollerinin yanında verem aşısı ve frengi kontrolleri de yapılmıştır. Evler ziyaret edilerek çocuk ve annesinin sağlık hizmetlerinden yararlanması sağlanmış, takip çizelgesi hazırlanarak bunlarla beraber suni güneş (ultraviyole) ve kum banyosundan da yararlanma imkanı verilmiştir (Anneler ve Çocuklara Salname: 47; Yıldırım, 2011: 39-41).

1926 yılında merkezin müdürlüğüne getirilen Safiye Ali'ye Semiha Galip ve Leman Hanımlarda yardımcılık yapmışlardır. Safiye Ali göreve geldikten sonra Almanya, İsviçre ve Avusturya gibi ülkelerde kurulan çocuk müzelerini örnek alarak anne ve çocuklar için faydalı olacağını düşündüğü bir çocuk müzesi kurmak için girişimde bulunur. Müzede temizlik malzemeleri, kundak ve kundaklama, inek sütü ile beslenme, emzirme, kilo kontrolü, büyüme izlemi, nazarlıklar, kurşun dökme, mamalar, çiçek aşısı ve çeşitli çocuk hastalıkları ile ilgili istatistikler, grafikler ve resimler yer almaktadır. Safiye Ali bu veriler yardımı ile annelere çocuk sağlığı ile ilgili bilgi verip tavsiyelerde bulunmuştur (Yıldırım, 2011:44; Servet-i Fünun/16.09.1926). Yabancı dile hakim olması sayesinde Almanca, Fransızca ve İngilizce kitaplardan derleyip Süt Damlası'ndaki deneyimlerini de katarak "Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası" adıyla bir kitap da yazan Safiye Ali bu kitabı, eserin hazırlanması konusunda kendisini teşvik eden Besim Ömer Paşaya ithaf etmiştir (Hot, 2015: 101).

Safiye Ali azmi ve çalışkanlığı sayesinde kısa sürede mesleğinde yükselmiş, annelerin kadınların ve çocukların sevgisini, güvenini kazanmıştı. Fakat bazı meslektaşları özellikle erkek olanlar onun bu başarısını hazmedememişlerdir. Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul vilayeti yıllık kongresine Dr. Besim Ömer Paşa ile katılan Safiye Ali bu kongreden sonra istifasını vererek görevinden ayrılmıştır. İstifa haberi anneler tarafından büyük üzüntü ile karşılanmış ve Safiye Ali'yi vermiş

olduğu bu karardan vazgeçirme çabaları başarılı olmamıştır (Milliyet Gazetesi/23.02.1927).

4. Uluslararası Kongrelerde Safiye Ali

Safiye Ali İstanbul'da mesleki vazifelerini yerine getirirken bir yandan da üç uluslararası kongrede Türkiye'yi temsil etmiştir. Safiye Ali'nin 1924 senesinde katıldığı ilk uluslararası kongre olan Londra'daki Beynelmül Kadın Doktorlar Kongresine 18 ülkeden 300 kadın doktor katılmıştı. Bu kongre Safiye Ali'ye uluslararası bir kongrede Türkiye'yi temsil eden ilk kadın delege olma imkanı vermesi bakımından önem taşıyordu. Kongre, farklı uluslardan katılım sağlayan kadın doktorlar arasında birlik oluşturmayı, kadın ve çocuk hastalıklarına karşı alınacak tedbirleri konuşmayı amaçlamıştır. Kongrede etkin bir rol oynayan Safiye Ali görüşülecek olan konuların saptanması amacıyla seçilen 25 delegeden biriydi ve anne-çocuk sağlığı yönünde yaptığı çalışmalar cemiyet tarafından takdir edilmişti (Yıldırım, 2011: 123-123).

Ekim 1920'de Himaye-i Etfal Cemiyeti, birliğin Cenevre'deki merkezi tarafından tanınarak "Etfale Muavenet Beynelmül İttihadı Türk Komitesi olarak çalışmalarını sürdürdü. 6-8 Ekim 1924 tarihleri arasında Viyana'da, 8-11 Ekim 1924 tarihinde ise Budapeşte'de yapılacak olan kongreye davet edilen Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu kongrede Türkiye'yi temsil etmesi için Dr. Besim Ömer Paşa ve Dr. Safiye Ali'yi seçti. Safiye Ali'nin seçilmesinde yabancı dil bilmesinin yanı sıra çocuklara karşı göstermiş olduğu şefkat ve yapmış olduğu çalışmalar göz önüne alınmıştır. Kongrede konuşulan konular arasında Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çalışmalarına rağmen kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların sayısının arttığı, ekonomik sıkıntılardan dolayı halkın zor durumda olduğu ve ihtiyaç sahiplerine acil yardım yapılması gerektiği gibi başlıklar vardır. Kongrenin bitiminden sonra Viyana'da açılan hayır kurumları, çocuk ve anne muayenehaneleri, çocuk yuvaları, çocuk bahçeleri, çocuk aşhaneleri, anayurtları, gündüz yuvaları delegelere gezdirilmiş, yine kongre sırasında açılan sergide ise çocuk işleri, çocuğa yönelik kitap ve çalışmalar sergilenmiştir (Sarıkaya, 2011: 284-286).

Safiye Ali'nin Türkiye'yi temsilen katıldığı üçüncü kongre Beynelmül Kadın Doktorlar Cemiyeti tarafından 1928 yılında Bolonya'da düzenlenen kongredir (Bkz. Ek-4). Diğer kongrelerde olduğu gibi bu kongrede de yine anne ve çocuk sağlığı üzerinde durulmuştur. Kongrede tartışılan konular arasında çocuk hastalıkları ve ölümü ile mücadele çabaları, hamile kadınlara yapılabilecek yardımlar ve sağlıklı çocuk yetiştirilebilmesi için yapılması gerekenlerdir vardır (Cumhuriyet Gazetesi/04.04.1928). Safiye Ali kongrede yapmış olduğu konuşmasını dönemin gazetesi olan Servet-i Fünunda "İtalya'da Bolonya Şehrinde İçtima Eden Beynelmül Kadın Hekimler Kongresi Münasebetiyle Seyahat İntibalarım" yazısında ana hatları ile şu şekilde açıklamıştır:

"Dört gün devam eden bu kongrede, bu fenni içtimada nelerden bahs olundu? Yukarıda arz ettiğim gibi tamamıyla kadınlığın ruhunu dolduran hilkatine temas eden

meselelerden: çocukluk, çocuk hastalıkları ve içtimai teşkilatı. Ben de bu meyanda büyük bir zevk ve iftiharla Türkiye'mizin hususiyle Türk kadınlığının tarihte hiçbir misli görülmemiş İnkılabından, mazinin esaret zincirlerini kıran, paslı izlerini silen ve gideren azimli ve kuvvetli ellerden, son senelerde çocuklarımız için yorulmak bilmez bir sa'y ile uğraşan sıhhat mücahidimiz Doktor Refik(Saydam) Bey Efendi'nin vücuda getirdiği ve getirmekte olduğu içtimai faaliyet ve teşkilattan ve yine son senelerde tatbik olunan Mekteb-i Hıfzısıhhattan velhasıl çocuklarımızı sağlam yetiştirmek çocuk vefeyatının önüne geçmek için Hükümet-i Cumhuriyetimizin yaptığı fedakarlıklardan ve hepsinin fevkinde bugünkü şark kadınının hayatında bir abide-i hürriyet olan büyük Gazi'mizden dilim döndüğü, gücüm yettiği kadar bahs ettim ve arkadaşlarımın bitip tükenmek bilmeyen suallerine cevap vermeye çalıştım.” (Servet-i Fünun/ 21.06.1928) (Bkz. Ek-5)

5. Türk Kadınlar Birliği ve Safiye Ali

Cumhuriyetten önce kadınların kendi haklarını isteme konusunda yeterince bilinçli olmadıkları söylenebilir. Fakat kadınların siyasetten tamamen uzak olduğunu söylemek de doğru değildir. Kadın hakları konusunda ilk ciddi çalışmalar Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinde önemli roller oynayan kadınlar Darülfünunda bir kadın şurası toplayarak siyasi teşkilatlanma yoluna gitmişler ve Nezihe Muhittin Hanım başkanlığında Kadınlar Halk Fırkasını kurmuşlardır (Kaplan, 1998: 139-140). Hükümet 1924 yılında fırkanın kuruluşuna izin vermemiş bunun üzerine Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadınlar Birliği adı altında örgütlenmeye gitmiştir (7 Şubat 1924). Nezihe Muhittin başkanlığında kurulan cemiyetin kurucuları arasında Aliye Esat, Güzide Osman, Sabiha Zekeriya (Sertel), Şukufe Nihal gibi isimler bulunmakla birlikte (Zihnioğlu, 2003: 152) Türk Kadınlar Birliği Tüzüğü'nde birliğin amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

Madde 3- Birliğin Amacı: Kadınlığı düşünsel ve sosyal alanlarda yükselterek modern ve olgun bir düzeye erdirmektir. Birlik bu amaca varmak için genç kızları gerçek anne olarak yetiştirmek, kadınlık dünyasındaki feci sosyal yaraları iyileştirmek, dul kimsesiz ailelere ve ilkokuldaki çocuklara yardım etmek, fakir çocuk okutmak, yeni kuşağın maddi ve manevi eğitimi ile ilgilenmek, kadınlığı dış hayatta çalıştırmaya özendirmek için çaba sar ederek konferanslar düzenlemek ve eserler yayımlamak konusunda elinden geldiğince çalışacaktır (Baykan ve Ötüş-Baskett, 1999: 149).

Kadınlar Birliği kurulduktan sonra 28.06.1925 tarihli bir kararname ile kamuya yararlı bir dernek olma özelliği kazanmış ve gerçekleştireceği çalışmalar yasal olarak onaylanmıştır (BCA, 30.18.1.1/14.42.6). 1925 yılında Kadınlar Birliği tarafından bir etkinlik programı hazırlanıp hangi konular üzerinde çalışılacağı belirlenmiştir. Buna göre; kadın ve çocukların korunmasına yönelik politikalar geliştirildi; fuhuşun yasaklanması için çalışılacak, boşanma durumunda kadınlar korunup hakları savunulacak, kadınların iş bulmalarına yardım edilecek kolaylık sağlanacaktı. Nezihe Muhittin kadınlara balo ve davet kıyafetleri için israfa kaçmamaları konusunda uyarılarda bulunmuş ve modanın yerini diğer daha çok

gerekli işlere bırakabilirse kadının zayıf ve eksik yönlerini tamamlayabileceği görüşünü savunmuştur. Kadınlar Birliği İdare Heyeti'nin üyesi olan Safiye Ali bu görüş doğrultusunda kadınların ekonomik koşullarına uygun bir şekilde giyinmeleri için elbise örnekleri hazırlamayı önermiştir. Nezihe Muhittin, Safiye Ali tarafından yapılan bu öneriyi uygun bulurken öneri başında tekdüze giyim eleştirisi ile karşılanmıştır (Zihnioğlu, 2003: 187-188).

1927 yılında Kadınlar Birliği siyasi haklara sahip olmak amacıyla kuruluş tüzüğünde değişiklik yoluna gitmiştir. Bu bağlamda siyasi hakların kazanılması için kadınlar lehinde kamuoyu hazırlamak, uluslararası kadın kongrelerine katılmak, seçme ve seçilme hakkı isteyen kadın cemiyetlerini desteklemek ve diğer kadın teşkilatları ile ilişkiler kurup, Türkiye'de kadın kongreleri düzenlemek amaçlanmıştır (Kaplan, 1998: 142). Kadınlar Birliği tarafından alınan bu kararlardan sonra yapılacak olan ilk seçime Cumhuriyet Halk Fırkası adına katılmaya karar verilmiş mebus adayları olarak da Nezihe Muhittin, Safiye Ali, Dr. Hayrünissa ve Mustafa Paşazade Azize Hanım aday gösterilmiştir. Siyasi hakların kazanılması konusunda faaliyete geçen Kadınlar Birliği üyeleri seslerini duyurmak için 10 Nisan 1930 yılında İstanbul Belediye Binası ve Cumhuriyet Halk Fırkasının önünde toplanarak tezahürat ve hükümete teşekkür konuşması yapmışlardır. Safiye Ali gazetelere verdiği röportajlarda kadınların bir gün mebus olacaklarını ve kendisinin çocuklara yardım konusunda Meclis'te sesini duyurmayı çok istediğini açıklamıştır (Yıldırım, 2011: 46; BCA, 30.10.0.0/80.526.4).

Bu dönemde kadınların seçime katılıp katılmaması gerektiği hakkında farklı görüşler vardır. Kimi kadınların seçime katılmasını erken bulur. Kimisi ise kadınların seçime katılmasını erken bulup, onların siyasi isteklerini desteklemiş fakat seçilme hakkından önce ilk olarak seçme hakkının tanınması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tartışmaların yanı sıra Kadınlar Birliği içindeki anlaşmazlıklar cemiyetin bölünmesine yol açmış, buna ilaveten cemiyet içinde usulsüzlük yapıldığına dair iddialar sonucu polis tarafından arama yapılarak kayıtlar mühürlenmişti. Cemiyet yaşanan bu olaydan sonra yönetim kurulunda değişikliğe giderek Latife Bekir (Işık) Hanım ile daha ılımlı ve gösterişsiz bir çalışma içine girmişti (Kaplan, 1998: 144-145).

6. İstanbul'a Veda

Safiye Ali meslek hayatının en parlak dönemini yaşarken Bolonya'daki Milletlerarası Kadın Doktorlar Kongresinden dönüşünde, İstanbul'da mesleğini yaparken zaman zaman karşılaştığı zorlukları şu sözlerle ifade etmiştir: “Kongrede tanıştığım pek kıymetdar meslektaşlarımdan samimi bir muhabbet, büyük bir intibah ile ayrılıp bazen çetin olan meslek hayatıma yeniden yaşatıcı bir kuvvet ve ilham ile atılmak üzere avdet ettim” (Servet-i Fünun/21.06.1928). Bu sözlerinden anladığımız kadarıyla Safiye Ali meslek hayatında yaşamış olduğu sıkıntılara rağmen mesleğini icra etmekten vazgeçmemiş hayatlarına dokunacağı daha yüzlerce kadın ve çocuk ona devam etmesi adına güç vermiştir. Kongrede bulunan kendisi ile aynı fikirlere

sahip olan meslektaşları onu bugüne kadar yaptığı çalışmalar konusunda takdir etmiş, ileriye yönelik yapmak istedikleri konusunda da ilham vermişlerdi.

Taha Toros 1928 yılında kansere yakalanan Safiye Ali'nin bir süre şüphelerini gizledikten sonra Almanya'ya Dortmund şehrine gittiğini bildirmiştir. Geçirmiş olduğu başarılı operasyon sonrası Dortmund'a yerleşip mesleğine devam etmiştir. Almanya'da bulunduğu sırada II. Dünya Savaşı başlamış ve bu savaş ortamında bir doktor olarak mesleğinin gerekliklerini eşi ile birlikte sivil halka hizmet ederek yerine getirmiştir. Savaş bittikten sonra hem vatanına duyduğu özlem hem de dinlenme isteği Safiye Ali'nin tekrar İstanbul'a dönmesine vesile olmuştur. Fakat hastalığının depresmesi ve İstanbul'da umduğunu bulamaması onu İstanbul'a yerleşme isteğinden vazgeçirmiştir. Almanya'ya Dortmund'a geri döndükten sonra hastalığı her geçen gün daha da kötüye gitmiş ve tedavi sürecine cevap vermeyen Safiye Ali Hanım 5 Temmuz 1952 günü hayata veda etmiştir. 9 Temmuz 1952 günü yapılan cenaze töreninin ardından Dortmund Merkez Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Dostlarının, Dortmund halkının ve hastalarının katıldığı cenaze töreninde konuşma yapan Prof. Dr. Lehmann'ın Safiye Ali için söylediği son sözü şu olmuştur: “Safiye'nin yüreği bir pırlantaydı. O yüksek ruhlu, insancıl bir varlıktı. Bizim kalbimizde hayranlık duyduğumuz, büyük bir yardımsever melek olarak yaşayacaktır...” (Toros, 1993: 56)

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeşitli hizmetlerde bulunan tanınmış bir ailenin kızı olan Safiye Ali'ye ailesi tarafından iyi bir eğitim verilmiştir. Çok istediği tıp eğitimini dönemin koşullarından dolayı Almanya'da yapmak zorunda kalmıştı. Safiye Ali'den sonra yurtdışına öğrenci gönderimi devam etmiş, çağdaşlaşma hamlesinin başarıya ulaşmasının ancak bilim, teknik ve sanat alanlarında yetiştirilen kişilerle mümkün olacağı gerçeğinin bilincinde olan Atatürk; Maarif Vekaletince yurt dışına gönderilecek öğrencilere çektiği telgraflarında: “Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyorum, alevler olarak geri dönmelisiniz” diyerek onlara destek olmuştur (İçke, 2018:55-57). Yurtdışında almış olduğu bu eğitim Safiye Ali'ye sosyal ve kültürel faydalarda sağlar. Türkiye'nin ilk kadın doktoru olarak ülkesine döndükten sonra edinmiş olduğu bu bilgi birikimlerini insanlara aktarıp ülkesi için yararlı çalışmalarda bulunmuştur. Anneler ve çocuklar tarafından çok sevilen Safiye Ali şefkat ve merhamet dolu bir doktordur. Sosyal kurumlarda karşılık beklemeden hizmetler vererek anne- çocuk sağlığına önemli katkılar sağlamıştır. Kendisi bir anne değildir fakat binlerce yoksul, zayıf, hasta çocuğa anne şefkati ile dokunmuştur. Anne sütünün çocuk gelişimindeki önemini savunan Safiye Ali anneleri emzirmeye teşvik ederek annelere eğitimler verir. Süt Damlası Merkezi sayesinde bütün çocukların süte ulaşmasını sağlamıştır. Annelere çocukların beslenmesi ve gelişimi hakkında gereken modern yöntemleri göstererek sağlıklı nesillerin yetişmesi için hizmetlerde bulunmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti Kadınlar Merkezi ve Türk Kadınlar Birliği'nin çocuk muayenehanelerinde de anne ve çocuklara yönelik çalışmıştır.

Uluslararası kongrelerde mesleki vazifelerini yerine getiren iyi bir kadın doktor olmasının yanı sıra Cumhuriyet rejiminin ilerlemelerini simgeleyen kadın kimliği ile de ülkesini en iyi şekilde temsil etmiştir. Kadınların siyasi haklarının kazanılması için Türk Kadınlar Birliği aracılığı ile kadın hareketlerine katılır. Katılmış olduğu kongrelerdeki konuşmaları ve kongre için gittiği ülkelerdeki kadın ve çocuk sağlığına ilişkin izlenimleri de dönemin gazetelerinde yer alan Safiye Ali, mesleğini yaparken çeşitli suçlamalar ve engellemeler ile karşılaşmıştır. Ülkesi için yapabileceği daha fazla çalışma varken cinsiyetçi baskılardan dolayı istifa etmek zorunda kalan Safiye Ali istifasını geri almasını isteyen hastalarının ve meslektaşlarının çağrılarına rağmen istifasını geri almaz. Cinsiyetçi yaklaşımlarla daha eğitim hayatındayken karşılaşan Safiye Ali için meslek hayatında da değişen bir durum olmaz. Kadın-erkek arasındaki eşitsizlerin devam ederek kadının çalışma hayatından izole edilmeye çalışılmasının bir örneği olan Safiye Ali, kadın tarihimizde iz bırakmış önemli bir şahsiyettir. Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde gelişim ve değişimin bir örneğidir. Türk kadınının imkanlar dahilinde neler yapabildiğinin en güzel kanıtı olan Safiye Ali yardımseverliği ve özverili çalışmaları ile kendisini sevdirip Türk kadınının mücadelesine katkıda bulunmuş ve gelecek nesiller için Türk kadınına bir rol model olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A)

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Servet-i Fünun

Makaleler ve Kitaplar

Altıntaş, A. (1998), "Türkiye'de Hemşireliğin Başlangıcı", Sağlık Alanında Türk Kadını, İstanbul, s.337-387.

Anneler ve Çocuklara Salname 1927, Himaye-i Etfal Cemiyeti, İstanbul, 1927

Baykan, A. ve Ötüş-Baskett, B. (1999), Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çavdar, A. (1992), "Günümüz Halk Hekimliğinde İslam Öncesi Türk Tıbbının İzleri", 1. Türk Tıp Tarihi Kongresi (İstanbul 17-19 Şubat 1988) Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Çolak, G. (2009), "Turkish Female Students Studying in Germany: The Case Of Safiye Ali", Türk- Alman İlişkileri Sempozyumu, s.620-628.

- Çolak, O.M. (2007), “Libya’ dan Üsküdar’a Bir Padişah Yaveri: Ali Kırat Paşa (1840-1903) ve Ailesi”, Üsküdar Sempozyumu IV, 3-5 Kasım 2006, Bildiriler II, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, s.577-590.
- Hot, İ. (2015), “İlk Kadın Doktorumuz Safiye Ali”, Nobel Medıcus, Cilt:11, Sayı:1, s.100-102.
- İçke, A. (2018), Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi (1923-1938), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kaplan, L. (1998), Cemiyetler ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Karal, Akgün S. ve Uluğtekin, M. (2002), Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a, Kızılay Yayını Vol. II., Ankara.
- Mutlu, K.Ş. (1967), “Hekimlik Mesleğinde Türk Kadını”, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları (1953-1964), Ankara, s.18-27.
- Okay, C. (1999), Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti, Şule Yayınları, İstanbul
- Sarıkaya, M. (2011), Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Şentürk, S.E. (1983), Hemşirelik Tarihi, Ar Basın Yayın ve Dağıtım, İstanbul
- Tabak, R.S. (2001), Sağlık Eğitimi, Somgür Yayıncılık, Ankara.
- Toprak, Z. (1999), “Arnavutköy Amerikan Kız Koleji”, Tombak, Sayı:25, s.48-50.
- Toprak, Z. (1994), “Fuhuş”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:3, İstanbul, s.342-345.
- Toros, T. (1993), “Dr. Safiye Ali”, Skylife, Yıl 11, Sayı:123, s.52-56, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/39256/001641046010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ülman, Y.I. (2005), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi Dr. Besim Ömer Akalın”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, Editör: Nil Sarı, İstanbul, 1-26.
- Yıldırım, N. (2006), “Dünyada ve Türkiye’de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi”, Toplumsal Tarih, Sayı:147, s.50-57.
- Yıldırım, N. (2011), Türkiye’nin İlk Kadın Doktoru Safiye Ali, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Zihnioğlu, Y. (2003), Kadınsız İnkılap- Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, Metis Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1: İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi

Ek 2: İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi- Safiye Ali ve Eşinin Muayenehane İlanı

6
SSA6

7
SSA7

77562 687

آلتیایک ووتیورغ دالواتنوی دیتیلومانی
مآز وطب فاکولتتهی سرریجات عیله سنده
صابی باش آبیستان دوتتور

فردی علی قریقر
کوز منحصمی
چه ایرتسی ، بازار ایرتسی ، چه لاشابه
وختنجه صیاطری ساعت (۱۷-۱۰) آزا سنده
نورخا ، جاده سنده (۵۲) نوسرولو خانه سنده
پوتتور . تلفون : اسانتیرل ۲۸۶۶

آلتیایک ووتیورغ دالواتنوی
طب فاکولتته سندن مآزون
قون وچوبوق خسته تازی ایچون
اوتتورایبولت ، صنعی کونش ،
والکتتریق ایله تداوی

0/83

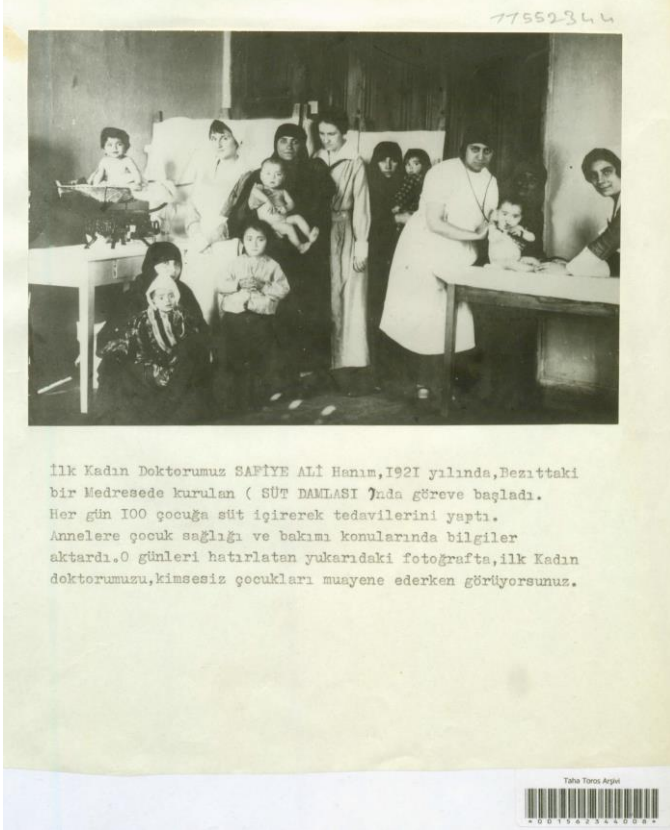
0/83

Dr. Safiye Ali ile eşi Dr. Ferdi Ali Kerekeler, Nuru Osmaniye
caddesinde muayenehane açtılar. Kendisi kadın ve çocuk hastalıkları,
kocası göz hastalıkları uzmanıydı.

Istanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi
Taha Toros Arşivi

0 0 1 5 6 2 6 8 7 0 0 8 *

Ek 3:Süt Damlası Merkezi

Servet-i Fünun, Sayı 1477-9(4 Aralık 1924) Besim Ömer Paşa ve Safiye Ali
Süt Damlası'nda

Ek 4: Bolonya Beynelmillel Kadın Doktorlar Kongresi'nden

Servet-i Fünun, Sayı 1660-186(7 Haziran 1928)

Ek 5: Beynelmille Kadın Hekimler Kongresi İle İlgili Safîye Ali'nin İzlenimleri

نومرو : 188 - 1662

تورت فنون

صفيه : 91

دېم، بوند، «قدين دوتتورلر جومتك» تاسىسى ايله ازكك قادين دوتتورلر آرمستند بر آرتياق غيياق تلتقى وياخود بولمده مجادله تامين اولوب يالكز قادينلر قادين يمني آتسه اولارق طب ساحهسند ايدمه چي خدمت و بونك اطرافنده آتنيك هكي علوي، بطرف رسملكي قن، طي و اجايى بر مفكورده برلشدرمك در. ذاتا اجامهرك اساس روجي بومشله تشكىل ايديور ايدى.

ايشته شوراده، هرلسدن براق كلومئادى آل اشانلر ايله هر ايتسكئى جاني بر صورتده آ اكلتمه چالشان و هميزالمه چايوق دوست اولان جوال و فعال اسيانلار قادين دوتتورلر بونك ياتنده سكونى و اعتدالى موزون اندامى و بلاغت لسانى ايله بونك بر تشاد تشكىل ايدن دارالافتون روضور. لردن نوروجيا سرخى، اسويچره غروني بيش ساحلي، تجرهميده، چوققنه داغر هر قونفرميه اشتراك ايدن نازك و متواسع براماد الله مسك حياته هنوز آتياش و عجزنده ابك دغه بونكي قونفرمه اشتراك ايدن نازك كوزلر كوزلرند يقرن قورقلاق و حرمت ازرى كورون آتئين باشلى كنج بر مسلكداش تئيل ايديورل ايدى. بوغوسلاويا يني بركنج و ققط اوموزلنده سانكه بون هرب قاديئلر يك بونك طاشيان بوغون و وظينه مسك جيني كوزلر يك قونفرمه تشكىل ايدن تجم ايدن براقون تئيل ايديورونى قراز بوغوسلاويا قاديئلر يك جيني اجنجانلرندن و اجنماي تشكىل ايدن و ققط بونك غي قان اولديندن يانا بايله بخت ايديور و همسوزنده و هر حركتنده كنجلكنه رنما مائى ايچون دورن بر دولفو و آساي رتعصب كومتيرور ايدى. بونلشانه كانجه : بو مملكت، بروج بين الملل چوق قونفرلرند اولدينى كي بوادهده دوغورون دوغوريه بر بونان دوتتورى نظرندن ذك، اختيار و متعصب بر آسراقالى ميبونره قادين طرفندن تئيل اولتورور ايدى.

ايتايان آرقداشلر سز طابع قونفرده حاضر اعضاك قسم اعظمي تشكىل ايديورلدى. بونلر آرمستند بياش باشلى مختلف دارالافتون روضور. لردن، قوجورج ساحلي ودالهالى كي يكلكي و قوب كوروكي، طاشان شامبايايه بكمزه كند كندى قدر تصادف اولتوروردى.

اك شانندن، اك باشليستين اك كنجنه قدير هينى جوشقون و طاشقين اولان ايتايان هكيملر مئله لاقيردى سوبله كياشلا دقزى وقت مائطاري كلديكى زمان شيشه مسك اجنه صعبان كوروكي، طاشان شامبايايه بكمزه كند كندى آلاماد.

براده هرمانك سرخرلندن آرى آرى بخت كيرومك ممكن اولمايدندن اباركز صورتده كوزه چاروايلى بولمده عرض ايتدم. يالكز بوقدر مختلف اوصافى حاشا قاديئلر هينى برلشدرن

و برقاب ايله سوبلندرن بر شى وار ايدمه اوده «چوققن» يني ايدى. مثلا [دوسه دورف] طب آقده يني روضورلردن مادموazel [مارك] اوزون قن بر مازى هر قادين قايكك احساس، اك درز دولفولرني اوقشامقده ايدى، هر كس كنديني بونك بر حرمت ايله ديكلي بوردى. هرمان تئيل ايدن بتر، اوز، اوچر كشيك غروباره كانجه: ديه ياييرمه كان هرغروب اقي بر صورتده اختاب اولمشدى؛ بونلر ميانده آلمان غروبى - برلين و دوسلدورف، استردارده، لايرينغ قادين دوتتورلرني تئيل ايدن آتني كشيك برهيت منحصه ايدى. بزله آلمانياده سنلرجه تحصيل زمازنده آلمان قادينى ياقيندن طاله قادينى و دارالافتون آرقداشنى صنفيله طاشيانر و قدير ايدن سز بوغوريه ايله بخت ايتنار ايدم ياييردى.

دورت كرن دوام ايدن قونفرده، و قني اجامهده لردن بخت اولدى؛ بوقايد عرض ايتدم كي تاميله قادينلر روجي دولورون، خلقتنه حماس ايدن مسئلرلدن : چوققن، چوققن خسته لقرى و اجنماي تشكىلانى. بنده بو ميانده بونك بر ذوق و افتخار ايله توركمه ترك و خصوصيه تورك دايئلنك تاريخنده هيج بر مئلى كورولميش اغلايلندن، ماضيك اسارت زنجيرلرني قيران، باسلى ازلىرى سيلن كوريدرن عزملى و قوتلى اقردن، سوك سنلرده چوققن سز ايچون بوزوق يماز بر سنى ايله اوغراشان «صحت مجاهدت» دوتتور رفقيك ايتدنيك وجوده كندريك و كتيمكمده اولدينى اجنماي ذاليت و تشكىلاندى و يه سوك سنلرده تطبيق اولشان مكتب حفظ مختندن و الحاصل چوققن سزى ساغلام يتيشيرمك، چوققن وياتك اوكتنه كچمك ايچون حكومت جمهوريه سزك بايديى فداكارلاردن و هينسك قونفرده بونكونى شرق قادينلر حياينده بر آبدء حرث اولان بونك غازيزدن ديلر دوندنيك، كوچم يتديكى قدر بخت ايتدم و آرقداشلرلك يتوب توكتنمك ييامهن سولارينه جراب و برمكه چايشدم.

اجنماي متعاب آقشام اوزورلى بولوتيايك جدا كوزل، تميز و عصري خسته خانهلر زيارت ايديورلدى كه بونلر آراسنده چوققن ايچون آچيق هوا ساناتوربولملى، اورمان مكئبلى اك زياده نظر دقي جاب ايتديكى كي شهرك باماجلردن برى اوزرنده بونكهن آسكي بر متاسرك تحويلى الله مظهر آقابر آراسنده عصري و هر دولوكتيلاق حاوى ميدانه كتيلن و اورتوبه ديك، خسته خانلى قدير ايتدمك و بوباده حيران اولماق قائل دكل ايدى. كچه لى، كوندوروك بورغو نلني ديكلمنه دن، استراحت وقت بولادن متدد دعوتلره اشتراك اولتور ايدى. ايتايانلر مسافر برونكى معلومده، ققط بو دنمه كوروكيمز حسن قبول، نزاكت هر ايديك قونفرده ايدى. ايشته «بلازوق مومنالر»

تاريخى قومى! چشيد چشيد، رنكارنك بارانلر ايله دوامش، بين الملل مسافولرني سلاملايور. بو دورلو دورلو بارانلر آراسندن شاي قيرمى تورك سنجاني [بولونيا] شهرينك مائى بسانته دوغوريه بونك ليوردى. بونك رسه قبول سالوننده تاريخى نابولر آراسندن، يالردن يه بارانلرمن بزلى سلاملايوردى.

ايشته شيدى، زمه اساس دوزيك عنعانى ايله ميشوع و محول [بولونيا] شهر امامتلك و ردينى مكاتب بر ضياتدمه. فقط «قايتت هل طرفندن و ريل ضيات مختلف چيئلر و روتلر كند داماملك و داهالاشقه، مناسيله م «قايتت» ايدى، مى مارشله آتئين نطقه، قايدين سالنر، براق اولتورورلر و شامباياياله قونفرمى باش دولدورمى دانلر، كوز قاشمدرمى بوهرار اينجند ايتايان قاديئلر يك بائب ايتلر، بولونى ييامهن مسافر برونك : ايتايانلر حقيقه ياشاماك و ذوق بولنى چان بونك بره صمكاردرلر، بر اهل دل و صادلر.

بونكي قونفرمك خصوصيه قادين قونفره - لرك اهم ايتدند، تامين ايدمكي قونفرمه حياينده اولجاظ قنديم. قادين طب علم بونكي مومقنى بونك بريجانده نتيجه سنده اده ايتدند و كنديله مخصوص ساحده چوق موق اولشدر.

هيج شيه بوقدر كه خسته قاديئلر و خصوصيه خسته برچونك روجي بونون معاسيله ائان قونفر ايدمه بلك يالكز قادين هكيمدر.

بوقونفرده اجنماع و مختلف مائلى لايى وجهه تئيل ايدن قادينلر كامه هينى تشكىلرند هتاز قادين و چوققن خسته لقرله مشغول بره كيمدر، هينى زمانده جهل سده مسلكارنده موق اولشدر بر والهدرلر.

كوريلوركه قادين هكيملر مملكتلرته طالع آنك و طغاندن باشقه قاديئلر چوققن ساحه سنده طبي وصى و اجنماي بر جوق خدمت ايتا ايدم - ييلكمه ددر. ايشته اجنماع ايدن بو قونفرده هينى هينك خصوصيت احوالرى ده اولكي معروضانى تاكيد، و بوباده قاعتنى بكيئن قويه ايدى.

بين الملل مسلكداشلم ايله يه بوسفر ك تاسم بكا قادين دوتتورلرلك زده چوق موق اوله جنى قاعتنى و ردى.

قونفردهه طاشيدمك بخت ايتدمار مسلكدا - شلرمدن صعبى بر بخت و بونك بر ايتاه ايله آريلوب بضا جئين اولان مسك حيايه بكيئن ياشاييچى بر قوت واهام ايله آتيلق اوزرده عودت ايتدم.

دراكتور صفيه هلى

Ek 6: Zekat, fitre ve kurban derilerinden elde edilen gelirin Tayyare, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri arasında paylaşılacağına dair belge

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

خلاصه :
تاریخ ۱۳۰۸

قریبات مدیریتی
تاریخ ۱۳۰۸
تاریخ ۱۳۰۸

توک طیاره چی ریاسته عیسویه و رود ابدیه تذکره در و دیگی تخم صدخانه ۹۷۶ سنه کصد قرطه ،
زکات و قربان و بر بنده الهه ایله حاصلونک جدا نکران و صونقی موجب بر وجه بر اصل اولی
بشد بو صیفه تجر به بو سنه واریله یکنه نظام مانفک اعطایه صورتحده ابر زشبات و تسویفات
اولدی بیدر یکنه .
بنام علیه بالعم مأموریه علیه ابر اعلم و خلیفه یار خدمت خیرات واسطه سید محمد احمد انصاری
خالد کیرن و بوسه الهه ایله یکنه حاصلونک تجر بر ترک طیاره چی ، لعل مر ، حایه افغان
حفیدک آره نه ضاویا توزله ایدر یکنی ایکن بودج ضمه شانده اعطایه طیاره چی
سید زینعلیم ایله لرونده قلمی سلامت و نه ورتی کنه نمانده احمد صحران زین اولونور قلم
۲۳ سنان ۱۳۰۸ سنه ۹۷۷
۱۳۰۸ سنه ۹۷۷

۲

051	۷۵۸	1	2	6	20
-----	-----	---	---	---	----

Ek 7: İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi- Ferdinand
(Ferdî Ali) Kerekler

Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı

Sait YILDIRIM¹

Öz

Derleme

Kürtaj hakkı kadın özgürlüğü bakımından önemli bir hak olarak değerlendirilmektedir. Ancak tarihsel süreçte kürtaj hakkının gelişimi incelendiğinde birçok farklı etken dikkat çekmektedir. Din ve resmi ideoloji tarafından cinayet olarak değerlendirilen kürtaj, kadın örgütleri tarafından bir hak ve özgürlük olarak öne çıkmaktadır. Bu karşılığın yanında kürtaj hakkının yasal statüsünün toplumsal ve politik çıkarlar gereği dönüştüğü dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın odak noktası kürtaj hakkı üzerindeki politik etkenlerden oluşmaktadır. Kürtaj hakkı üzerinde dini ve politik açıdan toplumsal çıkarların etkili olduğu görülmektedir. Kürtajın yasal veya yasak olmasının tarihsel olarak kısa bir geçmişi, kürtaj hakkı üzerindeki politikaların ortaya konulması açısından önem kazanmaktadır. Bu süreçte özellikle belirleyici olan faktörler dile getirilmektedir. Sanayi devrimine kadar kürtaj hakkı üzerinde din ve devlet politikalarının etkili olduğu gözlenmektedir. Devrimler sonrasında üretim ve cinsel özgürlük konusundaki talepler kürtaj hakkının gelişmesini gerekli kılmaktadır. Çalışma kapsamında cinsel özgürlük ve üretim ilişkilerinin kürtaj hakkı konusunda etkileri tartışılmaktadır. Ancak bu süreçte devlet politikaları, üretim ilişkileri ve nüfus hareketliliği kürtaj hakkının kaderini belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sebeple kürtajın sadece hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilmesi yetersiz görülmektedir. Kürtaj hakkının gelişmesi üzerine 19. ve 20. Yüzyılda Avrupa ülkelerinin kürtaj politikaları değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çalışmada kürtaj hakkı üzerindeki farklı yaklaşımların politik temelleri üzerine yoğunlaşmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kürtaj, Cinsel Özgürlük, Üretim, Yeniden Üretim, Politika.

Abortion Right Within The Triangle Of Right, Murder And Politics

Abstract

Review Paper

Abortion is considered as a significant right in terms of women's liberation. However, when the historical process is scrutinized, many different factors are effective in the development of abortion right. While abortion is considered as murder by religion and official ideology, it is considered as a right and freedom by woman organizations. Besides with this contradiction, it has been observed that legal statute of abortion right has been transformed by force of social and political profits. Because of this, focal point of this study comprises of political factors over abortion right. It is seen that social profits are effective over abortion right in terms of religion and politics. The short historical past of abortion's being legal or ban has become important in terms of revealing the policies over abortion right. Determinant factors are especially mentioned in this process. It is seen that religion and state policies were effective over abortion right until the industrial revolution. It is seen that demands respecting production and sexual freedom after the revolutions became determinant in connection with the development of abortion right. Effects of sexual freedom and production relations in connection with abortion right are discussed within the study. However, state polices, production relations and population movements play a great role in determining the destiny of abortion right in this process. Because of this evaluation of abortion just in the context of rights and freedoms are seen insufficient. Inconsistent policies of European countries over abortion right in 19th and 20th centuries are evaluated. In this context, in this study it is aimed to concentrate on political fundamentals of different approaches on the abortion right.

Key words: Abortion, Sexual Freedom, Production, Reproduction, Politics.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 27.06.2018

Kabul tarihi / Accepted 13.08.2018

¹ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, saityildirim.erz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6044-2447>

Giriş

Kürtaj, kadın hak ve özgürlükleri bakımından önemli tartışmalara sahne olmuştur. Kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemleri sadece son birkaç on yıldır kadının bedeni üzerinde karar verme hakkı olarak yorumlanmaktadır. Kürtaj tartışmaları, kadın örgütleri tarafından cinsel özgürlüğün sürdürülebilir niteliğini güçlendirmek üzerine odaklanmaktadır. Aynı zamanda kürtaj ile çocuk sahibi olmanın getirdiği sorumlulukların ortadan kaldırılması bakımından önemli bir neden olarak görülmektedir. Mevcut toplum yapısında kürtajın bireysel haklar noktasında değerlendirilmesine karşı geçmişte daha çok politik kaygılar kürtaj hakkı konusunda belirleyici olmuştur(Reed, 1985: 65-66). Tarihsel süreçte kürtaj hakkının toplumsal bir problem olarak din ve devlet eliyle sınırlarının belirlendiği bilinmektedir. Üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin dengelenmesi kadın hak ve özgürlükleri konusunda etkili olmuştur. Kadın iş gücüne duyulan ihtiyacın artması kadın haklarının gelişmesine imkân tanımıştır. Aynı zamanda kürtaj hakkı konusunda olumsuz yaklaşım gelişmiştir. Bu noktada denge araçlarını din ve politik çıkarlar oluşturmaktadır. Semavi dinler genel olarak kürtaj konusunda yasaklayıcı tutumlar sergilemektedir. Kürtaj genel hatları ile semavi dinler tarafından çocuk katli olarak kabul edilmektedir. Ancak nüfus oranlarının kontrol altına almak için kilisenin zaman zaman kürtaja sıcak baktığı bilinmektedir. Benzer şekilde savaş dönemlerinde kadın iş gücüne ihtiyaç duyulduğu için kürtaj hak olarak sunulurken savaş sonrası dönemde kadın için annelik ön plana çıkmaktadır. Resmi ideoloji ve dinsel söylemler geçmişte yasak veya günah olarak tanımladığı bir eylemi toplumsal şartlara göre bir hak olarak desteklemektedir. Bu ikili yaklaşımın temelinde toplumsal kaygıların öne çıktığı görülmektedir(Saadavi, 1991: 83-87). Kadınlar genel olarak toplumsal kriz dönemlerinde, araçsal nitelikleri ile sosyal yaşamda yer almıştır. Kürtaj hakkının politik kaygılar üzerine belirlenmesinin yanında cinsel özgürlük anlayışının etkisi dikkat çekmiştir. Gebeliğin kontrol altına alınması ile cinsel anlamda bir serbestlik yaşanmıştır. Doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesinden önce sahipsiz hamile kadınlar ve çocukların sayısı oldukça artmıştır. Bu süreçte çocuklar doğar doğmaz öldürülerek ekonomik ve ahlaki anlamda bir tedbir geliştirilmiştir. Ancak toplumsal şartların değişmesi ile doğum kontrol araçları gelişerek yasal ve gayri yasal biçimde cinsel özgürlüğün gelişmesine olanak sağlamıştır. Cinsel özgürlük daha çok 18. yüzyılın sonlarına doğru bir hak olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte kadının üretim alanına katılarak ekonomik özgürlük elde etmesi anlayışı ile paralel gelişmiştir. Kadın örgütleri tarafından kadınların evlilik ve aile aracılığı ile baskılanarak eve hapsedildiğini öne sürülmüştür. Çocuk bakımı ise kadınlar için kısıtlayıcı bir yük olarak görülmüştür. Bu sebeple kürtaj hakkı kadın örgütlerinin cinsel ve ekonomik özgürlük elde etme noktasında kritik bir öneme sahip olmuştur(Meulenbelt, 1987: 67-70). Politik dengeler ile birlikte kadın örgütlerinin çabaları kürtaj hakkının gelişmesi konusunda kısmen belirleyici olduğu görülmüştür. Kürtajın çok yönlü niteliği ve tarihi, sadece hak ve özgürlükler kapsamında ele alınmasını kısıtlayıcı bir alana taşımaktadır. Bu sebeple kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemlerinin tarihsel gelişimi aktarılırken kürtaj hakkı üzerinde belirleyici olan tüm etkenler dikkate

alınmaktadır. Kürtaj hakkının gelişimi üzerinde cinsel özgürlük, üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin etkileri tartışılmaktadır. Aynı zamanda gelişmiş Avrupa ülkelerinin 20. yüzyılda politik kaygılarının kürtaj hakkı üzerindeki etkileri belirtilmektedir. Çalışmanın amacı kürtajın kadın hak ve özgürlükler bağlamında gelişiminin ötesinde kürtaj hakkı üzerinden kadının araçsal niteliğini tartışmaktır. Savaş dönemlerinde hak elde eden kadınlar savaş sonrası dönemde haklarını erkeklere devretmektedir. Benzer şekilde kadına üretim ihtiyacı olunan dönemde kürtaj hakkı verilirken, yeniden üretim ve insan gücüne duyulan ihtiyaç arttığı zaman yasaklanan bir kürtaj hakkı toplumsal bir probleme dönüşmektedir.

1. Kürtaj Hakkının Kısa Tarihi

Eski Yunan'da gebeliği önleyici tedbirler, kürtaj keşfedilmediği için değişik şekillerde gerçekleştirilmiştir. Doğu ve Ortadoğu ülkelerinde de yaygın bir uygulama olan doğan çocukların doğar doğmaz gömülerek veya başka şekilde öldürülmesi oldukça yaygın bir toplumsal hadisedir. Sağlıksız ortamlar ve gelişmemiş yöntemler ile doğumlar esnasında çocuk ve anne ölümlerinin sayısı da oldukça fazladır. Ancak gebeliği önleyici tedbirler noktasında bir takım bitkisel ilaçlarla hazırlanmış reçeteler oluşturulmuştur(Deighton, 2000: 72-73). Bunlardan en yaygın olanı timsah dışkısı ile oluşturulan emici güce sahip bir ilaçtır. Önceki dönemlere göre kimya biliminin gelişmesi ile gebeliği önleme konusunda ilkel yöntemler azalmıştır. Bu noktada Mısır'da, timsah ve diğer hayvanların dışkıları ile oluşturulan gebeliği önleyici birçok ilaçlar geliştirilmiştir. Kadının hamile kalmasının sebebi olarak menilerin keşfedilmesi ile ilişkide erkeğin geri çekilmesi, güvenilir olmasına rağmen en doğal yöntem olmuştur. Ancak hamile olma durumunda sorumlu ve sorunlu olarak mağduriyeti kadın yaşamıştır(Tannahill, 2003: 64-67). Ataerkil yapılarda cinsellik konusunda daha çok erkek kurban olarak değerlendirildiği için bu yöntemin geçerliliği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Gebeliği önleyici tedbir ve teknikleri uygulayan kadın doktorlar ve ebeler, aynı zamanda Roma döneminde yakılan cadıların kendisidir. Kürtaj gibi doğum kontrol araçlarının gelişmemesi aynı zamanda cinsel denetimin sıkı bir şekilde uygulanmasından kaynaklanmıştır. Bu sebeple kürtaj yerine daha çok ilkel yöntemler kullanılarak bitkisel ilaçlar ile gizlice bir takım önlemler geliştirilmiştir. Ayrıca önlenemeyen doğumlar sonucunda Roma'da sahipsiz çocukların sayısı oldukça artmıştır.

Ortaçağda kürtaj hakkı kilise öğretilerine göre belirlenmiştir. Ataerkil toplumsal ilişkilerde bir yandan bastırılmış kadın kimliği öne çıkarken diğer yandan orta ve üst sınıf soylu kadınlar belirlemiştir. Ortaçağda iki kadın sınıfı arasında hak ve özgürlükler bağlamında farklılıklar gözlenmiştir. Kürtaj ve cinsel özgürlük bağlamında soylu kadınlar daha çok ayrıcalıklara sahip olmuştur. Alt sınıf, daha çok ezilen ve bilinçsiz bir şekilde ataerkil iktidar ilişkilerine hizmet eden kadınlardan oluşmuştur. Kürtaj, ekonomik anlamda bir maliyet ile gerçekleştiği için halk arasında yaygınlığı mümkün olmamıştır. Kürtaj ancak soylu sınıf için bir kontrol imkânına dönüşmüştür. Kürtajın yaygınlaşması cinsel özgürlük anlayışının güçlenmesine yol açmıştır. Ancak cinsel özgürlük, ortaçağda birtakım ahlaki sorunlarla birlikte nüfus

hareketleri açısından bir belirsizliği gün yüzüne çıkarmıştır. Kilise, yasa dışı cinsel ilişkileri önlemek için birtakım tedbirler almıştır. Diğer yandan iş ve üretimin sürekliliği sağlanması ve askeri güç için genç nüfusa ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple doğum kontrol araçları üzerinden bir kısıtlamaya gidilmiştir. Kilise cinsellik üzerinden çifte standart uygulamaya çalışmıştır. Toplumsal yapıda cinsellik ile ilgili sorun, genç kadınların doğurdukları çocukları terk etmelerine yol açmıştır. Roma'da fahişe sayısı hızlı bir artış göstermekle birlikte cinsel sapkınlıklar toplumun tüm sınıfları için yaygınlaşmıştır. Cinsel özgürlüğün yaygınlaşması için bekâretin kutsal yapısı üzerine yıkıcı bir baskı uygulanmıştır. Ancak cinselliğin serbestleşmesi ile cinsel fantezilerin sınırları da oldukça genişlemiştir. Bekâret bu süreçte cinsel fantezi için aranan bir özellik olmuştur. Bu durum cinsellikte kadının daha genç yaşta ilişki yaşama sorununu ortaya çıkarmıştır. Doğal bir sonuç olarak pedofili yaygınlaşmaktadır. Fahişelik ile birlikte kızlık zarının tıbbi müdahale ile tedavi edilmesi bir sektör haline gelmiştir. Aynı zamanda genelevlerde sadist eğilimlere yönelik uygulamalar artmıştır (Morali-Daninos, 1991: 52-55). Cinselliğin serbestleşmesi ile ortaçağda toplumsal ve ahlaki anlamda daha tehlikeli sorunlar gün yüzüne çıkarmıştır. Cinsellik içgüdüsel bir eylem olarak bireyler üzerinde bir doyumsuzluk oluşturmuştur. Bu sebeple cinsel ilişkide farklı deneyimlerin yaygınlaşması kaçınılmaz olmuştur. Cinsel eğilimlerin farklılaşması tüm toplum katmanlarında olağan bir hale gelmiştir.

Kürtaj, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da diğer doğum kontrol yöntemleri ile birlikte bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiştir. 1953'te Gregory Pinkus tarafından doğum kontrol hapı geliştirilmiştir. Birinci dünya savaşı döneminde nüfus planlaması için geliştirilmesi planlanan doğum kontrol ilacı ikinci dünya savaşı sürecinde üretilmeye başlamıştır (Thebaud, 2005: 20-21). Bu kapsamda gebeliği önleyici bir takım pratikler ile cinsel eğitim anlamında düzenlemeler Birleşik Devletler eliyle organize edilmiştir. Ancak devlet kontrolünde gelişen tedbirlerin yasal bir karşılığı bulunmamıştır. Kürtajın yasal statüsü 20. yüzyılın ikinci yarısında elde edilmiştir. Birleşik Devletler ise nüfus artışından kaynaklanan olası tedbirleri almak için çaba harcamıştır. Kadın örgütleri bu süreçte kadınların cinsel özgürlüğünü güçlendirmek için gönüllü anneliğin yaygınlaşmasını talep etmiştir. Gönüllü annelik ile kadınlar, çocuk doğurma sorumluluğundan kurtulmayı amaçlamıştır (Davis, 1994: 192-195). Kadınlar için daha önemlisi çocuk sahibi olma noktasında erkeğe olan bağımlılığı ortadan kalkmıştır. Doğurma işlevinden kaçınan kadın cinsel özgürlüğünü de aynı şekilde sürdürmek istemiştir. Bu süreçte özgür aşk ile birlikte kadınlar, herhangi bir yasa veya onaya ihtiyaç duymadan cinsel serbestliği elde etmiştir (Douglas, 1995: 214-217). Avrupa'da cinsel özgürlük anlayışının yaygınlaşması ile cinsel tercihlerin dönüşümü arasında orantılı gelişen bir süreç yaşanmıştır. Kadın örgütleri cinsel özgürlüğü eril düzen ve erkeğe karşı kazanılmış bir güç olarak değerlendirmiştir. Bazı radikal kadın örgütleri doğum kontrol yöntemlerinin erkeklerin cinsel zevkleri için geliştirildiği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Bu sebeple örgütler kürtaj ve diğer önleyici tedbirler üzerinden kadın cinselliğinin muhatabını hemcinslerine yönlendirmeyi önermiştir. Cinsel özgürlük

anlayışının güçlenmesi fahişeliğin yaygınlaşmasının önünü açarak kadınların bedenleri üzerinden sömürülmesine yol açmıştır. Bu anlamda özgürlüğün trajedisi yaşanmıştır.

20. yüzyılda kadınlar için birçok alanda hak ve özgürlük anlayışları gelişmiştir. Devrimler ile birlikte güçlenen kadın örgütleri, kadın hak ve özgürlüklerine dair taleplerinin karşılığını almaya başlamıştır. Ancak bu dönemde dünya savaşlarının yaşanması hak ve özgürlüklerin daha farklı bir biçimde ele alınmasına yol açmıştır. Asker gücü ihtiyacının erkekler tarafından karşılanması ile üretim alanları kadınlar tarafından doldurulmuştur. Bu bakımdan hak ve özgürlükler daha hızlı biçimde gelişmiştir. Kürtaj konusunda devlet politikaları dönemin toplumsal çıkarlarına göre biçimlenmiştir. Üretim ve kadın iş gücüne ihtiyaç duyulan dönemlerde kürtaj yasallaştırılmıştır. Aynı zamanda çocuk bakım evleri yaygınlaşarak çocukların bakım ve sorumlulukları kadınların üzerinden alınmıştır. Bu süreçte ailenin kurumsal olarak kadının üretime engel olduğu düşüncesi ile cinsel özgürlük anlayışı öne çıkarılmıştır. Aynı zamanda aile üzerinden toplumsal değerlere savaş açılmıştır. Kürtaj konusunda anne adına özgürlükçü tutumlar sergileyen Avrupa devletleri nüfus oranlarının düşmesi ile birlikte kürtajı yasaklamıştır. Toplumsal düzensizliklerin artması aile kurumuna olan ihtiyacı yeniden gündeme gelmiştir (Goody, 2004: 199-200). Dünya savaşları döneminde dönüşümlü bir anlayış içerisinde kullanılan kürtaj hakkı, savaşlardan sonra cinsel özgürlük bağlamında ele alınmıştır. 60'lı yılların gençlik hareketi birçok ülkede cinsel özgürlük tartışmalarını yeniden alevlendirmiştir. Kürtajın serbest olması için 1971'de "343'ler Bildirisi" birçok edebiyatçı ve sanatçı aynı zamanda kürtaj olan kadınlar tarafından yayınlanmıştır. Bu eylem Fransa'da kürtajın yasak olduğu ve kürtaj yapanın cezalandırıldığı bir dönemde birçok kadının bir başkaldırısı olarak görülmüştür. Bildirinin yayınlanması ile geniş çaplı eylemler Paris'te ve diğer şehirlerde gerçekleşmiştir. Bu sürecin devamında Gisele Halimi'nin kurduğu "Choisir Hareketi", kürtaj hakkı ile birlikte çok yönlü bir cinsel bilinçlenme girişimi ortaya koymuştur. Öncelikle kürtaj ve ilgili konularda kadınların ücretsiz bir şekilde mahkemelerde savunulması talep edilmiştir. Ayrıca Fransa'da kadınların özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelikleri ile donatılan 1920 yasının etkinliğinin ortadan kaldırılması istenmiştir. Kadınlar için gebeliği önleyici metotların aktarılması için cinsel eğitim imkânları için çaba harcanmıştır (Halimi, 1990: 66-68). 1970'li yıllar feminist örgütlerin kadın mücadelesinde bilinçlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem kadın cinselliği ve kadın ile ilgili diğer konularda bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Birçok ülkede kürtaj yasağı kaldırılarak doğum kontrol araçlarının kullanımı yaygınlaşmıştır. Cinselliğin serbest bir toplumsal alana taşınması ekonomi boyutunda kendini göstermiştir. Bireylerin farklı cinsel talepleri için bir endüstri gelişmiştir (Muchembled, 2011: 291-294). Bu sürece kadınların düşük meblağlar ile doğum kontrolünü önleme imkânlarından yararlandığı görülmüştür. Bu dönemde kürtaj ve cinsel özgürlük ile ilgili taleplerin gerçekleşmesi kadın örgütleri sayesinde olmuştur. Özellikle edebiyat ve sanat alanında feministlerin

güçlü bir kadın direnişi örneği sergilenmiştir. Feminist örgütlerin çabaları toplumsal yaşamda karşılığını bulmuştur.

2. Semavi Dinler ve Kürtaj Hakkı

Dinlerin cinsel ilişkiler ve kürtaj konusundaki tutumları benzer niteliktedir. Evlilik kurumu aracılığı ile cinsel ilişkiler meşru görülmüştür. Ancak evlilik dışı ilişkiler şiddetle reddedilmiştir. Cinsellik, çocuk doğurma işlevi için gerekli bir araç olarak tanımlanmıştır. Kürtaj ve diğer doğum kontrol araçlarının gelişmediği dönemde evlilik öncesi cinsel ilişkiler evliliği zorunlu kılmaktadır. Dinler, genel olarak düzenli ve kuralların uygulandığı bir toplumsal yapı inşa etmeye yöneliktir. Bu sebeple resmi olmayan ilişki ve birliktelikleri reddetmektedir. Semavi dinler cinsel ilişki konusunda evliliği gerekli görmektedir. Yahudilikte cinselliğin çocuk doğurma işlevi için önemini yanında haz olgusuna da yer vermektedir (Grieco, 2005: 71-74). Cinsel haz hakkı her iki cins için önemli ve tatmin edilesi gereken bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Aksi halde zinanın yaşanması semavi dinler için büyük günahlar arasında sayılmıştır. Kadın ve erkeğin cinselliğini kontrol altında tutmak için erken yaşta evliliklerin yaşanması önerilmiştir. Cinsel özgürlük anlayışı evlilik ilişkisinde çiftler arasında olağan görülmüştür. Yasak ilişkiler semavi dinlerde şiddetle cezalandırılmıştır. Ancak uygulanan yaptırımlar kadın ve erkek için değişiklik göstermiştir. Kadınların tahrik edici gücü ve tehlikesinin semavi dinler için erkeklere göre daha fazla olduğu düşünülmüştür. Erkek, zina konusunda kadın tarafından tuzağa düşürülen kurban gibi görülmüştür. Zina suçu işlenmesi durumunda kadın erkeğe göre daha ağır bir biçimde cezalandırılmıştır. Bu sebeple dinlerin kadına ve kadın cinselliğine yaklaşımı eril bir anlayış içerdiği düşünülmüştür. Kadınların kürtaj veya gebeliği önleyici diğer girişimleri de bu bağlamda cinsel sapkınlığı engellemek için yasaklanmıştır. Ayrıca kürtajın yapılması çocuk katline sebep olduğu için Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmek şeklinde yorumlanmıştır (Mernissi, 1995: 88-90). Kürtajın kutsal görünümüne ilave olarak devlet gücü bakımından nüfus artışı kürtajın kaderini belirlemiştir. Doğum oranlarının düşmesi ile kilise kürtaja karşı sıkı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Kürtaj yaptıran kadınlar ve yapan doktorlar mahkemelerde ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Kilise ortaçağda inanç boyutunda dile getirdiği kürtaj karşıtı tutumlarını ilerleyen dönemlerde politik bir temelde sürdürmeye başlamıştır. Aile yapısının güçsüzleşmesi ile birlikte cinsel denetimin yaygınlaşması kilisenin otoritesinin sarsılmasına yol açmıştır. Bu sebeple kürtaj üzerinden cinsel özgürlük ve özgür aşk yaklaşımı kilise için toplumsal bir tehdide dönüşmüştür. Kilise, cinsel özgürlüğün önüne geçmek için ahlak kavramı üzerinden kadını kontrol altına almayı amaçlamıştır. Kadını bedeni üzerinden kontrol etme çabaları aydınlanma dönemi itibari ile kilisenin kontrolünden çıkmıştır. Düşünürler ve sanatçılar eserlerinde aşk ve cinsellik içeren konulara ağırlık vererek cinsel özgürlüğün alt yapısını oluşturmaya başlamıştır. Devrimler ile birlikte cinsel özgürlük kadın örgütlerinin korumasına alınmıştır. Kadın cinselliği artık çeşitli kadın örgütleri tarafından savunulan bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu süreçte kilise kadın cinselliği konusunda devrimlere karşı başarısız kalmıştır. Ancak ortaçağdan bu yana kilise, istisnai durumlar dışında kürtaj hakkının devletin gücü ve kadının manevi

sorumluluğu açısından karşısında durmuştur. Bu anlamda kürtaj yapılmasına kadının sağlık durumu haricinde sıcak bakılmamıştır (Heritier, vd. 2012: 98-100). Dinlerde çocuk doğurmak, çoğalmak ve gelişmek önerilen bir toplumsal yaşam biçimidir. Kürtaj ise bu işleyiş ve ilkelere karşı bir duruş olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kürtaj, Tanrı buyruğuna karşı gelişen bir eylem olarak değerlendirilir. Bu konuda Leila Ahmed İslam dini için gebeliğe karşı korunmanın orta çağda çoğu mezhep liderleri tarafından onaylandığına dair bilgiler aktarmıştır. Her dönemde olduğu gibi bazı din âlimleri gebeliği önlemenin cinayet olduğunu belirtmiştir. Ahmed'in dikkat çektiği konu gebeliği önleme noktasında erkeğin rızasının esas alınışı olmuştur. Çocuk doğurma veya aldırma tercihi erkeğin kararına bağlanmıştır. Erkek karısının bedeni üzerinde karar verme hakkına sahip olduğu için ataerkil bir toplumda çocuk doğurma kararı erkeğin inisiyatifine bağlanmıştır. Ancak bazı mezhep liderleri kadının kararını yeterli bulmuştur. Bu duruma ilaveten İbn-i Sina döneminde kadınların doğum yapma süreçleri ve gebeliğin kontrolüne yönelik birçok gelişme yaşanmıştır. İbn-i Sina kitabında kürtajın bilimsel açıdan niteliğini ve gerekli olma durumlarını açıklamıştır. Çocuğun sakat olması veya doğumu ile annesinin hayatının risk taşıma durumunda kürtajın gerekliliğini savunmuştur. Gebelik konusunda her iki cinsin ortak etki ve öneme sahip olduğu belirten İbn-i Sina doğum üzerine gelişen ataerkil etkileri kırmıştır. Çocuk babanın eseri olarak görüldüğü için hayatı üzerinde karar verme yetkisi de babanın olmuştur. Bu yaklaşım Hıristiyanlık inancında da benzer niteliktedir. Erkek üstünlüğünü doğal sebeplere bağlayan buyruklar kilise tarafından topluma empoze edilmiştir. Hıristiyanlık inancında kadının gebeliği önleme konusunda herhangi bir hakkı veya girişimi şiddetle reddedilmiştir. Kilise cinsel sapkınlıkların yaygın olduğu bir dönemde bekâret anlayışını güçlü tutarak cinselliği sınırlandırmıştır. Meryem Ana sembolü ile bekâret, kadınlar için ön plana çıkan bir nitelik olarak değerlendirilmiştir (Ahmed, 2014: 60-66). Kürtaj bu anlayışa göre çocuk katli olarak değerlendirildiği için şiddetle karşı çıkmıştır. İslam dini de kürtajı ve diğer gebeliği önleyici girişimleri yasaklamıştır. Ancak cinsellik konusunda evlilik içerisinde haz olgusunun önemine değinilmiştir. Cinselliğin üremenin yanında çiftlerin birbirleri için gerekli bir ihtiyacı olarak önerilmiştir. Bu durumun sebebi olarak kuralsız ve sapkınlığa yol açacak cinsel ilişkilerin önlenmesi ile açıklanmıştır. İslam dininin kürtaj konusu üzerindeki tartışmalı yaklaşımı tecavüz gibi eylemler sonucu gebe kalan kadınların kürtaj yaptırmasının yanlış karşılanması olmuştur. Zina, İslam dininde bir suç olarak görülmektedir. bu suçun cezasını bir çocuğun canıyla ödemesinin adil olmadığı fikri öne çıkmıştır. Ancak bu noktada suçlu olmayan kadın bu eylem sonucu bir çocuğu doğurmak ve bakımı ile meşgul olmak zorunda kalmıştır. Bu durumda kadının mağduriyeti, kürtaj konusunda dinin yaklaşımının eleştirilmesine yol açmıştır. Kürtajın, kadının hastalık veya tehlikeli bir sakatlığa yol açacak gebeliğin sonlandırılması zorunlu kürtaj olarak mubah görülmüştür. Ancak zorunlu haller dışında kürtaj cinayet ile özdeş tutulmuştur. Kadın özgürlüğü için semavi dinler genel olarak aile yapısının önemine dikkat çekmiştir. İslam dininde kadın ve erkek ilişkisini işbölümü çerçevesinde tanımlayarak bir sosyal düzen inşa edilmesi önerilmiştir. Modern toplumlarda kadınların annelik ile

sınırlandırıldığı düşüncesi İslam dini için bir tezat oluşturmuştur. İslam dini kadını annelik ile yüceltmıştır.

3. Kürtaj Hakkı ve Cinsel Özgürlük

Cinsellik biyolojik açıdan üreme ile ilgili duygu, tutum ve hazı kapsayan güdüsel bir eylemdir. Cinselliğin belirsiz niteliği, insanların bireysel iradesinin dışında gelişen ve güdüsel bir yönü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple ilk çağlardan beri cinsellik üzerine bir baskı oluşturma gayreti Hıristiyanlık inancı, kilise ve resmi ideoloji tarafından benimsenmiştir. Cinselliğin geçmişten gelen kutsal bir işlevi vardır (Comte-Sponville, 2013: 125-127). Ancak cinselliğin sonucunun yanında cinselliğin bir anlam kazanması kadınlar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Cinsellik, ataerkil iktidar tarafından kadın ile özdeşleşmiştir. Bu ifadenin anlaşılması için cinselliğin, cinsel güç ve eylemin bir kusur olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Nitekim gerek kilise gerekse diğer semavi dinler de cinselliğin kadın üzerinden gelişen bir tehdit olduğu belirtilmiştir. Cinselliğin kontrolsüz bir yapıya bürünmesi bir Paglia'ya göre modern bir yanılgıya dönüşmüştür. İnsanın hayvani doğası cinsellik üzerinden toplumsal bir karmaşayı doğurmuştur. Cinsel özgürlük, sınıflı toplum yapılarında bir baskıya yönelmiştir. Bu durumun en belirgin örneği cinselliğin ekonomik boyutu ile açıklanabilir (Paglia, 2004: 15-17). Aynı zamanda feminist söylemin ön gördüğü gibi kadınlar için bir kurtuluşa dönüşmemektedir. Kadınların bedenleri, cinsellikleri üzerinden bir sömürüye yol açmaktadır. Cinsel özgürlük kadınların mahrumiyetine sebep olmaktadır. Ancak cinsel özgürlük anlayışını savunan düşünürler cinsel sömürünün aksine aile kurumu ve evliliğin kadını kısıtladığını düşünmektedir. Simon de Beauvoir, evliliği kadın özgürlüğünü tehdit eden bir zorbalık olarak değerlendirmiştir. Kadınların istemediği biri ile evlenmesi veya kocası ile istemediği bir zamanda ilişkiye zorlanması durumunu bir cinayet suçu gibi görmüştür (Beauvoir, 2010: 17-20). Beauvoir, özgür aşk anlayışı ile cinsel doyumu merkeze koyarak ahlak ve diğer soyut ilkeleri gereksiz bulmuştur. Özgür aşk anlayışı cinsel güdüye göre hareket edilmesini içermiştir. Bu bağlamda Beauvoir'ın kendi ilişkisinde yaşadığı cinsel serbestlik ve ahlaki tutumların reddedilmesi üzerinden evlilik üstü bir birlikteliği özgürlük için önermiştir. Beauvoir'ın aşk anlayışına göre kadın ve erkek sadece birbirlerine bağlı olmadan farklı ilişkileri de yaşama hakkına sahip olarak yaşamaktır. Evlilik bir anlaşma biçiminde gerçekleştiği için zorunlu bir bağımlılık olarak görülmüştür.

Kadın cinselliği ve cinsel özgürlük anlayışının sınırları birçok toplumda din tarafından belirlenmiştir. Ataerkil toplumlarda kadın cinselliği erkeğin kontrolüne verilmiştir. Cinsellik algısı kadınlar üzerinden tanımlanmıştır. Namus, ahlak ve bekâret kavramları ile kadın cinselliği sınırlandırılmıştır. Ancak erkekler namusun koruyucusu konumunda olmuştur. Namus kadınların sadece kocasına ait olması ve yaşam biçimini ona göre düzenlemesini gerekli kılmıştır. Bu noktada kadın için belirlenen toplumsal ahlak anlayışı erkek için bağlayıcı olmadığı için kadınlar adına baskı olarak algılanmıştır. Benzer şekilde bekâret kadınlar için kızlık zarı üzerinden bir kontrol aracına dönüşmüştür. Kadınların cinsel anlamda erkekler için tahrik edici

özelliklere sahip olduğu semavi dinlerin ortak kanısını oluşturmuştur. Ortaçağ Hıristiyan dünyasında kadınlar erkekleri tuzağa düşüren tehlikeli cadılar olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple sayısız kadın, kilise tarafından suçlanarak yakılmıştır. Bekâret anlayışı kadının namusu için Hıristiyanlıkta oldukça önemsenmiştir. Meryem Ana figürünün bekâreti temizliğe işaret etmiştir. İslam da cinsellik meşru sınırlar içerisinde önemli ve gerekli karşılanmıştır. Ancak İslam da cinselliğin cinslere göre farklı belirleyici nitelikleri belirtilmiştir. Erkek kadına göre cinsel anlamda tahrik olma bakımından daha zayıf olduğu ifade edilmiştir. Haz alma ve tatmin olma güdüsün her iki cins için de önemsendiği görülmüştür. Cinsel hazın karı koca ilişkisi haricinde yaşanması ise zina olarak değerlendirilmiştir. Zina suçu ise sert bir şekilde cezalandırılmıştır. İslam dini öncesinde ve bazı Afrika kabilelerinde kadın sünnetlerine rastlanmıştır. Sünnet, kadınların cinselliğini sınırlamak için aşağılayıcı bir bedensel müdahaleyi ifade etmiştir. İslam dininde ise yasa dışı cinsel ilişkiler recim adı verilen bir yöntem ile cezalandırılmıştır (İlkkaracan, 2014: 16-26). İslam dini toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde sağlanması için cinsel yaşamın kurallara bağlı bir şekilde yaşanmasını önermiştir. İslam dininde de kadının tahrik edici yönünün yanında cinsellik konusunda daha esnek yaklaşımlar gözlenmiştir. Cinsel haz anlayışı İslam dininde her iki cins için de olağan karşılanmıştır. Cinsel ilişkide haz almanın önerildiği hadisler bu noktada belirleyici örnekleri oluşturmuştur. İslam dininde cinsellik sadece üreme amaçlı bir eylem olarak görülmemiştir. Kadının cinsel gücü erkeğe göre daha çok olduğu düşünülmüştür. Dinin temel dinamiklerinde geçmişte cinsel özgürlük anlayışı ile heba olan topluluklar örnek gösterilmiştir. Güdüsel bir ihtiyaç olarak cinselliğin sınırlandırılmaması gerektiği Kuranda da birçok yerde belirtilmiştir. Helal ve haram kavramları çerçevesinde cinselliğin sınırları her iki cins için de belirlenmiştir.

Cinsel özgürlük anlayışı 20. yüzyılda Avrupa ülkelerinde kadın örgütleri tarafından yaygın bir kadın talebi olarak gündeme getirilmiştir. Cinsel özgürlüğün resmi ideoloji tarafından desteklendiği devlet Rusya olmuştur. Cinsel özgürlük konusu Rusya'da özellikle 1917 devrimi ile birlikte kadın hak ve özgürlüklerinin gelişmesi için önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. Sosyalist toplum yapısında üretime kadınların bağımsız bir şekilde katılması için geleneksel iktidar ilişkileri ortadan kaldırılmıştır. Kadın ve erkeğin toplumsal yapıda farklı şekilde konumlanması iş bölümü sonucunda ortaya çıktığı düşünülmüştür. Bu sebeple cinsiyetler arası eşitlik için kurumsal anlamda düzenlemeler yaşanmıştır. Öncelikle annelik ve babalık kavramları üzerinden aile kurumunun yıkımı sosyalist düzen için bir başlangıç olmuştur. Devrim öncesinde ataerkil ilişkilerin cinsel özgürlük konusundaki baskıları kültür ve aile üzerinden şekillendiği için bu noktada cinselliğin sınırlarını belirleyici unsurlar yok sayılmıştır. Rusya'nın devrim öncesi yasaları erkek ve kadın arasındaki ilişki karşılıklı sadakat ve uyumu içeren bir takım önerilerden oluşmaktadır. Erkek ve kadının birbirlerine karşı sorumlulukları tanımlanmıştır. Yasalar cinsel konularda sınırlayıcı ahlaki buyruklar içermiştir. Ancak ailenin birliği ve sürdürülebilirliği daha çok devletin bekası için önemsenmiştir. Yasalarda çocukların, ailesine ve devletine bağlı ahlaki öğretiler ile yetiştirilmesi gerektiği

belirtilmiştir. Sosyalist algı bu süreçte ahlaki buyrukların bireyler üzerinde pasifleştirici bir baskıya yol açtığını öne sürmüştür. Devrim ile birlikte gelen süreçte kadının özgürleşmesi her iki cins için de cinsel özgürlüğün sağlanmasına bağlanmıştır (Reich, 1989: 207-210). Bu aşamada cinselliğin serbestleşmesi için aile kurumu ve kültürel yapının gücü yasalar ile çözülmüştür. Çocukların kadın için bir yük olmaktan çıkıp devletin bakım merkezlerinde yetiştirilmesi planlanmıştır. Aynı zamanda kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemleri serbestleşmiştir. Ortaya çıkan yeni kadınlık, bağımsız ve yalnız bir kimliği ifade etmiştir. Kadın erkeğin yanında veya yardımcısı konumunda olmayı reddetmiştir (Kollontai, 1992: 57-59). Yeni kadın kimliği, sadece kendi bağımsızlığını düşünerek varlığını korumuştur. Evliliğin yıkılması ile kendi başına yaşayan kadın sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Ailenin güçlü yapısı boşanmaların kolaylaşması ile çözülmüştür. Devrim ile birlikte Sovyet toplumunda yasal düzende geleneksel düzenin ve ahlakın bağlayıcı niteliği ortadan kalkmıştır. Cinsel özgürlük noktasında toplumsal yaşamda bir kuralsızlık hâkim olmuştur.

Cinsel özgürlük modern toplumlarda aile yapısının küçülmesi ve çözülmesi ile önem kazanmıştır. Feminist söylemin ortaya çıkışı ile gündeme gelen cinsel özgürlük ve kürtaj talebi 20. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Cinsel devrim olarak nitelenen 1968 Mayıs'ı, hemen tüm iktidar ilişkilerini hedef almıştır. Cinsel özgürlük konusunda haz ve istek üzerine her eylem meşru görülmüştür. Aile kurumunun ataerkil gücü kırılma noktasına gelmiştir. Cinsel serbestlik adeta bir moda gibi gençliğin algısını manipüle etmiştir. Toplumsal ahlakın sınırlarını aşamayan bireyler geri kafalılık ile suçlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte mevcut anarşizmin getirileri yıkıcı bir boyuta ulaşmıştır. Kadınlar cinsel özgürlük anlayışı ile geçmişe bağımlı eril düzenin cinsel kısıtlamalarından kurtulmuştur. Gelenekler ve toplumsal değerlerin kısıtlayıcı ve kontrol edici nitelikleri aşılmıştır. Ancak kültürün koruyucu ve kapsayıcı özellikleri de toplumun hafızasından silinmiştir. Sınırsız ve kuralsız cinsel ilişkilerin kuşaklar arası aktarımı bir belirsizliğe yol açmıştır. Bireysel ihtiyaçlar noktasında duyguların yitimi ve doğrudan cinsel tatmin, devrimin kaçınılmaz bir sonucunu oluşturmuştur. Mayıs hareketi kısa sürede diğer ülkelerde de etkisini göstermiştir (Simonnet, vd. 2012: 121-130). Gençler genel olarak savaş ve haksızlıklar temelinde örgütlenmeyi amaçlarken pratikte eylemler sosyal bir anarşiye dönüşmüştür. Toplumsal yaşamda direniş kültür ve değerler üzerinde bir yıkıma yol açmıştır. Bu sürecin belirleyici teması ise cinsel devrimdir. Çünkü değerler ataerkil iktidar yapı sayesinde daha çok kadının cinselliği üzerinde bir baskı kurmuştur. Teorik olarak özgürlük vaat eden devrim anlayışı geçmişte olduğu gibi eril bir işleyişe sürüklenmiştir. Cinsel özgürlük noktasında kadının erkeği memnun etme çabaları ataerkil bir temele dayanmaktadır. En nihayetinde toplumsal yapıda din ve kültürün baskısı ile birlikte koruyucu vasfı da kaybolmuştur. Bu durum bireyselleşmeyi kaçınılmaz kılmakla birlikte toplumsal anlamda bir kimlik problemini doğurmuştur.

4. Kürtaj Hakkı, Üretim ve Yeniden Üretim

Kadın hak ve özgürlükleri üzerine tarihsel olarak en güçlü söylemler Fransız devrimi ile gerçekleşmiştir. Eşitlik ve özgürlük çerçevesinde sanayi devriminin etkisi, çalışma yaşamının kapılarını kadınlar için aralamıştır. Kadınlar için özgürlük bakımından dönüm noktası oluşturan ise dünya savaşları olmuştur. Cepheye olan erkeklerin yerini kadınlar doldurarak üretim faaliyetleri gerçekleşmiştir. Devlet bu süreçte kadınların çalışması için teşvik edici imkânlar sağlamıştır. Çocuklar için bakım evleri ve kreş imkânları geliştirilmiştir. Kadın işgücü için kürtaj birçok Avrupa ülkesinde yasallaştırılmıştır. Ancak savaş sonrasında politikalar ters düz edilmiştir. Annelik ve ailenin önemi vurgulanarak kadınlar sosyal ve ekonomik yaşamdan geri çekirilmiştir. Savaştan geri dönen askerlerin çalışması için kadınlar evlerine geri gönderilmiş ve yeniden üretime yönlendirilmiştir. Dünya savaşları arasındaki dönem üretim faaliyetlerinin yanında aile politikalarına da ihtiyaç duymuştur. Savaş sonrasında aile politikalarını güçlendirmek için Avrupa devletlerinde kilisenin önemli etkisi olmuştur. Kadınların çalışması ve üretime katılması için bildirimler yayımlayan kilise savaş sonrasında ailenin ve anneliğin önemini gündeme taşımıştır(Lagrange, 2005: 421-425). Bu kapsamda birçok Avrupa ülkesinde evli kadınların çalışması yasaklanmıştır. Din ve kilise devlet politikaları kapsamında kararlar almıştır. Savaşlar ve üretim ilişkileri arasında sıkışan Avrupa devletleri kadın özgürlüğü noktasında denetimli hamleler gerçekleştirmiştir. Kürtaj bu noktada üretim faaliyetlerinin aksamaması için desteklenmiştir. Ancak nüfus artış oranı düştüğü zaman aile ve yeniden üretimin önemi artmıştır. Bu sebeple devlet politikası olan kürtaj bir süre sonra devlete karşı işlenen bir suçta dönüşmüştür.

Kadınların bedenleri üzerinde karar verme hakkı ile toplumsal işleyişin sürdürülebilir olması arasında bir çatışma görülmektedir. Kürtaj hakkı kadın örgütleri tarafından kadınların özgürlüğünün temel niteliği olarak belirtilmiştir. Kürtaj hakkının yasallaşması, doğum oranlarında önemli düşümlere yol açmıştır. Nüfusun azalması bir toplumun üretim ve savaş gücü nitelikleri bakımından dikkate alındığında önemli bir tehdiye dönüşmektedir. Bu duruma karşılık kadınlar annelik aracılığı ile üretim faaliyetlerinden geri kalmışlardır(Smith, 2012: 65-68). Annelik ve üretimdeki kadının yeri toplumsal yaşam için karşılaştırıldığında anneliğin biricik niteliği başka bir şekilde telafi edilememiştir. Üretim alanında erkeklerin tamamlayıcı konumuna karşılık annelik için bir alternatif olması mümkün olmamıştır. Annelik ile birlikte bu süreçte aile kurumunun toplumsal önemi öne çıkmıştır. Kadın örgütleri tarafından anneliğin kadınlar için bir kısıtlayıcı bir konum olarak takdim edilmesi de önemli bir çatışmayı beraberinde getirmiştir. Anneliğin özgürlük anlayışına engel olduğu düşüncesi feminizmin temel öğretileri içerisindedir. Ancak anneliğin vazgeçilmez bir önkoşul olduğu gerçektir. Bu noktada feminizmin çatışmaları annelik üzerinden aileyi hedef almaktadır. Özgürlük anlayışına tedbirli yaklaşan Dowling, kadınların erkekler tarafından korunmaları ve bakımları konusunda istekli olduklarını öne sürmektedir. Erkeklerin maddi ve duygusal anlamda kadınları sahiplenmesi, kadın için zarafet olarak değerlendirilmektedir. Kadın, ilgi ve sevgi talep eden bir cins olarak eşitliğin kendisi için bir mağduriyet

oluşturacağını düşünmektedir. Özgürlük anlayışı ise bu süreçte kişisel tutumlardan öte ekonomik ve politik talepler doğrultusunda gelişmektedir. Politik şartlara göre kadın özgürlüğünün nitelikleri belirlenmektedir(Dowling, 1994: 205-207). Çalışma şartları ve alanları dikkate alındığı zaman kadınlar savaş dönemlerinde daha çok sanayi ve madencilik üzerine üretim faaliyetlerinde yer almışlardır. Erkeklerden kalan üretim açığını kadın iş gücü ile kapatan devlet, savaş sonrasında daha farklı bir politika uygulamıştır. Erkekler üretimdeki yerini aldığı için kadınlar daha çok vasıfsız işlerde konumlandırılmıştır.

Üretim ilişkileri ve dünya savaşları kadın hak ve özgürlüklerini dönüştürme noktasında belirleyici olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte üretim gücüne duyulan ihtiyaç kadınların çalışma yaşamına girmesine yol açmıştır. Ancak kadın ve erkek arasında iş ve emek gücü açısından farklılıkların oluşması eşitliği engellemiştir. Kadınlar, erkekler ile benzer işgücü göstermesine rağmen düşük ücretler ile çalıştırılmıştır. Savaş dönemlerinde ise erkeklerin askerlik görevlerinden dolayı kadınların daha adil bir şekilde üretim faaliyetlerine katılımı gözlenmiştir. Evlilik yaşı düşük olduğu için çalışanların çoğu çocuk sahibi annelerden oluşmuştur. Bu sebeple bakım merkezleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Kadınların üretim faaliyetlerine katılımı bireysel özgürlük noktasında çağdaş yaklaşımları öne çıkarmıştır. Kadınların hem çalışıp hem de çocuk bakımı ile sorumlu olması özgürlük anlayışı konusunda bir çatışma oluşturmuştur. Evlilik ve çocuk bakımı kadının bağımsızlığı noktasında engelleyici unsurlar olarak değerlendirilmiştir(Yalom, 2002: 321-325). Çocuk doğurma işlevi bireysel özgürlüğün gelişmesi noktasında birçok düşünür tarafından engel olarak görülmüştür. Frestone bu konuda en radikal tutumlara sahip olan düşünürlerindendir. Çocuk doğurma ile ortaya çıkan bakım sorununu kadının üzerinden atmak istemiştir. Bu sebeple çocukların sadece ailenin değil tüm toplumun desteği ile varlığını devam ettireceği yapıların öneminden bahsetmiştir. Bakım merkezlerinin yaygınlığı kadın ve erkeğin üretimde tam katılımını sağlamayı amaçlamıştır. Çocukların sorumluluklarının devlet tarafından üstlenilmesi aynı zamanda bireylerin devlete ait olduğu sonucunu gerekli kılmıştır. Üretimi engelleyecek başka bir kurumsal yapının varlığına ihtiyaç kalmamıştır(Frestone, 1993: 215-218). Bu yapı kuşkusuz aile kurumudur. Cinsel özgürlük, çocuk bakımı ve gebeliğin kontrolü ile din ve geleneklerden beslenen aile yapısının önemi ortadan kalkmıştır. Değerlerin yok edilmesi sevgi, aşk ve benzeri duyguların etkinliğinin yitirilmesine yol açmıştır. Goldman, evli bir kadın ile fahişenin özgürlüğü karşılaştırarak cinsel özgürlüğün önemini ortaya koymaktadır. Ona göre evli bir kadın kocasının cinsel anlamda kölesi konumundadır. Kadın ataerkil yapılarda kocasını reddetme hakkına sahip değildir. Ancak bir fahişe ekonomik olarak gelir elde ettiği için erkeği terk veya ret edebilme özgürlüğüne sahiptir (Goldman, 2006: 72-73). Bu sebeple cinsel özgürlüğün kadın özgürlüğü ile anlamlı bir ilişkisi olduğu Goldman tarafından iddia edilmektedir. Ayrıca cinsel serbestlik ile duyguların ortadan kalkarak bireysel ilişkilerin daha çok rasyonel temellere dayanacağı görüşü hâkimdir. Ancak kadının seks işçiliği ile özgürlük kazanması mevcut toplumsal yapılarda olduğu gibi tarihsel süreçlerde de mümkün

görülmemektedir. Kadın bedeni üzerinden sömürülerek cinsel bir köle haline gelmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki özgürlük ilişkisinin tarihi Agacinski'ye göre siyasal amaçları hedef alan bir süreçte gelişmemiştir. Agacinski'nin özgürlük anlayışı, hak ve özgürlüklerin politik ve doğal temelini reddetmektedir. Ancak özgürlüğün dönemlere göre değişen anlamı, özgürlük anlayışının belli amaçlara göre tanımlandığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Kadınların veya kadın örgütlerinin çabaları doğrultusunda elde edilmiş haklar özellikle 19. yüzyıl itibarı ile sıklık kazanmıştır. Ancak genel olarak kadın hakları üzerine gelişmelerin politik amaçlı olduğu görülmüştür (Agacinski, 1998: 115-117). Benzer şekilde toplumsal şartların sonucu olarak kadınların bir takım haklara kavuştuğu bilinmektedir. Çoğu Avrupa ülkesinde savaş sonrasında erkek iş gücünden faydalanmak için kadınların çalışma hakkına son vermiştir. Bu süreçte, devletlerin üretim faaliyetlerine ihtiyaç duydukları dönemde kadınlar için kürtaj ile birlikte birçok destekleyici haklar tanınmıştır. Burada bahsedilen devletler, genel olarak Rusya, Amerika ve Avrupa gibi sanayi güçlerini ifade etmektedir. Birinci dünya savaşından sonra üretimde kadın ve erkek emeğinden tam anlamıyla faydalanmak için kadını eve bağımlı kılan unsurlar yok edilmiştir. Ancak aile planlamasındaki köklü değişim çok sürmeden toplumsal bir güvensizliğe yol açmıştır. Fransız devriminden bu yana kadının annelik rolü üzerine yıkıcı eleştiriler üreten sosyalist öğretisi 20. Yüzyılın ikinci yarısında aile kurumunun ve anneliğin, doğanın kadına bir hediyesi olduğunu savunmuştur. Belirtilen bu çelişkiler politika ve amaçlar ne olursa olsun aile kurumunun toplum için vazgeçilmez olduğunu öne çıkarmıştır.

5. Kürtaj Hakkı ve Devlet Politikaları

Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılın sonuna dair elde edilen bir takım veriler cinsel özgürlük aracılığı ile fahişe sayılarının arttığı yönündedir. Cinsel ahlakın yok sayıldığı düzenlemeler, fahişeliğin yaygınlaşması ile birlikte fahişelik yapan kadınların çoğunun yaşlarının reşit olmadığı görülmektedir. Bu sebeple cinsellik ile ilgili öne sürülen içgüdüsel yapılanmanın özgür bırakılması toplumsal bir karmaşaya yol açmaktadır. Cinsellik konusunda tatminsizliklerin artması farklı cinsel deneyimlere duyulan ilgiyi yoğunlaştırmaktadır. Aynı dönemde çocuk tecavüzleri ve işkence içeren cinsel deneyimlerin revaçta olduğu bilgileri tehlikenin boyutunu göstermektedir. Almanya ve Avusturya'da sokaklarda sahipsiz çocukların sayısı artmakla birlikte bu çocukların evlilik dışı dünyaya geldiği belirtilmiştir. Bu dönemde sahipsiz çocuklardan dolayı yetimhanelerin sayısında önemli artışlar görülmüştür. 20. yüzyıla doğru evlilik dışı çocuk sayısı evlilik yolu ile dünyaya gelen çocuk sayısını geçmiştir. Aynı zamanda cinsel yollar ile bulaşan hastalıklarda önemli bir artış gözlenmiştir (Bebel, 1996: 223-230). Ortaya çıkan cinsel ve ahlaki sorunlardan dolayı Avrupa devletlerinde aile planlaması ve ahlaki bir düzenin inşasına yönelik politikalar yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılın başlarında savaş dönemi olmasından kaynaklı toplumsal karmaşalar yasaların tatbikini zorlaştırmakla birlikte insanları anomiyeye

sürüklemiştir. Bu sebeple cinsel anlamda ahlaki suçların yıldan yıla arttığı bir dönemde aile kurumunun yeniden önem kazandığı görülmektedir.

Almanya'da iki dünya savaşı arasında Hitler'in diktatörce uygulamaları toplumun her alanında etkili olmuştur. Amerika'daki ırkçı uygulamaların daha kıyııcı biçimi Almanya'da yaşanmıştır. Karısı Yahudi olan Alman erkeklere eşlerini boşamaları için baskı yapılmıştır. Eğitim yuvalarından Yahudiler dışlanmıştır. Hitler, Yahudi nüfusunu yok edip Alman ırkının hâkimiyeti için aile ve nüfus politikaları geliştirmiştir. Saf Alman ırkından olmayan bireylerin evlilikleri ile üremeleri yasaklanmıştır. Bu noktada kısırlaştırmak için özel çalışma ekipleri kurulmuştur. Kısırlaştırmanın yanında kürtaj da yabancı ırkların gebeliğini önleyici tedbirler arasına girmiştir. Diğer ülkelerden farklı olarak Almanya'da kürtaj zorunlu olarak devlet müdahalesi ile gerçekleştirilmiştir. Alman halkı için kürtaj hakkı ise devlete karşı işlenmiş bir suç olarak tanımlanmıştır. Cinsel özgürlük bağlamında kadınlar Alman askerleri için cinsel bir obje olarak devlet tarafından sunulmuştur. İkinci dünya savaşından önce tutuklanan fahişeler, savaşın yaklaşması ile birlikte serbest bırakılmıştır. Ayrıca askerlerin moral ve motivasyonu için fahişelik teşvik edilen bir sektöre dönüşmüştür(Bock, 2005: 146-157). Almanya'da savaş dönemlerinde kadınlar daha çok sosyal yaşamda yer edinmiştir. Birinci dünya savaşı sürecinde erkeklerin savaş için cephede yer alması ile üretim alanları işgücünden yetersiz kalmıştır. Erkeklerden kalan üretim açığının kadınlar tarafından doldurulması için devlet seferber olmuştur. Savaş öncesine göre yaklaşık iki kat artan bir kadın işgücü söz konusu olmuştur. Kadın emeğinin değer kazanması çalışma şartlarının kadınlar lehine gelişmesine olanak sağlamıştır. Ancak savaşın sona ermesi ile birlikte yerleşen kadın işgücü erkekler için bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Devlet yönetimi erkeğin iş konusunda acil tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda kocası çalışan, bekâr olan ve bakmak zorunda kaldığı kişi sayısı az olan kadınların işten çıkarılması kararları alınmıştır. Ayrıca kadınlar edebiyat ve medya aracılığı ile moda, kıyafet, kişisel bakım, yemek tarifleri ve bu kapsamda yönlendirici eğilimler yoğunlaşmıştır(Cliff, 1981: 93-96). Kadınlar ideolojik baskılar ile ev içi işlere yönlendirilmiştir. Aynı zamanda geliştirilen yasa tasarısı ile toplumsal bir çatışmanın önlenmesi için kadınların ilgisi iş ve üretimden daha farklı alanlara çekilmiştir. Devlet politikası gereği kadın eskiden olduğu gibi ev içi işler ile sınırlandırılmak istenmiştir. Savaş sebebi ile ihtiyaç duyulan işgücü kadınlar üzerinden sağlanmıştır. Ancak savaş bitince kadınlar tekrar evlerine geri gönderilmiştir. Bu kapsamda kadınların iş ve emek özgürlüğü devletin politik çıkarları gereği dönüşüm yaşadığı görülmüştür.

Fransa'da 19. yüzyılın başlarında kürtajın suç olduğuna dair yasalar çıkarılmıştır. Ancak bu yıllar feminist hareketin yaygınlaştığı ve gizli yapılan kürtaj sayısının arttığı bir dönem olmuştur. Kadın ile birlikte kürtajı yapan kişi de ceza kapsamına alınmıştır. Kürtaj bu dönemde çocuğa karşı işlenen bir cinayet olarak tanımlanmıştır (Arnaud-Duc, 2005: 94-96). Kürtaj, kadının bazı durumları için olağan karşılanmıştır. Tecavüze uğrayan veya sağlık koşullarının elvermeyişi ile hayatı tehlikeye giren kadınlar için serbest bırakılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde

cinsel özgürlük anlayışı ile kürtaj doğumu kontrol edici bir araca dönüşmüştür. Yüzyılın sonlarında kürtaj konusunda politik eğilimler yoğunlaşmaya başlamıştır. Nüfus artışı ülkenin ekonomik ve politik durumuna göre güç oluşturma yanında açlık ve kıtlık gibi tehlikelere de yol açmaktadır. Bu sebeple devlet ve kilise kürtaj aracılığı ile doğum oranları üzerine dengeleyici politikalar izlemiştir. Kürtaj hakkının kaderini üretim ilişkileri ve savaşlar belirlemiştir(Knibiehler, 2005: 326-328). Savaşların sıklığı, insan gücü ve niceliğine duyulan ihtiyacı görünür kılmıştır. Kürtaj, bebek cinayeti olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda kürtaj toplum için bir tehdit gibi gösterilmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında kürtaja karşı yasal tedbirlere rağmen yasadışı kürtaj sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Yargı gücü kürtajı suç olarak tanımlasa da yaptırımları geçmişe oranla düşürülmüştür. Yasal olarak 1970'li yıllara kadar kürtaj bir suç olarak kabul edilmiştir. Fransa'da ulus devlet anlayışı çerçevesinde aile kurumu ve annelik önemsenmiştir. Bu sebeple kürtaj eylemi ulusa karşı işlenmiş bir suç olarak görülmüştür. Fransa'da güçlü bir toplum yapısı inşa etmek ve evliliğin geleneksel niteliğine kavuşması için kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemlerini engellemek amaçlanmıştır(Sohn, 2005: 110-113). Kadınların savaş dönemleri dışında toplum ve devlet için en verimli oldukları alan aile kurumu olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple erkeklerin savaş döneminde kadınlara yerlerini emanet olarak verdikleri gözlenmiştir. Fransa'da olduğu gibi birçok Avrupa devletinde savaş sonrası dönemde kadınlar işlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Çalışmak zorunda kalan kadınlar ise erkeğe göre daha düşük ücret karşılığında emek harcamıştır(Michel, 1993: 87-97). Kadınlar üretim ve yeniden üretim talepleri birçok devlet için önemli bir araç olmuştur. Kürtaj hakkı politik olarak toplumun ihtiyacına göre biçimlenen bir alternatif dönüşmüştür. Kürtaj kimi zaman doğum oranlarını düşürmek ve kadınları üretim alanına yönlendirmek için yasallaşırken kimi zaman da nüfusu arttırmak ve kadınları yeniden üretime teşvik etmek için yasaklanmıştır.

İtalya'da, faşist yönetim ile kadın erkek ilişkileri konusunda belirleyici unsur iki savaş dönemi arasındaki hayatta kalma mücadelesi olmuştur. Kadınlar için hak ve özgürlükler dönemin şartlarına göre faşist yönetim tarafından güçlü devlet politikaları için modernleşmiş veya kısıtlanmıştır. İtalya birinci dünya savaşından sonra ekonomik kriz ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda ekonomiyi güçlendirmek için kadın ve erkek topyekûn çalışma yaşamında yer almıştır. Kadın bu dönemde hem anne hem işçi olarak İtalya için önem kazanmıştır. Bu sebeple ilk dönemlerde çalışmak isteyen kadınlar için kürtaj yasallaşmıştır. Ayrıca doğum kontrol yöntemlerine yönelik eğitimler yaygınlaşmıştır. Gebeliğin önlenmesi ile nüfus artış oranlarında düşüş yaşanmaya başlamıştır. Üretim gücünün yanında güçlü devlet politikaları için gerekli askeri gücün eksikliği İtalya'da kürtaj konusunda yeni politikalar üretmeye yol açmıştır. Doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj yasaklanarak yeniden üretim teşvik edilmiştir(Grazia, 2005: 119-124). Bu teşvik faşist İtalya'da dayatma şeklinde gerçekleşmiştir. İtalya'da kürtaj yaptırmak devlete karşı bir suç olarak tanımlanmıştır. Ancak daha bir on yıl öncesinde kadar aile planlaması ve nüfus politikalarını dengelemek için en iyi yöntemin kürtaj olduğu savunulmuştur. Sonuç olarak ailenin kurumsal olarak devlet için önemi artmıştır.

Sovyet Rusya’da sadece Lenin dönemini kapsayan birkaç yıl için kürtaj hakkı yasal olarak kabul görmüştür. Toplumsal şartlar ve doğum oranlarının azalması ile birlikte Stalin ve yönetimi kürtajı yasaklatmıştır. Ancak kadının üretim faaliyetlerinden geri kalmaması için kadınlara bir takım haklar sağlanmıştır. Öncelikle yasadışı kürtajın önüne geçmek için kürtaj yapan, yaptıran ve yardım eden her kim olursa ağır cezalara muhatap olması yasallaştırılmıştır. Aile kurumunun önemini ortaya koymak için sosyalist toplumda anneliğin önemi vurgulanmıştır. Çalışan kadınlar, çocuk doğurdukları zaman ücretli izinlere ayrılarak anneliğe teşvik edilmiştir. Belli bir yaştan sonra çocukların anaokulu ihtiyacı için devlet imkanları seferber edilmiştir. Bakım merkezlerinin sayısı artmıştır(Marks, vd., 1988: 237-245). Bu şekilde imkânların genişletilmesi ile kürtajın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ancak yasadışı kürtaj sayısında gözle görülür artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca sağlıksız koşullarda yapılan kürtajlar ile birçok kadın hayatını kaybetmiştir. Lenin döneminde kürtaj serbestliğinin en önemli amacı yasadışı kürtajın önüne geçmek olmuştur. Çünkü cinsel özgürlük bakımından dini ve ahlaki öğretilerin bağlayıcı niteliği ortadan kalkmıştır. Bu sebeple kadın ve erkekler kendi ailesi içerisinde cinsel özgürlüğünü yaşamak için aile kurma gerekliliği duymamıştır. Kürtaj serbestliği toplum için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Nüfusun azalması ile birlikte aile ve evlilik sayıları azalmıştır. Uzun vadede toplumsal yapının kimliksiz ve güçsüz bir yapıya evrildiği kaçınılmaz bir duruma dönüşmüştür. Sosyalist öğretisi, özel mülkiyetin ortaya çıkması ile insanların kuşaklar arası aktarımını sağlayan miras anlayışının güçlendiği ve ataerkil bir iktidar yapısının geliştiğini öne sürmektedir. Ataerkil toplumda kadın mülk olarak değerlendirilmektedir. Annelik ile eve kapatılan kadın erkeğe ekonomik ve kültürel olarak bağımlı olmaktadır. Kadın üretim ve ekonomik bağımsızlıktan uzaklaşmaktadır. Ancak sadece ekonomik bağımsızlık elde etmenin kadına özgürlük kazandıracığı düşüncesi kapitalizmin gelişmesi ile kaybolmuştur (Karatekin, 2000: 77-79). Nitekim kadın, patronun ve üretim faaliyetlerinin bir metası olarak emeği ve bedeni ile sömürülmüştür. Bu noktada kadını özgürleştirici olarak tanımlanan unsurların karmaşık yapısı öne çıkmıştır. Üretim ve cinsel anlamda özgürlüğün temele alındığı bir toplum yapısında kadın için baskı ve sömürünün gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Özgürlük anlayışını belirleyen niteliklerin aile kurumu üzerinden bir toplumsal düzensizlik meydana getirdiği görülmektedir (Mitchell, 2006: 70-72). Ancak nihai durumda aile devletin bekası için vazgeçilmez bir koşul olarak öne çıkmaktadır. Kadın hakları üzerine gelişmelerin politik temelleri dikkate alındığında özgürlük anlayışı üzerinde bir takım politik ve ekonomik etkenlerin belirleyici nitelikleri bulunmaktadır. Sınırsız üretim ve tüketim faaliyetlerini canlı tutabilmek için toplumun tüm fertleri üretim için seferber edilmektedir. Bu noktada kadının toplumsal konumu ve anneliği üretim ilişkileri bakımından bir engel oluşturmaktadır.

Amerika’da kadınların kürtaj ve doğum kontrol yöntemleri konusunda özgürlüğü 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiştir. Hıristiyan geleneğin Amerika’da cinselliği kontrol edici niteliği dikkat çekmektedir. Kadınların cinsellik konusunda bildikleri tek şey üreme işlevi olmuştur. Kadınlar cinsel ilişkinin sorumlulukları

üzerine erkeği memnun etmeye odaklanmıştır. Kürtaj konusunda Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yasaklamalar din, kültür ve resmi ideoloji tarafından gerçekleştirilmiştir. Amerika’da farklı olarak siyah ve beyaz ırkın mücadelesi belirleyici olmuştur. Irkçılık politikaları nüfus planlamaları çerçevesinde kürtajın kaderini belirlemiştir. İngiltere de nüfus politikası gereği kadın, ahlak ve namus kavramı üzerinden kürtaj hakkı konusunda baskılar uygulanmıştır. Kürtaj ile birlikte fahişeliğin üzerine gidilerek “iffetli kadın” kimliğini güçlendirilmiştir. Bu konuda birçok dini ve gençlik örgütleri eylemler yapmıştır. Ancak yasadışı doğum kontrol yöntemleri 19. yüzyılın sonlarında engellenemez bir şekilde yayılmıştır. Kürtaj, gebeliği önleyici diğer tedbirlere göre farklı bir nitelik taşımaktadır. Kürtaj, hamile kaldıktan sonra gerçekleşen bir yöntem olarak insan hayatına müdahale olarak görülmüştür. 20. yüzyılın başlarında kürtaj Amerika’da politik bir sorun haline gelmiştir. Nüfus artışına paralel olarak kürtajın serbestleşmesi olağan karşılanmıştır. Bazı kiliseler kürtaj konusunda olumsuz bildirimler yayınlamaya doğum kontrolünü yaygın bir uygulama haline getirmiştir (Yalom, 2002: 304-312). Temelde politik sebepler ile serbestleşen kürtaj dini grupları karşı karşıya getirmiştir. Kilise ve Papa cinselliği üremenin temel sebebi olarak tanımlarken bazı Katolik liderler kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemlerini onaylamıştır. Bu süreçte edebi eserlerde cinsel vurgular cinselliğin hazza dayalı yönünü güçlendirmiştir. Diğer ülkelerde gelişen cinsel özgürlük hareketleri Amerika’da yeni yaklaşımları gündeme taşımıştır.

Hindistan’da ataerkil ilişkiler, kadınlar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Kadın cinselliği konusunda oldukça sınırlayıcı tutumlar içeren Hindu yaklaşımı aile ve çocuk doğurma işlevinin önemine değinmektedir. Kadın, bir kirlenmenin toplumdaki kaçınılmaz muhatabı olarak görülmüştür. Adet dönemi görmeye başlayan kadınların evlenerek üretime katkı sağlamaları gerektiği ifade edilmiştir. Babanın ergenlik yaşında olan bir kızını evlendirmedeği süre boyunca cinayet işlediği düşünülmektedir. Kadın evlendiğinde kocası ile cinsel ilişkisi çocuk doğurma işlevine yönelik olması gerektiği düşünülmektedir. Hindular, canlıların yeniden doğuşu üzerinden bir üretim anlayışına sahiptir. Hinduizm’de hamile kalan kadının yeniden doğuşa hizmet ettiğine inanılmaktadır. Bu noktada cenin de olsa gebeliğin başlangıcı bir bireyin oluşumu olarak kabul edildiğinden kürtaj reddedilmektedir. Yasadışı kürtaj faaliyetleri yaygın olmasına rağmen kadınların zorunlu bulunan durumlar haricinde kürtaj yaptırılmaları yasaklanmıştır (Coward, 2006: 225-230). Ancak son yıllarda nüfus ve aile planlaması çerçevesinde kontrollü bir şekilde kürtaja müsaade edilmiştir. Ayrıca geleneksel niteliklerini koruyan Hindular cinsiyet seçimini önemsedikleri için kürtaja başvurmaktadır. Kürtaj konusunda tutarlı bir tarihe sahip olan Hindistan’da geleneksel bir anlayış hâkimdir. Hindu inancında kadın, erkek ve aile ilişkisinde üreme temelli bir amaç çiftlere yüklenmektedir. Cinsel özgürlüğe dair bir belirti Hindularda görülmemektedir. Kız çocuklarının adet dönemi başlangıcı ile evliliğe adım atmaları gerektiği düşünülmektedir. Din ve kültürün yoğun bakışı altında olan düşünceler, modern toplum anlayışları ile çatışmaktadır. Kürtaj da bu süreçte bir cinayet olarak değerlendirilmektedir. Semavi dinlerin kürtaj konusu üzerine tutumları Hinduların yaklaşımı ile benzer niteliktedir. Hindistan’da

kürtajın dönüşüm yaşaması bazı büyük devletlerin baş etmesi gereken sorunlardan olan aşırı nüfus ile açıklanabilir. Politik temelde diğer Avrupa devletleri ile kürtaj konusunda ortak nokta olarak nüfus planlamasına dair tedbirler önemlidir.

Sonuç

Kürtaj ve diğer doğum kontrol yöntemlerinin önemli bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Kürtajın keşfedilmesinden önce gebeliği önleyici birçok tedbir geliştirilmiştir. İlk uygarlıklarda bir takım bitkisel ilaçlarla gebeliği sonlandırıcı tedaviler uygulanmıştır. Ayrıca doğum gerçekleşikten hemen sonra ekonomik yükümlülükten kurtulmak için bebeklerin öldürüldüğü bilinmektedir. Gebeliği önleme konusunda dinlerin önemli ölçüde engelleyici tutumları dikkat çekmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler eşliğinde doğum kontrolü noktasında modern gelişmeler yaşanmıştır. Bitkisel ilaçların kullanımı, kürtaj ve doğum kontrol hapının keşfine kadar birçok önleyici tedbir geliştirilmiştir. Toplumsal, ekonomik ve politik gelişmeler doğum kontrol konusundaki yönelimleri politik bir probleme dönüştürmüştür. Kadın bu süreçte araçsal bir niteliğe bürünmüştür. Kadınların kürtaj hakkı politik ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. Nüfus yoğunluğu olan dönemlerde kürtajın din ve devlet aracılığı ile teşvik edildiği görülmüştür. Bu yaklaşıma karşılık nüfus artış hızının düştüğü dönemlerde aynı din ve devlet öğretileri kürtaj konusunda yasaklayıcı tedbirler almıştır. Kadın örgütleri kürtaj konusunda devrimler sürecinde başlayan mücadeleleri belli oranda etkili olmuştur. Bu süreçte cinsel özgürlük anlayışı kürtajın ve kürtaj hakkının yaygınlaşması ile geliştiği görülmüştür. Kadınların sadece üretim faaliyetlerine katılımı ve cinsel özgürlük anlayışının gelişmesi ile özgürlük elde edemediği güçlü bedeller ödenerek gözlenmiştir. Kadın bedeni cinsel özgürleşme aracılığı ile cinsel sömürü aracına dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Cinsel özgürlüğün aile ve toplum düzeni için bir tehdit oluşturması kürtaj konusunda yasaklayıcı politikaların gelişmesine yol açmıştır. Cinsel özgürlüğün gelişmesi talepleri aileyi kurumsal olarak yok etmeyi amaçlayan tehlikeli bir anlayışı meşrulaştırmıştır. Avrupa ülkelerinde kürtaj konusunda farklı yaklaşımlar din ve devlet politikaları, nüfus ve üretim ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Avrupa ülkelerinde tarihsel süreç içerisinde kürtaj konusunda farklı tutumları karşılaştırmalı olarak belirtilmiştir. Kürtaj hakkının kadınlar için özgürlük anlayışının gelişmesinden ziyade politik çıkarlar ekseninde dikkate alındığı görülmüştür.

Kaynakça

- Agacinski, S. (1998), *Cinsiyetler Siyaseti*. Çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi.
- Ahmed, L. (2014), “Kadınların Bedenlerinin Yıkılışı”, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. Pınar İlkaracan (Ed.). Çev. Ebru Selman. (s. 55-74). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arnaud-Duc, N. (2005), “Hukukun Çelişkileri”, *Kadınları Tarihi IV Yirminci Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*. Georges Duby,

- Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 80-110). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beauvoir, S. (2010), Kadın “İkinci Cins” II– Evlilik Çağı. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Bebel, A. (1996), Kadın ve Sosyalizm. Çev. S. N. Kaya. İstanbul: İnter Yayıncılık.
- Bock, G. (2005), “Nazi Toplumsal Cinsiyet Politikaları ve Kadınların Tarihi”, Kadınları Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 144-167). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cliff, T. (1981), Kadınların Özgürlüğü. Çev. Şamil Beştoy. İstanbul: Ataoğulları Yayıncılık.
- Comte-Sponville, A. (2013), Cinsellik, Aşk ve Ölüm. Çev. Canan Özatalay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Covard, H. (2006), “Beden ve Üreme Sağlığı Konusunda Hindu Görüşleri: Etik Konular”. Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet. Sylvia Marcos (Ed.). Çev. Sibel Özbudun, Balkı Şafak, İlker Çayla. (s. 219-234). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Davis, A. (1994), Kadınlar, Irk ve Sınıf. Çev. İnci Çeliker. İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Deighton, H. J. (2000), Eski Roma Yaşantısında Bir Gün. Çev. Hande Kökten Ersoy. İstanbul Homer Yayınevi.
- Douglas, C. A. (1995), Sevgi ve Politika. Çev. Nilgün Aydoğan. İstanbul: Kavram Yayınları.
- Dowling, C. (1994), Sindrella Kompleksi. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Firestone, S. (1993), Cinselliğin Diyalektiği. Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Goody, J. (2004), Avrupa’da Aile. Çev. Serpil Arısoy. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Goldman, E. (2006), Dans Edemeyecesem Bu Benim Devrimim Değildir. Çev. Necmi Bayram. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Grazia, V. (2005), “Mussolini İtalyan Kadınları Nasıl Yönetti”, Kadınları Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 119-143). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Grieco, S. F. M. (2005), “Vücut, Grünüş ve Cinsellik”, Kadınları Tarihi III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 53-86). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Halimi, G. (1990), Hapsedilmiş Kadın. Çev. Feyza Tulga. İstanbul: Biroy Yayınları.
- Heritier, F., Perrot, M., Agacinski, S., Bacharan, N. (2012), Kadınların En Güzel Tarihi. Çev. Yonca Aşçı Dalar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlkkaracan, P. (2014), “Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik”, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik. Pınar İlkkaracan (Ed.). Çev. Ebru Selman. (s. 11-32). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karatekin, E. (2000), Biz Devrimci Kadınlar. İstanbul: Varyos Yayınları.
- Knibiehler, Y. (2005), “Vücutlar ve Yürekler”, Kadınları Tarihi IV Yirminci Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 307-346). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kollontai, A. (1992), Marksizm ve Cinsel Devrim. Çev. K. Yalım. İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Lagrange, R. M. (2005), “Denetimli Bir Özgürleşme”, Kadınları Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 419-450). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Marx, K., vd. (1988), Kadın Sorunu Üzerine. Çev. İsmail Yarkın. İstanbul: İnter Yayıncılık.
- Mernissi, F. (1995), Peçenin Ötesinde. Çev. Mine Küpçü. İstanbul: Yayınevi Yayıncılık.
- Meulenbelt, A. (1987), Feminizm ve Sosyalizm. Çev. Erman Demirci. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Michel, A. (1993), Feminizm. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchell, J. (2006), Kadınlar: En Uzun Devrim. Çev. Güseli İnal, Gülnur Savran, Şirin Tekeli vd. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Morali-Daninos, A. (1991), Cinsel İlişkiler Tarihi. Çev. İbrahim Yakupoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muchembled, R. (2011), Orgazmın Tarihi. Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Paglia, C. (2004), Cinsel Kimlikler. Çev. Anahid Hazaryan, Fikriye Demirci. Ankara: Epos Yayınları.
- Reed, E. (1985), Kadın Özgürlüğünün Sorunları. Çev. Zeynep Saraçoğlu. İstanbul: Yazın Yayıncılık.

- Reich, W. (1989), Cinsel Devrim. Çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Saadavi, E. S. (1991), Havva'nın Örtülü Yüzü. Çev. Sibel Özbudun. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Simonnet, D., vd. (2012), Aşkın En Güzel Tarihi. Çev. Saadet Özen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, S. (2012), Kadınlar ve Sosyalizm. Çev. Etkin Bilen Eratalay. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Sohn, A. M. (2005), "Fransa ve İngiltere'de İki Savaş Arası Dönem", Kadınları Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 94-118). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tannahil, R. (2003), Tarihte Cinsellik. Sinem Gül. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Thebaud, F. (2005), "Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları", Kadınları Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru. Georges Duby, Michelle Perrot (Ed.). Çev. Ahmet Fethi. (s. 13-24). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalom, M. (2002), Evli Kadının Tarihi. Çev. Zeynep Yelçe, Neşenur Domaniç. İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Kadına Yönelik Şiddet Sorununun Sosyalleşme Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Mualla KÖSEOĞLU¹

Öz

Derleme

Kadına yönelik şiddet neredeyse tüm dünya ülkelerinde gözlenen önemli bir evrensel sorundur. Kadına yönelik şiddetin altında yatan nedenlerle ilgili birçok çalışma yapılmış, bu sorunla mücadele için önce nedenler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, kadına yönelik şiddetin altında yatan nedenlerden birisi olan sosyalleşme süreci ve bu süreç içinde edinilen toplumsal cinsiyet rolleri irdelenmiş, geleneksel hale gelen bu toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yönelik şiddeti nasıl beslediği ve döngüsel olarak sürmesine ne şekilde neden olduğu aktarılmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında etken olan aile, eğitim, sosyal çevre ve kitle iletişim araçlarının yine kadına yönelik şiddeti ne şekilde pekiştirdiği irdelenmiştir. Son olarak, ataerkil sistemin dayattığı geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden yapılandırılması noktasında çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Şiddet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Sosyalleşme

Consideration on Violence against Women within the frame of Socialization and Gender Roles

Abstract

Review Paper

Violence against women is an universal problem that is observed in almost all countries around the world. Tons of studies have been conducted related to reasons of violence against women to struggle with this problem. In this study, socialization process and gender roles which are internalized within this process, are examined. It is stated that how those traditional gender roles maintain violence against women and how they cause to lead the violence cyclically. Moreover, how family, education, social environment and mass media which are effective on building gender roles, intensify violence against women is examined in this paper. Lastly, various solution recommendations are presented for re-building traditional gender roles that are imposed by patriarchal system.

Keywords: Violence Against Women, Violence; Gender, Gender Roles, Socialization

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 10.06.2018

Kabul tarihi / Accepted 16.07.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mkoseoglu@eul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-6655-6851>

Giriş

Kadına yönelik şiddet, her şeyden önce bireysel değil toplumsal bir sorun olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni bireysel sorunların, bireyin içinde yaşadığı yakın çevresiyle ve başka insanlarla olan ilişkilerinde yaşadığı sıkıntılar olarak ifade edilmesidir. Bireysel sorunlar, bireyin kendisini ve yakın çevresini ilgilendirir ve çözümünü de çoğu zaman mümkündür. Ancak sosyal sorun, toplumda meydana gelen bir olay için nüfusun çoğunluğunu olumsuz anlamda etkiler. Bu sorun üzerinde toplumun birçok üyesinin fikir birliği bulunmaktadır. Çözümü mümkün olmakla birlikte uzun yıllar almaktadır (Adak, 2016: 18-19). Bu açıklamalarla birlikte görülmektedir ki kadına yönelik şiddet sosyal sorun tanımına uymaktadır. Uzun yıllardır önlenmesi için devam eden mücadelelere rağmen halen yoğun bir şekilde etkisini göstermektedir.

Kadına yönelik şiddet olgusuna geçmeden önce şiddet olgusunun ne olduğunu anlamakta fayda vardır. Şiddet tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu belirtilmektedir. En eski arkeolojik kazılarda bile şiddet unsurları içeren kalıntılara rastlanmaktadır. Bunun yanında daha ilk insanlardan başlayan iktidar mücadelelerine dair bulgular da şiddetin geçmişten günümüze değin uzandığını göstermektedir.

Şiddet, bireyin ilişkilerinde diğer bireyi isteği dışında zor/güç kullanarak kontrol altında tutmak amacıyla bilinçli olarak uyguladığı fiziksel ya da duygusal davranış biçimidir (Adak, 2016: 48). Ayrıca şiddetin kapsayıcı bir tanımına yer verilirse; kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü ve davranış olarak tanımlandığı görülmektedir (Yücel ve Gönültaş, 2016: 122).

Buradan hareketle aile içi şiddet olgusuna bakılacak olursa Sosyolog Gelles'in önemli bir ifadesi dikkati çekmektedir; "polis ve asker sayılmazsa, aile toplumdaki en büyük şiddet grubudur" (Gelles, 1990:70). Oldukça iddialı bir söylemde bulunan Gelles'in aslında burada belirtmek istediği şey gayet açıktır. Aile içi şiddet oranlarına bakıldığında Gelles'in neden böyle bir açıklama yapma gereği duyduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde birçok ülkeye bakıldığında aile içi şiddet oranlarının- ki bu oranlar resmi mercilere rapor edilen vakaları yansıtmaktadır- azımsanmayacak düzeyde olduğunu göstermektedir.

Aile içi şiddet büyük oranda kadın ve çocuklara karşı gerçekleştirilirken yaşlılara yönelik daha seyrek görüldüğü belirtilmektedir (Mavili, 2006: 13). Erkeklerle yönelik şiddet ise bu sıralamada en sonda yer almaktadır.

1. Kadına Yönelik Şiddet

Genel anlamda ataerkil yapıyla çevrelenmiş dünyada, kadınların ikincil toplumsal statüsünden kaynaklanan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadına yönelik

şiddet olarak tanımlanmaktadır (Adak, 2016: 18). Bu tanımlamanın nedeni, daha önce de belirtildiği gibi şiddetin hedefinde çoğunlukla kadınların olmasıdır.

Kadınların tarihi eşitsizlikler üzerine kurulan bir tarihtir. Ataerkil yapıyı korumak adına kadına birçok toplumsal cinsiyet rolü atfedilmiştir. Bu rollerin birçoğu kamusal alan değil özel alana aittir. Kadının yemek yapması, çocuk bakması, ev işleriyle ilgilenmesi, eşyle her yönden ilgilenmesi gibi roller kadının ev içine mahkum edilmesine neden olmaktadır. Bu anlayış nedeniyle kadın çok uzun bir süre akademik hayat, sosyal alan, çalışma hayatı gibi pek çok alanın dışına itilmiştir.

Özel alana itilen kadınlar en güvenilir olmaları beklenen yer olarak evlerinde, en çok güvenmeleri beklenen kişiler olan babaları, erkek kardeşleri ve özellikle hayatlarını paylaştıkları eşleri tarafından farklı şiddet türlerine maruz kalmaktadırlar. Bu şiddet türlerinde akla hemen fiziksel şiddet gelse de duygusal ve ekonomik şiddetin de sıklıkla yaşandığı araştırmalar tarafından da ortaya koyulmaktadır. Erkek egemen bir yapının hakim olduğu aile yapısında, hanenin ekonomik geçimini veya idaresini elinde bulunduran kişi güçlü olarak tanımlanırken, daha güçsüz ve güçlü olana bağımlı olan kişi ise zayıf olarak kabul edilmekte ve şiddet eyleminin güçlüden zayıfa doğru gerçekleştiği bilinmektedir. Bu noktada, ataerkil anlayışa göre, kadın bağımlı, zayıf bir varlık olarak görülmekte ve kadına uygulanan şiddetin “normal” ya da “doğal” karşılandığı durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Feminist perspektif açısından toplumsal cinsiyet analizi çözümlenmesi toplumsal yapının bir eleştirisini içerir; çünkü, kadın ve erkekler aile ve toplum içinde süregelen bir sosyalleşme süreci ile eril veya dişil toplumsal cinsiyeti ve buna uygun düşünce ve davranışları benimser ve içselleştirirler. Bireyler toplumsal kurumlar vasıtasıyla bu toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirerek yaşamlarını buna göre şekillendirir. Dolayısıyla, ataerkil sistem içinde belirlenen toplumsal cinsiyet ilişkileri temelde egemenlik ve ast-üst (boyun eğme) yani güç ilişkileridir; işbirliği, zor ve şiddet unsurları bu ilişkileri sürekli kılar ve kocanın karısı üzerindeki hakimiyetine dayanan evlilik bağından güç alan erkeğin, karısı üzerinde sözel, fiziksel veya psikolojik şiddet uygulamasına olanak sağlar (Gödelek, 2005: 100).

Kadına yönelik şiddet, 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirisi’nde, “Kadına karşı şiddet ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir şiddet eylemi veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” şeklinde tanımlanmıştır (HÜNEE, 2015: 31). Bu bildiride, kadına yönelik şiddetin farklı türlerine değinilmiş ve fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik istismar ile namus cinayetleri, tecavüz, cinsel taciz, gıda kaynaklarından yoksun bırakma, sağlık hizmetlerine erişimin sınırlandırılması ve kız çocuklarının cinsel istismarı gibi birçok konu kadına yönelik şiddet kapsamında değerlendirilmiştir (HÜNEE, 2015: 31). Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere kadına yönelik şiddetin sadece fiziksel, duygusal ve cinsel boyutu bulunmamaktadır. Kadınlar çeşitli açılardan şiddete maruz kalmaktadır. Bu şiddet biçimleri şu şekilde sıralanabilir:

Fiziksel Şiddet: Dövme, tokatlama, tekmeleme, yakma gibi çeşitli eylemleri içermektedir.

Cinsel Şiddet: Kadının rızası olmadan cinsel bir eyleme maruz bırakılması ve/veya kadının hoşlanmadığı tarzda sözle taciz edilmesi, dokunulması gibi eylemler cinsel şiddeti oluşturmaktadır. Cinsel şiddette özellikle vurgulanması gereken nokta ise arada evlilik birliği dahi olsa kadının istemediği halde cinsel ilişkiye zorlanması kesinlikle cinsel şiddete girmektedir. Türkiye’de evlilik içi tecavüz, 2005 yılında yürürlüğe giren, 26 Eylül 2004 tarihli, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ise, evlilik içi ırza geçme açık olarak hüküm altına alınmıştır. Bu kanunun 102. maddesinde, cinsel saldırı suçunun eşe karşı işlenilmesi, eşin şikayeti halinde, karşılığı 7 yıldan 12 yıla kadar hapis cezası olan bir suç niteliği kazanmıştır (Aşıröz ve Yavuz, 2009: 39). Ancak bu hükümde “eşin şikayetçi olması” koşulu çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Özer, 2012).

Duygusal/Psikolojik Şiddet: Sevgi göstermeme, aşağılama, kıskançlık, rencide etme, dışlama, hakaret gibi çeşitli eylemler duygusal veya psikolojik şiddeti ortaya çıkarmaktadır.

Ekonomik Şiddet: Kadınların çalışmasına izin vermeme, çalışmayan kadınlara yeterli miktarda para vermeme veya elindeki parayı zorla alma, kadını çalışmaya zorlama, kartlarına el koyma gibi eylemler bu gruba girmektedir (Adak, 2016: 48).

Kültürel şiddet: Orta Doğu ülkelerinde kadın sünneti, Çin’de kız çocuklarının küçükken ayaklarını bağlama ve boynuna boyunluk geçirme, birçok ülkede ve Türkiye’de de görüldüğü üzere töre/namus cinayetleri, akraba ile evlilik/berdel evliliği, çocuk yaşta evlilik, başlık parası, Hindistan’da kocanın ölümünden sonra kadının kendini yakması vb. durumlardır; bunlar insan hakkı ihlallerini doğurduğu için şiddet sayılmaktadır. (Görgün-Baran vd., 2013: 42; Görgün-Baran vd., 2015: 5-6).

Siber/Dijital Şiddet: Siber ya da dijital şiddet özellikle son on yılda teknoloji özellikle de internetin yadsınamayacak bir gelişim göstermesiyle daha çok ön plana çıkmıştır. Bireyin istemediği halde bir iletişime zorlanması, istenmeyen elektronik posta veya iletiler alması, bilgisayarının virüse maruz bırakılması, uygunsuz veya cinsel içerikli mesajlar, resimler alması, fotoğraflarının izinsiz bir şekilde veya şantaj unsuru olarak kullanılması gibi unsurlar siber şiddeti oluşturmaktadır (Cebecioğlu ve Altıparmak, 2017: 424). Kadınların dijital şiddete daha fazla maruz kaldıkları yapılan araştırmalarla desteklenmektedir (Li, 2006: 157; Mishna vd. 2012: 67; Forero vd. 1999: 344’den akt., Cebecioğlu ve Altıparmak, 2017: 425).

Sembolik Şiddet: Bourdieu (2014) tarafından doğrudan somut olarak şiddet içermeyen, ama bireyin kişisel haklarını engelleyen ve baskılayan belli belirsiz hissedilen bir şiddet olarak tanımlanmaktadır. Bunun içerisinde kadının davranışlarına kurallar koyma, kadını kışkırtma, kadını düşüncesinden vazgeçirme vb. gibi uygulamalar yer almaktadır (akt. Görgün-Baran vd., 2017: 110).

Kadına yönelik şiddetten bahsederken elbette ki bu durumun sadece evli çiftlerde ya da aile içinde görülmediğini ifade etmek gerekmektedir. Sevgilileri tarafından da şiddete maruz kalan birçok kadının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Reddedilen, ayrılığı hazmedemeyen veya aşkına karşılık bulamayan erkeklerin yukarıda sayılan kadınlara yönelik şiddet türlerini çeşitli biçimlerde uyguladığı bilinmektedir. Bunun yanında kadına yönelik şiddeti değerlendirirken, kadınların tanımadıkları erkekler tarafından şiddete uğradıkları gerçeğini de vurgulamak gerekmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2016 yılında AB'ye üye 28 ülke üzerinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, araştırmaya katılan kadınların %24'ünün sokakta yürürken tanımadıkları erkekler tarafından rahatsız edici cinsel yorumlara maruz kaldığı ortaya çıkmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016).

AB'nin Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu raporuna bakıldığında yine çarpıcı sonuçların yer aldığı görülmektedir. AB üye ülkelerinde yaşayan her üç kadından birinin 15 yaşından itibaren fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir. Yine bu sonuçlara göre; her 20 kadından biri tecavüze uğramış; kadınların yarısından fazlası (%55) cinsel tacize maruz kalmış; her üç kadından biri partneri tarafından psikolojik şiddet mağduru olmuş ve her üç kadından birine çocukluğunda bir yetişkin tarafından fiziksel veya cinsel şiddet uygulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2016). Elbette ki bu sonuçlar polise intikal eden ve raporlanan sonuçlardır. Oysa resmi mercilere ulaşmayan ya da ulaşamayan çok fazla vaka olduğu da bilinmektedir. AB'nin gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmada kadınların yalnızca %30'nun ancak ciddi bir zarara uğradığı zaman polise başvurduğu görülmektedir. Cinsel şiddete uğrayıp bunu polise bildirmeyen her dört kadından biri bunu utandığı için; her beş kadından biri olayı hiç kimseye anlatmak istemediği için; her on kadından biri ise polis hiçbir şey yapmayacağı ya da yapamayacağını düşündüğü için emniyet güçlerine başvurmadığını ifade etmiştir. Bu durumun nedeni de belki de şu bulguda yatmaktadır; polise başvuran kadınların sadece yarısı aldığı desteği yeterli bulduğunu belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2016).

Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen bu araştırmadaki diğer dikkat çeken bulgular ise şu şekildedir: Katılımcı kadınların %7'si partneri tarafından cinsel şiddete maruz bırakıldığını; %43'ü sürekli eleştirilmek ve kendisini değersiz hissetmesine sebep olmak suretiyle psikolojik şiddete maruz kaldığını; %12'si parasına veya kartlarına el koyulmasıyla ekonomik şiddet yaşadığını; %75 oranında üst düzey kadın çalışan meslektaşları tarafından cinsel tacize maruz kaldığını; %11 oranında kadın istenmeyen cinsel mesajlar almak suretiyle siber şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2016).

DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) 2013 yılında yayınladığı raporda bölgelere göre şiddet yaygınlığının nasıl seyrettiği üzerine durmuş ve şiddet yaygınlığının Afrika, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Asya bölgelerinde diğer bölgelerden daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Bu şiddet yaygınlığının ise %30 oranında fiziksel ve/veya cinsel şiddet şeklinde görüldüğü ifade edilmiştir (HÜNEE, 2015: 34).

Türkiye’de kadına yönelik şiddet oranlarına bakıldığında ne yazık ki artış gösteren bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nda yer alan verilerde, 2010 yılında 180, 2011 yılında 121, 2012 yılında 210, 2013 yılında 237, 2014 yılında 294 ve 2015 yılında ise 303 kadının cinayete kurban gittiği gözlenmektedir. Bu sayılar, yıllar içinde kadın cinayetlerinin artış gösterdiğini gözler önüne sermektedir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun 2017 verileri ise bu sayının yine artış göstererek 409’a yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Bianet² tarafından ise 2010-2015 yılları arasında gerçekleşen kadın cinayetlerinin bir haritası çıkarılmıştır. Bu haritaya göre 2010-2015 yılları arasında kayda geçen 1134 kadın cinayeti bulunmaktadır. Kadın cinayetlerinin faillerine bakıldığında %53,6 ile kadınların kocaları/eski kocalarının başta geldiği göze çarpmaktadır. %18,8 ile bunu ailedeki erkek/akraba ve %14,2 ile erkek arkadaş/eski erkek arkadaşın takip ettiği görülmektedir. Türkiye’deki kadın cinayetlerinin faillerinin kadının en yakınındaki kişiler olduğu açıkça görülmektedir. Kadın cinayetlerinin sebepleri arasında şu bahanelerin öne çıktığı gözlenmiştir: “aldatılma şüphesi/kıskançlık”, “erkeğin barışma isteğinin reddedilmesi”, “kadının ayrılma isteği”, “tartışma/kavga” ve “namus/töre”.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2014 yılında Türkiye genelinde gerçekleştirilmiş olan Türkiye’de Aile İçi Şiddet Araştırması’na göre; Türkiye genelinde yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların oranı %36’dır. Bir başka deyişle, her 10 evlenmiş kadından neredeyse 4’ü eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmıştır. Son bir yıl içindeki şiddet oranlarına bakıldığında, evlenmiş kadınların %8’inin fiziksel şiddet mağduru oldukları görülmüş, bununla birlikte elde edilen bulgular, yaygın bir şekilde fiziksel şiddet ile cinsel şiddetin bir arada görüldüğünü ortaya koymuştur. Bu bulgulara göre, Türkiye genelindeki kadınların %36’sı fiziksel şiddete, %12’si cinsel şiddete maruz kaldığını belirtirken kadınların %38’inin ise iki şiddet biçiminden en az birine maruz kalmış olması, çoğunlukla cinsel şiddetin fiziksel şiddet ile birlikte gerçekleştiğini işaret etmektedir (HÜNEE, 2015: 83).

Genç kadınların (15-24 yaş) yaşlı kadınlara (45-59 yaş) oranla üç kat daha fazla fiziksel şiddete maruz kaldığı bu araştırmanın önemli bulgularındandır. Yaş aralığına bakıldığında, genç kadınların baba, erkek kardeş tarafından da fiziksel şiddete maruz kalma potansiyeli açısından daha dezavantajlı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, erken yaşta evlenmiş olan kadınların da fiziksel ve cinsel şiddete daha fazla maruz kaldığı HÜNEE’nin (2015) raporunda yer almaktadır. Evli kadınlar dışında eşinden boşanmış veya ayrı yaşayan kadınların maruz kaldığı şiddet yaygınlığı değerlendirildiğinde, son bir yıl içinde %19,5’inin fiziksel şiddet ve %11,8’inin ise cinsel şiddet mağduru olduğu gözlenmektedir.

² <http://kadincinayetleri.org/>. Erişim tarihi: 10.05.2018

Bu raporda da eğitim düzeyinin şiddete maruz kalma yaygınlığını azalttığı tespit edilmiştir. Bulgulara bakıldığında hiç eğitimi olmayan/ilkokulu bitirmemiş kadınların % 43'ünün fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldığı görülürken, lisans ve üzeri eğitim alma fırsatı yakalamış kadınlarda bu oranın %21'e düştüğü saptanmıştır. Eğitim düzeyine göre şiddet yaygınlığının farklılık göstermesi önemli olsa da, üniversite düzeyinde eğitim almış kadınların da şiddet mağduriyetleri ne yazık ki azımsanmayacak orandadır. Kadınların fiziksel şiddete maruz kalma biçimi en fazla "tokat atma ya da bir şey fırlatma" şeklinde görülmektedir. Evlenmiş kadınlarda yaşamı boyunca en az bir kez bu belirtilen şiddet eylemine maruz kalma oranı %33 oranındayken, son bir yıl içerisinde aynı davranışa maruz kalma oranı ise %7 olarak tespit edilmiştir (HÜNEE, 2015: 84-85).

Türkiye genelinde ve yerleşim yeri düzeyinde evlenmiş kadınların son bir yıl içinde en sık maruz kaldığı cinsel şiddet biçiminin %4 ile "kadının istemediği halde korktuğu için cinsel ilişkiye girmesi" olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada yer aldığı gözlenen zorla cinsel ilişkiye girme durumuna bakıldığında son bir yıl içerisinde evlenmiş kadınların %3'ünün, yaşamlarının bir döneminde ise %7'sinin bu mağduriyeti yaşadığı belirtilmiştir (HÜNEE, 2015: 89).

Bu araştırmada kadınların medeni durumunun şiddete maruz kalma yaygınlığı üzerinde oldukça etkili olduğu görülmüştür. Bulgulara bakıldığında, en çarpıcı nokta boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınların fiziksel şiddete maruz kalma düzeyinin %74 oranıyla tüm kadınlar arasında yaşanan şiddetin çok daha üzerinde olmasıdır. Buna ek olarak boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınların yine evli kadınlara kıyasla cinsel şiddeti de daha yüksek oranda yaşadığı saptanmıştır (HÜNEE, 2015: 91). Boşanmış veya ayrı yaşayan kadınların hem fiziksel hem de cinsel şiddeti evli kadınlara kıyasla daha yüksek düzeyde yaşamasının ardında çeşitli sosyolojik faktörler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hâlâ boşanmış olan veya ayrı yaşayan kadınlara karşı geliştirilen önyargıların varlığıdır. Kültürel bir tanımlama olan "başında erkek olmayan kadın" her zaman flört etmeye ve/veya cinsel ilişkiye hazır olan kadın olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, kadının olası böyle bir durumu reddetmesi üzerine hem fiziksel hem cinsel şiddete ayrı veya bir arada maruz kalmasına yol açmaktadır. Buna ek olarak, boşanmış ya da ayrı yaşayan kadının eşi/eski eşi, babası, erkek kardeşi gibi kişiler tarafından çeşitli nedenlerle (ayrılığı kabullenememe, namusu koruma, vb.) şiddete uğradığı bilinmektedir. Bu ve daha çoğaltılabilecek birçok faktör boşanmış veya ayrı yaşayan kadınların her türlü şiddetin hedefi haline gelmesine neden olmaktadır.

En sık görülen fakat bir o kadar da fark edilir olmayan şiddet türü duygusal ya da psikolojik şiddettir. Bu şiddet türü fark edilir değildir çünkü bireyler çoğunlukla küfür, azarlama, saygısızlık, hakaret gibi davranış biçimlerini normalleştirerek günlük yaşamlarının bir parçası olarak kabul ettiğinden bunu bir şiddet türü olarak görmezler. Türkiye geneline bakıldığında, evlenmiş kadınların %44'ünün yaşamlarının herhangi bir döneminde duygusal şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir. Türkiye genelinde en sık görülen duygusal/psikolojik şiddet biçimi incelediğinde ise

bunun %37 ile hakaret ve küfür olduğu göze çarpmaktadır. Bu şiddet biçimini takiben %21 ile korkutma/tehdit ve %20 ile de aşağılama/küçük düşürme en yaygın duygusal/psikolojik şiddet biçimleri arasında yer almaktadır (HÜNEE, 2015: 93).

Önemli bir şiddet türü olan ekonomik şiddet değerlendirildiğinde, en çok karşılaşılan ekonomik şiddet biçiminin %24 ile “çalışmaya engel olma veya bir işten ayrılmaya neden olma” şeklinde öne çıktığı görülmektedir. Bölgesel farklılıklar incelendiğinde özellikle kentsel alanlarda kadının çalışmasının engellendiği tespit edilmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan kadınların çalışmasının engellenmesi %17 iken, bu oran kentsel alanlarda yaşayan kadınlarda %26 olarak gözlenmektedir (HÜNEE, 2015: 97).

2. Sosyalleşme Süreci ve Kadına Yönelik Şiddet

Sosyalleşme, bireyin doğduğu andan ölümüne kadar içinde bulunduğu toplumun kural, değer, dil, dini öğretiler, kültürel özellikler, toplumsal cinsiyet rolleri gibi unsurları öğrendiği bitmeyen bir süreçtir. Yani biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelen bireyin sosyal bir varlığa dönüşmesini sağlayan kaçınılmaz bir süreçtir. İlk olarak ailede başlayan sosyalleşme süreci, sosyal çevre, eğitim, kitle iletişim araçları ile yaşam boyu devam etmektedir.

Sosyalleşme süreci ile şiddet ilişkisi değerlendirildiğinde, günümüzde artık birçok teorisinin ortak görüşünün, şiddet davranışlarının öğrenilen bir davranış biçimi olduğu varsayımına dayandığı gözlenmektedir. Nasıl ki okuma, yazma, bisiklete binme bir sosyal öğrenme süreci içinde öğrenilir, şiddet de görerek, tanık olarak ya da maruz kalınarak öğrenilebilmektedir. Özellikle çocukluk dönemindeki sosyalleşme süreci büyük bir önem teşkil etmektedir.

Modern toplumlarda saldırgan faaliyetlerin çoğunlukla üç kaynak tarafından şekillendirildiği iddia edilmektedir. Bu kaynaklara bakıldığında üçünün de sosyalleşme aktörleri olan aile, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları olduğu görülmektedir.

İlk kaynağa göre, şiddet içerikli davranışlar sergileyen ebeveynlerin çocuklarının da benzer davranış örüntülerini sergiledikleri ifade edilmektedir (Farrington, 2005: 181-182; Osofsky&Osofsky, 2001: 288). Şiddetin öğrenilmesinde ikinci kaynak, sosyal deneyimlerdir. Yasa ihlallerine neden olan davranış örüntülerinin günlük davranış biçimleri haline dönüştüğü yerleşim alanlarında ikamet eden bireylerin şiddet eğilimlerinin daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, şiddet sergileyen akran gruplarıyla yoğun ve sık vakit geçiren bireylerin şiddet eğiliminin yüksek olduğu belirtilmektedir (Köseoğlu, 2017: 351; Hayne&Osgood, 2005: 1120); Megens&Weerman, 2010: 308). Üçüncü kaynağı ise kitle iletişim araçları oluşturmaktadır. Şiddetin kabul edilebilir bir davranış biçimi, yasaları ihlal edenlerin kahraman ve bu ihlaller sonucunda yasal otorite ile hiç yüz yüze gelmeyen bireyler olarak sergilendikleri televizyon programları ve filmler, bireylerin saldırgan,

şiddete yönelik davranışları öğrenip bunları içselleştirmelerine neden olmaktadır (İçli, 2007: 116; Anderson, vd. 2003: 100).

Yapılan çalışmalara göre kurallara uygun davranan çocukların sapan davranış gösteren çocuklarla arkadaşlık etmesi, sapan davranış gösterme eğilimini artırmaktadır. Saldırgan veya şiddet eğilimli çocuklarla vakit geçirmek, benzer davranışları sergilemeye neden olmaktadır (Siegel, 2012: 204).

Sosyalleşme sürecinin bireyin şiddet eğiliminde etken olduğu yukarıda da ifade edildiği gibi günümüzde oldukça kabul gören bir açıklamadır. Şiddet öğrenilen bir davranış biçimi olarak kabul edilir ve sosyalleşme sürecinin buna etkisi olduğu vurgulanır. Albert Bandura'nın (1976) sosyal öğrenme kuramında vurguladığı üzere nasıl ki davranış gözlemlenerek veya tecrübe edilerek davranış modellemesi (behaviour modelling) denilen bir süreç aracılığıyla model alınır ve öğrenilir, agresyon ve buna bağlı olarak şiddet de benzer bir süreçle öğrenilmektedir (Bandura, 1976: 63). Bandura, bireylerin, şiddet eğilimlerinin doğuştan gelmediğini, bireylerin özellikle de çocukların şiddet davranışlarını aile, medya ve sosyal çevre aracılığıyla gözlem yaparak ve model alarak öğrendiğini ileri sürer. Bu öğrenme sürecine ek olarak Bandura, bireyin öfkesinin çeşitli pekiştireçler vasıtasıyla arttığını ifade ederken, pekiştireçleri gerginliğin azalması, finansal ödüller kazanma, başkalarının övgülerini kazanma veya özsaygı oluşturma şeklinde tanımlar. Özellikle gerçekleştirmiş olduğu ve literatürde Bobo Bebek olarak ün salmış deneyinde Bandura, çocukların karşılığında ödül almak adına yetişkinlerin öfkeli davranış örüntülerini modellediklerini ortaya koymuştur (Bandura, 1976: 63-64). Buradan hareketle, birey doğumundan itibaren içinde bulunduğu çevrede kadına yönelik şiddet eylemlerini gözlemliyorsa, bu davranış biçimini model alabilir ve yine sosyalleşme süreci içerisinde edinilen toplumsal cinsiyet rolleri ile kadına yönelik şiddet davranışını pekiştirme eğilimi gösterebilir. Sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilen kadına yönelik şiddet eylemlerinin yine bu süreçte kazanılan gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet rolleriyle nasıl beslendiği çalışmanın bu kısmında değerlendirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerini anlamak için öncelikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının kısaca açıklanması gerekmektedir. Cinsiyet (sex) kavramı, bireyin kadın ya da erkek olarak birbirinden genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler bakımından ayrıldığını göstermek için kullanılmaktadır. Yani kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını ifade eder (Dökmen, 2009: 20). Toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise kabaca, toplumun kadın ve erkekten ne beklediği ve kadın ve erkeği ne şekilde anlamlandırdığıdır. Kadının kadın olduğu için erkeğin de erkek olduğu için belirli davranış örüntüleri, rol ve sorumlulukları yerine getirmesi toplum tarafından belirlendiğinden kültürel bir tanımlamadır.

“Kadınlık” ve “erkeklik” gibi biyolojik kategorileri yani bedene ait biyolojik özellikleri bütün toplumsal ilişkilerin belirleyicisi olarak görmek ve toplumun düzenini buna göre kurmak yanlıştır. Ancak ataerkil toplumların temel özelliği, tam olarak bu durumu gerçekleştirmeleridir.

Toplumsal cinsiyet, “kadınlık/dışılık” “erkeklik/erillik” gibi kimlikleri inşa ederken, kadın ve erkeğe özgü rolleri de beraberinde getirmektedir. Kadınlık/erkeklik kalıpları, kadın ve erkeği basitçe birbirinden farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kaynaklara erişimlerini de büyük ölçüde etkiler (Adak, 2016: 137).

Kadın ve erkeklerin sosyalleşme süreçleri birbirinden farklı şekillerde gerçekleşir. Bu süreçte kadınların ve erkeklerin “edinmesi gereken” rol ve sorumluluklar ortaya çıkar. O halde toplumsal cinsiyet rolleri kavramı, bir kültürde kadın ve erkeklerin cinsiyetlerine uygun olarak belirlenen davranış örüntülerini yerine getirme beklentisi anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, içinde bulunulan kültürel sistem, kadınların ve erkeklerin yapması gereken ve kaçınılması gereken davranış örüntülerini belirleyerek bu doğrultuda hareketini beklemektedir. Bireyler bu şekilde belirlenen toplumsal cinsiyet rollerini daha bebeklikten sosyalleşme süreci içerisinde bilinçsiz bir şekilde kendiliğinden içselleştirmektedir. Şöyle ki; kalıplaşmış uygulamalar bebeğin daha doğumuyla birlikte başlayarak cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Örneğin erkek çocukların kıyafetlerinin mavi, sarı, yeşil gibi renklerden oluşurken kız çocuklarının pembe, kırmızı, mor gibi renklerle giydirilmesi çok erken yaşlardan çocukların ayrışmasına neden olmaktadır. Yatak odası dekorasyonundan oyuncaklara kadar bu farklılık her alanda kendisini belli eder. Kadın yaşadığı sosyalleşme süreci boyunca, aslında toplumun kendisine atfettiği annelik, kendini eşine ve çocuklarına adama, aileyi koruma, ev-içi işlerle ilgilenme, itaatkar olma, naif, duygusal, sakin olma gibi kavramsallaştırmalarla bezenerek bunların etkisi altına girmektedir. Bu etki, sosyalleşmenin aktörleri olan aile, eğitim, sosyal çevre ve kitle iletişim araçları tarafından pekiştirilerek devam etmektedir. Özellikle erkekler için ev reisliği ve erkek olarak evin diğer üyelerinden sorumlu olma, kadınlar için ise anaçlık ve eve bağlılık kavramsallaştırmaları aile içinde kazanılarak yaşamı boyunca bireye tekrar tekrar hatırlatılır (Adak, 2016: 139).

Sosyalleşme sürecinde kadına yüklenen cinsiyetçi roller, kadının meslek seçimine, sosyal ilişkilerde güç dengelerine, işverenin tutumuna, aile içindeki otorite ilişkilerine, kadının evlilikteki statüsüne vb. etkenlere yansır. Kadının cinsiyetine ilişkin olumsuz kalıp yargıları sosyal yaşamda ayrımcılıkla somutlaşır. Bu da kadının ekonomik, sosyal ve politik olarak erkekten daha aşağı konumda olmasına yol açar (Adak, 2016: 140).

Bütün bu kalıpyargılarla sosyalleşen kadın ve erkek, aralarındaki ilişkiyi de çok da bilinçli olmayarak bu kalıplar üzerine kurar. Yani, güçlü, sert, otoriter, evi geçindiren, duygularını göstermeyen, eşini-çocuğunu sevdiğini belli etmeyen, evin reisi gibi özellikler ve beklentilerle bezenen erkek, kendi kurduğu ailesinde de çoğunlukla benzer tutumu sergileme eğilimi göstermektedir. Özellikle kendi yetiştiği ailede de böyle ataerkil bir yapı mevcutsa, bunu sürdürme eğilimi daha yüksek olabilmektedir. Bir de erkek, kadına yönelik şiddetin gerçekleştiği bir aile ortamında büyümüşse, benzer davranışları kendi eşine ve/veya çocuğuna sergileme eğilimi diğerlerine kıyasla daha yüksek olabilmektedir. Sosyalleşme sürecinde öğrenilen ve

toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli olarak inşa edilmesiyle pekişen şiddet, kaçınılmaz bir son olarak kadına doğru yönelebilmektedir.

Lundgren (2012: 60) kadına yönelik şiddet uygulayan erkeklerin, kendilerine miras olarak bırakılan toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dayalı imge ve sembollerden destek aldığını belirtmektedir. Ona göre, toplumsal cinsiyet rolleri o kadar içselleştirilmiştir ki, erkeğin kadına yönelik uyguladığı şiddet sapan bir davranış olarak görülmemekle birlikte “normal” bir eylem olarak nitelendirilmektedir. Erkeğin kadın üzerinde iktidar kurma isteğiyle şiddetin bir araç olarak kullanıldığını ifade eden Lundgren (2012: 24), toplumsal cinsiyet rollerinin edinilmesi sürecinde kadının şiddete maruz kalmasının “normalleştirildiğini” savunmaktadır.

Berns (2001), erkeğin şiddete yönelmesinin temel nedeninin kadınların sorumluluğu olarak algılanması şeklinde birtakım politik oyunların varlığından söz etmektedir. Bu yaklaşım şiddeti, ataerkil bir sosyal yapının getirdiği sosyal bir sorun ve yapısal kurulumların bir neticesi olarak göstererek etki-tepkiden kaynaklanan haksızlığı hafifletilmiş tepkisel bir konuma oturtmaktadır. Bu yapısal kurulumların başında ise; ataerkil sosyal yapının getirmiş olduğu maskülen spor türleri, kadına çıplaklıkla ilgili yazı ve resimlerle yer veren popüler politika, spor ve erkek dergileri, kadını magazin programlarında sürekli bir cinsel obje olarak işleyen medya (kitap, gazete, TV programları, sinema filmleri vb.), internet, hatta bireyler arası diğer günlük konuşma ve yaşantının yer aldığı tartışmalar, sınıflar, mahkemeler vb. sosyal ortamlar gelmektedir. Bu da sorunu erkeklerin sorumlu olduğu bir davranış olmaktan çıkartıp, daha sosyal ve kültürel bir yapıya büründürmektedir (Berns, 2001’den akt., Harcar vd., 2008: 58).

Bourgeois’in New York gettolarında Porto Rikolu erkeklerle yaptığı çalışmada, sosyalleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yönelik şiddette önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Porto Rikolu erkeklerin, eril özellik olarak “güçlü, sert” olma özelliğinin büyükbabalarından, babalarından gelerek kuşaklar boyu aktarıldığını ve başarılı bir erkeklik için bu özelliğin şart olduğu belirtilmektedir. Böyle bir ortamda kadına yönelik şiddetin de güç göstergesi olarak sosyal bir norm haline geldiği, dolayısıyla gerçekleşmesi gereken sosyal bir beklenti olarak kuşaklar boyu devam ettiği ifade edilmektedir (Bourgeois, 1996’dan akt., Jewkes, 2002: 1424).

Sosyalleşmenin en önemli araçlarından olan medyanın da kadına yönelik şiddet olaylarını yansıtırma biçimleri tartışmalıdır. Kadına yönelik şiddet haberlerinin medyada tabloid/magazinsel haber kategorisinde görülmesi, şiddet görüntülerinin süresinin uzun tutulması, olayın meşruluğunu getirmekte ve şiddeti uygulayanların cezazsız kalması ya da ceza indirimine uğraması nedeniyle toplumda bir “kahraman yaratma” biçiminde değerlendirilmesi ve dolayısı ile ataerkil söylemin yeniden-üretimi ile karşı karşıya kalınmaktadır (Görgün-Baran, Sarıtaş & Şahin-Kütük, 2017: 128). Sosyalleşmenin aile, eğitim ve sosyal çevreden sonra en etkin araçlarından olan medyanın, toplumsal cinsiyet rollerini nasıl aktardığı çok büyük

önem taşımaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere kadınlara yönelik şiddet haberlerinin sunuluş biçimi, erkeğin gücünü vurgular biçimde yapılmakta, erkeklerin şiddet göstermek için geçerli bir bahaneleri olduğu yönünde yansıtılmakta, bu durum da kadının “zayıf, bağımlı, itaatkar” olması gerektiği, erkeğin ise “güçlü, istediğini yapabilen” bir yapıda olduğu mesajının sürekli olarak verilmesine neden olmaktadır.

İşlevselci yaklaşımın önemli temsilcilerinden olan Talcott Parsons’ın aile içindeki rol dağılımında kadın ve erkeğe yüklediği misyonlar, feminist yaklaşım tarafından da çokça eleştiri almıştır. Parsons’a göre modern toplumda anlamlı ve araçsal roller bulunmaktadır. Özel alana ait ev işleri, çocuk doğurma, yetiştirme gibi görevler anlamlı roller olarak kadına yüklenirken; kamusal alana ait çalışma, mesleki sorumluluklar, para kazanma, liderlik gibi görevler ise araçsal roller olarak erkekte bulunmaktadır. Eğer kadın çalışmaya başlar ve statüsü erkekten üstün olursa bu durum evliliği tehdit eder ve eşler arasında rekabete yol açar. Feminist yaklaşım, Parsons’ın cinsiyeti toplumsallaştırma kuramını her iki cins açısından baskıcı bularak eleştirir ve bunun kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle çevrelenerek zayıf bir varlık olarak görüldüğünü belirtir (Adak, 2016: 140). Bu bağlamda, ataerkil yapı içerisinde sürekli vurgulanan kadının zayıf ve bağımlı bir varlık olduğu, özel alanla sınırlı olduğu ve kendisine çizilen sınırların dışına çıkarsa bunun bir tehdit nedeni olduğu mesajı toplumun her alanında kendisini göstermektedir. Bu noktada feminist yaklaşımın çıkarımı oldukça akla yatkındır. Feminist yaklaşıma göre kadınlara yönelik şiddet, doğal bir davranış biçimi değil, kadın ve erkeğin farklı sosyalleşmeleri sonucunda ortaya çıkan toplumsal bir kurgudur (Güneri, 1996).

Sonuç

Sonuç kısmında yukarıda bahsedilen kadına yönelik şiddetin toplumsal bir kurgudan başka bir şey olmadığı savı üzerinden çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu toplumsal kurgudan kurtulmak için ise öncelikle bu ataerkil yapıya bağlı geliştirilen toplumsal cinsiyet rollerinin değiştirilerek cinsiyet eşitliğine dayalı olarak yeniden inşa edilmesine yönelik çeşitli adımlar atılması gerekmektedir. Günümüzde evrensel bir sorun olan kadına yönelik şiddetle mücadele için toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi zor olmakla birlikte imkansız değildir. Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşasına yönelik bazı öneriler aşağıda sıralanmıştır;

Eğitim müfredatlarından cinsiyetçi mesajların kaldırılması: İlköğretim veya ortaöğretim fark etmeksizin ders kitaplarında halen cinsiyetçi mesajların çok yoğun bir şekilde görüldüğü bilinmektedir. Kadınların özel alan, erkeklerin ise kamusal alanla özdeşleştirildiği, hemşirelik, öğretmenlik gibi dişi kimliğin “bakımveren, anaç” yönünün vurgulandığı “kadına uygun” mesleklerin temsil edildiği eğitim kitapları müfredattaki yerini korumaktadır.

2009 yılında Eğitim-Sen Merkez Kadın Sekreterliğine bağlı Merkez Kadın Komisyonu üyelerince gerçekleştirilen 1., 2., ve 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği araştırması sonuçlarına bakıldığında; genelde erkek yetişkin sayısının, kadın yetişkin sayısından fazla; erkek çocuk

sayısının, kız çocuk sayısından fazla olduğu; kız çocuklarının daha çok anne ve yetişkin kadınlarla birlikte, okulda, evde ve civarında gösterildiği; erkek çocukların daha çok baba ve yetişkin erkeklerle birlikte, dışarıda gösterildiği; yetişkin kadınların büyük çoğunluğunun anne ve eş rolünde, meslek sahibi kadınların ise annelik rolünün devamı sayılan öğretmenlik, hemşirelik, hasta bakıcılığı gibi mesleklerde yer aldığı saptanmıştır. Bunun yanında, meslek sahibi erkeklerin genellikle, yönetici ve denetleyici konumunda oldukları; erkek çocukların bağımsız ve etkin, kız çocuklarının ise edilgen ve bağımlı olarak temsil edildikleri ve okulda sınıf ve kulüp başkanlarının çoğunlukla erkek çocukları olarak gösterildiği tespit edilmiştir (Eğitim-Sen, 2009).

Gümüsoğlu (2008) 1928'den 2008'e kadar yayınlanmış yaklaşık 1500 ilköğretim ders kitabının analizini gerçekleştirmiştir. Araştırmada şu çarpıcı sonuçlara rastlanmaktadır: 1945'e kadar yayınlanan ders kitaplarında, kadınların özgür birer birey olarak ele alınarak kamusal alana çıkmaları adına cesaretlendirici öğeler yer almaktayken, 1945 sonrası yayınlanan ders kitaplarında tam tersine kadının geleneksel aile içi roller ve özel alana ait sorumlulukların vurgulandığı görülmüştür. 1950'lerle birlikte kadının kamusal alandan itildiği ve mutfak önlüğünün adeta kadının üniforması haline geldiği konuların işlendiği ders kitaplarının öne çıktığı gözlenmiştir. 2008 yılına kadar analiz edilen ders kitaplarında bu cinsiyetçi mesajların çok fazla değişmediği tespit edilerek Matematik ders kitaplarında bile ayrımcı mesajların bulunduğu dikkat çekilmiştir (Gümüsoğlu, 2008: 42-43).

Bu tür toplumsal cinsiyete dayalı mesajlar eğitim kurumu içerisinde çocuklara daha 6 yaşından itibaren verilmeye başlanmakta ve zaten çoğunlukla aileden gelen benzer rol beklentilerinin pekişmesine neden olmaktadır. Ailede başlayan toplumsal cinsiyet rol beklentileri, eğitimle birlikte kendisini devam ettirerek çocukların sosyalleşme sürecinde bunları içselleştirmesine yol açmaktadır. Bu sebeple, eğitim müfredatlarında yer alan kitapların gözden geçirilerek bu şekildeki cinsiyetçi söylemlerin çıkartılıp kitapların revize edilmesi büyük önem teşkil etmektedir.

Eğitim müfredatlarına doğru/sağlıklı iletişime yönelik dersler koyulması: Eğitim müfredatlarında ilköğretim döneminden itibaren sağlıklı iletişimin gerçekleşmesine yönelik derslerin eklenmesi önemlidir. Çocukluktan itibaren problem çözme yöntemi olarak şiddetin değil sağlıklı iletişimin kullanılmasının yollarını anlamak önemlidir. Aynı zamanda ataerkil dil ve söylem kullanımlarının bu iletişim dersleriyle en aza indirgenmesi hedeflenmelidir. Çocukluğundan itibaren bilişsel şemasında kadını "zayıf, itaatkar" olarak kodlayan erkekler, kadınlarla kurdukları iletişimi yaşam boyu bu temel üzerinden sürdürme eğilimi gösterdiğinden, cinsiyetçi söylemlerden arınmış doğru ve sağlıklı iletişimin önemi oldukça büyüktür.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili derslerin müfredatlara eklenmesi: Günümüzde ne yazık ki çoğu üniversitede bile toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik dersler bulunmamaktadır. Var olanlar ise Sosyal Hizmet, Psikoloji, Sosyoloji gibi insan ve toplum bilimlerine giren bölümlerde bulunmaktadır. Oysa ki cinsiyet eşitliği

sadece bu bölümlerin mevzusu olmayıp bu alanlarla sınırlı kalmamalıdır. Kadın-erkek eşitsizliği ve ayrımcılığı bütün insanlığın sorunudur. Bu nedenle üniversitede bölüm ayırt edilmeksizin bu dersin eklenmesi önemli bir konudur. Hatta bu dersin yükseköğretime geçişten önce ortaöğretim döneminde dahi verilmesi gerekmektedir. Sosyalleşme sürecinin aileden sonraki en önemli aracı eğitim ise, eğitimin bu çerçevede mümkün olduğunca etkin ve aktif kullanılması gerekmektedir.

Kadınların eğitime önem verilmesi: Türkiye'nin kültürel yapısına bakıldığında daha önce de değinildiği üzere çocuk yetiştirme görevi anne olarak kadına atfedilmiştir. Bu pencereden bakıldığında çocukların eğitilmesi birincil olarak kadınların denetimindedir. O halde kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili olarak farkındalığı ne kadar artırılırsa, çocuklarını yetiştirme şekli de bir o kadar bilinçli olacaktır. Kalıpyargılara dönüşmüş toplumsal cinsiyet rollerinin aşılmasında, kadının bu konudaki farkındalığının artırılarak sosyalleşme sürecindeki çocuğuna kalıpyargılardan arınmış bilgileri vermesi gerekli çaba gösterildiği takdirde imkansız bir durum değildir.

Kadınların güçlendirilmesi: Kadınların sosyal ve ekonomik anlamda güçlenmesi, kadına yönelik şiddetle mücadelede çok önemli bir rol oynamaktadır. Kadının güçlü olması, hakkını araması, haksızlığa karşı mücadele etmesini sağlayabileceği gibi herhangi bir şiddet eylemine maruz kaldığında bununla ilgili atacağı adımlara karar verme sürecinde de daha dirayetli durmasını mümkün kılacaktır. Güçlü olan kadın, haklarının farkında olduğundan durumla ilgili olarak resmi mercilere daha kolay ulaşabilecektir. HÜNEE'nin 2015 yılında Türkiye genelinde gerçekleştirdiği araştırmada, fiziksel veya cinsel şiddet mağduriyetinin eğitim düzeyi arttıkça azaldığı tespit edilerek hiç eğitim almayan veya ilkökulu bitirmemiş kadınlarda bu oran %43 iken lisans ve üzeri eğitimi olan grupta bu oran %21'e gerilemektedir. Bu anlamda halen bazı bölgelerde devam eden kız çocukların okula gönderilmemesi veya kadınların çalışmasına izin verilmemesi, kadınların bağımlı ve zayıf bir varlık olduğu mitini sürdürücü bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle mümkün olduğunca bu kısıtlama ve haksızlıklarla mücadele edilerek kadınların güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Ebeveynlere yönelik çocuk yetiştirme konusunda farkındalık çalışmaları yapılması: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı veya Sosyal Hizmet İl Müdürlükleri tarafından ebeveynlerin güçlendirilmesine yönelik farkındalık çalışmalarının yapılması önemlidir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirirken nelere dikkat etmesi gerektiği, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerinden mümkün olduğunca arınarak çocuğun nasıl yetiştirileceğine dair ebeveynlik programlarının uygulanması mümkündür. Bunun yanında, eşlerin birbirleriyle ve çocukla şiddetten uzak bir şekilde nasıl sağlıklı iletişim kurabileceği ve şiddetin bir ceza ve disiplin yöntemi olarak kullanılmayacağı yönünde farkındalık çalışmalarının yapılması, uzun vadede kadına yönelik şiddetle mücadelede çok büyük bir rol oynayacaktır.

Eşlere yönelik danışmanlık hizmetlerinin teşvik edilmesi ve bireylerin bu hizmetlere ulaşabilirliğinin kolaylaştırılması: Eşlerin bu hizmetlere erişebilirliğinin

artırılması, evlilikte meydana gelen sorunların boyut değiştirmeden çözüme kavuşmasını sağlamaktadır. Sorunların birikerek iki taraf için de zarar verici bir noktaya gelmeden önce çiftlerin danışmanlık olanağı yakalaması önemlidir. Özellikle kadınlar açısından bakıldığında, kadına yönelik şiddet durumu yaşanıyorsa, danışmanların kadına bu yönde yapacağı yönlendirmeler, kadının refahı açısından elzemdir. Haklarının ne olduğu, hangi sorumlu mercilere başvurması gerektiği gibi konularda uzmanlar tarafından kadına destek sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Medyanın kadına yönelik şiddeti teşvik edici değil tam tersi bir misyonla yeniden yapılandırılması: Medyanın yeniden yapılandırılması aslında makro boyutta bir düzenleme gerektirdiğinden imkansız olmasa da zor bir mücadele alanı yaratmaktadır. Zordur çünkü medyanın politik önemi çok büyüktür. Sosyolog Louis Althusser, devletin ideolojik aygıtları ifadesini kullanarak, bireylerin kapitalist düzenin mevcut ekonomik, toplumsal ve politik ilişkileri içerisinde bu aygıtlar tarafından sosyalleştiğini savunur. Althusser'in ideolojik aygıtları, eğitim, medya, din, hukuk, aile gibi kurumlardan meydana gelir ve ona göre bu kurumlar devletin kontrolü altında bireyi yönlendirir (Althusser, 2014: 108-110). Buradan hareketle, medyanın kadının temsili ve kadına yönelik şiddetle ilgili algılarla nasıl oynadığı değerlendirilmelidir. Kadın medyada, toplumsal cinsiyet rolleriyle aynı doğrultuda temsil edilmektedir. Ev içinde eşini ve çocuklarını mutlu etmeye çalışan fedakar anne rolü hemen hemen bütün televizyon dizilerinde yer almaktadır. Ya da itaat etmek zorunda olan zayıf-bağımlı kadın temsiline de sıklıkla ekranlarda yer aldığı görülmektedir. Üstelik kadının itaat etmediği durumlarda şiddete maruz kaldığı ve bunu hak ettiği yönündeki mesajlar doğrudan izleyiciye verilmektedir. Bu noktada medyanın misyonunun büyük önem taşıdığı bir kez daha görülmektedir. Medyanın rolü bu kadarla sınırlı değildir. Kadının medyada cinsel bir obje gibi temsil edilmesi, kadının cinsellikle ilgili olarak açık hedef haline gelmesine neden olmaktadır. Kadının bu şekilde resmedilmesi, erkeğin her istediğinde kadının onunla cinsel birliktelik yaşama zorunluluğu varmış gibi bir algı ortaya koymaktadır. Kadının yegane görevinin cinsellikle ilişkilendirilmesi, bu konuda kadına söz hakkı bırakmamaktadır. Bu noktada da ne yazık ki cinsel şiddetin yüksek oranlarda seyrettiğine şahit olunmaktadır.

Medyayla ilgili bir diğer unsur, kadına yönelik şiddet eylemlerinin nasıl gösterildiğidir. Medya, kadına yönelik şiddet konusunda problemleri bir durum sergilemektedir. Basında kadına yönelik şiddet haberlerinin üçüncü sayfada verildiği ve aile içi şiddet konusunun çoğunlukla adli vaka ve magazinsel haber (tabloid haber) olarak yer aldığı görülmektedir. Medyada kadına yönelik şiddet olgusu, toplumsal sistem ile ilgisini kuracak ve politik yönünü ortaya koyacak biçimde haberleştirilmemektedir. Dolayısıyla şiddetin önlenmesi çerçevesinde politika faaliyetlerine ilişkin haberlere de pek rastlanmamaktadır. Medyanın kullanımı bireylerin kişisel amaçlarına göre değişmektedir. Bu anlamda medya toplumsal yargıların olumlu yönde değişmesi işlevine sahip olabileceği gibi, haber ve yorumları aracılığıyla mevcut toplumsal yargıları yeniden üretebilme özelliğine de sahiptir (KSGM, 2014'ten akt. Görgün-Baran vd., 2017: 111-112).

Görgün-Baran ve diğerleri (2017), Beyaz Gazetenin video sitesi aracılığı ile tüm televizyon kanallarının haber bülteninde kadına yönelik şiddet konusunu 104 haber üzerinden analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre; medyanın kadına yönelik şiddet haberlerini sunarken şiddeti uzun süre göstermesi, görüntüyü tekrarlaması ve kadına yardımcı olacak bilgileri vermemesi, yönlendirici noktasından konuya bakıldığında şiddeti yeniden üreten bir mekanizma yarattığı ve şiddeti döngüsel hale getirdiği, ancak kadına yönelik şiddetin görünürlüğünü de artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Görünürlük, herkesin haberdar olmasını sağlamıştır, ama bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak ataerkil pazarlık kapsamında şiddet haberlerini verirken faili kahraman yapan ve kadını kurbanlaştıran bir eril dilin kullanıldığı, her ne kadar kadın spikerlerin haberi sunarken üzümlü eleştirdikleri söz konusu olsa bile, bu noktada önlere yazılı olan metinleri okudukları dolayısıyla medyanın bu konudaki politikası ataerkil değerleri onaylayan bir tarzda olduğu için sorumluluk üstlenmedikleri görülmektedir. Şiddet gören kadınları başvuracakları mercilerden haberdar etmek yerine haberi makyajlayıp, sansasyonel hale getirmek ve tabloid haber kategorisinde göstermekle toplumda bir farkındalığın oluşturulması pek mümkün gözükmemektedir.

Bu durumda sorunun çözümüne katkı sağlanamamakta, aksine kadına yönelik şiddete ilişkin haber, olay ve kullandıkları eril dilin kamuoyunda hegemonya oluşturmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, medya yalnızca “haberi verdim, sorumluluğumu yerine getirdim” diyemez. Bu noktada kadına yönelik şiddet haberlerinin hazırlanmasında medya yöneticilerinin de dahil olduğu bir politika oluşturulmadığı için, eril dilin hakimiyeti altında medyada çalışanların konuya duyarlı davranmalarını beklemek iyimserlik olur.

Bu açılardan bakıldığında medyanın ciddi anlamda eril ve ataerkil söylemlerden arınarak yeni baştan yapılandırılması gerekmektedir. 2017 yılında Interpress’in Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlediği bilgilerde de ortaya çıktığı üzere Türkiye ABD’den sonra en fazla televizyon izleyen ikinci ülke olmuştur³. Bu bulgu, kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun Türkiye halkı üzerinde ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik şiddet konularının medyada ele alınış biçiminin mutlaka değişmesi gerekliliği bir kez daha vurgulanmalıdır.

Kadına yönelik şiddetle ilgili cezai yaptırımların daha caydırıcı hale getirilmesi: Yukarıda da ifade edildiği üzere kadına yönelik şiddet uygulayanların bir kahraman gibi gösterilmesinden ziyade, bu şiddet biçimini caydırıcı hale getirecek cezai yaptırımların ivedilikle gündeme getirilmesi gerekmektedir. Bu konuyla ilgili yeni caydırıcı adımlar atılmadıkça, erkeklerin kadına yönelik şiddeti sürdürme eğilimleri de artış göstermektedir. Ayrıca cezaların caydırıcı olmaması, iyi hal indirimleri gibi uygulamalar, erkeklerin hiç tanımadıkları kadınlara karşı da şiddet eylemi göstermesini teşvik etmektedir. Türkiye’de yakın zamanda örnekleri

³ <http://www.egitimajansi.com>. Erişim tarihi: 19.04.2018

görüldüğü üzere otobüs, park gibi kamusal alanlarda kadınlar tanımadıkları erkekler tarafından şiddete maruz kalmaktadır. Bu durum kadınların kendilerini güvende hissetmedikleri için özel alana kapanmalarına veya kendilerini kısıtlamalarına neden olabilmektedir. Kadının güçlendirilmesi gerekliliğinden bahsederken, bu tür örneklerin giderek yaygınlaşması ne yazık ki kadınlar üzerinde tam tersi etkilere yol açmaktadır.

Kadına şiddet uygulayan kişiler için sadece cezai yaptırım değil aynı zamanda rehabilitasyon hizmetlerinin de sağlanması: Kadına yönelik şiddet eyleminden ötürü cezaevine gönderilen veya serbest bırakılan kişilerin denetim altında tutularak bu kişilere yönelik danışmanlık ve destek hizmetlerinin sağlanması, benzer bir eylemi tekrar sergileme ihtimalini düşürebilmektedir. Bu nedenle şiddet uygulayan bireylerin uzman kişilerce rehabilitasyonun sağlanması bir seçenek olarak gündeme getirilmelidir. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2012-2015 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nda da benzer bir madde bulunduğu görülmektedir. Bu maddeye göre; “Şiddet uygulayanlara yönelik olarak sağlık kuruluşlarında psikolojik danışmanlık, rehabilitasyon vb. hizmetlerin verilmesi/yaygınlaştırılması” öngörülmektedir. Ancak eylem planında yer alan bu önerinin pratikte uygulanıp uygulanmadığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, evrensel bir sorun olan kadına yönelik şiddetle mücadelede, sosyalleşme süreci ile toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini anlamak önemlidir. Bu çalışmada, bu iki önemli olgu üzerinde durularak bu konuya yönelik farkındalığın artırılması hedeflenmiştir. Bahsedildiği üzere doğumdan itibaren bireyin kaçınılmaz bir şekilde içinde bulunduğu sosyalleşme süreci, kadına yönelik şiddeti inşa etmekte büyük bir etkiye sahipken yine bu süreç içinde öğrenilen toplumsal cinsiyet rolleri de bu şiddeti pekiştiren bir rol üstlenmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele edebilmek adına sunulan çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi, cinsiyetleri ayırtırmayan, tipleştirmeyen ve cinsiyete göre kalıpyargılar oluşturmeyen bireyler yetiştirilmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Bireylerin bu farkındalıkla yetiştirilmesi kadına atfedilen kalıpyargılar, rol ve sorumluluklarda bir değişim yaratacağından, kadına yönelik şiddeti de azaltacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adak, N. (2016), *Sosyal problemler sosyolojisi*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Althusser, L., (2014), *On the reproduction of capitalism- Ideology and ideological state apparatuses*. Verso: UK.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., Malamuth, N. M. & Wartella, E. (2003), The influence of media violence on youth, *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (3): 81 – 110.
- Arın, M. C. (1996), Kadına yönelik şiddet. *Cogito*, 6: 305-312.

- Aşirdizer, M.&Yavuz, S. (2009), Evlilik içi ırza geçme. *Adli Tıp Dergisi*, 23(2): 35-42.
- Avrupa Komisyonu (2016), *AB Vatandaşlarının kadınlara yönelik şiddet ile ilgili görüşleri ve gerçekler*. Avrupa Komisyon Raporu.
- Bandura, A. (1977), *Social Learning Theory*. General Learning Press: New York.
- Cebecioğlu, G.&Altıparmak, İ.B. (2017), Dijital şiddet: Sosyal paylaşım ağları üzerine bir araştırma. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 7 (2): 423-431.
- Dökmen, Z. (2009), *Toplumsal cinsiyet*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Eğitim-Sen (2009), *Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet araştırması*. Merkez Kadın Sekreterliği: Ankara.
- Farrington, D. (2005), Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12: 177-190.
- Gelles, R. J.& Cornell, C.P. (1990). *Intimate Violence in Families*. Sage: USA.
- Gödelek, K. (2005), Güç iktidar ilişkisi bağlamında kadına yönelik şiddet. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 97-107.
- Görgün-Baran, A., Sarıtaş, C. & Şahin-Kütük, B. (2017), Medyada kadına yönelik şiddet haberlerinin içerik ve sunum açısından analizi: Beyazgazete.com Örneği. *Sosyoloji Konferansları*, 55 (2017-1): 107-132.
- Gümüsoğlu, F. (2008), Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4): 39-50.
- Güneri, F. (1996), *Ailede kadına yönelik şiddet, evdeki terör, kadına yönelik şiddet*. Mor Çatı Yayınları: İstanbul.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2015), *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Elma Teknik Basım: Ankara.
- Harcar, T., Çakır, Ö., Sürgevil, O. & Budak, G. (2008), Kadına yönelik şiddet ve Türkiye’de kadına yönelik şiddetin durumu. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4): 51-70.
- Hayne, D.L.&Osgood, D.W. (2005), Reconsidering peers and delinquency: How do peers matter?, *Social Forces*, 84 (2), 1109-1130.
- İçli, T. (2007), *Kriminoloji*. Seçkin Kitabevi: Ankara.
- Jenks, C. (2012), *Temel sosyolojik dikotomiler*. Birleşik Dağıtım Kitabevi: Ankara.
- Jewkes, R. (2002), Intimate partner violence: causes and prevention. *The Lancet*, 359.
- Köseoğlu, M. (2017), Ortaokul öğrencilerinin şiddet eğiliminde arkadaş çevresinin rolü: Yalova örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 5: (57): 349-361.

- Mavili, A. (2006), *Aile içi şiddet- Kadının ve çocuğun korunması*. Elma Yayınevi: Ankara.
- Megens, K.C.I.M&Weerman, F.M. (2010), Attitudes, delinquency and peers: The role of social norms in attitude-Behaviour inconsistency. *European Journal of Criminology*,7(4): 299-316.
- Lundgren, E. (2012), *Şiddetin normalleştirilme süreci*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Yayınları Vakfı: İstanbul.
- Osofsky, H.J.& Osofsky, J. D. (2001), Violent and Aggressive Behaviors in Youth: A Mental Health and Prevention Perspective. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 64 (4): 285-295.
- Özer, Y.Y. (2012), Türkiye’de evlilik içi tecavüz suçu tartışmaları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 2(11): 1-20.
- Siegel, J.L. (2012), *Criminology*-Eleventh Edition, Wadsworth Cengage Learning: USA.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2015), *Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2012-2015*.
- Aybek, Ş., (2017), Dünyanın en çok TV izleyen, TV bağımlısı 2. ülkesi olarak televizyonu eğitimde kullanabiliyor muyuz?.<http://www.egitimajansi.com> (Erişim: 19.04.2018).
- UNICEF, (2014), *Hidden in plain Sight-A statistical analysis of violence against children*. UNICEF: USA.
- Yücel, D.&Gönültaş, B. (2016), *Adli sosyal hizmet-yaklaşım ve müdahale*. Nobel Yayınevi: Ankara.

Finansal Eğitimin Finansal Okur-Yazarlık Üzerindeki Etkisi: Muğla İlinde Kadınlara Yönelik Bir Araştırma

Ali BAYRAKDAROĞLU¹, Serenay BİLGE²

Öz

Araştırma Makalesi

Finansal bilgi düzeyindeki yetersizlikler bireylerin finansal araçlara özellikle de riskli sayılabilen varlıklara yatırım yapmamasının en önemli nedenlerinden biri olarak bilinmektedir. Bu durumun kadınlar açısından birçok nedenden dolayı daha farklı olduğu ifade edilmektedir. Kadınların finansal varlıklara ait risk algısı daha yüksek düzeylerde gerçekleşmektedir. Finansal piyasalarda yatırım davranışı gösterebilmenin temel şartlarından biri de finansal eğitim ve finansal okuryazarlıktır. Bu çalışmada kadınların finansal okuryazarlık düzeyleri ile finansal eğitimleri karşılaştırılarak yatırımlarda eğitimin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeylerinde kadınlara ait demografik özelliklere göre farklılaşmanın olup olmadığı da test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kadınlarda finansal eğitimin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber finansal okuryazarlık ve finansal eğitim durumları farklı olan kadınların demografik özellikleri (yaş ve mezuniyet derecesi) açısından fark olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak kadınların para ve bütçe yönetimi ve emeklilik planlaması gibi konularda eğitim almak istedikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Finansal Okuryazarlık, Finansal Eğitim Ki-Kare, İki Yönlü ANOVA Analizi

A Research Concerning the Effect of Financial Education of Women on Financial Literacy

Abstract

Research Paper

Inadequacies in the level of financial information are known as one of the most important reasons why individuals do not invest in financial instruments, especially those that can be considered risky. It is stated that this situation is different due to many reasons in terms of women. Women's risk perception of financial assets is higher. Financial education and financial literacy are one of the basic conditions for showing investment behavior in financial markets. In this study, women's financial literacy levels and financial education were compared. In addition, the effect of financial education on financial literacy has been tried to be revealed. It has been tested whether there are differences in the financial literacy and financial education levels according to demographic characteristics of women. According to the results obtained, it was determined that financial education in women has an effect on financial literacy level. However, it is concluded that women with different financial literacy and financial education status are different in terms of demographic characteristics (age and graduation grade). Finally, it has been determined that women want to receive training in money and budget management and retirement planning.

Key Words: Women, Financial Literacy, Financial Education, Chi-Square, Two-Way Anova Analysis

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 31.05.2018

Kabul tarihi / Accepted 10.07.2018

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, abayrakdaroglu@mu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3402-4855>

² Yl. Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, serenay.2504@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2182-8240>

Giriş

Son yıllarda ekonominin geldiği noktada finansal bilgi düzeyi düşük olan bireylerin karar verme aşamasında faiz ödemesi, finansal ürünlerin kullanımı, alınan riskler ve yatırım davranışları gibi konularda olumsuz sonuçlarla karşılaştıkları gözlenmektedir. Bunun tersine finansal bilgi düzeyi yüksek olan bireylerde ise tasarruf eğilimlerinde artış ve oluşabilecek risklere karşı aldıkları önlemlerle zarar etme olasılıklarında azalma görölmektedir. Ayrıca finansal bilgi düzeyleri yüksek olan bireylerin finansal varlığa risk-getiri dengesini gözeterek yatırımda bulunmaları hem kendileri için hem de ekonominin geneli için önem arz etmektedir (Çam ve Çam, 2016: 99).

Finansal karar alma süreci sonradan edinilen bir özellik olmamakla birlikte karar alma davranışının temelini çocukluktan başladığı ve devam ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla erken yaşta finansal eğitimin alınması ile sahip olunacak finansal bilginin davranışa dönüşmesinin önemi büyüktür. Bu durum günümüzde ekonomik sistemin en küçük birimi olarak kabul edilebilecek olan ailelerde gelecekteki dönemlerde yaşanması muhtemel olan finansal sıkıntıların önüne geçilebilmesi açısından da önemlidir (Gökmen, 2012). Kadınlara hem bir aile ferdi olarak bireyin eğitimine olan katkısı sebebiyle hem de kendi çalışma hayatında başarılı olabilmesi açısından finansal okuryazarlık seviyesinin aile ve iş hayatındaki rolünün önemi yadsınamaz (Kutukız ve Özden, 2018: 352). Çünkü kadınlar sadece kendileri için değil aynı zamanda gelecek nesilleri yetiştirdikleri için de ekonomik anlamda yeterli finansal becerilere sahip olmaları ve bunları gelecek nesillere aktarmaları gerekmektedir (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, 2006).

Bu bağlamda çalışmada kadınlarda finansal eğitiminin finansal okuryazarlık seviyesi üzerine etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kadınların finansal okuryazarlık konusundaki bilgi düzeyleri belirlenmiş ve bilgi düzeylerini yükseltmek için hangi konularda eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği noktasında tespitlerde bulunulmuştur. Ayrıca demografik özellikler açısından finansal okuryazarlık ve finansal eğitim de farklılaşmaların olup olmadığı da test edilmiştir.

1. Teorik Çerçeve: Finansal Okuryazarlık ve Finansal Eğitim

Finansal okuryazarlık kavramı finansal kararlar alırken bireyin gerekli bilgiyi elde etme, anlama ve değerlendirme yeteneğidir (Eskici, 2014). Dolayısıyla bireylerin fon kaynaklarını gelecek beklentileri göz önüne alarak değerlendirmesi ve bunun için gerekli bilgiyi kullanma yeteneği olarak açıklanabilir (Yılmaz, 2012). Aslında finansal okuryazarlık, “ekonomik hayata adapte olabilmek adına bireylerin kendi refah seviyesine ve toplumsal refaha katkı sağlamak amacıyla finansal kavramlar ve risklere ilişkin bilgi ve kavrayış ile finansal çerçevede değerlendirebilecek beceri, motivasyon ve özgüvene sahip olma durumudur” (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, OECD, 2014). Finansal piyasalarda, finansal ürün ve hizmetlere erişim olanakları arttıkça bireyler daha fazla seçenekle

karşılaşmaktadır. Bu durum finansal açıdan doğru karar verebilmek için daha fazla bilgiye, beceriye ve bunları analiz edebilme yetkinliğine ihtiyacı artırmaktadır. Bu anlamda finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi için finansal eğitime ihtiyaç duyulmaktadır (Karataş, 2017).

OECD (2014) göre finansal okuryazarlık, finansal eğitimin bir sonucu olarak görülmektedir. Buna göre finansal eğitim; bireylerin temel finansal kavramları anlama, finansal verileri değerlendirme ve finansal fırsatlardan yararlanmalarını sağlayan süreçtir. Bu süreç kapsamında finansal eğitim alan bireyler finansal bilgilerin önem düzeyini değerlendirerek alınabilecek karar ve önlemleri belirleyebilecekken süreçten geçmeyen bireyler finansal bilgilerin gerektirdiği davranış kalıplarını sergileyememektedirler (Özçam, 2006: 1). Dolayısıyla finansal eğitim; finansal okuryazarlığın artmasını sağlayan ve asgari finans kültürünü oluşturan öğretim faaliyetlerinin tamamıdır (Altıntaş, 2008: 25). Tüketicilerin karşılaştıkları finansal risklerin farkında olmamaları, sahip oldukları finansal becerileri olduğundan fazla sanmaları ve finansal konulara çok az ilgi gösteriyor olmaları finansal okuryazarlığın geliştirilmesine yönelik çalışmalarda karşılaşılan en büyük zorluklardır (OECD INFE, 2009).

Finansal okuryazarlık ve finansal eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında birbirleriyle doğrudan ilişkili kavramlar olduğu görülmektedir. Finansal eğitim alınmadan finansal anlamda okuryazar olabilmek mümkün değildir ve literatürde finansal eğitim, finansal okuryazarlıkla sonuçlanan bir süreç olarak kabul edilir (Eskici, 2014).

Finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi hem bireylerin finansal tercihlerinin nasıl gerçekleştiğini hem de finansal eğitimin nasıl etkili olabileceğini anlamak açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla finansal eğitimin finansal okuryazarlık üzerinde etkili olabilmesi için bireye bazı özelliklerin kazandırılması gerekmektedir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir; (Gökmen, 2012)

- Sayısal değerleri anlayabilme,
- Bilişim teknolojilerini etkin kullanabilme,
- Kredi kartlarını etkin kullanabilme,
- Finansal veri ve önerileri anlayabilme, sorgulayabilme ve değerlendirebilme,
- Tüketici hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olma,
- Finansal ihtiyaçların çözümünde alternatif çözüm yollarının risk ve getirilerini hesaplayabilmektir.

Finansal okuryazarlıkla ilgili yapılan çalışmalar göz önüne alındığında bireylerin yaşamları boyunca yeterli finansal eğitim almamış olmaları çok açık bir şekilde finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olması sonucunu doğurmaktadır (Crain, 2013: 2). Bireylerin aldıkları finansal eğitimin yetersiz olması finansal karar alma konusunda zorlanma yaşamasına neden olmakta ve bu da finansal okuryazarlığın önemini daha çok arttırmaktadır (Biçer ve Altan, 2016). Son yıllarda finansal piyasalarda oluşan gelişmelere bakıldığında ekonomik ve idari gelişmelerin

hepsi finansal eğitimin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumların finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltmek tüm ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarının başında yer almaktadır (TEB, 2013). Finansal okuryazarlık seviyesini yükseltme çalışmalarının nedenleri arasında finansal ürün ve hizmetlerin nasıl işlediğinin bilinmesi ve hangilerinin çıkarlarına uygun olduğunu anlama bilgisinin bireylerde oluşturulmasıyla finansal karar almada yardımcı olma süreçleri yer almaktadır (Temizel ve Bayram, 2011).

Finansal eğitim konusunun öneminin kavranmasına yönelik çalışmaların odağında OECD'nin bu alanda yapmış olduğu araştırmalar ve stratejilerin olduğu bilinmektedir. OECD tarafından finansal eğitimin önemini artıran faktörler arasında finansal ürünlerin karmaşıklığı, finansal ürünlerin sayısında ki artış, nüfus artışı ve yaşam süresinin uzamasıyla emeklilik dönemi gelen neslin çoğalması ve bu emeklilerin gelirlerini sağlayacak olan genç neslin azalması ve finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olması yer almaktadır (Satoğlu, 2014). OECD, düşük finansal eğitim düzeyinin olumsuz etkilerine dair üyeleri tarafından dile getirilen endişeler neticesinde 2003 yılında finansal eğitim konusunda çalışmalara başlamıştır (Işık, vd., 2011). OECD, finansal eğitim ve finansal okuryazarlık farkındalığını artırmaya ve uluslararası işbirliğini geliştirmeye yönelik Uluslararası Finansal Eğitim Geçidi "International Gateway for Financial Education" (<http://www.financial-education.org>) ve Uluslararası Finansal Eğitim Ağı "International Network on Financial Education" (INFE) uygulamaları ile internet üzerinden bilgi paylaşımı da yapmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından ise 2008 yılında Finansal Eğitim Uzman Grubu (EGFE) oluşturulmuştur. EGFE, finansal eğitim konusunda çalışmalar ve toplantılar yapmaktadır.

ABD'de finansal eğitim konusunda "Ulusal Eğitim Stratejisi ve Ulusal Finansal Eğitim Web Sitesi" oluşturulması hedefine yönelik çıkarılan bir kanunla Finansal Okuryazarlık ve Eğitim Komisyonu (Financial Literacy and Education Commission-FLEC) kurulmuştur. Komisyonun kuruluş hedefleri doğrultusunda hazırlamış olduğu geniş kapsamlı web sitesi (www.mymoney.gov) bugün faaliyetlerini sürdürmektedir. Demografik yapı göz önüne alınarak kadınlara yönelik sınıflandırılmış programlar da bulunmaktadır.

Türkiye'de finansal okuryazarlığın geliştirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalar ise kısaca şöyledir;

- Finansal Eğitim ile ilgili Başbakanlık tarafından Haziran 2014'te 'Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları' konulu genelge Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Hazırlanan finansal eylem planında detaylı çalışmalar öngörülmektedir. Bu çalışmaların arasında finansal eğitimle ilgili doküman ve çalışmalara yönelik bir internet sayfası oluşturulması, finansal eğitim faaliyetlerinin sosyal medya yolu ile duyurulması, ev hanımlarının finansal konularda bilinçlendirilme yapılması planlanan çalışmalar arasında yer almaktadır (Sermaye Piyasası Kurulu, 2014).

• Özlem Denizmen'in başkanlığında 2012 yılında Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER) kurulmuştur.

• T.C. Kalkınma Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Visa Europe ve Habitat Kalkınma ve Yönetim Derneği kadınlarda finansal bilinci geliştirerek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla bir araya gelerek "Paramı Yönetebiliyorum Projesi"ni hazırlamıştır.

• T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSMEK ortaklığında ve Doğu Grubu'nun sponsorluğunda faaliyete geçen, "İstanbul Finans Merkezi Yolunda Hedef 20.000 Kadın" projesinin de 2011 yılında ilk etabı tamamlanmıştır. Finansal okuryazarlık çalışmalarının Türkiye'deki kadınlara yönelik düzenlenen ilk ve tek platformu "Para Durumu" kapsamında, yaklaşık 10 bin kadın katılımcıya ulaşılmıştır.

SPK, BIST ve ilgili kurumlar finansal okuryazarlık düzeyinin artmasına yönelik faaliyetlerini sürdürerek sermaye piyasasının derinlik kazanmasına çalışmaktadırlar. Türk Sermaye Piyasası'nın gelişebilmesi için yastık altında tutulan kaynakların finansal sisteme girişinin sağlanması gerekir. Bunun sağlanabilmesi için finansal eğitim yoluyla farkındalık yaratılarak bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir (Fettahoğlu, 2015).

1.1. Literatür Taraması

Yapılan literatür taramasında kadınlarda finansal eğitim ile finansal okuryazarlık arasındaki ilişkilerin farklı gruplar açısından ele alındığı görülmektedir. Bunlar arasında fakülte öğrencilerini, yatırımcıları, hane halklarını ve kadın girişimcileri baz alan çalışmalar görülmektedir. Bu bölümde finansal eğitim ve finansal okuryazarlık konularına ilişkin farklı grupların bakış açılarının olduğu önceki çalışmalara yer verilmiştir.

Barmaki ve Şener (2017), Poyraz ve Tepeli (2017) ve Başarır ve Sarıhan (2017), Tuna ve Ulu (2016), Çam ve Barut (2015), Çelikkol ve Çelikkol (2015), Alkaya ve Yağlı (2015), Kılıç vd. (2015), Sarıgül (2014), Er vd. (2014), Ergün vd. (2014), Bayram (2010), Chen ve Volpe (1998) farklı demografik özelliklere sahip öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinde farklılıklar olduğunu gözlemlemişlerdir.

Finansal okuryazarlık düzeyleri demografik yapı göz önüne alınarak incelendiğinde kadın öğrencilerin daha düşük finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bayrakdaroğlu ve Mirgen (2017) Y kuşağının girişimcilik eğilimi üzerinde finansal okuryazarlığın aracılık etkisini incelemişler ve Y kuşağı bireylerinin düşük ve yüksek finansal okuryazarlık düzeylerine göre girişimcilik eğilimleri arasında farklılıklar bulunduğunu tespit etmişlerdir. Öz yeterlilik değişkeninin girişimci olma isteğini arttırdığı sonucuna varılırken kadınların öz yeterlilik değişkeni erkeklere göre düşük çıkmıştır. Boisclair vd., (2017), Lusardi ve Mitchell (2006) ve Sekita (2011) emeklilik planlamasının finansal okuryazarlıkla güçlü bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Daha az finansal

okuryazar olan kadınların emeklilik için plan yapma olasılığının daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Almenberg, ve Dreber (2012) kadınların genellikle borsadaki finansal işlemlere erkeklerden daha az katılırken, aynı zamanda finansal okuryazarlık düzeylerinin de daha düşük düzeylerde olduğu sonucuna varmışlardır.

Yıldırım ve Öztürk (2017) ekonomi okuryazarlığının ve ekonomi eğitiminin bu alanın farklı paydaşları tarafından önemli ve gerekli görüldüğünü, bununla birlikte bu konudaki eğitimin yetersiz olduğunu ortaya koymuşlardır. Baştürk (2016) Türkiye’de finansal eğitimle beraber finansal okuryazarlık seviyesindeki artışla tasarruf oranlarının da artmasına bağlı olarak sigortalı olma bilinç düzeyinin yükseleceğini ifade etmiş ve üniversitelerde finansal eğitim verilmeyen bölümlerde sigortacılık okuryazarlığı seçmeli dersinin konulmasını önermiştir. Temizel ve Özgüler (2015), finansal eğitimin günümüz toplumlara açısından taşıdığı önemi belirtmişlerdir. Büyükşalvarçı, vd., (2011) Türkiye’de finansal eğitim konularının önem derecelerinin ve öğrencilere aktarılma düzeylerinin, eğitimciler ve uygulayıcılar açısından farklılıklar gösterdiğini ifade etmişlerdir. Civan ve Cenger, (2010) teknoloji kullanımının finansman eğitimi üzerinde olumlu etki yarattığını ve teknoloji kullanımı arttıkça finansman eğitiminden alınan verimde artış meydana geldiğini belirlemişlerdir. Altıntaş, (2009) emeklilik şirketlerinin katılımcılara yatırım tavsiyesi vermek yerine, onların kişisel gelişimine yönelik sistematik finansal eğitim desteği sunmalarının daha doğru olacağını belirtmiştir.

Fettahoğlu (2015) bireylerin yatırım araçlarını tanıma ve yatırım yapma konusunda bilgi eksikliği bulunduğunu ve hisse senedi, tahvil, yatırım fonu gibi menkul değerlerin kullanımının düşük olduğunu belirlemiştir. Temizel vd., (2014) üniversite öğrencilerinin %31,7’ sinin yüksek, %30,1’ inin orta, %16’ sının ise düşük finansal okuryazarlığa sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Fernandes, vd. (2014) ve Huston (2010) finansal okuryazarlığın finansal eğitimle ilişkisini incelemek için son yıllardaki çalışmalardan yararlanarak araştırmacılarca yaygın olarak kabul gören finansal okuryazarlık araçlarını tespit etmişlerdir.

2. Yöntem

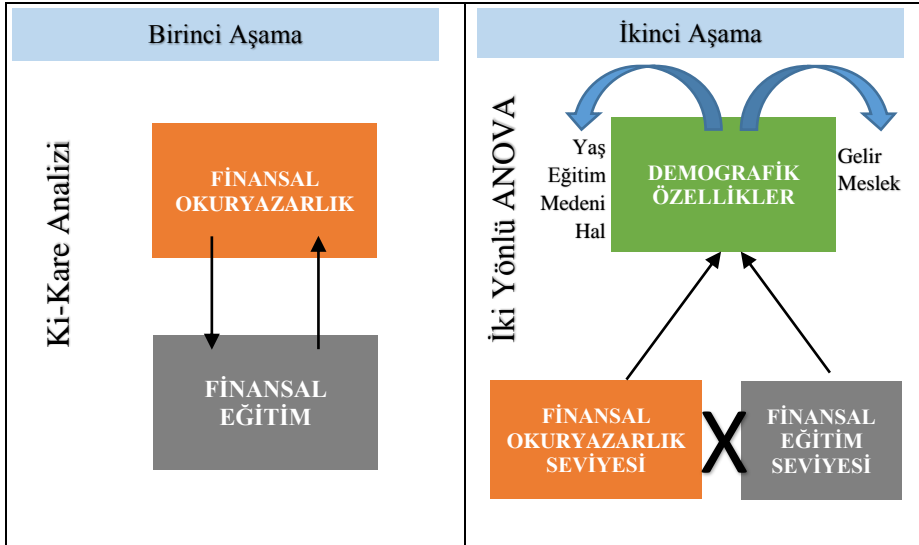
Çalışmanın yöntemi, kadınlarda finansal eğitimin finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde etkisi var mıdır? Araştırma sorusu üzerine kurgulanmıştır. Finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeylerinin kadın açısından araştırılması amaçlanan bu çalışmada, kadınların hem sahip oldukları finansal okuryazarlık bilgi düzeyleri hem de finansal eğitim düzeyleri belirlenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyini yükseltmek için hangi konularda finansal eğitimlerin alınması gerektiği ve bu eğitimlerin hangi kanallar aracılıyla verilebileceği noktasında tespitlerde bulunulmuştur. Bu açıklamalar ışığında çalışmanın temel hipotezi aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

H₁: Kadınlarda finansal eğitimin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde etkisi vardır.

Ayrıca bu çalışmada, sahip olunan finansal okuryazarlık düzeyinde almak istedikleri finansal eğitim konularında kadınlara ait demografik özelliklere (yaş, eğitim, gelir, medeni durum ve meslek) göre farklılaşmanın olup olmadığına ilişkin alt hipotez de kurgulanmıştır.

H₂: Finansal okuryazarlık düzeyleri ve finansal eğitim durumları farklı olan kadınların demografik özellikleri açısından fark vardır.

Çalışmanın temel ve alt hipotezlerini test etmek için kurgulanan araştırma modeli aşağıda Şekil-1’de gösterilmiştir. Bu anlamda araştırma modeli iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama; kadınlarda finansal eğitimin finansal okuryazarlık üzerinde etkisi olup olmadığını test etmektedir. Diğer bir ifadeyle hipotez-1 (H₁) sınanmaktadır. Bu aşamada finansal okuryazarlık ve finansal eğitim değişkenlerinin birbirine bağımlı olduklarını test etmek için ki-kare analizi kullanılmıştır. İkinci aşamada hipotez-2 (H₂) kapsamında ise kadınlara ait demografik özelliklerin finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeyleri ve almak istedikleri eğitim konuları açısından farklılaşmalarına neden olup olmadığı test edilmektedir. Bu aşama iki yönlü varyans analizi olan ANOVA analizi kullanılarak sınanmıştır. Bu analizin kullanılmasının temel sebebi hem finansal okuryazarlık düzeyi hem de finansal eğitim düzeyinin aynı anda beraber olarak demografik değişkenlere göre değişip değişmediğinin belirlenmesidir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Varyansların homojenliği için Levene testi kullanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi Ki-kare analizi ile test edilirken alt hipotezler ise anlamlı farklılık sınaması

yapıldığından ve iki bağımsız değişken kullanıldığı için iki yönlü varyans analizi ile sınımlanmıştır. Elde edilen veri setine yönelik olarak yapılan tüm analizler SPSS 17 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği uygulanmıştır. Anket soruları demografik yapı, finansal okuryazarlık ve finansal eğitim olmak üzere üç temel bölüm olarak dizayn edilmiş ve toplamda 40 soru ve ifadeden oluşmaktadır. Anket tasarımında finansal okuryazarlık ile ilgili sorular Atkinson ve Messy (2012)'den alınarak adapte edilmiştir. Finansal eğitim ile ilgili kısım ise literatürden yararlanılarak, Karataş (2017) ve Gökmen (2012)'den alınarak adapte edilmiştir. Bunun dışında demografik özelliklere ilişkin veriler; yaş, eğitim, gelir, medeni durum ve meslek ile ilgili olarak 5 adet sorudan oluşmaktadır.

Farklı finansal okuryazarlık düzeyine sahip olan kadın katılımcıların faiz, finansal piyasalar, bankacılık, yatırım araçları temel finans bilgisi kapsamındaki sorulara verdikleri cevaplara göre doğru-yanlış dikkate alınarak puanlama yapılmıştır. Bu puanlama sonucunda kadınların finansal okuryazarlık düzeyleri “düşük”, “orta” ve “yüksek” olarak kategorik bir sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Benzeri uygulama kadınların finansal eğitim düzeyleri içinde yapılmıştır. Katılımcıların finansal eğitim düzeylerine ilişkin 14 ifadeye göre puanlama yapılarak katılımcılar “düşük”, “orta” ve “yüksek” şeklinde finansal eğitim düzeyleri sınıflandırılmıştır. Son olarak almak istedikleri eğitim konuları açısından 11 adet finansal eğitim konusu belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların birden fazla işaretleme yaparak alınmak istenen finansal eğitim konuları “temel finansal konular” ve “ileri finansal konular” olmak üzere iki ana sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (Tablo-1).

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Değişkenin Tanımlanması	Açıklama
FOD	FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİ “düşük” “orta” “yüksek” olarak puanlama neticesinde 3 gruba ayrıldı.	Bu düzey 5 adet soru ile test edildi. Katılımcılara finansal okuryazarlık düzeylerini ölçecek sorular yöneltildi. Ayrıca katılımcıdan kendisinin finansal okuryazarlık düzeyini değerlendirmesi de istendi.
FED	FİNANSAL EĞİTİM DÜZEYİ “düşük” “orta” “yüksek” olarak puanlama neticesinde 3 gruba ayrıldı.	Bu düzey 14 adet soru ile test edildi. Katılımcılara finansal eğitim düzeyleri ile ilgili evet-hayır şeklinde iki seçeneikli sorular yöneltildi. Finansal eğitim kapsamında becerileri sınılandı.
FEK	FİNANSAL EĞİTİM KONULARI “Temel Finansal Konular” “İleri Düzey Finansal Konular” olarak tercihlere göre 2 gruba ayrıldı.	Temel ve ileri düzey kapsamında 11 finansal konu önerildi. Bu aşamada alınmak istenen eğitimin hangi kanallar kapsamında alınabileceğine yönelik tercihlerde alındı.

*Demografik değişkenlere yönelik olarak “yaş” değişkeni kapsamında 18-70 yaş aralığında bulunan katılımcılar için medyan değeri hesaplanmıştır. Bu değerden düşük olanlar “genç” olarak bu rakamdan büyük olanlar “yaşlı” olarak gruplandırılmıştır. Katılımcıların gelir düzeyleri açısından da benzeri bir gruplandırma yapılmıştır. 475-10.000 TL arasında geliri olan katılımcılar için 2000 TL’nin altında olanlara “düşük gelir düzeyinde” bu rakamdan büyük olanlar için “yüksek gelir düzeyinde” olarak sınıflandırılmıştır. Öğrenim durumu açısından ise lise ve altı bir eğitime sahip olanlara “düşük eğitim seviyesinde” lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlara ise “yüksek eğitim seviyesinde” ifadesi kullanılmıştır. Meslek gruplandırmasında ise “çalışmıyor”, “öğrenci” ve “çalışıyor” sınıflandırması yapılmıştır.

Araştırmanın evrenini zaman ve mekân sınırlaması kapsamında Muğla ilinde yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Farklı demografik özelliklere sahip 150 kadına uygulanan anket formu yüz yüze doldurulmuştur. Tablo-2 katılımcıların tanımlayıcı istatistiklerini göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Yaş		Meslek (çalışma durumu)		
Genç	Yaşlı	Çalışmıyor	Öğrenci	Çalışıyor
75	75	31	22	97
%50	%50	%20,7	%14,7	%64,7
Medeni Durum		Finansal Okuryazarlık Düzeyi (hesaplama)		
Bekâr	Evli	Düşük	Orta	Yüksek
63	87	81	45	24
%42	%58	%54	%30	%16
Öğrenim Düzeyi		Finansal Okuryazarlık Düzeyi (kendi)		
Düşük	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
58	92	91	40	19
%38,7	%61,3	%60,7	%26,7	%12,7
Gelir Düzeyi*		Finansal Okuryazarlık Eğitim Düzeyi		
Düşük	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
64	58	65	30	55
42,7	38,7	%43,3	%20	%36,7

*28 katılımcı %18,6 oranında bu soruya cevap vermemiştir.

Genç ve yaşlı kadın katılımcıların oranı birbirine eşittir. Öğrenim düzeyleri açısından bakıldığında ankete katılan kadınların yaklaşık %61’inin lisans ve üstü bir diplomaya sahip olduğu buna karşın yaklaşık %39’unun ise lise ve daha altı bir diplomaya sahip olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde en yüksek oranla lisans mezunları yer almaktadır (73 kadın %48,7). Gelir düzeyine ait gruplandırmada katılımcıların %18,6’sı herhangi bir gelir düzeyi beyan etmemiştir. Bununla beraber gelir düzeyi düşük olan kadınlar çoğunluktadır (yaklaşık %42,7). Katılımcıların %20,7’si ekonomik katkı üretmediğini diğer bir ifadeyle çalışmadığını beyan etmiştir (31 kadın). Çalışmayanların 17’si ev hanımı iken 14 ise hiçbir iş yapmamaktadır. Genel olarak anket katılımcılarının büyük bir bölümü çalışmaktadır. Kadınların ağırlıklı olarak evli olduğu görülmektedir.

Verilen cevaplara göre yapılan hesaplama sonucu kadınların (%54’lük oranla) yarısından fazlasının finansal okuryazarlık düzeyi düşük çıkmıştır. %30’unun orta düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olduğu tespit edilirken çok az bir kısmının ise

(%24 oranla) yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olduğu belirlenmiştir. Hesaplama yapmadan kadınların kendi finansal okuryazarlık düzeylerinden haberdar olup olmadıklarını anlamak için finansal okuryazarlık düzeylerini değerlendirmeleri istenmiş ve benzeri bir tablo çıkmıştır. Dolayısıyla kadın katılımcıların kendi finansal okuryazarlık düzeylerinin farkında oldukları düşünülebilir. Finansal okuryazarlıkla ilgili olarak kadınların eğitim düzeyi incelendiğinde yaklaşık %43'unun düşük bir finansal eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Yaklaşık %37'sinin ise yüksek finansal eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar genel olarak bakıldığında kadınların finansal okuryazarlık düzeyleriyle finansal eğitim düzeylerinin birbirine paralel hareket ettiğini göstermektedir.

3. Bulgular ve Tartışma

Araştırma hipotezleri sınamak için kullanılan Ki-kare analiziyle kadınlarda finansal okuryazarlık durumunun sahip olduğu finansal eğitim düzeyine bağlı olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre finansal eğitim ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair analiz sonuçları Tablo-3'te verilmiştir. Ki-kare analizine ilişkin varsayımlardan hem nitel değişkenlerin düzeylerinin birbirinden bağımsız olması hem de beklenen sıklıkların 5'den büyük olması varsayımı sağlanmıştır.

Tablo 3: Finansal Okuryazarlık ile Finansal Eğitim Arasındaki İlişkiye İlişkin Çapraz Tablo Sonuçları

DEĞİŞKENLER		FİNANSAL EĞİTİM			Toplam	
		Düşük Seviye	Orta Seviye	Yüksek Seviye		
HESAPLANAN FİNANSAL OKURYAZARLIK	Düşük Seviye	Sayı	44 _a	17 _{a, b}	20 _b	81
		% içinde Finansal Okuryazarlık	54,3%	21,0%	24,7%	100,0%
		% içinde Finansal Eğitim	67,7%	56,7%	36,4%	
	% Toplam		29,3%	11,3%	13,3%	54,0%
	Orta Seviye	Sayı	15 _a	8 _a	22 _a	45
		% içinde Finansal Okuryazarlık	33,3%	17,8%	48,9%	100,0%
		% içinde Finansal Eğitim	23,1%	26,7%	40,0%	
	% Toplam		10,0%	5,3%	14,7%	30,0%
	Yüksek Seviye	Sayı	6 _a	5 _a	13 _a	24
% içinde Finansal Okuryazarlık		25,0%	20,8%	54,2%	100,0%	
% içinde Finansal Eğitim		9,2%	16,7%	23,6%		
% Toplam		4,0%	3,3%	8,7%	16,0%	
Toplam	Sayı	65	30	55	150	
	% içinde Finansal Okuryazarlık	43,3%	20,0%	36,7%	100,0%	
	% içinde Finansal Eğitim	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	43,3%	20,0%	36,7%	100,0%	

Tablo 3'ün Devamı

Ki-Kare Testi	Test İstatistik	Serbestlik	P değeri
	Değeri	Derecesi	
Pearson Chi-Square	12,322	4	0,015
Kontenjans Katsayısı	0,276		0,015

*%5 anlam seviyesinde test edilmiştir.

**a, b harfleri sütun yüzdeleri arasında %5 önem düzeyinde anlamlı farklılık olup olmadığını göstermektedir.

Tablo-3 incelendiğinde genel olarak kadın katılımcıların %54'ünün düşük seviyede, %30'unun orta seviyede ve %16'sının da yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın kadınların finansal eğitim düzeylerine bakıldığında %43,3'ünün düşük seviyede, %20'sinin orta seviyede ve %36,7'sinin ise yüksek düzeyde finansal eğitim seviyesine sahip oldukları görülmektedir. Düşük seviyede finansal eğitime sahip olan kadınların %68'i düşük seviyede finansal okuryazarlığa sahiptir. Orta seviyede finansal eğitime sahip olan kadınların %27'si orta seviyede finansal okuryazarlığa ve yüksek seviyede finansal eğitime sahip kadınların %24'ü ise yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahiptir. Düşük seviyede finansal okuryazarlığa sahip olanların %54'ü düşük seviyede finansal eğitilmiş kadınlardan oluşmaktadır. Bununla beraber orta seviyede finansal okuryazarlığa sahip olanların %18'i orta seviyede finansal eğitilmiş kadınlardan oluştururken ileri seviyede finansal okuryazarlığa sahip olanların %54'ü ileri seviyede finansal eğitilmiş kadınlardan oluşmaktadır.

Kadınların sahip oldukları finansal okuryazarlık seviyeleri açısından finansal eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılıkların olup olmadığı test edildiğinde orta ve yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olanların finansal eğitim seviyelerinde %5 önem düzeyinde herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ancak düşük seviyede finansal okuryazarlığa sahip olan kadınlarda düşük finansal eğitim seviyesine sahip olan kadınların %67,7'si (44_a) ile yüksek finansal eğitime sahip olan kadınların %36,4'ü (20_b) arasında %5 önem düzeyinde anlamlı farklılık mevcuttur. Bununla beraber bu düzeydeki finansal okuryazarlıkta düşük ile orta seviyede finansal eğitim ve orta ile yüksek seviyede finansal eğitim arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Elde edilen sonuçlara göre Pearson Ki-kare test istatistiği 12,322 ve bu istatistiğe karşı gelen p değeri 0,015 olarak hesaplanmıştır (p<0,05). Test edilen önem düzeyinde "kadınlarda finansal eğitimin finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde etkisi yoktur" şeklindeki H₀ hipotezi reddedilmiştir. Buna göre kadınların finansal okuryazarlık seviyeleri aldıkları finansal eğitim düzeylerinden etkilenmektedir. Finansal okuryazarlık ile finansal eğitim arasında bir bağımlılık olduğundan iki değişken arasındaki ilişki düzeyi kontenjans katsayısı (Contingency Coefficient) ile

sınanmıştır. %5 önem düzeyinde anlamlı olan bu katsayıya göre, finansal okuryazarlık ile finansal eğitim arasında %27,6'lık bir ilişki söz konusudur.

Araştırma modeli kapsamında ikinci aşamada belirtilen kadınların sahip olunan finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeylerinde demografik özelliklere göre farklılaşmanın olup olmadığına yönelik alt hipotezler test edilmiştir. Buradaki amaç kadınların hem finansal okuryazarlık durumu hem de finansal eğitim durumunun birbirleriyle etkileşimde olup olmadığı ve bu etkileşimin de demografik yapı açısından farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesidir. Daha açık bir ifadeyle kadınların yaş, eğitim, gelir, medeni durum ve meslek gibi demografik özellikleri, sahip olunan finansal okuryazarlık ve finansal eğitim seviyesinin ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir.

Kadınların finansal okuryazarlık ve finansal eğitim seviyelerinin ayrı ayrı demografik özellikler üzerindeki etkisini analiz etmek bir yanılıya sebep olabilir. Çünkü bu iki bağımsız değişken (finansal okuryazarlık ve finansal eğitim) arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu durum yukarıda birinci aşamada gösterilmiştir. Bu durumda iki yönlü ANOVA analizinin kullanılmasının daha doğru olacağı değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2006: 141). Analizde her bir gruptaki (9 grup) bağımlı değişkenin normal dağılım göstermesi, değişkenin gruplar arasındaki varyansının eşit olması ve ölçümler birbirlerinden bağımsız gruplardan elde edilmesine yönelik varsayımlar test edilmiřtir³. Bu aşamada yapılan analiz sonuçları aşağıda tablolarda verilmiştir. Buna göre Tablo-4'te iki yönlü ANOVA uygulamasının temel varsayımı olan Varyansların eşitliğine ilişkin Levene Testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 4: Varyansların Eşitliği Testine Yönelik Sonuçlar

Levene Testi				
Demografik Değişkenler	F değeri	df1	df2	p değeri
Yaş	1,155	8	141	0,330
Eğitim	0,951	8	141	0,477
Gelir	2,876	8	113	0,060
Medeni Durum	9,042	8	141	0,000
Meslek	0,645	8	141	0,738

Tablo-4'ten de görüldüğü üzere varyansların eşitliği varsayımı gelir ve medeni durum değişkenleri hariç hepsinde sağlanmıştır (p değeri >0,05). Buna göre demografik değişkenlerden gelir ve medeni durum değişkenleri için Varyansların

³ Yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerine ilişkin normallik dağılım sonuçlarına bakılmıştır. Genel olarak "Yaş" ve "Meslek" değişkeni haricindeki diğer demografik değişkenlerle kurulmuş olan gruplarda normallik varsayımı bu testlerle sağlanamamıştır. Ancak literatürde grupların tanımlayıcı istatistiklerinden Skewness ve Kurtosis değerlerine bakıldığında bu değerlerin +1.5 ve -1.5 [B.G. Tabachnick & L.S. Fidell (2013): Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston] arasında veya +2.0 ve -2.0 [George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson] arasında olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda normallik varsayımının sağlandığı kabul edilmiştir.

homojen dağılım sağlamadığı varsayımı altında çoklu karşılaştırma testleri yapılacaktır. Demografik değişkenlerine yönelik olarak analizler her bir değişken için ayrı ayrı yapılmıştır (Tablo-5).

Tablo-5 Kısım-A'ya göre YAS değişkeni bağımlı değişken olarak ele alındığında FED'in ve FOD x FED etkileşiminin yaş değişkeni üzerinde anlamlı bir etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle farklı finansal eğitim düzeyine sahip kadınların yaşları (yaş ortalamaları) arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur. Bununla beraber FOD ve FED etkileşiminde kadınların yaş ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre sahip olunan finansal eğitim ve finansal okuryazarlık düzeyi birlikte ele alındığında kadınların yaşları farklılaşmaktadır. Buna karşın kadınların sahip oldukları finansal okuryazarlık düzeyleri tek başına yaş değişkeni üzerinde etkili değildir.

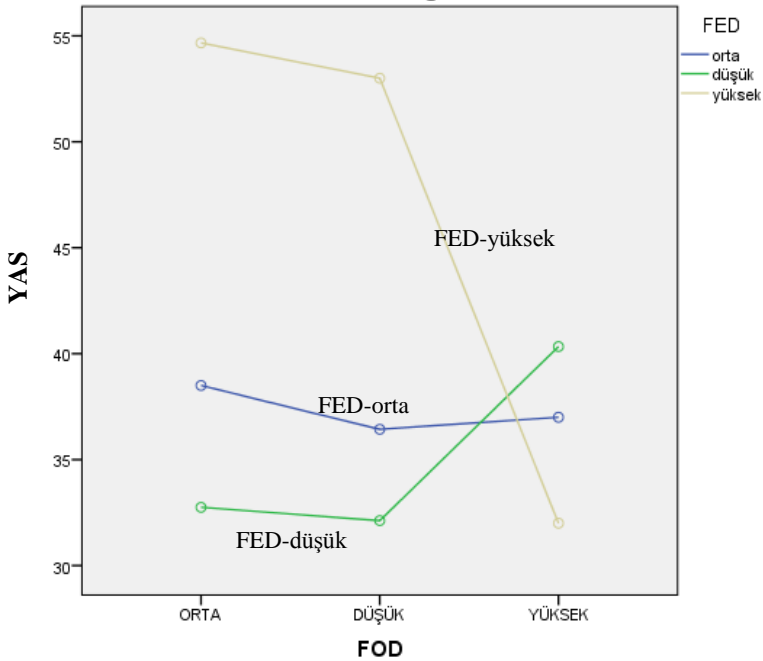
Tablo 5: Demografik Değişkenlere İlişkin ANOVA Analiz Sonuçları

ETKİLEŞİM TESTİ						
KISIM A	Bağımlı Değişken: YAŞ					
		Tip III Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare İstatistiği	F değeri	p değeri
	Sabit	93785,514	1	93785,514	598,532	0,000
	FOD	280,171	2	140,086	0,894	0,411
	FED	1072,572	2	536,286	3,423	0,035*
	FOD x FED	1549,209	4	387,302	2,472	0,047*
KISIM B	Bağımlı Değişken: EĞİTİM-mezuniyet derecesi					
		Tip III Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare İstatistiği	F değeri	p değeri
	Sabit	796,139	1	796,139	597,525	0,000
	FOD	10,941	2	5,471	4,106	0,018*
	FED	1,938	2	0,969	0,727	0,485
	FOD x FED	2,367	4	0,592	0,444	0,005*
KISIM C	Bağımlı Değişken: MESLEK					
		Tip III Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare İstatistiği	F değeri	p değeri
	Sabit	1159,927	1	1159,927	293,065	0,000
	FOD	7,887	2	3,943	0,996	0,372
	FED	3,554	2	1,777	0,449	0,639
	FOD x FED	14,843	4	3,711	0,938	0,444
KISIM D	Bağımlı Değişken: GELİR					
		Tip III Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare İstatistiği	F değeri	p değeri
	Sabit	370481728	1	370481728	145,028	0,000
	FOD	11886795	2	5943397	2,327	0,102
	FED	7712569	2	3856284	1,510	0,225
	FOD x FED	2381820	4	595455	0,233	0,919

Tablo 5'in Devamı						
KISIM E	Bağımlı Değişken: MEDENİ DURUM					
		Tip III Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare İstatistiği	F değeri	p değeri
	Sabit	114,144	1	114,144	459,296	0,000
	FOD	0,597	2	0,299	1,202	0,304
	FED	0,549	2	0,274	1,104	0,334
FOD x FED	0,615	4	0,154	0,619	0,650	

%%5 anlam düzeyinde değerlendirilmiştir. ** Farklılık tespit edilen değişkenler için anlamlı farklılığın nereden kaynaklandığına ilişkin çoklu karşılaştırma testleri (Post-Hoc) hipotezin kapsamı dışından olduğundan ayrıca yapılmamıştır.

Grafik-1, farklı finansal eğitim düzeylerine sahip kadınların yaşlarının finansal okuryazarlık düzeylerine göre nasıl farklılaştığını ya da nasıl değiştiğini göstermektedir.

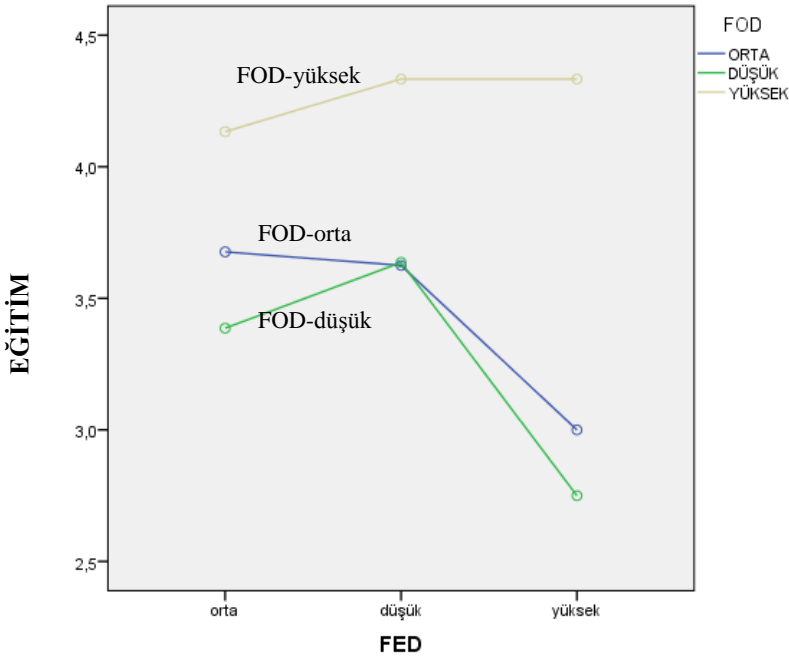
Grafik 1: Yaşa Bağlı Olarak FOD ve FED'deki Değişim

Grafikte dikey eksen kadınların yaşlarını, yatay eksende düşük orta ve yüksek düzeydeki finansal okuryazarlık seviyelerini göstermektedir. Buna göre orta ve düşük düzeyde finansal okuryazarlığa sahip kadınlarda düşük düzeyde finansal eğitime sahip olanların yaşları orta düzeyde finansal eğitime sahip olanlardan, orta düzeyde finansal eğitime sahip olanların yaşları ise yüksek düzeyde finansal eğitime sahip olanlardan düşüktür. Yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olan kadınlarda

ise düşük seviyede finansal eğitilmiş kadınların yaşları diğerlerine göre daha büyüktür. Finansal eğitimin yaş üzerindeki etkisi orta ve düşük seviyede finansal okuryazarlığa sahip kadınlarda oldukça kuvvetlidir. Bununla beraber grafikte açıkça finansal okuryazarlık ve finansal eğitimin etkileşiminin yaş üzerindeki etkisinin kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Tablo-5 Kısım-B'ye göre EĞİTİM değişkeni bağımlı değişken olarak ele alındığında FOD'un ve FOD x FED etkileşiminin eğitim değişkeni üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada YAS değişkeninden farklı olarak kadınların sahip oldukları eğitim düzeyine göre finansal okuryazarlık düzeyleri farklılaşmıştır ($p < 0,05$). FOD ve FED etkileşiminin kadınların eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Grafik-2, farklı finansal eğitim düzeylerine sahip kadınların eğitimlerinin (mezuniyet derecelerinin) finansal okuryazarlık düzeylerine göre nasıl farklılaştığını ya da nasıl değiştiğini göstermektedir.

Grafik 2: Eğitime Bağlı Olarak FOD ve FED'deki Değişim

Grafikte dikey eksen kadınların mezuniyet derecelerini yatay ekseninde düşük, orta ve yüksek düzeydeki finansal eğitim seviyelerini göstermektedir. Buna göre düşük düzeyde finansal eğitime sahip kadınlarda orta ve düşük düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olanların mezuniyet dereceleri aynı iken yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olanların mezuniyet dereceleri de yüksektir. Buna karşın orta düzeyde finansal eğitime sahip olan kadınların finansal okuryazarlık seviyeleri ile

mezuniyet dereceleri birbirinden oldukça farklı gerçekleşmektedir. Yüksek düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olanlar yüksek düzeyde mezuniyet derecesine düşük düzeyde finansal okuryazarlığa sahip olanlar da düşük mezuniyet derecesine sahiptir. Sonuç olarak finansal okuryazarlığın mezuniyet derecesi üzerindeki etkisi orta ve yüksek seviyede finansal eğitime sahip kadınlarda oldukça kuvvetlidir denilebilir.

Yapılan analizler sonucunda (Tablo-5 Kısım C, D ve E) kadınların sahip oldukları mesleğin tek başına hem finansal okuryazarlık düzeyinde hem de finansal eğitim düzeyinde bir farklılaşmaya neden olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde hangi finansal eğitim düzeyinde olursa olsun farklı finansal okuryazarlık seviyelerine sahip kadınların mesleki yönden ayrışmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle kadınların sahip oldukları finansal eğitim düzeyleri ve finansal okuryazarlık seviyelerine göre icra ettikleri meslek grupları arasında herhangi bir farklılaşma yoktur. Benzer sonuçlar gelir ve medeni durum değişkenleri içinde söylenebilir. Farklı gelir düzeyine ve medeni duruma sahip kadınların finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeyleri birbirinden farklı değildir. Diğer bir ifadeyle gelir düzeyi ve medeni durum açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Elde edilen bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde yaş ve eğitim açısından finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olduğu buna karşın diğer demografik değişkenler olan gelir, meslek ve medeni durum açısından farklılıkların olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre test edilen H_0 hipotezi reddedilerek “Finansal okuryazarlık ve finansal eğitim durumları farklı olan kadınların demografik özellikleri açısından fark vardır” ifadesi doğrulanmıştır.

Genel olarak elde edilen sonuçlarla ankete katılanların finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu söylenebilir. Buna ilişkin olarak çalışmada ayrıca kadınların finansal okuryazarlıklarını yükseltmek için hangi alanlarda eğitim almak istediklerine yönelik araştırma da yapılmıştır. Buna göre kadınların almak istedikleri finansal eğitimlerin konuları ve bu eğitimleri almak istedikleri kanallar Tablo-6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Finansal Eğitimlerin Konuları ve Eğitimleri Kanalları

				Eğitim Alınan Konu Sayısı (%)					
	EĞİTİM KONUSU	n*	%*	1	2	3	4	5	6
TEMEL FİNANSAL KONULAR <i>Katılımcılardan (n, 71; %47,3)</i>	Para ve Bütçe Yönetimi	111	74,0	33	30	19	7	3	-
	Borçlanma ve Krediler	65	43,3						
	Sigortacılık Ürünleri	43	28,7						
	Finansal Piyasalar ve Yatırım Araçları	41	27,3						
	Temel Finansal Kavramlar	29	19,3						
				<i>Katılımcıların %8'i temel alanda eğitim almak istememiştir.</i>					
	EĞİTİM KONUSU	n*	%*	Eğitim Alınan Konu Sayısı (%)					
İLERİ FİNANSAL KONULAR <i>Katılımcılardan (n, 45; %30,0)</i>	Emeklilik Planlaması	68	45,3	30	23	11	4	3	4
	Temel Yatırım Araçları (Pay Senetleri, Tahviller ve Yatırım Fonları vb.)	47	31,3						
	Borsalarda Yatırım (BİST'te Yatırım vb.)	37	24,7						
	Kurumsal Yönetim	35	23,3						
	Finansal Piyasalardaki Suç ve Cezalar	28	18,7						
	İleri Yatırım Araçları (Türev Araçlar ve Piyasalar, Foreks Piyasaları, Varlığa Dayalı M.Kıymet vb.)	26	17,3						
Finansal Eğitimin Alınacağı Kanal		n*	%*						
1	Yüz Yüze Eğitim	117	78						
2	İnternet Üzerinden Online Eğitim	43	29						
3	Eğitim Videosu	25	17						
4	Basılı Yayın (Kitap Vb.)	22	15						

* Katılımcılar birden fazla konu işaretlemişlerdir.

** Hem temel hem de ileri düzey eğitim almak isteyen katılımcı sayısı 34, %22,7'dir.

Tablo-6'dan da görüleceği üzere ankete katılan kadınların finansal okuryazarlık seviyelerini yükseltmek için eğitim almak istedikleri konular temel ve ileri düzey olarak iki ana kısma ayrılmıştır. Kadınların %47,3'ü temel düzeyde eğitim almak istediklerini belirtirken, %30'u ise ileri düzeyde eğitim almak istediklerini söyleyenlerin oranı ise %22,7'dir. Kadınların açıkça temel düzeyde eğitim almak istedikleri görülmüştür. Bununla beraber eğitim alınmak istenen konular arasındaki dağılıma bakıldığında temel düzeyde %74 ile para ve bütçe yönetimi ilk olarak alınmak istenen eğitim konusu olurken bu düzeyde %19,3 ile temel finansal kavramlar en az eğitim alınmak istenen konu olmuştur. Bu durum araştırma

kapsamındaki kadınların temel düzeyde azda olsa ana kavramlara hâkim olduğu söylenebilir. Katılımcıların bu düzeyde en fazla bir veya iki tane konuda eğitim almak istedikleri tespit edilmiştir (%33 ve %30). %8'i ise temel konular kapsamında herhangi bir konuda eğitim almak istemedikleri belirlenmiştir. İleri düzeyde eğitim alınmak istenen konular arasındaki dağılıma bakıldığında ise gelecek kaygısının ağır bastığı ve emeklilik planlaması konusunda eğitim almak istedikleri ortaya çıkmıştır (%45,3). Bunu pay senetleri, tahvil ve yatırım fonları gibi ana finansal yatırım araçları takip etmektedir. Daha çok risk yönetimi kapsamında ele alınan ileri düzey yatırım araçları hakkında eğitim almak istemedikleri de ayrıca belirlenmiştir. İleri düzeyde de temel düzeyde olduğu gibi en fazla bir veya iki konuda eğitim almak istendiği tespit edilmiştir. İleri düzey konuların hepsinde eğitim almak istediğini beyan eden kadınlara ait oran %4 olarak gerçekteleşmiştir. Katılımcıların %26'sı ileri düzeyde hiç eğitim almak istemediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların finansal eğitimi daha çok yüz yüze almak istedikleri belirlenmiştir. Bunda en önemli faktörün finansal konuları kendi başına öğrenemeyeceği duygusu olabilir. Bunu internet üzerinden online eğitim yaparak seçeneği takip etmiştir. Basılı yayınlar yoluyla finansal eğitim alma kadınların birçoğu tarafından benimsenmemiştir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Yapılan birçok araştırmada yatırımcıların riskli finansal varlıklara yatırım yapmamasının en önemli nedenlerinden biri olarak finansal bilgi düzeyindeki eksiklik gösterilmiştir. Finansal bilgi düzeyi düşük olan bireylerde karar alma davranışı genellikle isabetli sonuçlanmamaktadır. Genel olarak ekonomik davranışlarda finansal karar alma süreci sonradan öğrenilen bir davranış olmamakla birlikte finansal eğitim alan bireylerde durumun değiştiği de bilinmektedir. Ancak bazı demografik özelliklerle de bu sürecin farklılaştığı bilinmektedir. Ortaya konulan bu duruma cinsiyet açısından bakıldığında finansal piyasalarda kadın yatırımcıların erkek yatırımcılara göre risk toleranslarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kadın yatırımcıların finansal varlıklara ait risk algısı daha yüksek düzeylerde gerçekteleşmektedir.

Menkul kıymet piyasalarında yatırım davranışı gösterebilmenin üç önemli ayağı olduğu kabul edilmektedir. Bunlardan biri finansal eğitim, ikincisi finansal okuryazarlık ve bir diğeri de finansal erişimdir. Finansal okuryazarlık finansal kavramları anlayabilme ve onları kullanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun hem bireye hem de ekonomik sisteme olumlu katkılar sağlayacağı açıktır. Bu anlamda finansal okuryazarlık çoğu zaman temel bir finansal eğitim sürecini de içinde barındırmaktadır. Sonuç itibariyle kişilik özellikleri hariç finansal eğitim almış ve finansal okur yazarlığı yüksek olan bireyin finansal kararlarda beceri, motivasyon ve özgüvene sahip olacağı düşünülebilir.

Çalışmada temel hipotez olarak kadınların finansal okuryazarlık düzeyleri ile finansal eğitimleri karşılaştırılarak yatırımlarda eğitimin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla beraber çalışmada alt hipotez olarak sahip olunan finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeylerinde kadınlara

ait demografik özelliklere (yaş, eğitim, gelir, medeni durum ve meslek) göre farklılaşmanın olup olmadığına ilişkin alt hipotez de kurgulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini Muğla ilinde yaşayan kadınlar oluşturmaktadır. Finansal eğitim düzeyine ilişkin ifadelerden durum değerlendirmesi yapılarak finansal eğitim düzeyi tespit edilmiş ve almak istedikleri eğitimler belirlenmiştir. Elde edilen veri seti SPSS programıyla analiz edilmiştir.

Temel hipotezin sınaması için veri setine ki-kare analizi uygulanarak finansal eğitim ile finansal okuryazarlık arasındaki ilişki test edilmiştir. Buna göre bu iki değişken arasında önemli düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kadınların finansal okuryazarlık seviyeleri aldıkları finansal eğitim düzeylerinden etkilenmektedir sonucuna ulaşılmıştır. Finansal okuryazarlık ile finansal eğitim arasında bir bağımlılık olduğundan iki değişken arasındaki ilişki düzeyi de test edilmiş ve çok yüksek olmasa da önemli sayılabilecek bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca kadınların finansal eğitim ve finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu ancak kadınların finansal eğitim almaya istekli oldukları da tespit edilmiştir. Alt hipotez olarak kadınlara ait demografik özelliklerin finansal okuryazarlık ve finansal eğitim düzeyleri açısından farklılaşmalara neden olup olmadığı test edilmiştir. İki yönlü varyans analizi olan ANOVA analizi kullanılarak sınanmış olan bu aşamada yaş ve aldıkları eğitim-mezuniyet dereceleri açısından farklılaşmaların olduğu tespit edilmiştir. Diğer demografik değişkenlerde ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Kadınların en fazla para ve bütçe yönetimi konusunda eğitim almak istedikleri tespit edilmiştir. İleri derecede uzmanlık gerektirecek konular arasında en çok eğitim almak istedikleri nokta geleceğe dönük olarak emeklilik planlaması gelmektedir. Bu aşamada yüz yüze eğitimin daha çok tercih edildiği de ayrı bir tespit olarak yer almıştır. Sonuç itibariye bu çalışma Muğla ilinde yaşayan kadınların finansal okuryazarlık ve buna bağlı olarak finansal eğitim durumlarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışmanın hipotezleri erkekler için de test edilebilir veya başka illerle karşılaştırmalar yapılabilir. Zaman ve mekân sınırlaması olmadan tüm Türkiye için bölgesel bazda çalışma tekrar edilerek farklılıklar tespit edilebilir. Bu anlamda farklı bölgelerde farklı eğilimler ve farkındalıklar ortaya koyulabilecektir.

Araştırmanın temel sonucu finansal eğitimin finansal okuryazarlık üzerindeki etkisinin varlığıdır. Bu sonuca kamusal açıdan bakıldığında kadınlarda finansal okuryazarlık düzeyinin artması noktasında karar almada yetkili otoriteler (SPK, BİST, TSPAKB vb. finansal piyasa aktörleri) finansal eğitime önem vermeleri gerekmektedir. Buna yönelik farkındalıklar artırılarak eğitim programları düzenlenmelidir. Temel düzeyde daha alt seviyelerde Milli Eğitim Politikası oluşturularak tasarruf eğilimini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılabilir. Bu sayede finansal okuryazarlık seviyesinin yükselmesi ülkedeki finansal piyasaların gelişmesine de olumlu katkı sağlayacaktır. Bu durum sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak şirketlerin daha kolay finansman bulmasına da olanak verecektir. Diğer

bir ifadeyle verilen finansal eğitim finansal davranışa dönüőecektir. Bu durum bir açıdan sürdürülebilir kalkınmayı da destekleyecektir.

Kaynakça

- Almenberg, Johan and Dreber, Anna, (2012), “Gender, Stock Market Participation and Financial Literacy”, SSE/EFI Working Paper Series No. 737. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1880909> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1880909>
- Alkaya, A., Yağlı, İ., (2015), “Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, Journal of International Social Research, Cilt:8, Sayı:40
- Altan, F., Biçer, E., B. (2016), Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık ile İlgili Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, Cilt: 20, Sayı: 4
- Altıntaş, K., M. (2008), “Bireysel Yatırımcılar Açısından Finansal Eğitimin Önemi Toplumda Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Yükseltilmesi ve Bireylerde Asgari Finans Kültürünün Oluşturma Süreci”, Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı, Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları, Sayı:14
- Altıntaş, K., M. (2009), “Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Planlarında Finansal Eğitimin Önemi: Katılımcıların Finansal Okur Yazarlığı Çerçevesinde Alternatif Bir Yatırım Eğitimi Modeli”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9
- Atkinson, A., Messy, F., A. (2012), “Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study”, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No: 15
- Barmakı, N., şener, A., (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri”, Journal of Current Researches on Social Sciences, Cilt: 7, Sayı: 3 <http://dergipark.gov.tr/jocress/issue/32125/359495>
- Baştürk, F., (2016), “Finansal Eğitim Kapsamında Sigorta Okuryazarlığı”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1
- Başarı, Ç., SARIHAN, A. (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıklarının Belirlenmesi: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Örneği”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, DOI: 10.11611/yead.330952
- Bayrakdaroğlu Ali, Mirgen Çağatay, (2017), “Y Kuşağının Girişimcilik Eğilimi Üzerinde Finansal Okuryazarlığın Aracılık Etkisi Muğla İlinde Bir Alan Araştırması”, 3. Uluslararası Girişimcilik İstihdam ve Kariyer Kongresi,

- Bayram, S., S. (2010), “Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Boisclair, David, Lusardi, Annamaria, and Michaud, Pierre-Carl. (2017), “Financial literacy and retirement planning in Canada”, Cilt: 16, Sayı: 3, doi:10.1017/S1474747215000311
- Büyükkşalvarcı A., Güler, S., ve Taner, B., (2011), “Türkiye’de Lisans Düzeyinde Finans Eğitim Konuları: Eğiticimler Ve Uygulayıcıların Görüşleri Kapsamında Mevcut Durum Ve Beklentiler”, Ege Academic Review, Cilt: 11, Sayı: 4
- Çam, A. V., & Barut, A. (2015), “Finansal Okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Önlisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma.”, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7
- Çam, H. ve Çam, A. V. (2016), “Finansal Okuryazarlığın Mobil Bankacılık Kullanımındaki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesinde Bir Araştırma”, Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3
- Çelikkol, M. M., Çelikkol, H. (2015), “The Evaluation of the Students in Dumlupınar University Vocational School of Social Sciences About Levels of Financial Literacy”, Copernican Journal of Finance & Accounting, Cilt: 4, Sayı: 2
- Chen, H. and Volpe, R. P. (1998), “An Analysis of Personal Financial Literacy among College Students”, Financial Services Review, Vol: 7, No: 2
- Civan, M., Henger H. (2010), “Finansal Yönetim Dersini Almış Öğrencilerin Finans Eğitimi Beklentilerini Ölçmeye Yönelik Yapılan Bir Çalışma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 46
- Crain, S. (2013), "Are Universities Improving Student Financial Literacy? A Study of General Education Curriculum", Journal of Financial Education
- Er, F., Temizel, F., Özdemir, A., ve Sönmez, H. (2014), “Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 4
- Ergün, B., Şahin, A., ve Ergin, E. (2014), “Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma”, Journal of International Social Research, Cilt: 7, Sayı: 34
- Eskici, Y. (2014), “Seçilmiş Ülke Örnekleriyle Finansal Okuryazarlığın Önemi ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)”, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fernandes, Daniel and Lynch, John G. and Netemeyer, Richard G., (2014), “Financial Literacy, Financial Education and Downstream Financial Behaviors

- Management Science”, Vol: 60, Sayı: 8, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2333898>
- Fettahoğlu, S., (2015), “Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli’nde Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 67
- George, D., & Mallery, M. (2010), *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Gökmen, H., (2012), “Finansal Okuryazarlık”, Hiperlink Yayınları, İstanbul
- Huston, S. J., (2010), *Measuring Financial Literacy*, Journal of Consumer Affairs, Vol: 44, No: 2, <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x>
- Işık, İ., vd., (2011), “Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim”, TCMB, 2011.
- Kalaycı, Ş. (Ed.) (2006), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karataş, Ç., (2017), *Finansal Okuryazarlığın Geliştirilmesinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İçin Bir Değerlendirme*, TCMB Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Ankara
- Kılıç, Y., Ata, H. A., ve Seyrek, İ. H. (2015), “Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:66
- Kutukız, D, Özden, C. (2018), *Kadın Girişimciliği ve Finansal Okuryazarlığın Kadın Girişimciler Üzerindeki Etkisi*. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8, Sayı:1, DOI: 10.26466/opus.359920
- Lusardi, Annamaria, and Olivia S. Mitchell. 2006. “Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Well-Being”, Pension Research Council Working Paper WP2006–01
- OECD (2005), *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*
- OECD INFE. (2009), *Financial Education and the Crisis*. Paris.
- OECD. (2014c), *PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century*. Paris.
- Özçam, M. (2006), “Yatırımcı Eğitimi: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneriler”, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu
- Poyraz E., Tepeli Y., (2017), “Finansal Okuryazarlık: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam ve Kariyer Kongresi

- Sarıgül, H., (2014), “A Survey of Financial Literacy Among University Students”, *The Journal of Accounting and Finance*, Sayı: 64
- Satoğlu, S., (2014), “Yatırımcıları koruma aracı olarak finansal okuryazarlık ve Türkiye bireysel uygulaması”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi/Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Sekita, S., (2011), “Financial literacy and retirement planning in Japan”, *Journal of Pension Economics & Finance*, Vol: 10, Sayı: 4
- Sermaye Piyasası Kurulu (2014), *Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları* (<http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/1076>) Erişim:13.04.2018
- Tabachnick, B.G. & L.S. Fidell (2013): *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Pearson, Boston
- Tuna M., Ulu O., (2016), “iÜniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”- *Int. Journal of Management Economics and Business*
- Temizel F., ve Özgüler İ., (2015) *Business & Management Studies: An International Journal*, Cilt: 3, Sayı: 1
- Temizel, F., Bayram, F., (2011), “Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1
- Yıldırım, G., Öztürk, C., (2017), “Ekonomi Okuryazarlığı ve Eğitimine İlişkin Alan Uzmanı ve Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi”, *Erciyes Journal of Education*, Cilt: 1, Sayı: 2 <http://dergipark.gov.tr/eje/issue/33494/362123>
- Yılmaz, H., (2012), *Gizemli bir kavram: Finans okuryazarlığı*, www.dunya.com
http://www.teb.com.tr/upload/PDF/foe_endeks_rapor_2013.pdf, Erişim tarihi: 15.04.2018.

Klasik Dönem (MÖ 500-300) Halikarnassos Kentinde Hanedanlık ve Kadın Yöneticiler

Muzaffer DEMİR¹

Öz

Araştırma Makalesi

Karia'nın sınırları tarih boyunca değişkenlik gösterse de, genel kabul gören sınırları kuzeyde Büyük Menderes (Maiandros), kuzeydoğuda Babadağ (Salbakos), doğuda Kızılhisar-Acıpayam ovası, güneydoğuda Dalaman Çayı (Indos) tarafından belirlenmektedir ve kıyıya yakın Kos ile diğer küçük adaları da kapsamaktadır. Karia, anaerkil bir toplum yapısına sahip olduğundan kadınlar da yönetici konuma gelebilmiş, hatta seferlerde dahi başarılar elde etmişlerdir. Pers kralı Kserkses'in ikinci Hellas (Yunanistan) istilası (MÖ 480/479) sırasında kendisine filo komutanı (*taksiarkhos*) olarak destek verdiği ve Salamis deniz savaşında başarılı olduğu söylenen Karia'nın Halikarnassos kenti kraliçesi I. Artemisia bunlardan birisidir. Diğeri ise IV. yüzyıl başlarında Karia'da Pers boyunduruğu altında kurulan Hekatomnid Hanedanlığı kraliçesi II. Artemisia'dır. Bu kraliçe, IV. yüzyıl ortalarında erkek kardeşi ve eşi Maussollos ölünce tahta geçmiş ve onun adına Halikarnassos'taki meşhur Maussolleion'u inşa ettirmiştir; hatta Rodos adasını bile fethettiği söylenmektedir. Biz bu çalışmamızda ilgili antik kaynakları eleştirel bir gözden geçirerek, Halikarnassos üzerinde dış siyasi ve kültür baskıları (özellikle Pers) bağlamında genelde Karia'da hanedanlık ve kadın ilişkileri, özelde ise bu iki meşhur Kariyalı kadının yöneticiliklerinin nasıl şekillendiği üzerinde çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: I. Artemisia, II. Artemisia, Kadın, Hekatomnid.

The Dynasty and The Women Rulers in Halicarnassus During the Classical Period (500-300 BC)

Abstract

Research Paper

Although the borders of Caria has changed throughout history, it is generally accepted that its boundaries are identified with the river of Maeander (Büyük Menderes) at the North; Babadağ (Salbakos) at the North East; the plain of Kızılhisar-Acıpayam at the East and the valley of Indus (Dalaman) at the Southeast, also including Cos and the other small islands nearby its mainland. Since Caria maintained a matriarchal structure of society, the women were also able to obtain rulership and even get great achievements at military expeditions. During the second invasion of Hellas (Greece) by Persian king Xerxes during 480 and 479 BC, Artemis I, the Carian queen of Halicarnassus, is one of these rulers who gave support to Xerxes' navy as a squadron commander (*taxiarkos*) and is told to have been able to fight successfully at the naval battle of Salamis. The other one is Artemis II, who was the queen of the dynasty of Hecatomnids under the subjugation of Persians by the beginning of the 4th century BC. This queen ascended the throne after the decease of Maussollos, both his brother and husband, and built Maussolleion in memory of her husband and even is said to have conquered the island of Rhodes. In this study, by critisizing the relevant ancient sources, we shall in general strive to make inferences about the correlations between the dynasty and women in Caria within the context of external political and cultural pressures (especially the Persian) and in specific how the rulership of these two famous Carian women had been shaped

Key Words: Artemis I, Artemis II, Woman, Hecatomnids.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 26.06.2018

Kabul tarihi / Accepted 30.08.2018

¹ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dmuzaffer68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4824-6977>

Karialı kadın yöneticiler, antikçağda doğal olmasa da, özellikle Karia Hekatomnid Hanedanlığı yönetimindeki rolleri şimdiye kadar kesin kabul gördüğünden daha fazla bilimsel ilgiyi hak etmektedir.² Bize göre, Karia'nın bir zamanlar başkenti olan Mylasa'da anaerkil bir yapının oluşma sebebi Zeus Labrandeus kültü ile bağdaştırılabilir. Hikâyeye göre muhtemelen paralı asker olan Mylasalı komutan Arselis, VII. yüzyılın başlarında Lydia kralı Gyges'in bir darbe sonucu tahtı ele geçirmesine destek vermiş ve buradan da Amazon kökenli olduğu söylenen Lydia kraliçesi Omphale'nin kraliyet sembolü olan çift yüzlü baltayı yerli kenti Mylasa'ya getirmiştir. Bu sembol zamanla Zeus Labrandeus kültü haline dönüşerek halk arasında yaygınlaşmıştır. Lydia'da Omphale-Herakles efsanesi kutsal evlilik bağlamında kral-tanrı ve kraliçe-tanrıça olarak neyi temsil ediyorsa artık Mylasa'da Zeus Labrandeus kültü altında da aynısını temsil ede gelmiş, bu kült Karialılar tarafından benimsenmiş ve zaman içinde Karia'da evrim geçirmiştir. Zeus Labrandeus kültürünün yarı dişi yarı erkeği temsil eden statüleri bu durumu pekiştirmektedir.³ Bu kültürün de etkisiyle özellikle hanedanın eşi olan kraliçe kadın, erkekle neredeyse eşit bir konuma ulaşmıştır. Bu kutsallığın yansımaları özellikle Hekatomnidler⁴ döneminde tanrısal asil kan bozulmasını önlediği düşünülen kardeş evliliğine dayalı hanedanlık sisteminin devam ettirilmesinde görülmektedir.

Dolayısıyla Arkaik dönemden itibaren kadına tanrıçayı temsil eden kraliçe rolünün verilmesiyle, erkek eş öldüğünde onun da tek yönetici kılınabilmesinin önü açılmıştır. Bu durum zamanla toplum içinde kabul görmüştür. Tek yönetici olarak kadın dini temsil gücünün yanında tıpkı ana tanrıça kültü ile bağdaştırılan efsanevi Amazon kadınları gibi askeri temsil gücü de elde etmiş ve gerektiğinde askeri arenada da önemli roller üstlenmiştir. Yönetici sınıfında kadının baskın olması genelde kadınların rahibeler olarak özellikle dini ve bürokratik aristokrasi içinde de önemli roller üstlenmeleri, anaerkil toplumsal yapının güçlü kılınmasının önünü açmış olmalıdır. Bu kadın yöneticilerde Artemisia ismi ön plana çıkmaktadır. Aslında bu isim köken olarak zarar görmemişlik, güvenilirlik, saflık, temizlik ve bakirelik anlamında ana tanrıçaya atfen kullanılmaktadır.

Bu kapsamda örnek olarak vereceğimiz ilk Karialı kadın yönetici Halikarnassos kraliçesi I. Artemisia'dır. I. Artemisia Halikarnassos'un yerli kraliçesi ve Pers kralı Kserkses'in Hellas (Yunanistan) seferinde onun müttefiki olmuştur (Munson 1988: 91). 480 yılında Karia kentlerinin satrapı olarak donanmasının başında Salamis deniz savaşına katılan I. Artemisia, bu savaşta elde ettiği ünle hem

² Konuyla ilgili en son kapsamlı çalışma Carney (2005) tarafından yapılmıştır.

³ Omphale-Herakles kültü ve yorum için bkz. Demir 2014, 120 vd.

⁴ Başlangıçta Kindya daha sonra Mylasa'da oturan (Hdt. 5.118.2; Strab. 14.2.20) Hekatomnid Hanedanlığı, ilk olarak V.yüzyılın erken döneminde önemli hale gelmiştir. Bölgenin ayırt edici özelliği olan pek çok yerel hanedanlıklardan birisiydi. Hekatomnos'un babası Hyssaldomos bir Karia satrapı olarak hizmet etmiş olabilir. Hekatomnos (392/1-377/6)'un satraplık yaptığı ise kesindir (Isok.4.162). Hekatomnos'un Mausolos, Artemisia, Idrieus, Ada, Piksodaras isimli beş çocuğu bulunmaktaydı (Strab.14.2.1).

Pers kralı Kserkses'in gözüne girmiş hem de Herodotos'un anlatılarıyla ölümsüzleştirilmiştir.

I.Artemisia'nın ailesi ve Salamis deniz savaşındaki başarılarına değinmeden önce bu savaşa kadar Pers-Hellen ilişkilerini kısaca özetlemek faydalı olacaktır. I. Dareios dönemindeki Pers-Hellen savaşlarının ilk safhasında istediği başarıyı elde edemeyen Persler, sonrasında Ionia Ayaklanması (499-494) ile karşı karşıya kalmış ve bu ayaklanmayı bastırmayı başarmıştır. I. Dareios ayaklanmaya destek veren Atina'ya öfkelenmiş ve onlardan intikam almak istemiştir. Mardonios komutasındaki Pers ordusu 492 yılında Trakya'ya bir sefer yaparak bölgedeki Pers egemenliğini güçlendirmiştir. Fakat Persler için potansiyel tehlike olan ve özellikle Ionia ayaklanmasını destekleyen Atina ve Eretria kentleri hala Pers egemenlik alanının dışında kalmıştır (Tekin 2008: 101). Hazırlıklarını tamamlayan Pers donanması 490 yılında Datis ve Artaphernes komutasında Ege denizini aşarak Hellas'a ulaşmıştır. Hellenlerin birçoğu Perslerin teslim olmaları isteğine uymuştur. Attika bölgesinde ilerleyen Persler hem Atinalılara hadlerini bildirmek hem de Ionia ayaklanmasında tahrip edilen Sardeis'in intikamını almak istemişlerdir. Fakat Miltiades komutasındaki Atinalılar, Persleri 490 yılındaki Marathon savaşında büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Bu savaştan sonra politik nedenlerden dolayı iktidardan indirilen Miltiades'in yerine devletin başına geçen Themistokles'in çabasıyla Atinalılar güçlü bir donanma meydana getirmişlerdir. Bu süreçte Sparta da Perslere karşı safını belirlemiştir.

Pers kralı Kserkses 480 yılında Hellas'ı istila etmek için yeniden bir sefer başlatmaya karar vermiştir. Bu seferi için Pers ordusu satraplarından destek istemiştir. Perslerin tiranlarından Kilikialılar, Lykialılar, Kariyalılar ve Ionialılar savaş gemisi ve denizci asker göndermişlerdir. Gemi gönderen Karia kent devletleri tiranları getirdikleri gemiyi yöneten birer yardımcı komutan (*taksiarkhos*) konumundadırlar. Bunların içinde en önemlileri Halikarnassos'un kadın tiranı Lygdamis kızı I.Artemisia, Termera kenti tiranı Tymnes oğlu Histiaios, Hyssaldomos oğlu Pigres ve Kalynda tiranı Kandaules oğlu Damasithymos idi. Dolayısıyla I. Artemisia'nın mensubu olduğu Halikarnassos'taki Lygdamis sülalesi de Pers egemenliğinde bulunduğundan Kserkses'in donanmasına destek vermiştir.

Herodotos, I.Artemisia'nın Kserkses'in bu istilası sırasında gerçekleşen deniz savaşlarındaki rolü hakkında ona özel bir yer ayırmakta olup, tarihçinin seçiciliğinde istisnai bir yeri temsil etmektedir. Kserkses'in donanmasındaki 1207 gemi (Hdt.789.1; 99.2) içinde sadece en meşhur 5 gemi ile⁵ katkıda bulunmasına rağmen, seferin anlatımında Mardonius'tan sonra Pers tarafında savaşan komutanlar arasında en fazla içerik ona ayrılmaktadır. Herodotos Kserkses komutasındaki Pers güçlerinin kataloğunu verdiği bölümde I. Artemisia'nın kimliği ve onun Perslere sağladığı askeri destekten şöyle bahsetmektedir:

⁵ Kserkses'in donanmasında en büyük ve en iyi olan Fenikelilerinki ile karşılaştırıldığında, bkz.Hdt.7.89.1; 96.1.

[7.99.1-3] “Öbür kaptanları saymıyorum, saymanın yararı yok. Yalnız Artemisia’yı özellikle anmak istiyorum, Onun bir kadın olduğu halde Hellas seferine katılmış olmasını hayranlıkla karşılıyorum; Kocasının ölümünden sonra kendisi kraliyet gücünü elinde tuttu ve yetişkin bir oğlu olmasına rağmen girişken ruhu, erkekçe korkusuzluğu, onu gereği olmadığı halde, sefere katılmaya sürüklemiştir. Adı Artemisia’ydı. Lygdamis’in kızıydı; Baba tarafından Halikarnassoslu, ana tarafından Giriltiydi. Halikarnassosluların, Kosluların, Nisyrosluların ve Kalyndosluların başına geçmişti. Beş gemi getirmişti ve bütün donanmada, Sidonlu denizcilerden sonra, en ünlü gemiler onunkilerdi; Bütün müttefikler içinde krala en iyi fikirleri veren oydu. Şunu da söyleyeyim ki, komuta ettiğini söylediğim sitelerin hepsi de Dor ırkındandır; Halikarnassoslular Troizen’den, öbürleri Epidauros’dan gelmedirler.”

Herodotos burada diğer müttefiklerinin tersine (Hdt.7.96.1-2), I. Artemisia’nın herhangi bir zorlama olmadan Kserkses’in ordusuna katıldığına vurgu yapmaktadır. Bu onun kendi iradesine saygı duyulmasının ötesinde, aslında kadın yönetici olduğundan Pers kralının onu özgür bırakmasının tezahürü olmalıdır. Kserkses bölgeye geldiğinde Halikarnassos tahtında bulunan Lygdamis’in kızı I. Artemisia, kocası öldükten sonra oğlu Pisindalis yetişkin olmasına rağmen kocasının halefi olarak Halikarnassos tiranı olmuştur. Bu durum aşağıda vurgulayacağımız üzere, bu bölgede (Halikarnassos ve Mylasa) koca öldükten sonra kraliçenin (yetişkin bir kraliçe) tahta geçmesi geleneğinin varlığına işaret etmektedir. Bu hanedanlık geleneğinin, Hekatomnidlerle birlikte, erkek kardeş-kız kardeş evliliğine dönüştürülmesi gereği doğmuştur.

Herodotos’un kendisi de Halikarnassoslu olduğundan kendi ülkesinden olan bu kadın lidere önemli yer ayırması ilgi çekicidir. Bu bağlamda onunla ilgili aktarımlarında abartılı bilgiler vermesi ve yorumlar yapmış olması ihtimali söz konusudur. Ancak tersi bir durumun da dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos I. Artemisia’nın torunu II. Lygdamis zamanında sürgüne gönderilmiştir. Buna rağmen onun I. Artemisia hakkında çok da fazla olumlu bir tavır sergilemesini beklemek zor gözükmemektedir.

Herodotos’un erkeksi cesarete sahip, girişken ruhlu bir kadın tarafından döneminin yenilmez gücü olarak bilinen Hellen donanmasına karşı büyük bir başarı elde etmesini vurguladığı görülmektedir. Aristophanes (*Lys.* 671 vd.), I. Artemisia’yı Amazonlarla eşit tutmaktadır ve Herodotos (8.93.2) Atinalı generallerin Hellas’a karşı bir kadının savaşmasından çok rahatsız olduklarını ve hatta onun yakalanması için özel bir ödül koyduklarını bildirmektedir. Asia geleneğinde bir kadının yönetici ve komutan olması normalken, Hellen geleneğinde bu kabul edilemeyen, daha doğrusu kabul görmeyen bir durumdur. Aristoteles kadının düşünce yetisinin köleyle kıyaslandığında var olduğunu, ancak işlemediğini; aynı şekilde kadının cesaretinin hizmet edenin cesareti, erkeğin cesaretinin ise yönetenin cesareti olduğunu açıklamaktadır (Pol. 1245 b12; 1259 a41; 1260 a11.). Diğer taraftan I.Artemisia istisnai bir örnek sergileyerek yatak odası politikaları ve kadın meselelerine yabancı

ve dışarıda kalmakta, hem savaş konseyinde hem de savaştaki becerisi sayesinde sadece bir Amazon gibi erkeksi gözükmemekte aynı zamanda doğrudan bir erkek dünyasının temsilcisi olarak durmaktadır. Kserkses'in donanmasının Salamis'teki başarısızlığının önüne geçmekte, üstün özellikleri onu Pers gücünün geri kalanından ve Kserkses'ten ayırmaktadır. Dolayısıyla kanaatimce kendisi de karma bir soydan gelen Herodotos, I. Artemisia'ya hem doğulu hem de batılı özellikler atfetmektedir. O yönetici bir kadın ve aynı zamanda komutan olarak doğulu, yani Asialıdır ve denizlerde çok üstün olan batılı Atinalıların kendisine bile kök söktürecek kadar iyi bir deniz komutanıdır. O bir tanrıça gibidir. Doğulu ve batılı ne özellik varsa, eğer güzelse ona atfedilmektedir.

Herodotos aynı zamanda onun bir yönetici olarak Kserkses'e en iyi tavsiyelerde (*aristai gnomai*) bulunduğunu bildirmektedir. Kserkses kendisine destek veren tiranlar arasından deniz komutanlarını çağırarak Mardonios aracılığıyla onların her birine deniz savaşına girip girilmemesi konusunda düşüncelerini sormuştur. I.Artemisia dışında bütün kaptanlar savaştan yana görüş bildirmişlerdir (Hdt. 8.67-69). Savaştan sonra Kserkses'e sunduğu tavsiye raporunda (8.102-104) onun mükemmel fikirlerine, daha doğrusu akıllı tavsiyelerine atıfta bulunmaktadır. I. Artemisia konuşmalarında Kserkses'e katılmakta ne kadar özgür hareket ettiyse, Pers konseyinde de konuşma özgürlüğünü sonuna kadar kullanmaktadır. Herodotos onu konseyde en uzak görüşlü stratejist olarak sunmakta, ancak bu uzak görüşlü fikirlerine rağmen izole edilmekte ve güçsüz kalmaktadır. Burada I. Artemisia'nın uzak görüşlülüğünü ön plana çıkartan tablonun bilinçli olarak uydurulma ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos deniz savaşı sırasında çok güçlü ve yenilmez olduğu düşünülen Atina donanmasına karşı cesaretle ve başarılı bir şekilde çatışan kendi memleketlisinin ağzından bir nasihat durumu ortaya koymaktadır. Persler Hellenlerle denizde savaşa hatası içine düşmüşlerdir. Eğer bunu yapmasalardı başarılı olabilirlerdi. Herodotos'un bu düşüncesini I. Artemisia'nın ağzından kasıtlı olarak dillendirme gereği duyduğu, dolayısıyla I. Artemisia'nın ağzından birebir verilen bu tavsiyelerin uydurma olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Herodotos'un "akıllı tavsiyeci" rollerini okuyucusuna tavsiye vermek bağlamında kendisinin de lehinde hareket ettiği önemli şahsiyetler ağzından uygulama alışkanlığına sahip olduğu bir gerçektir.

Diğer taraftan Herodotos'un, I. Artemisia'nın Salamis deniz savaşındaki rolünü abarttığı söylenemez. Onun aslında bu savaş sırasında yaptığı şey kendisini takip eden Atina donanmasından kaçarken kendi müttefik gemisini batırması ve böylelikle dost gemi görüntüsü vererek düşman takibinden kurtulmasıdır. İddiaya göre Kserkses buna şahit olmuş ve I. Artemisia'nın erkek gibi savaştığı yorumunda bulunmuştur. Dolayısıyla I. Artemisia'nın savaşa ne kadar katkıda bulunduğu muallakta kalmaktadır, ancak yine de gemisini çatışma içinden kaçırmayı başarmıştır. I. Artemisia'nın yapacak bir şeyi yoktur. Savaşa girilmemesi gerektiği yönündeki düşüncesine rağmen savaş gerçekleşmiş, o da bütün bu gayretlerinin boşa gittiğini görerek belki de kızgınlıkla kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmeyi tercih

etmiş ve kendisini kurtarmak için kurnazca dost gemiyi bile batırmayı göze almıştır.⁶ Aslında Herodotos I. Artemisia ile batırdığı geminin komutanı arasında önceden gelen bir anlaşmazlık olduğunu da iddia etmektedir. I. Artemisia'nın en önemli başarısı savaş sırasında sahte tavırla kurnazca hem Atinalı takipçilerinden kurtulması hem de Kserkses'e ve saray mensuplarına düşman gemisi batırdığı yanılığını kabul ettirebilmesidir. Herodotos'un vurguladığı yanında başarılı ve akıllı denizcilerin bulunmasının da bunda katkısı olmalıdır. Akıl, tecrübe ve ilahi kaynaklı şans faktörleri I. Artemisia'nın lehine işlemiştir. Burada o aslında her iki tarafı da idare etmekte, ancak nihayetinde kendisini kurtarmayı başarmaktadır. I. Artemisia her ne kadar bu niyette olmasa da hem hayatta kalmayı hem de kralın gözünde iyi bir şöhrete sahip olmayı başarmaktadır.

Aslında burada bir parantez açılması gerekmektedir. I. Artemisia, eğer hakikaten aslında dost bir gemiyi batırarak kurtulduysa bunu ne kadar gizleyebilirdi. Batırılan Damasithymos'un gemisinden kurtulan olmadı diyerek durumu kurtarmaya çalışmıştır. Bu durumu Herodotos biliyorsa, Herodotos'un bilgi sağladığı başkaları da biliyor olmalıydı. Aslında I. Artemisia'ya bütün bu olanlara rağmen Kserkses'in imtiyaz sağlamış olabileceği de söz konusudur. Onun daha önceden Kos adasının 493 yılında ele geçirilmesinde Kserkses'e yardım ettiği bildirilmektedir.⁷ Onun aynı zamanda batan gemiler arasında yüzen Kserkses'in kardeşi Ariamenes (Herodotos onu Ariabignes olarak isimlendirmektedir)'in cesedini tanıdığı ve yanına alarak Kserkses'e götürdüğü aktarılmaktadır (Plut.*Them.*14.1.3). Kserkses'in çocuklarıyla ilgilenen ve daha sonra Pers sarayında önemli bir konuma gelecek olan Hermotimos aslında Kariyalı bir köledir. Karia'nın Pidas kentindedir. Dolayısıyla Kserkses'in Kariyalı komutanlara özel bir sempati duyması ve onların hatalarını gerektiğinde kolayca affetmesi de söz konusu olabilir.

Herodotos'un I. Artemisia'nın aldatma konusunda niyetini açıkça ortaya koymadan olayları aktarması büyük bir beceridir. Bütün bu değerlendirmeler kapsamında iyi şansının da ötesinde I. Artemisia'nın zeki olması onun eşi öldükten sonra tahta çıktığında halkı arasında kabul görmesinde önemli bir rol oynamış olabilir. I. Artemisia, Salamis deniz savaşı sonrasında da Kserkses Hellen ve yerli ırkları ile komşu adalar halkına boyun eğdirmek için onun şahsında kıymetli bir yardımcı bulmuş, ona itibar ve saygı göstermek suretiyle hepsini yavaş yavaş kendi despot hükmü altına almıştır. I.Artemisia bu denli büyük başarılar elde ettikten sonra zaferlerle dolu yönetimi ölümüyle son bulduğunda büyük oğlu Pisindalis halefi olarak yerine geçmiştir. Ondan sonra da II. Lygdamis Halikarnassos tiranı olmuştur.

II. Artemisia'ya gelince, Hekatomnid Hanedanlığı'nın kurucusu Hekatomnos'un ölümü üzerine, çocuklarından en yaşlı ve hanedanlığının en ünlüsü

⁶ Polyainos (8.53.3) I. Artemisia'nın gemisinde iki farklı bayrak taşıdığını. Bir Hellen gemisinin peşine düştüğünde Pers renklerini dalgalandırdığını, nacak Bir Hellen gemisi tarafından takip edildiğinde Hellen renkleri taşıyan bayrağı çektiğini, böylelikle düşmanın onu Hellen zannederek takibi bırakmasını sağladığını bildirmektedir. Bu metinden de I. Artemisia'nın akıllı bir stratejist olduğunu anlamaktayız.

⁷ Thessalos'un bir konuşmasında buna değinilmektedir (Müller 1839: 460).

Maussollos (377/6-353/2) satrap ve hükümdar olarak onun yerine geçmiştir. Maussollos yönetim merkezini Halikarnassos'a taşımış (Ruzicka 1992: 32-34), Karia'nın Hellenleştirme politikasını takip etmiş (Ruzicka 1992: 29) ve genellikle sadık bir satrap olarak bilinmesine rağmen (Weiskopf 1989: 13-15), Ege dünyasının siyasetinde önemli bir rol oynamıştır.

Hekatomnid yönetiminde bir ayırıcı nokta hanedanlığın şekillenmesinde kadının oynadığı roldür. Kadınlar Hekatomnid Hanedanlığı'nın kamu önünde, özellikle hanedanlık kimliğinin oluşumunda kritik bir rol oynamışlardır (Carney 2005: 65). Gerçekte I. Artemisia örneğinde olduğu gibi, Karia tarihi geleneğinde bir şekilde halihazırda bir kadın yönetimi veya ortak yönetimi olduğu görülmektedir. Hekatomnidlerle yukarıda değindiğimiz I. Artemisia arasındaki muhtemel bağlantılar hakkında ise çok az şey bilinmektedir. I. Artemisia etnik olarak karışık bir kökenden gelmekteydi; annesi Giritli, babası Lygdamis Halikarnassos'luydu (Hdt. 7.99). O da pek ala Hekatomnidlerin atalarından birisi olabilirdi. Her halükarda meşhurdu ve Hekatomnos'un en büyük kızı II. Artemisia için de aynı ismi benimsemiş olması maksatlı olarak ondan ilham alınarak verilmiş olabilirdi. Onun da, aşağıda açıklayacağımız II. Artemisia gibi, yönetimi ele aldığındaki dul kaldığını görmekteyiz. II. Artemisia'nın tersine olgun yaşta bir oğlu olduğunu bilmekteyiz. Dolayısıyla, kardeş evliliğinin Hekatomnidler döneminde başladığına şahit olmaktadır (Miles 2016: 442).

Maussollos kendi öz kız kardeşi II. Artemisia ile o yüzyıllarda doğu ülkelerinde soylular arasında yaygın bir gelenek uyarınca evlenmiştir (Konuk-Ergin 2003: 110). Öldüğü zaman çocuğu yoktu (Strab.14.656). Hanedanlık stratejisi için erkek-kız kardeşi evliliğini neden seçtikleri hala tartışma konusudur. Maussollos'un kız kardeş evliliğine yönelme sebebi büyük olasılıkla onun güçlü bir merkezi krallık yaratma hırısından kaynaklanmaktadır. Görkemli ve başarılı mimari projeleri bunun göstergesi olmuştur. Zaten var olan tanrıların evliliklerini temsil eden tanrı-kral, tanrıça-kraliçe kült anlayışı üzerine kan anlamında bozulmamış ve geri kalan nüfustan kendisini iyice tecrit ederek tanrısallaştıran bir anlayışla monarşik yapıyı daha da güçlü kılmayı amaçlamış olmalıdır. Diğer benzer hanedanlık örneklerinin aksine, bu evliliklerin erkeklerinin çocuk sahibi olmak için ikinci eş arayışı içine girmedikleri görülmektedir. Erkeklerin ölüm durumunda da eşlerinin yönetimde söz sahibi olma hakkını kullandıkları ortadadır. Çocuk sahibi olmama durumu veya niyeti aslında gelecekte evlatlar arasında çatışmaları önleyerek devlet yönetimini güçlü tutma açısından da değerlendirme kapsamına alınmış olabilirdi.

Arrianos (*Anab.* 1.23.7) kadınların yönetimiyle erkek-kız kardeşi evliliğinin bir Karia geleneği olduğuna inanmıştır. Gerçi edebi kaynakların Maussollos'tan sadece bir hükümdar olarak bahsetmesine rağmen, epigrafik kaynaklar,⁸ onun

⁸ Yazıtlar (Labraunda 3.2, no.40; Staatsvertrige 260; I Erythrai 8=SIG 168= GHI 2:155) ve yorum için bkz. Carney 2005: 71-72.

yönetimi paylaştığını⁹ ve II. Artemisia'nın belli derecede resmi kapasitede bir kamu otoritesine sahip olduğunu çok daha muhtemel kılmaktadır. Onların yönetimde eşit ortaklar olup olmadığı çok net değildir. Bu epigrafik kaynakların bazıları kadın ortağın rolünün erkeğine oranla çok az olduğu düşüncesi doğurmaktadır. Bir Labraunda yazıtında (Labraunda 3.2, no. 40), hem Maussollos hem de II. Artemisia Knossoslulara imtiyazlar verilmesini buyurmaktadır ve kraliyet çifti kararnamenin belirlediği imtiyazların korunmasıyla ilgili olarak birlikte anılmaktadır. Ancak yazıt Knossos imtiyazlarının “hem Maussollos hem de II. Artemisia'nın yönettiği toprakların tamamına” değil de “Maussollos'un yönettiği toprakların tamamına” (*hoposes Maussollos arkhei*)¹⁰ genişletileceğini açıkça ifade etmektedir. Phaselis'te olduğu gibi Karia dışındaki çağdaşları tarafından “resmi çift” olarak benimsenmişlerdir. Maussollos Phaselis kenti ile yapılan antlaşmayı “resmi çift” olarak onurlandıracakları konusunda yemin etmişken, II. Artemisia'nın adı antlaşma metninin geri kalan kısmında gözükmeyen Maussollos'un ki yer almaktadır. Dolayısıyla pek çok Hekatomnid faaliyetlerinin sadece erkekler tarafından yapıldığı izlenimi doğmaktadır. Hekatomnidlerin kendileri tarafından üretilen ve günümüze kadar gelen maddi kaynaklara dayanarak, erkek Hekatomnidlerin baskın ortaklar olduğu görülmektedir.

Bir Erythrai yazıtı (I Erythrai 8=SIG 168= GHI 2:155), Maussollos ve II. Artemisia'nın heykellerinin dikilmesini karara bağlamaktadır. Erythraier “Erythraia polisiyle ilişkilerde bulunan birisi olduğundan dolayı” “Maussollos'un bir heykelini adarken ve ona bir taç bahşederken” aynı zamanda II. Artemisia heykeli adanmışlar ve eşi II. Artemisia'yı da bir taçla ödüllendirmişlerdir (Ruzicka 1992: 40-42). Kamu alanlarında kadın heykellerinin dikilmesi nispeten nadir bir olaydır ve ortaklaşa dikilecek heykeller için kararname, Erythraierin muhtemelen fakir olarak işlemeyi ümit ettikleri bir tür prestij ve otorite paylaşımını ima ettiği görülmektedir. Buna rağmen, hem Maussollos hem de II. Artemisia'yı onurlandırsa da, yazıtın Maussollos'a daha fazla önem verecek şekilde onurları ayrıntılandırma niyetinde olduğu gözükmektedir. Sadece Maussollos hayırsever olarak vurgulanır ve çeşitli diğer onurlandırıcı imtiyazlar sadece ona verilmektedir. O bir vatandaşdır, *proksenostur*, Erythrai'ye ve dışına yelken açma hakkına sahiptir, kamu törenlerinde en önde oturma hakkına sahiptir ve vergilendirmeden muafır. Kararname her ikisini heykeller ve taçlarla ödüllendirse de, Maussollos'un heykeli bronzdan yapılmış, agoraya yerleştirilmiş ve elli *dareiokoiye* mal olmuşken, II. Artemisia'nın heykeli mermerden yapılmış, Athena tapınağına yerleştirilmiş ve sadece otuz *dareiokoiye* mal olmuştur.

Sonuçta, kraliyet çiftleri yönetimi paylaşırsalar da ve bazı yerlerde böyle yaptıkları bilinse de, kardeş kocaların güç ve otoritenin daha büyük kısmına sahip olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Hekatomnid erkekleri ve kadınları arasında güç

⁹ Hornblower (1982, 40) onların “en azından bir süreliğine satraplık yönetimini paylaştıkları” sonucuna varmaktadır.

¹⁰ Hornblower'ın çevirisi (1982, 75).

ayırımının derecesini değerlendirmek zordur. Günümüze kadar gelen kaynakların az ve rastlantısal olması veya Hellen edebi geleneğinin bazı eğilimlerinde bulunan kamu rolü oynayan kadınlara karşı oluşmuş olan önyargı bariz olan orantısız güç ayırımı abartabilir. Kesinlikle, birisi Hekatomnid erkeklerinin tek başlarına neye karar verdiklerini ve onların hangi kararları almayı eşleriyle paylaştıklarına dair örnekleri açıklığa kavuşturmaya mantıklı olarak teşebbüs ederse çok daha fazla belgeye ihtiyaç duyacaktır. Günümüze kadar ulaşılmış olan deliller kadın Hekatomnidlerin kamusal karar sağladıklarını ve sadece onurlar almadıklarını belgelemektedir. Kardeşlerinininkine oranla otoriteleri her ne kadar mütevazı olsa da, Hekatomnid Karia'sında hanedanlık kadınlarının karar verme gücü olduğu, sadece yalnız yönettikleri zaman değil, aynı zamanda kardeş eşleri hayatta iken dahi bilinmekteydi.

Maussollos 353 yılında öldükten sonra, onun dul-kızkardeşi II. Artemisia büyük olasılıkla satrap olarak değil, hanedan üyesi olarak kısa süre içinde 353/2-351/0 yılları arasında onun yerine geçmiştir (Diod. 16.36.2; Strab. 14.2.16). Maussollos'un kardeşi Idrieus'un değil, onun tahta geçtiği görülmektedir. Maussollos için etkileyici cenaze törenleri düzenlemiştir (Ruzicka 1992: 103). II. Artemisia'nın meşhur Maussolleion olarak bilinen gömü abidesinin planlanmasındaki rolü ne olursa olsun, o hiç şüphesiz binanın yapımının büyük kısmını denetlemiştir. Hellen edebiyatı onun eşi için üzüntüsünü bariz olarak konu edinmiş (Hornblower 1982: 259), bu özel Kariyalı dulun yaşantısını yas tutan kadın imajında hanedanlığa ve bölgeye ait tiplmelerle birleştirmiştir. II. Artemisia aslında inşa ettirmiş olduğu ve dünyanın Yedi Harikası arasında sayılan Maussolleion gibi projelerle hanedanlığın görkemini gözler önüne sermekle kalmamış aynı zamanda yapıt üzerinde temsil edilen üç yüzden fazla insan figürü içinde hanedanlığın erkek ve kadın mensuplarının temsillerine önemli bir yer ayırarak, aslında bu yapıtı bütün hanedanlığa adamıştır. Temsilde kadın ayırımı yapılmamıştır. Benzer durum 2010 yılında Milas'ta gün yüzüne çıkarılan ve Maussollos'un babası hanedanlığın kurucusu Hekatomnos'a ait olduğu söylenen Uzunyuva kral mezarı için de söz konusudur.

Kariyalıların her ne kadar kadın yöneticileri tasdik etmediklerini gösteren bir delil bulunmasa da, bir kadının tek başına yönetimi ele alması, daha doğrusu yönetimini meşrulaştırması zaman alacaktı. Özellikle dış güçler bunu bir zaafiyet olarak algılayabileceklerdi. Vitruvius'un belirttiği gibi II.Artemisia tahta çıktığında bir kadın yönetici olarak tanınma problemi yaşamıştır. II. Artemisia tahta çıktığında sadece Rhodosluların değil aynı zamanda Latmoslular gibi kuzeydeki kentlerin de ona karşı ayaklandığı görülmektedir (Demir 2006: 65).

Vitruvius'un aktardığına göre (2.8.14-15), II. Artemisia Karia'nın bir kadın tarafından idare edilmesini benimseyemeyen ve topraklarını almak isteyen Rhodosluların Halikarnassos'a saldıracaklarını önceden haber alır ve bir hileyle bu saldırıyı püskürtür. Rhodoslular bir filo hazırlayarak Halikarnassos'a doğru yol alır. Kraliçe II. Artemisia kendi filosunu daha önce kocası Maussollos tarafından sarayın altına yakın bir yere yaptırılmış olan gizli limana çeker. Böylece gemileri gözünün

önünde olacak ve aldığı kararlarda bir engelle karşılaşmayacaktır. Bu sırada Rhodos donanması da gelip Halikarnassos limanına demirler. Rhodos askerleri gemilerini terk ederek şehri zapt etmek için karaya çıktıklarında, II. Artemisia filosunu gizli limandan sessizce çıkarır. Küçük adanın arkasından dolaşarak, Rhodos gemilerinin demirli bulunduğu büyük limana girer. Boş Rhodos gemilerini bağlatarak açık denize çektirir. Elllerinden gemileri alınan Rhodos askerleri pazar yerini kuşatarak yakıp yıkarlar. II. Artemisia şehre çıkan askerleri tamamen yok etmeyi başarır. Sonra da boş kalan Rhodos gemilerine kendi askerlerini bindirerek Rhodos'a doğru yola çıkar. Halikarnassoslu denizci ve piyadelerin başlarını zafer çelenkleriyle donatır. Kendi ordularının zaferle döndüğünü zanneden ve hiçbir önlem almayı düşünmeyen Rhodoslular limanı II. Artemisia'nın donanmasına açar. Kolayca limana girmeyi başaran II. Artemisia şehri ele geçirir ve Rhodos oligarşisinin ileri gelenlerini idam ettirir (Konuk-Ergin 2003: 110). Böylece Rhodos'u ele geçirmiş olan II. Artemisia başarısını kutlamak için, düşman ganimetlerinden ve silahlarından bir zafer anıtı (*tropaion*) yaptırır. Üzerine de Rhodos kenti diye yazdırır. Eski geleneklere göre mağlupların silahlarından meydana getirilmiş bu tür utandırıcı anıtların en kısa zamanda yok edilmesi gerekirdi. Buna engel olmak için II. Artemisia anıtın bulunduğu araziye yasak bölge ilan ettirir.

Modern yazarlar, 353/351 yıllarına tarihlenen bu seferi kabul etmelerine karşın, konuyla ilgili olarak yapılan en kapsamlı tartışmada Vitruvius'un Rhodos kuşatmasıyla ilgili verdiği bilgilerin tamamen uydurma olduğu öne sürülmüştür (Berthold 1978: 129-134). Yakın zamanda yapılan bir yorum ise Vitruvius'un sunduğu ayrıntılı detayların zenginliğinin Rhodos kuşatmasının gerçekliğini reddetmeyi zorlaştırdığını ileri sürmektedir. Vitruvius'un söylediklerinin tarihi gerçeklere dayanmadığını desteklemek için zaten Maussollos'un kontrolü altında ki Rhodos adasının hangi güç ve cesaretle Halikarnassos'a saldıracağı sorgulanmaktadır. Oysa Mausollos'un Rhodos'u kontrol altında tuttuğuna dair hiçbir kanıt yoktur (Demir 2006: 51). Vitruvius'un Rhodos'taki siyasi ve askeri durum hakkındaki varsayımları tam olarak mantıksız değildir. O (veya onun kaynağı) saldırının etkenini abartabilir veya yanlış anlamış olabilirdi, fakat Vitruvius'un bu olayı tamamen uydurduğuna dair iyi bir nedenin önerilememesi çarpıcıdır. II. Artemisia'nın Rhodos'u ele geçirmiş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir (Demir 2006: 65).

II. Artemisia'nın yönetimi sırasında bazı şehirlerin idaresini ele geçirdiğini teyit eden bir diğer kaynak olan Polyainos II. Artemisia'nın Mylasa'nın kuzeyindeki Latmos kentini akıllı bir strateji sonucunda ele geçirdiğini şu şekilde anlatmaktadır:

[8.53.4] “*Artemisia silahlı bir birliği gizleyerek Latmos'u ele geçirdi. (Artemisia) dini bir ayin düzenliyormuş gibi hadımlar, kadınlar, kavalcılar ve davulcularla birlikte kente 7 stadeia uzaklıktaki tanrıların anasının korusuna geldi. Latmialılar dışarı gelerek onun dindarlığını görüp hayrete düştüklerinde (askeri) güçler yerlerinden çıktılar ve kenti silah kullanmadan kavalcılar ve davulcularla ele geçirdiler*” (Demir 2006: 65).

II. Artemisia'nın ölümü üzerine erkek kardeşi Idrieus onun yerine geçmiştir. Idrieus (351/0-344/3) da kız kardeşi Ada ile evlenmiştir (Arr. *Anab.* 1.23.7; Strab. 14.656; Diod. 16.45.7, 69.2.). Bir kez daha Maussollos ve II. Artemisia örneğinde olduğu gibi, edebi kaynaklar sadece Idrieus'un yönetiminden bahsetmektedir (Diod. 16.42.6-9, 45.7), ancak epigrafik deliller¹¹ Idrieus ve Ada'nın kamu yönetimini paylaştıklarını göstermektedir.¹² Tıpkı büyük Hellen sanatkarları çalıştırmaya devam ettiği gibi (Ruzicka 1992: 104-5) hanedanlık refahın tadını (Isoc. 5.103) çıkarmaya devam etmiştir.

Sonuç

Hanedanlığı babadan oğula veraset yoluyla devam ettirme gibi hırslarının olmaması Kariyalıların (Halikarnassosluların ve Mylasalıların) siyasi değil de kült değerleri üzerinden kadın-erkek ortak ve gerektiğinde sadece kadın yönetimi devam ettirmiş olabileceği tezini güçlendirmektedir. Bu kült değeri de büyük olasılıkla Lydia'dan Karia'ya Arkaik dönemde geçen Labrys, yani çift yüzlü balta kültüdür. Bu kült, kral-tanrı ve kraliçe-tanrıça kutsal evliliği etrafında dönmektedir. Özellikle Kadın Ana Tanrıça kültürünün sadece dini alanda değil aynı zamanda kraliçe bazında yönetsel mekanizmada da tezahürü söz konusudur. Bunun en iyi örneklerini Halikarnassos kraliçeleri I. ve II. Artemisia temsil etmektedir. Onlar halkın gözünde hem kraliçe hem de tanrıçadırlar. Yönetim sembolleri de çift yüzlü baltadır. Kadının ortak yönetimi durumunun bir derece Eski Hellen değil de Karia'ya özgü geleneksel olduğunu eşi öldüğünde açık bir şekilde tereddüt olmadan I. Artemisia tahta çıktığında Herodotos'un kullanmayı tercih ettiği kelimeler kesinlikle ifşa etmektedir (7.99). Bunun altında erkek ve dişi niteliklere sahip çift olarak yönetme gücünün yattığı gözükmektedir. Özellikle Hekatomnid kocalarının ve eşlerinin çifte temsilleri ve Maussolleion'da muhtemelen hem erkek hem de kadın hanedanlık mensuplarının statülerinin içerilmesi ve bunların yanında yukarıda ele aldığımız yazıtların tamamı bunların göstergesidir. Ayrıca Perslerin I. ve II. Artemisia'nın yönetimine karşı çıktığına dair hiçbir delil bulunmamaktadır.

I. Artemisia ve onun kızkardeşi Ada'nın ayırt edici özelliği, diğer kültürlerdeki pek çok kraliyet kadının da olduğu gibi, birçok belgenin onların gücünün basit bir şekilde perde arkasında özel olarak uygulanmadığını, resmi dökümanlarda kamuya açık olarak kabul edildiğini göstermektedir. Yönetimdeki rollerinin kapsamını delillerimizin niteliğinden dolayı değerlendirmek zordur. Gördüğümüz gibi, günümüze kadar gelen Hellen edebi kaynakları, hem I.Artemisia hem de I. Ada'nın Karia'yı dul kadınlar olarak yönettiğinin farkında olmamıza rağmen, her iki kız kardeşin de eşleriyle yönetimi paylaştıkları konusunda bihaber gözükmektedir. Yönetimin paylaşılmasını sadece, delilleri dikkatle analiz edilmesi gereken, az sayıda yazıt sayesinde bilmekteyiz. Kaynaklarımız Hekatomnid kadınlarının ortak yönetim esnasında önemsiz kişiler veya yalnız yönettiklerinde beceriksiz veya kifayetsiz

¹¹ Yazıtlar (Sinuri 1 no. 73, no. 75; GHI 161B=SIG 225; GHI 161A) ve yorum için bkz. Carney 2005: 68.

¹² Yazıtların ortak bir yönetim olduğunu gösterdiği savunulmaktadır (Carney 2005: 68, dipnot 27).

kişiler olmadıklarını önermektedir. Erkeklerin yönetimde baskın ortaklar olduğunu kabul etmek doğru olsa da, kadın eşlerin kocaları ölmeden önce hiçbir icraatta bulunmadıklarını kabul etmek de zordur.

Kaynakça

Antik Literatür

Aristoph. *Lys.* (= Aristophanes, Lysistrata), *Aristophanes. Lysistrata*. Translated by J. Lindsay, London 1926.

Aristot. *pol.* (= Aristoteles, Politika), *Aristotle in 23 Volumes*. Translated by H. Rackham, Vols. XXI. Cambridge, Mass.- London 1944 (The Loeb Classical Library).

Arr.*anab.* (=Arrianus, Anabasis = Sefer), *Arrian*. Trans.P. A. Brunt, Vols. I-II. Cambridge, Mass.- London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).

___ *İskenderin Seferi*, Çev.: Furkan Akderin, Alfa Yay, 2005.

Diod. (= Diodorus Siculus, Bibliotheca Historike = Tarih Kütüphanesi), *Diodorus of Sicily*. Translated by C. H. Oldfather, Vols. I-VI; C. H. Sherman, Vols. VII; C. B. Welles, Vols.VIII; R. M. Geer, Vols. IX-X; F. R. Walton, Vols.XI-XII. Cambridge, Mass.-London 1933-2004 (The Loeb Classical Library).

Hdt. (= Herodotos, Historiiai=Tarihler), *Herodotus*. Translated by A.D. Godley. Cambridge, Mass.- London 1920.

___ *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2011.

Isok. (= Isokrates), *Hel.*(= Helen) *Panath.*(= Panathenaikos) *Phil.*(=Philippos)

___ *Isocrates*. Trans.G. Norlin, Vols.I-III. Cambridge, Mass.- London 1980 (The Loeb Classical Library).

Plut. *Them.* (= Plutarkhos, Bioi Paralleloi = Paralel Hayatlar), *Them.* (=Themistokles)

___ *Plutarch's Lives*. Trans.B. Perrin. Cambridge, Mass.- London, Vols. I-XI: London, New York 1959. (The Loeb Classical Library).

Polyain. *strat.* (= Polyainos, Strategemata = Stratejiler), *The Strategems of War*. Translated by R. Shepherd. Chicago 1974².

Strab. (= Strabon,Geographika = Coğrafya), *The Geography of Strabo*. Ed.H.L. Jones. Cambridge, Mass.- London 1924 (The Loeb Classical Library).

___ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev.: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay, 2009.

Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius Pollio, *De Architectura*), *Vitruvius: The Ten Books on Architecture*. Translated by M.H. Morgan. Cambridge, Mass.-London 1914 (The Loeb Classical Library).

Modern Literatür

Berthold, R.M. (1978), "A Historical Fiction in Vitruvius", *Classical Philology* Vol: 73, No: 2, 129-134.

Carney, E.D. (2005), "Women and Dunasteia in Caria", *The American Journal of Philology*, Vol: 126, No: 1, 65-91.

Demir, M. (2006), "Artemisia ve Rhodos", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol: 21, No: 1, 2006, 49-72.

Demir, M. (2014), *Lidyalılar: Mythos'tan Logos'a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Horblower, S. (1982), *Mausolus*, Oxford.

Konuk, K.-Ergin, M. (2003), *Karundan Karia'ya*, İstanbul.

Miles, M. M. (2016) *A Companion to Greek Architecture*, Chichester.

Munson, R.V. (1988), "Artemisia in Herodotos", *Classical Antiquity*, Vol: 7, No: 1, 91-96.

Ruzicka, S. (1992), *Politics of a Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B.C.*, University of Oklahoma Press.

Tekin, O. (2008), *Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul.

Kavramsal Sanatın Öncüsü Marcel Duchamp'ın Çalışmalarında Kadın İmgesi

Ü. Ilgaz (ÖZGEN) TOPCUOĞLU¹

Öz

Araştırma Makalesi

Marcel Duchamp, öncelikle Dada sanat anlayışının, kavramsal sanatın ve aynı zamanda 1960 sonrası çağdaş sanat hareketlerinin çok önemli öncü sanatçılarından birisidir. Bu bağlamda, sanatçı bilindiği gibi geleneksel sanat anlayışının çok önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ayrıca, sanatsal süreci içerisinde bir bakıma kendisinin de sanat kırıncısı olmuş ve kendi çalışmalarında görsel algıya dayalı estetik beğeniye terk etmiştir. Tüm bunlarla birlikte söz konusu sanatçının çağdaş sanat yaklaşımlarındaki disiplinlerarası etkileşimlerin gelişimi açısından da çok önemli bir katkısı olduğu söylenebilir. Bu makalede, Marcel Duchamp'ın farklı dönemlerindeki çalışmalarından hareketle değişen ve dönüşen kadın imgesi ile ilgili dört yapıtı incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Marcel Duchamp'ın yapıtlarındaki kadın imgesini metoforik bağlamda karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Duchamp, sanat yaşamının farklı dönemlerinde kadın imgesini diğer imgelerle birlikte retinal algının dışına çıkararak, ironik bir dille düşünceyi ön plana çıkartarak çağdaş sanatta çok önemli bir farkındalık yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, Resim sanatı, Kadın imgesi, Hazır yapım, Marcel Duchamp.

Woman Image in Studies of Marcel Duchamp The Pioneer of Conceptual Art

Abstract

Research Paper

Marcel Duchamp is one of the significant leading artists of the Dada art movement at first, conceptual art, and the contemporary art movements after 1960. In this context, as known, the artist has become a crucial breaking point of traditional sense of art. Moreover, within his artistic period, he has become the art breaker of his own in a sense, and he has left the aesthetic liking based on visual perception in his own studies. With all of these, the respective artist has contributed a lot for the development of interdisciplinary interactions in contemporary art approaches. In this article, Marcel Duchamp's four works concerning the changing and transforming woman image got from his studies in various terms were examined. The aim of the study is to evaluate the woman image in works of Marcel Duchamp comparatively and in metaphorical context. Duchamp, in various terms of his artistic life, has created a significant awareness in contemporary art by taking the woman image together with other images out of retinal perception and by bringing thought to the forefront through an ironic language.

Key Words: Comtemporary art, Painting art, Woman image, Ready made, Marcel Duchamp.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 05.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 03.09.2018

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, ilgaztopcuoglu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9638-2255>

Giriş

Kadın imgesi, sanatın her alanında içinde bulunduğu dönemi en iyi yansıtan kültürel, sosyolojik, psikolojik öğelerden birisidir. Öncelikle klasik dönemde idealize edilmiş güzellik anlayışının bir parçası olan kadın imgesi kutsal kimlikten, seyredilen bir kimliğe ve daha sonra da günümüzde tüketim kültürünün bir kimliği olarak plastik sanatların her alanında olduğu gibi resim sanatında da yerini almıştır. Tüm bunların yanı sıra kadın imgesi toplumsal cinsiyet bağlamında geleneksel rollerinin dışında, içinde yaşanılan dönemle bağlantılı olarak değişen rolleriyle de, farklı dönemlerde birçok sanatçı tarafından ele alınan başlıca imgelerden birisidir.

Sanatın diğer alanlarında olduğu gibi resim sanatında da kadın imgesi vazgeçilmeyen ve aynı zamanda giderek yaşanılan döneme göre değişime ve dönüşüme uğrayan bir imge konumundadır. Resim sanatında içinde buldukları dönem, sanat akımları ve kendi sanat anlayışları bağlamında kadın imgesini ele alan birçok önemli sanatçı vardır. Bu sanatçıların hepsi estetik bir öge olarak kadın imgesini kendi form anlayışlarına göre yorumlamışlar ve sanatsal ifade biçimine dönüştürmüşlerdir.

Marcel Duchamp'da farklı dönemlerinde resim sanatında kadın imgesini ele alan ve resim sanatına önemli farkındalıklar kazandıran sanatçılardan birisidir. Sanatçı resme onbeş yaşında başlamış, farklı akımların, sanatçıların etkisiyle de yapıtlar üretmiştir. Ancak Duchamp resim yaptığı dönemlerde bile, kadın imgesini görsel olanın yerine zihinselliğin, düşünselliğin ön planda olduğu bir ifade biçimiyle yorumlamıştır.

Başta kavramsal sanat olmak üzere, çağdaş sanatta birçok sanat hareketinin öncüsü olan Marcel Duchamp'ın kadın imgesini ele alan sanatçılar arasında farklı bir yere sahiptir. Bu bağlamda Marcel Duchamp, sanat tarihinde kadın imgesini biricik sanat nesnesi olmaktan uzaklaştırmış ve retinal algıya dayalı estetik alanın dışına taşımıştır. Sanatçının 1919 yılında yaptığı "L.H.O.O.Q" isimli müdahale edilmiş hazır yapıtında biricik sanat nesnesini düşünsel boyuta taşıdığı imgenin kadın imgesi olması dikkat çekicidir. Kavramsal Sanat dediğimizde ilk aklımıza gelen sanatçılarından birisi olan Joseph Kosuth, sanatçı Marcel Duchamp'la ilgili olarak "*Duchamp'dan sonra sanat kavramsaldır*" demiştir (Yılmaz, 2009:187).

Bu çalışmada Marcel Duchamp'ın farklı dönemlerinde ele aldığı kadın imgeleri, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1. Değişen, Dönüşen Kadın İmgesi Bağlamında Marcel Duchamp ve Yapıtlarından Örnekler:

Biricik sanat nesnesi açısından estetik değerlerin yıkıcısı olarak çağdaş sanat tarihine adını yazdıran Marcel Duchamp'ın çalışmalarındaki kadın imgesini genel olarak değerlendirdiğimizde, söz konusu imgenin metaforik anlamda kendine yabancılaşan bir imge haline geldiği söylenebilir.

1.1. Marcel Duchamp, “Satranç Oyunu”

Marcel Duchamp’ın “Satranç Oyunu” isimli yapıtı, öncelikle ismiyle dikkat çekmektedir. Yapıtta satranç oyunu ilk bakışta çok net anlaşılmasa bile, sanatçı yapıtına “Satranç Oyunu” ismini vermiştir. Bu oyunun Marcel Duchamp için ayrı bir yeri vardır. Satranç oyunu, kendi ailesi içinde oynanan bir oyundur. Ancak sanatçı için satranç oyunu düşünsel boyutuyla ve oyunun kuralları gereği stratejik bağlamıyla da kendi sanatıyla özdeşleşmiş ve son dönemlerinde bildiğimiz gibi bir yaşama biçimi haline gelmiştir. Marcel Duchamp’a göre, “*Sanat bütün zamanlarda bütün insanlar arasında oynanan bir oyundur*” (Bourriaud, 2003: s.29).

Marcel Duchamp’ın “Satranç Oyunu” isimli yapıtı, sanatçının plastik öğeler açısından geleneksel olarak ele aldığı resimlerinden birisidir. Bu yapıttaki kompozisyon, doğa içerisinde arka planda satranç oynayan iki erkek figürü ve ön planda da birisi masada, birisi de yerde oturan iki kadın figüründen oluşmaktadır. Resimsel ana motif, çapraz bir şekilde yerleştirilmiş olarak yere uzanan kadın figürüdür. Bu kadın figürü, diğer figürlerle ve diğer plastik öğelerle önemli bir bağ kurmaktadır. Söz konusu figür, arka plandaki peyzajda kullanılan yeşil renk ve diğer renklerle soğuk-sıcak renkler ve leke değerleri açısından da iyi bir plastik denge sağlamıştır. Kompozisyona dikey olarak yerleştirilen diğer kadın figürü de, sol taraftaki dairesel hareket için önemli bir denge unsurudur.

Sonuç olarak sanatçı, bu yapıtında tüm plastik öğeleri estetik kaygılarla yorumlamıştır. Tüm bunlarla birlikte Duchamp, kadın ve erkek bedenlerindeki duygu aktarımını izleyiciye çok iyi yansıtmıştır. Ön plana çıkan duygu aktarımı, tüm figürlerdeki beden dilleriyle ve yüzleriyle resimsel ifade biçimi olarak karşımızdadır. Sanatçının burada kadın imgesini izlenen, seyredilen cinsel öğe olarak değil, duygusal bir varlık ve bir birey olarak ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Resim 1: Marcel Duchamp, Satranç Oyunu, 1910, Tuvale Yağlıboya, 114 x 146 cm, Philadelphia Sanat Müzesi, Philadelphia/ABD

İki kadın figürü diğer erkek figürleriyle birlikte bir arada oldukları halde, kendileriyle baş başa ve kafalarında bir şeyler sorgulayan bir şekilde kompozisyonda yer almıştır. Kompozisyonda tüm figürlerin özellikle düşünsellikleriyle ön planda olması dikkat çekicidir. Hatta bu durumun, izleyicide özellikle kadın figürlerinin ne düşündükleri konusunda bir merak duygusu uyandırdığı da söylenebilir. Özellikle bu erkek figürleri tüm dikkatlerini satranç oyununa vermişken, kadın figürleri de çok düşünceli, hatta mutsuz ve kaygılı bir şekilde oturmaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra toplumsal cinsiyet bağlamında erkek imgesi de, kadın imgesi de giysileri ve beden dilleriyle geleneksel rolleriyle ele alınmıştır. Marcel Duchamp'ın kadın ve erkek figürlerinin günlük yaşamlarındaki hallerini, tüm doğallığıyla yansıttığı düşünülmektedir.

2. Marcel Duchamp, “Merdivenden İnen Çıplak”

Sanatsal yaratım sürecinde sanatçıların kültürel, sosyolojik ve psikolojik bağlamda disiplinlerarası etkileşimleri önemlidir. Bununla ilgili olarak örneğin, endüstri devrimi sanatın gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Fotoğrafın icadı da bilindiği gibi disiplinlerarası etkileşim açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

“Özellikle Fütürizm üzerinde uzmanlaşan İtalyan sanat tarihçisi ve eleştirmeni Giovanni Lista (d.1943) Marey'in kronofotoğraflarının ilk Fütürist ressamlar tarafından bir model olarak kullanıldığını beyan etmiştir” (Gökten, 2015: 24-25). Muybridge ve Marey fotoğrafta hareketin ve hareketin uzantısı olarak zamanı nasıl ele alacaklarına ilişkin iki farklı görüntü modeli geliştirmişler ve zamanın temsiline ilişkin tek bir fotoğraf karesinde anlık görüntülerle, ardı ardına gelen hareketleri kaydetmeyi sağlamışlardır (Freidberg, 2006: 135). Eadweard Muybridge ve Etienne-Jules Marey'in bu bağlamdaki fotoğrafları başka Fütürist sanatçıların dışında, sanatçı Marcel Duchamp'ın “Merdivenlerden İnen Çıplak” isimli yapıtına çok önemli bir esin kaynağı olmuştur (Paz, 2000:140).

Fotoğraf 1: Eadweard Muybridge, Merdivenden İnen Kadın ve Merdivenden İnen Adam, Fotoğraf, 1887

Resim 2: Marcel Duchamp, Merdivenden İnen Çıplak No 2, Tuvalle Yağlıboya, 146x89cm, 1912, Philadelphia Sanat Müzesi, Philadelphia/ABD

Marcel Duchamp'ın "Merdivenden İnen Çıplak" isimli yapıtı üzerinde çok konuşulan ve yorum yapılan önemli yapıtlarından birisidir. Octavia Paz, bu resmin modern resmin kilometre taşlarından birisi olduğunu ve Kübizm'in sonuna ve bir şeyin de başlangıcına işaret ettiğini belirtmiştir. "*Merdivenden İnen Çıplak, fütüristlerinkine benzer araştırmaların bir sonucudur: Devinimi betimleme isteği, parçalanmış bir uzam algısı, makinecilik* (Paz, 2000:140).

Sanatçı bu kompozisyonda Kübizm anlayışındaki parçalanmış beden yerine, Fütürist anlayışla, kadın imgesini değil, bu imgeden hareketle devinimi ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Marcel Duchamp'ın 1912 yılında yaptığı "Merdivenden İnen Çıplak" adlı yapıtının, Paris'de düzenlenen bir sergide Kübistler tarafından sergiye kabul edilmeyen bir resim olarak da dönemi içerisinde ayrı bir önemi olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2013: 162). Çünkü sanatçı bu resimle birlikte yaptığı serileri dâhil, zaman ve mekân kavramlarını ön plana çıkarmıştır. Kompozisyonda ilk bakışta çıplak kadın figürleri algılansa da, sadece bir çıplak kadın figürünün merdivenden inme ön planıdır. Resimsel yüzeyde parçalanmış kadın figürü, mekânsal ve zamansal bir biçimde parçalanmış anların bütünü olarak kompozisyonda bir araya gelmiş ve yeni bir zaman mekân-algısı oluşturulmuştur. Kısaca Marcel Duchamp, imge-zaman-mekân olgusu bağlamında eşzamanlılığın resim yüzeyine yansımaları çok etkileyici bir şekilde resimsel ifade biçimine dönüştürmüştür.

Kompozisyonda, sadece farklı tonlarda kahverengi kullanılmıştır. Rengin monokrom olarak kullanılması, ayrıca ton bağlamında resimsel yüzey üzerinde zengin ve farklı planlar yaratmış ve devinim sürecini arttırmıştır. Ayrıca merdivenden inen çıplak kadın figürünün ritimsel olarak yarattığı etkinin yanı sıra, sanatçının açık kompozisyonu kullanması da, bu devinim süreci için önemli bir rol oynamıştır.

Octavia Paz “Merdivenden İnen Çıplak No 2”, isimli kadın imgesi için, “..*dişil bir söylen, çıplak kadın tehdit edici ve kasvetli bir aygıtta dönüşür*” ifadesini kullanmıştır (Paz, 2000:141).

1.3. Marcel Duchamp, “Gelin”

Marcel Duchamp’ın “Gelin” isimli yapıtı, birçok sanat tarihçisi tarafından başyapıt olarak kabul edilmiştir. Sanatçı bu dönemlerde kendine özgü bir sanatsal dil oluşturmaya başlamıştır.

Resim 3: Marcel Duchamp, Gelin, 1912, Tuvale Yağlıboya, 89,5 x 55 cm, Philadelphia Sanat Müzesi, Philadelphia/ABD

Yapıtta kadın imgesi olarak ele aldığı Gelin’e yaklaşım mantığı, sanatçının daha sonra yaptığı “Büyük Cam” isimli çalışmasının temelini oluşturmuştur. Kompozisyondaki kadın bedeni sanatçısı tarafından sadece sembolik olarak değerlendirebileceğimiz bir ifade biçimiyle yorumlanmıştır (Moure, Akt. Kalkan Erenus, 2012:57). Bu bağlamda yapıtın adı, kadın imgesini ele aldığını gösteren bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Karşımızdaki kadın bedeni, resim sanatında çok sık karşılaştığımız estetik bir beden, izlenen bir beden olmaktan, ya da yine geleneksel açıdan toplumsal cinsiyet rollerini oynayan kimliklerinden uzaklaşmış bir kadın bedenidir.

Söz konusu imge, bu kompozisyonda bir bakıma Duchamp tarafından yeniden inşa edilmiş ve tasarlanmıştır. Sanatçının “Satranç Oyunu” isimli yapıtında tüm duygusallığıyla ön planda olan kadın imgesi, “Gelin” isimli yapıtında tamamen değişmiş bir imge olarak karşımızdadır. Buradaki kadın imgesi, ironik bir şekilde insani duygulardan tamamen uzaklaşmış, devinen bir makineye ve aynı zamanda bir tüketim nesnesine dönüşmüş olarak ele alınmıştır.

“Merdivenden İnen Çıplak No 2” yapıtına benzer bir şekilde, ağırlıklı olarak bu yapıtta da farklı kahverengiler kullanmıştır. “Gelin” isimli kadın figürü

genelindeki üç boyut algısı da, kompozisyonda ayrı bir yere sahiptir. Kahverengi tonlarında kullanılan sıcak ve soğuk değerler, plastik değer olarak kompozisyona ayrı bir zenginlik katmış ve özellikle “Gelin” figüründeki derinlik algısını kuvvetlendirmiştir. Daha önceki yapıtlarında gördüğümüz renkçi anlayışı, bu yapıtında görmemekteyiz. Tüm bunlarla birlikte yapıtta resimsel mekânın dışında bir mekân algısı bulunmamaktadır. Kompozisyonun ön planına çapraz olarak yerleştirilen kendisiyle baş başa diyebileceğimiz robotumsu figür, arka plandaki ön-arka ilişkiler ve yatay-dikey öğelerle birlikte sağlanan resimsel bütünlüğün, çok başarılı olduğu düşünülmektedir.

1.4. Marcel Duchamp, “Veri:1.Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz”

Marcel Duchamp “Veri:1. Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz” isimli sanat projesinin büyük bir kısmını New York’taki kendi atölyesinde yapmıştır. Atölyesinde bir süre çalıştığı bu projeyi, daha sonra başka bir yere taşıyarak bitirmiştir. Söz konusu projenin önemli bir özelliği, yapım aşamasında projenin kendisi ve eşi Teeny Duchamp’ın dışında başka hiç bir kimse tarafından bilinmemesidir. Bu projenin yapım yılı 1946-1966 tarihleridir. Proje, sanatçının ölümünden üç yıl sonra 1969 yılında bulunduğu odadan sökülerek Amerika Birleşik Devletleri/Philadelphia’da bulunan Philadelphia Sanat Müzesi’ne götürülmüştür. Projenin kurulumu, sanatçının eskizleri ve kendi notlarına uygun bir şekilde aynı yıl içerisinde müze görevlileri tarafından yapılmış ve ziyaretçilere açılmıştır. Marcel Duchamp’ın bu çalışması Philadelphia Sanat Müzesi’nde yer almaktadır (Schwarz, Akt. Kalkan Erenus, 2012:134).

Sanatçının ölümünden sonra ortaya çıkan bu çalışma, kadın imgesi açısından çağdaş sanatta bir dönem noktası olarak ayrı bir yere sahiptir. Marcel Duchamp “Veri:1.Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz” isimli projesinde, örnek olarak incelenen yapıtlarından farklı olarak, öncelikle kadın imgesi yerine kapıyı, mekânı ve izleyiciyi ön plana çıkarmıştır.

Oyun olgusunun Marcel Duchamp için önemli bir yeri olduğu düşünülecek olursa, bu çalışmasında sanat izleyicisini çalışmanın olduğu odaya oyuna davet ettiğini söyleyebiliriz. Sanatçı öncelikle kapıyı, izleyiciyi, izleyicinin ve kapının olduğu mekânı ve kapının ardındaki mekânla birlikte kadın imgesinin bulunduğu kompozisyonunu kendi oluşturduğu, kurguladığı oyunun bir parçasına dönüştürmüştür. Projede izleyicinin dâhil olduğu süreçle birlikte, izleyeni de izleyen bir süreç söz konusudur. “*Duchamp, karşı çıkılan, reddedilen, bir kenara bırakılan sanatçının eski ideolojisini yıkar: estetik, genel düzenin farklı kurallarına sahip olan bir alan değildir. Çıkış gibi girişinde bulunamadığı bir iletişim oyununda, basit bir bölümdür. Merkezde değildir sonda da değildir. Bir kıvrımdır. Bir ağız çalışması ağ sahiplerinin işidir. Sanatçının isteği değil.*” (Cauquelin, 2005:81).

“Veri:1.Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz” isimli enstalasyonda ilk bakışta boş bir odada sadece kapı vardır. Boş odadaki kapı, İspanyol tipi, eski ve iki kanattan oluşan ahşap bir kapıdır. Kapının bu proje için kuşkusuz önemli işlevleri vardır.

Önemli bir günlük yaşam nesnesi olan kapı, günlük yaşamda bildiğimiz gibi mekânları birbirinden ayırmak, açmak, kapatmak, korumak, saklamak için kullanılır. Ancak boş odadaki kapının öncelikle kolu bulunmamaktadır. Kapı imgesi öncelikle görsel olan kadın imgesini saklamaya, klasik anlamda bir sanat izleyicisini de seyreden yerine, gözetleyen bir kimlik haline getirmiştir. Sanatçının ironik bir şekilde, kapıyla karşılaşıp giden izleyiciyi, bilinçli olarak yanıltmakta olduğunu söyleyebiliriz. Çok basit olarak düşündüğümüzde Marcel Duchamp'ın çalışmasını bilmeyen bir sanat izleyicisi, çalışmanın bulunduğu odaya gidip, kapıyla karşılaştıktan sonra kapıdaki deliği görmeden ya da görerek, tercihinin bağlı olarak sadece kapıyla karşılaşarak odadan çıkabilir. Sanatçı tüketim toplumunun bir bireyi ve sanat izleyicisi olarak önce bizi kapıyla karşılaştırmış, bilinçli bir şekilde doğrudan kadın imgesine bakmamızı engellemiştir. Kapının, aynı zamanda izleyici de merak duygusu da uyandırabileceği düşünülmektedir. Marcel Duchamp söz konusu çalışmasıyla, bir tür retinal algıya dayalı gerçeklik sorgulamasına gitmiştir. Bu durum sanat izleyicisi için ironik bakış açısıyla ilgili imgeyle bağlantılı olarak önce karşılaşma, yüzleşme ve sorgulama durumu olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın bir parçası olan kapının üzerinde ilk bakışta fark edilmeyen göz hizasında iki küçük delik bulunmaktadır. Kapının üzerindeki deliklerden bakan ve bir gözetleyene dönüşen izleyici, kapıyı açmak istese de kapı anahtarı ve kolu olmadığı için açamayacağı karanlık bir odanın karşı duvarında bir kadın imgesiyle karşılaşır. Günümüzün sanat editörlerinden yazar Will Gombertz (2018:182), kapı arkasındaki kadın imgesi olan kompozisyonu “*David Lynch filminde göreceğimiz bir türden cinayet sahnelerini anımsatan, yadırgatıcı gerçeküstülükte bir sahne*” olarak yorumlamıştır.

Enstalasyonun bir parçası olan kapının bir başka işlevi de, gözetleyen konumunda olan izleyici ile retinal algıya dayalı, iki boyutlu bir kadın imgesi olan bir kompozisyon arasında bir engel ve mesafe alanı oluşturmasıdır. Buradaki kadın imgesi, artık bir yüzeydeki imge olmanın ötesine geçmiş ve sadece kapı ve kapıdaki deliklerden izlenen bir imge olmuştur. Bu anlamda da Marcel Duchamp, çağdaş sanatta hem kadın imgesi, hem de enstalasyonun kurgusu açısından önemli bir farkındalık yaratmıştır. Çünkü yapıta sadece kapıdan bakma zorunluluğu nedeniyle, görsel olan imgeyi iki boyutlu olma durumundan çıkarmıştır. Klasik bağlamda bir galeri mekânının duvarındaki bir sanat yapıtına doğrudan bakmaya alışık olan izleyici, buradaki kapı nedeniyle çalışmanın bir parçası konumuna geçen kadın imgesinin bulunduğu kompozisyona doğrudan bakamaz. İmgeyi görmek için, izleyicinin kapı deliğinden gözetleyen konumuna geçmesi gerekmektedir. Gözetleyen kişi, kapı deliğinden her bakışta tek bir görüntü yerine, algılama durumuna göre birçok görüntüyle karşılaşma durumunda kalacaktır. Böylece bir sanat yapıtını izleyen kişiyle de ilgili bir kırılma noktası söz konusudur. Çünkü, “*Göz'ün ilgisini bekleyen sanat yalnızca resim düzlemini koruyan sanattır-yani yerleşik modernizmdir. Göz, duvarlarında yassı düzlemlerin sıralandığı kesintisiz galeri mekânı fikrini korur*” (O'Doherty, 2016:60).

Özetle bu çalışmada kadın imgesinden önce ön planda olan izleyeni özetleyecek olursak, gözetleyen konumuna geçen izleyici ve ayrıca kapıdaki

deliklerden imgeyi gözetleyen izleyiciler vardır. Buradaki kadın imgesi, bir yüzeydeki imge olmanın ötesine geçmiştir. Bu anlamda da Marcel Duchamp, çağdaş sanatta hem kadın imgesi, hem de enstalasyonun kurgusu açısından önemli bir farkındalık kazandırmıştır. Çünkü yapıta sadece kapıdan bakma zorunluluğu nedeniyle, görsel olan imgeyi iki boyutlu olma durumundan çıkarmıştır.

Kapı arkasına gizlenen kadın imgesinin çıkış noktası, Fransız realist ressam Gustave Courbet'nin 1866 yılında yaptığı "Dünyanın Kökeni" isimli resimdir (Gombertz, 2018:183). Yapıt, Osmanlı diplomatı Halil Şerif Paşa tarafından Gustave Courbet'ye yaptırılmıştır. Bu yapıttaki kadın imgesi, kompozisyonun ele alınış biçimiyle erotik ve cinsel nesne konumundadır. "Dünyanın Kökeni" isimli bu resim, çıplak bir şekilde bacakları ayırık bir şekilde yatan bir kadın imgesidir. Yapıt plastik öğeler açısından başarılı olmasının dışında, ismi ve kompozisyonun ele alınış biçimiyle de dikkatleri üzerine çekme özelliği taşımaktadır. Yapıtta, realist bakış açısıyla ele alınan bir kadın bedeninin ayrıntısı ele alınmıştır. Kompozisyon, sadece bacakların açık bir şekilde ve cinsel organın ön planda olduğu bir kesitten oluşmaktadır. Kompozisyonun sıra dışılığı nedeniyle yapıtın üzeri uzun bir süre koleksiyonerler tarafından farklı yöntemlerle bilinçli bir şekilde kapatılmıştır (Batur, 2001:97,98). Ancak yapıt, 1988 yılında Amerika Birleşik Devletleri/New York'ta bulunan Brooklyn Müzesi'nde açılan "Yeni Bir Bakışla Courbet" adlı sergiyle, örtüsüz sergilenmiştir. 1995 yılından itibaren de, Fransa/ Paris'de bulunan Orsay Müzesi'nde sergilenmeye başlamıştır (Kalkan Erenus, 2012:134).

Kompozisyonda, yıkılmış bir şekilde tuğla duvarın bulunduğu bir mekân ve yüzü görünmeyen çıplak bir kadın bedeni vardır. Kadın bedeni, arka planda bir ormanlık alan içindeki çağlayanın olduğu bir doğa parçasında, çalılar arasında bacakları açık bir şekilde yerde sırt üstü bir şekilde yatmaktadır. Sol elinde ise bir gaz lambası bulunmaktadır. Will Gombertz bu kadın imgesiyle olarak, "*Teni mermer soğukluğunda, öyle ki, sol elinde tutmakta olduğu gaz lambasını görmesek ölmüş olduğunu tahmin etmekten geri durmayız. Uzaklarda görülen muhtelif çam ağaçları ve tepelerin (Duchamp'ın eski bir fotoğrafı yeniden elden geçirerek yarattığı) pastoral güzelliği önünde kadının bedeninin üzerine uzandığı kırık dallar ve şekilsiz döküntü yapraklar daha da ürkütücü duruyor*" (Gombertz, 2018:182) ifadesini kullanmıştır. Bacakları açık kadın figürünü çevreleyen siyah leke, izleyiciyi doğrudan kadın bedenine yönlendirir.

Enstalasyonun çıkış noktası olan Gustave Courbet'nin "Dünyanın Kökeni" isimli yapıttaki kadın imgesi ile "Veri:1.Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz" isimli bu çalışmada ki kadın imgesi arasında benzerlik ve farklılıklar olduğu söylenebilir. Her iki çalışmada erotik bir nesne olarak ele alınmıştır. Ancak Gustave Courbet'nin "Dünyanın Kökeni" isimli yapıttaki kadın imgesi bedeni, teni ve tenindeki tüm ayrıntıları dâhil tüm gerçekliğiyle erotik bir nesne konumunda iken, Marcel Duchamp'ın kadın imgesi ise, tam tersine korkutan bir sahne içinde karşılaştığımız plastik bir kadın mankeni konumuyla ve soğuk bir beden olarak yorumlanmıştır. Bunun dışında Gustave Courbet'nin yapıtındaki kadın imgesine

benzer bir şekilde, Marcel Duchamp'ın ele aldığı kadın imgesi de bu sefer yapıtı üreten sanatçısı tarafından uzun bir süre hem yapımı, hem de imgenin kendisi ironik bir şekilde kapı aracılığıyla gizlenmiştir. Ayrıca Duchamp'ın ele aldığı kadın imgesi, doğrudan izlenen bir yapıtın ve estetik olan alanın imgesi olmaktan çıkmış, ilişkisel estetik bağlamında mekânı ve izleyiciyi de içine dâhil eden sanat alanının bir imgesi konumuna geçmiştir (Cauquelin, 2005:73).

Enstalasyon 1: Marcel Duchamp, Veri:1. Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz, 1946-1966 (Proje tasarımı),1969 (Philadelphia Sanat Müzesi'nde ziyaretçiye açılışı), Philadelphia Sanat Müzesi, Philadelphia/ABD

Sonuç

Sanat tarihinde başlangıçtan günümüze en çok ele alınan imgeler arasında yer alan kadın imgesi, çağdaş sanat tarihinde metforik bir imge haline gelmiştir. Sanatsal bir olgu olarak kadın imgesinin kültürel ve sosyolojik anlamda yaşanan dönemle de ilişkin bir şekilde kutsal kimlikten, eril bakış açısıyla izlenen ve cinsel kimliğe dönüşen, metalaşan ve sonrasında da sanallaşan kimliğiyle sanatsal ifade biçimine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Genel olarak değerlendirildiğinde Marcel Duchamp bu bağlamda öncü sanatçılar arasındadır.

Bu çalışmada Marcel Duchamp'ın farklı dönemlerinde ele aldığı kadın imgesini ele aldığı ve özellikle kendisinin de ifade ettiği gibi birbirini tekrarlamayan ve yenileyen dört çalışması ele alınmış ve incelenmiştir. Marcel Duchamp, aynı imgeyi kendi yaratım süreci içerisinde metforik bağlamda çok farklı ifade biçimlerine dönüştürmüştür.

Marcel Duchamp, çağdaş sanatta kırıcı olarak anılırken, çok cesaretli bir şekilde kendisinin de kırıcısı olmuş ve kadın imgesini ele aldığı yapıtlarında bu imgeyi çok büyük bir başkalaşıma uğratmıştır. Sanatçı 1915 tarihinde yaptığı bir röportajda, "Yöntemlerim sürekli olarak değişir. En yeni işim, ondan önce

gelenlerden tamamen farklıdır” demektedir (Schwarz, Akt. Kalkan Erenus 2012:58). Kendini sürekli yenileyen ve bir biçim dili oluşturma adına da kendisini tekrarlamayan bir sanatçı olarak da sanat tarihinde Marcel Duchamp’ın ayrı bir yeri olduğu düşünülmektedir. Sanatçının kadın imgesini ele aldığı çalışmalarında bu değişim ve başkalaşım açıkça görülmektedir.

Kadın imgesinin klasik bağlamda en önemli bir estetik öğelerden birisi olmasına karşın, Marcel Duchamp resim yaptığı dönemlerinde kadın imgesinde öncelikle düşünselliğe ve duygusal boyuta yer vermiştir. Sonrasında ise kadın bedenini duygusal bir varlık olmaktan çıkarmış ve robotlaştırmıştır. Sanatçı Duchamp bununla da kalmayarak, daha sonraki sanatsal süreçlerinde kadın imgesini hazır yapıta ve düşünsel boyuta taşımıştır.

Marcel Duchamp’ın orijinal üretiminin yirmi yıl aldığı, bunun yanı sıra herkesten sakladığı “Veri:1. Çağlayan, 2. Aydınlatıcı Gaz” isimli çalışması ise sanatçının kadın imgesini ele aldığı diğer çalışmalarından farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışması, erotik sembolizmin tüm dünya sanatçıları için bir ikona dönüştüğü başyapıt olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmasında geleneksel olarak ve ayrıca cinsel öge bağlamında doğrudan izlenen kadın imgesini ironik bir dille gizlemiş, izleyiciyi de bu imgeyi gözetleyen konumuna sokmuştur. Ayrıca ilişkisel estetik bağlamında mekânı ve izleyiciyi çalışmasına dâhil etmiş, kadın imgesini de enstalasyonun bir parçası olarak kurgulamıştır.

Günümüzün sanat editörlerinden yazar Will Gombertz, sanatçının bu çalışmasıyla ilgili, düşünmek için duraksayan bir sanatçı tarafından üretilen bir yapıt tanımını yapmış, Duchamp için de, “*Ve kendi için yaratıcılığında kuşku duyanlarımıza esin verecek bir sanatçı varsa, o da kesinlikle Marcel Duchamp’tur*” ifadesini kullanmıştır (Gombertz, 2018:182). Tüm bu etkenlerin sonucunda da Duchamp, başta kavramsal sanat olmak üzere, 60 sonrası sanat hareketlerinin ve çağdaş sanatın öncüsü olmuştur.

Marcel Duchamp içselleştirdiği ve bir yaşama biçimine dönüştürdüğü satranç oyununa benzer bir biçimde, düşünselliğin ön planda bir sanatsal yaklaşım içerisinde olmuştur. Kadın imgesini ele aldığı çalışmalarında, görüneni değil, görünmeyeni sorgular ve seyredene de sorgulattırır. Bununla ilişkili olarak Cauquelin’in de ifade ettiği gibi “*Gözlemci gözlediği sistemin bir parçasıdır; gözleyerek gözlemin koşullarını ortaya koyar ve izlenen nesneyi dönüştürür*” (Cauquelin, 2005:80). Bu anlamda çağdaş sanatta kavramsal sanatın öncüsü olarak anılmasında da kadın imgesinin ayrıca çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Kaynakça

- Batur, E. (2001). “Elma”, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bourriaud, N. (2005). “İlişkisel Estetik”, (Çev. S. Özen), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Burnett R. (2007). “İmgeler Nasıl Düşünür?”, (Çev.G.Pusar),İstanbul:Metis Yayınları.
- Cauquelin, A. (2005).“Çağdaş Sanat",Çev.Ö. Avcı),Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Danto A.C. (2014). “Sanatın Sonundan Sonra”, (Çev.Z. Demirsü), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erenüs Kalkan Ö. (2012). “Marcel Duchamp’ın Yapıtlarında Çözümleyici Bir Katalog Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi.
- Eroğlu, Ö. (2014). “Dada,” İstanbul: Tekhne Yayınları.
- Friedberg, A. (2006). “The Virtual Window: From Alberti to Microsoft”, Cambridge and London: The MIT Press.
- Göktan, M.Ç. (2015). “Fütürizm Sanat Akımının Oluşumunda Fotoğrafın Önemi”, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3 (5)
- Gompertz W. (2018). “Sanatçı Gibi Düşün..ve Daha Yaratıcı, Daha Verimli Bir Hayata Kavuş”, (Çev. S. Evren), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Moure, G. (2009). “Marcel Duchamp, Works, Writings, Interviews”, Barselona: Ediciones Poligrafa.
- O’Doherty B. (2016). “Beyaz Küpün İçinde, (Çev.A. Antmen), İstanbul:Sel Yayıncılık.
- (Özgen) Topcuoğlu. (2015) “Kathe Kollwitz ve Marcel Duchamp’da Kadın İmgesi, Türkiye ve Dünyada Kadın Araştırmaları,Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, ISBN: 978-975-487-207
- Paz, O. (2000). “Marcel Duchamp ya da Yalınlığın Şatosu, Sanat Dünyamız, Sayı: 75
- Schwarz, A. (2000). “The Complete Works of Marcel Duchamp”, New York:Delano Greenidge Editions.
- Yılmaz, M. (2009).“Sanatçıları Okumak ya da Postmodern Söyleşiler”, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2013). “Modernden Postmoderne Sanat”, Ankara: Ütopya Yayınevi.

<https://www.wikiart.org/en/marcel-duchamp/chess-game-1910> (Erişim tarihi: 27.06.2018).

<https://www.google.com.tr/search?q=Eadweard+Muybridge,+Merdivenden+inen+kadin+ve+merdivenden+çikan+adam,+1887&source> (Erişim tarihi: 25.06.2018).

<http://www.paris-art.com/la-peinture-meme-2/>(Erişim tarihi: 22.06.2018).

<https://www.google.com.tr/search?q=duchamp+etant+donnes+analizi&tbm> (Erişim tarihi: 22.05.2018).

Liberating Serpentine Goddesses on the Borderlands: Cherrie Moraga's Feminist Architecture in *The Hungry Woman: A Mexican Medea*

Evrım ERSÖZ KOÇ¹

Abstract

Research Paper

Cherrie Moraga's *The Hungry Woman: A Mexican Medea* takes place in a future dystopia in which the protagonist Medea is exiled from her homeland Aztlán due to her love affair with another woman. She lives with her girlfriend, son and mother in Phoenix—a wasteland populated by the people unwanted by the patriarchal authorities of Aztlán. In order to prevent her son's attempt to get back to Aztlán to live with the corrupted patriarchs and thereby to protect his purity, Medea kills her son and is sent to a prison psychiatric ward tormented by the memory of her infanticide. In this reinterpretation of Euripides' *Medea*, Moraga refers to several mythical, folkloric and literary female figures to touch upon the exclusion of the queer subject. Among them, there are female deities such as Cihuatateo and Coatlicue that have been recuperated as prominent cultural symbols to question the female consciousness in contemporary Chicana feminism. This paper examines how Moraga reappropriates and discerns these archetypal goddesses in the context of Chicana indigenous feminism.

Key Words: Cherrie Moraga, *The Hungry Woman: A Mexican Medea*, Chicana feminism

Sınır Bölgelerinde Yılan Tanrıçalarını Serbest Bırakmak: Cherrie Moraga'nın *The Hungry Woman: A Mexican Medea* Oyunundaki Feminist Yapı

Öz

Araştırma Makalesi

Cherrie Moraga'nın *The Hungry Woman: A Mexican Medea* adlı tiyatro oyunu başkarakter Medea'nın başka bir kadınla olan aşk ilişkisi sebebiyle vatanı Aztlán'dan sürüldüğü bir gelecek distopyasında geçmektedir. Medea, kız arkadaşı, oğlu ve annesi ile birlikte Aztlán'ın ataerkil otoriteleri tarafından istenmeyen insanların oluşturduğu bir çorak arazi olan Phoenix'de yaşamaktadır. Oğlunun yozlaşmış ataerkil bireylerle yaşamak için Aztlán'a geri dönmesini önlemek ve böylelikle masumiyetini korumak için Medea oğlunu öldürür ve sürekli olarak çocuğunu öldürmenin hatırası ile işkence çektiği bir akıl hastanesi odasına hapsedilir. Euripides'in *Medea*'sının bu yeniden yorumlanmasında, Moraga eşcinsel öznelerin dışlanması konusunu irdelemek için bazı mitik, folklorik ve edebi kadın figürlerine değinir. Bu figürler arasında, çağdaş Chicana feminizmindeki kadın bilincinin sorgulamak için başlıca kültürel semboller olarak yeniden ortaya çıkarılan Cihuatateo ve Coatlicue bulunmaktadır. Bu çalışma Moraga'nın bu arketip tanrıçaları nasıl yeniden sahiplendiğini ve kavradığını Chicana yerli feminizmi bağlamında incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cherrie Moraga, *The Hungry Woman: A Mexican Medea*, Chicana feminizmi

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 12.07.2018

Kabul tarihi / Accepted 04.09.2018

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, evrim.ersoz@deu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4172-506X>

Introduction

What I want is an accounting with all three cultures—white, Mexican, Indian. I want the freedom to carve and chisel my own face, to staunch the bleeding with ashes, to fashion my own gods out of my entrails. And if going home is denied me then I will have to stand and claim my space, making a new culture—*una cultura mestiza*—with my own lumber, my own bricks and mortar and my own feminist architecture. (Anzaldúa, 1987: 22)

Chicanos are an occupied nation within a nation, and women and women's sexuality are occupied within the Chicano nation. If women's bodies and those of men and women who transgress their gender roles have been historically regarded as territories to be conquered, they are also territories to be liberated. Feminism has taught us this. The nationalism I seek is one that decolonizes the brown female body as it decolonizes the brown and female earth. (Moraga, 1993: 150)

The word "Chicana" which is "the feminine form of 'Chicano'" refers to the "persons of Mexican descent living in the United States" (Mirandé and Enríquez, 1979: 10). Although "other terms such as "Mexican, "Mexican-American," "hispano," and "latino" are also in use," the word "Chicano" "is rapidly becoming the preferred term" (Mirandé and Enríquez, 1979: 10). After stating the diversity among Chicanas, Mirandé and Enríquez list the important common characteristics as follows: "The Chicana is a woman (1) of Mexican descent, (2) living in the United States, (3) culturally neither Mexican nor American but influenced by both societies, and (4) from a colonized minority" (Mirandé and Enríquez 1979: 12).

Chicana feminism emerged in the late 1960s and 1970s as a continuation of the Chicano movement (also known as *el movimiento*) which was inspired by "a radical climate of national political protests and insurgency such as the Black power movement, the anti-Vietnam War movement and the second wave of the women's movement" (Garcia, 1997: 2). Chicanas were dissatisfied with *el movimiento* since their Chicano brothers were ignorant of the inequalities along the gender lines (Moya, 2001: 447). Furthermore, Chicana feminists were aware of the fact that "most white feminist organizations disregarded or diminished the importance of the class- and race- based oppression also suffered by most Chicanas (Moya, 2001: 449). As a result, Chicana feminists dedicated themselves for using "their own experience as a ground for theorizing their multiple forms of oppression" (Moya, 2001: 449).²

Among significant contributors to Chicana feminism are Gloria Anzaldúa and Cherrie Moraga who together coedited *This Bridge Called My Back: Writings by Women of Color*. Both writers use their own experiences as Chicanas to give voice to their oppression as a result of racial and gender-based inequalities which is also

² For more information on Chicana feminism, also see Alarcon 1990; Arredondo, et al., eds. 2003; Cotera, 1977, Garcia, 1989.

evident in the epigraph of this article. Cherrie Moraga's play *The Hungry Woman: A Mexican Medea* takes place in a future dystopia in which the protagonist Medea is exiled from her homeland Aztlán due to her love affair with another woman. She lives with her girlfriend, son and mother in Phoenix—a wasteland populated by the people unwanted by the patriarchal authorities of Aztlán. In order to protect his son's purity by preventing his attempt to get back to Aztlán to live with the corrupted patriarchs, Medea kills her son and is sent to a prison psychiatric ward tormented by the memory of her infanticide. In this reinterpretation of Euripides' *Medea*, Moraga refers to several mythical, folkloric and literary female figures such as Cihuatateo, Coatlicue, The Hungry Woman, La Llorona, La Malinche and La Virgen de Guadalupe to touch upon the exclusion of the queer subject. This paper examines Medea's call for the Aztec serpentine goddesses such as Cihuatateo and Coatlicue to liberate in herself to cope up with his traumatic borderland experience through Gloria Anzaldúa's analysis of the Chicana experience in *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*.

1. Living in the Borderland, Longing for the Homeland

In order to understand Moraga's rumination on the exclusion of the queer subject in *The Hungry Woman: A Mexican Medea*, one needs to have a background about the significance of the mythical place Aztlán in Chicana/o imagination. Aztlán which "is the mythical place of origin of the Aztec peoples" refers to "the name of the portion of Mexico that was lost to the United States through the Mexican American War of 1846" (Ventura, 2008: 102). "During the Chicano movement in the 1960s and 1970s, the idea of a historic- geographical Aztlán served as the most unifying force in the emerging cultural renaissance" (Lomeli, 2017: 2). Introducing the concept of "Plan Espirituel de Aztlán" (Spiritual Plan of Aztlán), participants of this movement "incorporated Aztec mythology in their works" (Ventura, 2008: 102). The motivation in this plan was to show that Chicanas/os "had a stronger claim to the land they inhabited" because "before America was divided into the United States and Mexico, America was a continent belonging to indigenous tribes, the direct ancestors of Chicanos and Chicanas" (Ventura, 2008: 102). The idea of this mythical homeland underlines how the Chicanas/os needed to achieve a sense of belonging: "Chicanos felt the need to belong somewhere, and Aztlán became the closest thing to a physical reference of origins, a real homeland under their feet, something they could claim as their own" (Lomeli, 2017: 2).

One of the Chicano theorist who incorporated the Chicana/o history with that of Aztecs is Gloria Anzaldúa who begins her book *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza* (which is a mixture of prose and poetry) with a claim of the Chicana/os' true homeland as Aztlán (Anzaldúa, 1987: 1): "This land was Mexican once,/was Indian always/and is./ and will be again" (Anzaldúa, 1987: 3). Along with this reclaim of Aztlán, Anzaldúa eloquently explicates the experience of living in the border in Chicana/o history. She begins tracing this history with the original peopling of the American continent with "the first inhabitants who migrated across the Bering Straits

and walked south across the continent” (Anzaldúa, 1987: 4). “The oldest evidence of humankind in the U.S.” dates back to 35000BC and Anzaldúa underlines the fact that those humans were “the Chicanos’ ancient Indian ancestors who later occupied Aztlán, “the Edenic place of origin of the Azteca” (Anzaldúa, 1987: 4). After stating that The Aztecs left the Southwest in 1168 A.D., Anzaldúa refers to the Conquest of Mexico by Cortes and explicates the foundation of a new hybrid race in the sixteenth century. In this century, their Spanish, Indian and *mestizo* ancestors settled in U.S. Southwest once again so that was “a return to the place of origin, Aztlán, thus making Chicanos originally and secondarily indigenous to the Southwest” (Anzaldúa, 1987: 5). Referring to the Battle of Alamo “in which the Mexican forces vanquished the whites” and Mexican-American War which resulted in United States’ acquisition of almost half of Mexican land in the nineteenth century, Anzaldúa explains the concept of living on the borders and yearning for a homeland in the Chicana/o experience (Anzaldúa, 1987: 6-7). Elucidating the social and economic hardships for the Mexican-Americans living in the border areas in the twentieth century, Anzaldúa asserts that “we have a tradition of migration, a tradition of long walks. Today we are witnessing *la migración de los pueblos mexicanos*, the return to odyssey to the historical/mythological Aztlán” (Anzaldúa, 1987: 11).

This historical information on the Chicanas/os past is essential for understanding Moraga’s feminist concern in which she portrays the exclusion of the queer subject in *The Hungry Woman: A Mexican Medea*. Moraga’s dystopian play illuminates the title character Medea, who has been banished from her homeland due to her lesbian relation with Luna, in a constant longing for a return to her motherland. In the setting of the play which “takes place in the near future of a fictional past,” Medea, together with her son Chac-Mool and her lover Luna, has been sent to exile following a civil war that has “‘balkanized’ the United States” (Moraga, 2000: 294). As a social outcast, Medea is subjected to live in a borderland which is clearly reminiscent of the U.S.–Mexican border which Anzaldúa analyzes as a border culture in which “the lifeblood of two worlds merging to form a third country” (Anzaldúa, 1987: 3).

Borders are set up to define the places that are safe and unsafe, to distinguish *us* from *them*. A border is a dividing line, a narrow strip along a steep edge. A borderland is a vague and undetermined place created by the emotional residue of an unnatural boundary. It is in a constant state of transition. The prohibited and forbidden are its inhabitants. *Los atravesados* live here: the squint-eyed, the perverse, the queer, the troublesome, the mongrel, the mulato, the half-breed, the half dead; in short, those who cross over, pass over, or go through the confines of the “normal”. (Anzaldúa, 1987: 3)

In Moraga’s fiction, the exile place is located at a border region in Phoenix, Arizona which separates Gringolandia (white Amerika) from Aztlán (Chicano country). In addition to a racial in-betweenness symbolized by the concept of a border, Moraga’s fiction illuminates a gender-based conflict in which the queers

categorized as “them” are banished from a heteronormative patriarchal Aztlán. The border region in Phoenix, Arizona is “now a city-in-ruin, the dumping site of every kind of poison and person unwanted by its neighbors” (Moraga, 2000: 294). Just like the prohibited and forbidden inhabitants that Anzaldúa mentions in the above quotation, Phoenix in Moraga’s play is populated by unwanted people. Although this information highlights that there are various groups representing *los atravesados* in Phoenix, through the experience of the main character, the play focuses on the experience of the queer people who are regarded as out of the confines of the normal. From Medea’s mother Mama Sal, another character who is banished from Aztlán, the audience learns that the women, who fought in the revolutionary war in which Aztlán was born from its ashes, were only happy for a while because after the war the women were asked by the revolutionaries to put down their guns and pick up their babies and return to kitchen (Moraga, 2000: 306). Mama Sal keeps on explaining their banishment as the queers later in all the colored countries were thrown out (Moraga, 2000: 306-307). This is how “los homos became peregrines [pilgrims]” and she relates the queer to their nomad Aztec ancestors (Moraga, 2000: 307). In this way, “a thriving desert” was turned into “gypsy ghetto” and this border land desert which is called as Phoenix is named as “Tamoanchan” which means “We seek our home” by these queer gypsies (Moraga, 2000: 307). Mama Sal’s explanations highlight their identification with their Aztec ancestors in pilgrimage and their constant yearning for a home/land.

This longing for the homeland is constantly cried out by Medea who feels like both an abandoned orphan in this wasteland and a betrayed woman (Moraga, 2000: 301). She utters “Men think women have no love of country, that the desire for nation is a male prerogative. So like gods, they pick and choose who is to be born and live and die in a land I bled for equal to any man. Aztlán, you betray me!” (Moraga, 2000: 301). As Lakey explains “After serving on the front lines of the winning Chicano revolution, Medea is first relegated (like all women) to a subjugated role as mother and housewife and then thrown into exile for falling in love with her girlfriend, Luna” (Lakey, 2015: 207). Ceaselessly, she hopes to return to Aztlán and waits for the day the patriarchs who sent them to exile would “change their mind say it was all a mistake” (Moraga, 2000: 320).

The criticism to the misogynist heteronormative patriarchy is most potent in the characterization of Jasón who appears as the representative of the patriarchs who banish the queers from Aztlán. Jasón, Medea’s husband, sends a letter to Medea to ask for a divorce because he is getting married to a nineteen year old girl who “bled for him just as [Medea] did once” (Moraga, 2000: 301). As a man who expects the virgin girls to bleed for him, he wants a divorce and he wants the custody of his son. It is important that Jasón wants the custody not because he loves, cares and misses his son but solely for assuring his economic and political privileges in Aztlán because land rights in Aztlán are regulated according to Native blood quantum that Jasón lacks and Medea has. Chac-Mool is Jasón’s “native claim” as Medea cries out to Jason “You can’t hold onto a handful of dirt in Aztlán without him.” You don’t have

the blood quantum” (Moraga, 2000: 341). Perez emphasizes the accent mark in Jasón’s name: “Medea’s husband’s name, Jasón, an Anglo-sounding name “Hispanicized” through the addition of an accent mark, is meant to reflect his European ancestry and his lack of any Native claim to power through direct bloodlines” (Perez, 2008: 100). “The laws regarding land rights in Aztlán will not allow the mostly-white Jasón to continue to hold Medea’s lands, so he needs his son, with Medea’s blood, to give validity to his claim.” (Costa- Malcolm, 2013: 175). Oliver-Rotger explains Jasón’s marriage to a young girl and his motivation to gain custody of his son as follows:

In the dystopian Aztlán Moraga imagines, Chicano masculinity is enacted through a ritual of racial purification that involves the possession of the pure, virginal, heterosexual Indian woman. By marrying a young Apache and recovering his son, Jasón hopes to conceal his family’s Spanish descent and his former affiliation with the Anglos. He thus secures his legitimacy as national poet in a society where the assertion of masculinity and power is deeply tied to the purity of one’s Indian origins and race, always transmitted through lines of paternity. (Oliver-Rotger, 2003: 275-276)

In this sense, Jasón stands for all the power-hungry patriarchs who set the norm of womanhood as virgins bleeding for their husbands, caretakers for the babies and workers in the kitchen. If a woman does not fit in to the norms of this misogynist patriarchal structure, she is banished. Represented through Jasón’s motivation for gaining the custody of his son, the patriarchs are evidently greedy power-holders instead of affectionate fathers in this play.

Medea who is already afflicted due to her longing for her motherland is devastated with Jasón’s appeal for custody because she cannot imagine a life without her son. To convince Jasón not to separate her from her son, Medea wants to see him face to face and she even seduces him and makes love with him. However, the only thing Jasón offers to Medea is being a “ward” in Aztlán. Calling Medea a “slave,” Jasón offers the option as “Whether you rot in this wasteland of counter-revolutionary degenerates or take up residence in my second bed” (Moraga, 2000: 339). Also he asks Medea to give up the boy because he needs a father. Medea is outraged because she does not want Chac-Mool to learn masculinity from his father: “My son needs no taste of the weakness you call manhood. He is still a boy, not a man and *you will not make him in your likeness!* The man I wish my son to be does not exist, must be invented. He will invent himself if he must, but he will not grow up to learn betrayal from your example” (Moraga, 2000: 339-340). Even though Medea does not want her son to see his father as an example for manhood, Jasón states that the courts that Medea regards as patriarchs stealing her country made their decisions in favor of Jasón (Moraga, 2000: 341).

From this point on, the play works on two tensions: whether Medea accepts to return to Aztlán as a ward to avoid being separated from her son and whether thirteen-year-old Chac-Mool who loves all the women he lives with in Phoenix accepts to live

with his father in Aztlán. Medea constantly emphasizes that her son is innocent and he is a boy instead of a man. Even though at first Chac-Mool is eager to accept his father's offer just to show the homophobic heteronormative patriarchal society members their faults, both Medea and through her the audience/readers can understand that Chac-Mool is changing. Chac-Mool openly says that he wants to be "initiated" and to get out of Phoenix because it is "not normal" (Moraga, 2000: 342-3). Chac-Mool's later statement as "When I leave here tomorrow, I'm walking out that door like a man" (Moraga, 2000: 351) further indicates his inevitable "downfall" into patriarchal masculinity. Before the offer, Chac-Mool is a warm-hearted innocent boy who wakes up in the middle of the night in his pijamas wishing for not manhood but for "full- grown innocence" through a flight to the moon (Moraga, 2000: 304). After Chac-Mool declares that he wants to be initiated and leave Phoenix like a man in search of the "normal" in Aztlán, Medea understands that he has changed and that she can smell this change that is the manhood he is wearing in his pijamas: "no baby smell. No boy. A man moving inside his body" (Moraga, 2000: 355).

Unable to prevent her son's venture into heteronormative patriarchy, Medea kills Chac-Mool poisoning him with herbs. It is so significant to understand that Medea's motivation for infanticide is different from that of Medea in Euripides' tragedy: "Like the Greek Medea, she would rather kill her offspring, not merely to exact revenge on Jasón and Aztlán, but to protect Chac-Mool from becoming brainwashed into thinking that males or heterosexuals are superior to females and homosexuals" (Quinn-Sánchez, 2015: 41). Medea's infanticide in Moraga's fiction is indeed a way to avert Chac-Mool's identification with "the patriarchal, homophobic society that teaches that masculinity and heterosexuality are superior, making herself and Luna inferior" (Quinn-Sánchez, 2015: 41). In the moment of murder, Medea is depicted as an affectionate mother who is chanting a lullaby and putting her little baby into sleep. She is holding Chac-Mool's body in pieta image reminiscent of Jesus and Mary in Christian iconography in which Jesus stands as the sacrificial element for humanity. After sacrificing her son, Medea goes insane and is put in a border prison hospital where she kills herself. Her suicide is depicted again in another pieta pose illuminating Chac-Mool's ghost taking her mother to the moon, to her home. In order to understand the notion of sacrifice, it is necessary to focus on the ritualistic and mythical dimension of the play in which Medea is associated with and related to the serpentine goddesses in Aztec mythology.

2. Serpentine Goddesses in *The Hungry Woman: A Mexican Medea*

The Hungry Woman: A Mexican Medea is not written in a linear style: the scenes jump from one period of time to another showing Medea in Phoenix at her home, border motel or prison psychiatric hospital. These nonlinear temporal juxtapositions are intertwined with ritualistic scenes in which Medea is associated with mythical female characters. "Moraga evokes figures of Mexican, Aztec, and Western mythology to situate her character's plight in the particular context of Mexican/Chicano cultural narratives that have assimilated the history of the

dominated to that of the dominating” (Oliver-Rotger, 2003: 278-9). The mythological background is like a bombardment, in Costa-Malcolm’s words “Moraga bombards her audience with mythological references that cross religions, cultures, and nations” (Costa-Malcolm, 2013: 172). From Western mythology, the play reinterprets Euripides’ Medea; from Mexican folklore there are references to La Llorona, La Malinche, La Virgen de Guadalupe and from Aztec mythology, Moraga refers to the Hungry Woman, Cihuatateo and Coatlicue. This paper focuses on the representation of the mythical Aztec figures Coatlicue and Cihuatateos because Medea’s relation with them is essential for understanding Moraga’s feminist consciousness and her rage against the norms that legitimize heterosexuality and patriarchy.

Coatlicue is the Aztec goddess who is impregnated by a feather and her daughter Coyolxauhqui plans to kill Coatlicue in order to prevent the birth of the male child Huitzilopochtli; however, Huitzilopochtli emerges fully grown as a warrior and kills Coyolxauhqui (Franco, 2004: 208). Moraga uses this mythical story between the mother goddess Coatlicue, the sun god Huitzilopochtli and the moon goddess Coyolxauhqui at the center of the mythological background of Medea’s isolation from patriarchal society. The reference to Coatlicue is so dominant in Moraga’s play that the whole setting is actually designed as an altar to her and in this two-act play, each act begins with the reenactment of the Coatlicue myth. The figure of Coatlicue with a “serpent skirt” and breast shield splayed with dismembered hands and hearts” is illuminated on stage (Moraga, 2000: 297).

The Coatlicue myth is enacted with the narration of the Cihuatateos who are according to the Aztec mythology warrior women who died in childbirth. There are four Cihuatateos who are “identified by the four directions and four primary pre-Columbian colors: East (Red), North (Black), West (White) and South (Blue) (Moraga, 2000: 293). The play provides very detailed information regarding their appearances: “The figures wear the faces of the dead in the form of skulls. Their hands are shaped into claws. Their breasts appear bare and their skirts are tied with the cord of a snake. They are barefoot, their ankles wrapped in shell rattles” (Moraga, 2000: 293). Performing “in the traditional style of Aztec danzantes” (Moraga, 2000: 293), Cihuatateos are the characters who contribute potently to the ritualistic aspect of the play. “As a collective voice, the Pre-Columbian Cihuatateo contextualize the main action by telling Aztec stories and legends about women whereby the struggle of Medea becomes one of many women’s struggles” (Oliver-Rotger, 2003: 279).

The first act begins with the lights on the altar of Coatlicue who is the “Aztec Goddess of Creation and Destruction” and with “*Pre-Colombian Meso-American music*” (Moraga, 2000: 297). One Cihuatateo begins narrating the Coatlicue myth relating it with Medea’s story:

This is how all stories begin and end
The innocence of an eagle feather
Stuffed inside a mother’s apron.
The birdboy growing there

Taking shape.
The warrior son waiting in the wings
Taking flight.
So, too begins and ends this story
The birth of a male child
From the dark sea of Medea
At the dawning of an age. (Moraga, 2000: 297)

Obviously even from the very beginning of the play, Medea is identified with Coatlicue and there is a hint that the male child Chac-Mool will be associated with Huitzilopochtli. Similarly, the second act opens with the same music and Cihuatateo's narration of the Coatlicue myth, but this time the myth is more detailed including the daughter Coyolxauhqui as well. As Cihuatateo narrates the story, Medea emerges as Coatlicue; Luna appears as Coyolxauhqui and Chac-Mool emerges as Huitzilopochtli. The story begins with Coatlicue's impregnation with two delicate feathers and Coyolxauhqui's feeling of treason after she learns that her old mother beyond the age of fertility is pregnant to a boy (Moraga, 2000: 329). After Coyolxauhqui/Luna cries out "You betrayed me, Madre" (Moraga, 2000: 329), Huitzilopochtli "is born with filero flying and chops off his sister's head" and says "I hold my sister's moonface bleeding between my hands...I exile her into darkness" and begins to watch the moon rise (Moraga, 2000: 330).

The parallelism between the characters of the play and the mythological characters in the Coatlicue myth is reinvigorated in the scene in which Medea poisons Chac-Mool. In the opening of this scene, the figure of Coatlicue is again illuminated and Medea appears in front of the statue with a cup in her hand "then raising it in offering to the Diosa" (Moraga, 2000: 353). Just after she offers the cup, she says, "Coatlicue, this is my holy sacrifice" (Moraga, 2000: 353). Then she kills her child with herbs just like a caring warmhearted mother putting her innocent baby into sleep, as mentioned earlier in this study. Later she puts Chac-Mool's dead body on top of a corn field which serves as an altar. According to Perez, the choice of using "corn" in the altar is meaningful because it is reminiscent of the sacrificial ritual done to honor the corn goddess in Mexico:

The scene calls to mind a sacrificial ritual practiced by the Mexicas to honor the corn goddess, Chicomecoatl, who required a female sacrificient... Each year the Mexicas sacrificed a young woman, who was also decapitated and flayed, to make a blood offering to the corn goddess to ensure fertility, renewal, and sustenance. The young woman's sacrificial blood, and its life-giving and sustaining qualities, ensured the continuation of the people. Medea replicates this ritual through her sacrifice, but in offering her male child, she interrupts a traditional renewal. The offering, made in this way, represents a violation of the ancient ritual, yet one powerful enough to create something new. (Perez, 2008: 105)

In a play that criticizes the exclusionary attitudes of a patriarchal society, it is meaningful that a male figure is sacrificed instead of a female figure. Just after Medea places Chac-Mool's body on the corn altar, she furiously begins talking to the goddess Coatlicue:

What crime do I commit now, Mamá?
To choose the daughter over the son?
You betrayed us, Madre Coatlicue.
You anciana, you who birthed the God of War.
...
Nor did you hold back the sword
That severed your daughter's head.
Coyolxauhqui, diosa de la luna [goddess of the moon].
Ahora [now], she is my god.
La Luna, la hija rebelde [the rebel daughter].
Te rechazo, Madre [I reject you, mother]. (Moraga, 2000: 356-357)

This scene is important because after sacrificing her son, Medea rejects Coatlicue for not protecting her daughter and for taking side of the son and reclaims her adoration of the rebel moon goddess, Coyolxauhqui. "By killing Chac-Mool, Medea metaphorically kills the god of war, Huitzilopochtli, thereby granting life and freedom to the goddess of the moon, and by extension to all women. With Huitzilopochtli's death, patriarchy cannot reign" (Quinn-Sanchez, 2015: 42). From this perspective, Moraga's reinterpretation of the myth concerning Coatlicue, Coyolxauhqui and Huitzilopochtli is indeed a metaphorical revolt against normative patriarchy and a celebration of matriarchy.

The celebration of matriarchy is also evident in the symbolic use of the image "serpent". In the theatrical outlook of the Cihuateos, Moraga attaches their skirts with the cord of snake. Also Coatlicue means "Serpent Skirt" and she is depicted with "a human skull or serpent for a head, a necklace of human hearts, a skirt of twisted serpents and taloned feet" (Anzaldúa, 1987: 27). One should be careful with the symbolism associated with these goddesses since the serpent which can easily be regarded as a phallic symbol is associated with womanhood in pre-Columbian America: "The Olmecs associated womanhood with the Serpent's mouth which was guarded by rows of dangerous teeth, a sort of *vagina dentate*. They considered it the most sacred place on earth, a place of refuge, the creative womb from which all things were born and to which all things returned" (Anzaldúa, 1987: 34). Thus, the serpent with a mouth resembling to a vagina stands for femininity and matriarchy in pre-Columbian American mythology. For instance, Huitzilopochtli's leading power was represented with the image of an "eagle with a writhing serpent in its beak": the eagle symbolizing patriarchy and the serpent symbolizing matriarchy (Anzaldúa, 1987: 5). Anzaldúa explains this visual of an eagle with a serpent on its beak as "The symbolic sacrifice of the serpent to the "higher" masculine powers indicates that the patriarchal order had already vanquished the feminine and matriarchal order in pre-Columbian

America (Anzaldúa, 1987: 5). The reign of Huitzilopochtli after Coatlicue shows how the patriarchal deities begin to dominate in this mythology. Anzaldúa laments that “the male-dominated Azteca-Mexica culture drove the powerful female deities underground by giving them monstrous attributes and by substituting male deities in their place” (Anzaldúa, 1987: 27).

Anzaldúa highlights the significance of the serpent goddess under the titles “entering into the serpent” and “Coatlicue state”. She welcomes the serpentine goddess Coatlicue who is “one of the powerful images or archetypes that inhabits [her] psyche” into her Chicana feminist consciousness calling her “Come, little green snake. Let the wound caused by the serpent be cured by the serpent” (Anzaldúa, 1987: 46).

I see the heat of anger or rebellion or hope split open that rock, releasing *la Coatlicue*. And someone in me takes matters into our own hands, and eventually, takes dominion over serpents—over my own body, my sexual activity, my soul, my mind, my weaknesses and strengths. Mine. Ours. Not the heterosexual white man's or the colored man's or the state's or the culture's or the religion's or the parents'—just ours, mine.

And suddenly I feel everything rushing to a center, a nucleus. All the lost pieces of myself come flying from the deserts and the mountains and the valleys, magnetized toward that center. *Completa*.

Something pulsates in my body, a luminous thin thing that grows thicker every day. Its presence never leaves me. I am never alone. That which abides: my vigilance, my thousand sleepless serpent eyes blinking in the night, forever open, And I am not afraid. (Anzaldúa, 1987: 51)

Clearly, entering into Coatlicue state is self-identification with the serpent skirt goddess for Anzaldúa. This identification is a rejection of dominant ideologies provided by the white man, colored man, culture, religion or parents. Rejecting these dominant ideological structures and letting herself dominated by the serpents, she feels whole and fearless. Moraga's Coatlicue state is similar in essence for enabling a feminist consciousness but there are several differences as well. Although the main character in Moraga's play also enters into Coatlicue state, through the end, she even rejects Coatlicue due to her later submission to a male deity. After identification with Coatlicue, Medea rejects her too for her symbolic obedience to patriarchy and begins worshipping the rebel moon goddess. In *The Last Generation*, Moraga explains how she reads the mythical configuration of the story concerning Coatlicue, Huitzilopochtli and Coyolxauhqui as follows:

Here, mother and daughter are pitted against each other and daughter must kill male-defined motherhood in order to save the culture from misogyny, war, and greed. But el hijo comes to the defense of patriarchal motherhood, kills *la mujer rebelde*, and female power is eclipsed by the rising light of the Sun/Son. This machista myth is enacted every day of our lives, every day

that the sun (Huitzilopotchli) rises up from the horizon and the moon (Coyolxauhqui) is obliterated by his light. (Moraga, 1993: 73)

Worshipping Coyolxauhqui instead of Coatlicue enables Medea to achieve a sense of belonging and a return to homeland. In the final scene of the play, Chac-Mool asks Medea to watch the moon and claims that he is taking her to “home”. In the same way Medea sacrifices Chac-Mool, he is now sacrificing Medea using herbs affectionately. As the lights fail, only a shimmering moon and the figure of the four Cihuatateo dancing silently remain onstage (Moraga, 2000: 362). At the end of the play, Medea flies to the moon together with her son. Evidently Medea is sacrificed which is also suggested through the naming of the boy as “Chac-Mool”: *Chac-mol* is the term assigned to a vessel that adorned the tops of temples. The figure, depicted in repose, balances in his lap a plate or bowl in which sacrifices to the gods were traditionally placed. In the play, the character Chac-Mool serves as both the vessel for an offering and the offering itself” (Perez, 2008:103). The ending is also meaningful for indicating an invention of an innocent manhood. As mentioned earlier in this paper, before his decision to go to Aztlán, Chac-Mool states that he wakes up in the middle of the night wishing to achieve “full-grown innocence” through a flight to the moon which functions as a foreshadowing in the plot. Although the play ends with the death of the mother and son, at a symbolic level their sacrificial deaths illuminate a hope for the initiation of an innocent manhood.

Conclusion

As prominent figures in Chicana feminism, both Gloria Anzaldúa and Cherrie Moraga criticize their present day exclusion with an attempt to find their indigeneous voice through a connection with the Chicana mythical ancestral homeland called Aztlán. Moraga’s *The Hungry Woman: A Mexican Medea* illuminates queer characters who are physically and socially banished by heteronormative patriarchs in Aztlán who confine the women within the traditional norms of patriarchal motherhood. The exclusionary attitudes towards the queer subjects are criticized by illuminating Medea’s constant longing for her motherland. The feeling of homelessness rests at the center of Moraga’s play which is also indicated in the epilogue from *Christa Wolf’s Medea: A Modern Retelling*: “Where can I go? Is it possible to imagine a world, a time, where I would have a place? There’s no one I could ask. That’s the answer” (Moraga, 2000: 295). Indeed, Moraga’s play is an attempt to find an answer to the question whether the Chicana queer can manage to develop a sense of belonging. Moraga finds the answer in retelling and recontextualizing old Aztec mythology depicting celebrated forms of matriarchy. Cihuatateo and Coatlicue whose womanhood are symbolized with the serpents are among those mythological figures that help Moraga to critique gender norms in a patriarchal and heteronormative society. Considering the ending of the play which suggests a final hopeful flight into home, digging information on the mythical stories of the serpentine goddesses, retelling their stories and combining their stories with

that of other Chicanas are the tactics Moraga uses in her Chicana feminist architecture.

Works Cited

- Alarcón, N. (1990), “Chicana Feminism: In the Tracks of ‘the’ Native Woman”, *Cultural Studies*, Vol: 4 No: 3, pp. 248-256.
- Anzaldúa, G. (1987), *Borderlands/La Frontera: the New Mestiza*, Aunt Lute Books, San Francisco.
- Arredondo, G. F., et al., eds. (2003), *Chicana Feminisms*, Duke University Press, Durham.
- Costa-Malcolm, J. A. (2013). *Virgin and Whore no more. Reinventions of the Mythical Maternal in Chicana Drama* (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Pittsburgh.
- Cotera, M. P. (1977), *The Chicana Feminist*, Information Systems Development, Austin.
- Franco, J. (2004), “The Return of Coatlicue: Mexican Nationalism and the Aztec Past”, *Journal of Latin American Cultural Studies*, Vol:13, No:2, pp. 205-219.
- Garcia, A. M. (1997), “Introduction”, Garcia Alma M. and Garcia Mario T. (Eds.) *Chicana Feminist Thought: The Basic Historical Writings*, Routledge, New York, pp. 1-16.
- Quinn-Sánchez, K. (2015). “Rejecting National Mores/ There is no Country for Lesbian Latinas,” *Identity in Latin American and Latina Literature: The Struggle to Self*, Lanhan, Lexington Books, pp. 35-45.
- Lakey. (2015), “More than Theater: Cherrie Moraga’s *The Hungry Woman* and the Feminist Phenomenology of Excess”, Robin Truth Goodman (Ed.), *Literature and Development of Feminist Theory*, Cambridge, New York, pp. 200-213.
- Lomeli, F. A. (2017), “Introduction: Revisiting the Vision of Aztlán: Origins, Interpretations, and Theory vis-à-vis Fact and Fiction”, Rudolfa Anaya et al (Eds.), *Aztlán: Essays on the Chicano Homeland*, University of Mexico Press, Albuquerque, pp 1-24.
- Mirandé, A, Enríquez, E. (1979), *La Chicana: The Mexican-American Woman*, The Universtiy of Chicago Press, Chicago.
- Moya P. M. L. (2001), “Chicana Feminism and Postmodernist Theory”, *Signs*, Vol: 26, No:2, pp. 441-483.
- Moraga, C. (1993) *The Last Generation*, South End Press, Boston.

- (2000), "The Hungry Woman: A Mexican Medea", Marrero, Maria and Svich, Caridad (Eds.), *Out of the Fringe: Latino/a Theater and Performance*, Theater Communications, New York, pp. 289-363.
- Oliver-Rotger, M. A. (2003). "The Border as Dystopia: Cherrie Moraga's *The Hungry Woman*", *Battlegrounds and Crossroads Social: Social and Imaginary in Writings by Chicanas*, Rodopi, Amsterdam, pp. 265-284.
- Perez, D. R. (2008), *There was a Woman: La Llorona from Folklore to Popular Culture*. University of Texas Press, Austin.
- Ventura, G. B. (2008), "Aztlán", Nicolás Kanellos (Ed.), *The Greenwood Encyclopedia of Latino Literature*, Greenwood Press, Westport, pp.102-104.

Feminist Teori Işığında Muğla Masallarında Kadın Algısı

Jülide ERKEN¹

Öz

Araştırma Makalesi

İnsan gerçekliğini en iyi yansıtan tür olan masal, sembolik bir yapıya sahip olduğu için söylemek istenilenin dolaylı olarak anlatılmasını ve farklı bakış açıları ile yorumlanmasını sağlamıştır. Halkbilimi alanında yapılan çalışmalarla ortaya konulan teoriler masalları farklı yönlerden ele alıp incelemeyi mümkün kılmıştır. Bu teorilerden biri olan “Feminist Teori” kadın haklarının savunulması doğrultusunda ortaya çıkmış, temelde kadın-erkek cinsiyet eşitliğini savunmuş ve biyolojik kimliğin dışında toplum tarafından verilen cinsiyetçi kimliğin üzerinde durmuştur. Cinsiyetçi kimliğin edebî eserlerde öne çıkmasıyla da “Feminist Eleştiri” doğmuştur. Toplumun kültürel belleğini asırlar boyunca devam ettiren ve ataerkil bir atmosfere sahip olan masallar da bu edebî ürünlerden biridir. Kadınların masallardaki konumu ve rolü feminist kuram ile incelendiğinde masalların başka bir yüzü ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada masal, masallarda kadının yeri, Feminist teori, toplumsal cinsiyetçilik hakkında bilgi verildikten sonra kadın tipinin daha çok öne çıktığı üç Muğla masalı: *Tın Tın Kabacık*, *Gül Güzeli* ve *Dulkarioğlu Mehmet’in Karısı* masalları kesitlere ayrılacak ve Feminist teori ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Muğla Masalları, Feminist Teori, Toplumsal Cinsiyet, Kadın Kimliği, Sembolik Dil.

The Perception of Woman in Muğla Folk Tales in the Light of Feminist Theory

Abstract

Research Paper

A folk tale, being the best literary genre in reflecting human reality, has a symbolic structure and therefore, provides an indirect speech for what needs to be said and a different perspective of interpretation as well. The theories which are exhibited by the studies in the field of Ethnology make it possible to handle and study the folk tales from different points of view. One of these theories “The Feminist Theory” has emerged in the point of defending the women’s rights, fundamentally stands for the women-men gender equality and emphasizes on the gendered identity given by the society apart from the biological identity. And following the gendered identity coming to the fore in the literal text, the “Feminist Criticism” has born. The folk tale which sustains the cultural memory of the society for centuries and has a patriarchal atmosphere is one of these literal texts. When the position and the role of women in the folk tales are analyzed in the perspective of the Feminist theory, it reveals a completely different side of the folk tales. In this study, after giving information about the folk tales, women’s role in the folk tales, the Feminist theory, and the social sexism following three Muğla folk tales in which the female type becomes prominent will be analyzed in the light of the Feminist theory; *Tın Tın Kabacık*, *Gül Güzeli* and *Dulkarioğlu Mehmet’in Karısı*

Key Words: Muğla Folk Tales, The Feminist Theory, Social Sexism, Female Identity, Symbolic Language.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 29.06.2018

Kabul tarihi / Accepted 05.09.2018

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, julideerken@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0126-0141

“...Ninem, neden fıstıldıyor soluğun?
Sen mi aşkın zamanları ben mi geriye doğruyum?
Ninem sesleniyor masal dolu...
Ve ben yürüyorum...
Masallara doğru...”

İlhan İrem

Giriş

Anlatma esasına dayalı türlerin içinde yer alan masal bütün zamanların anlatısı olarak kabul edilir. Yüzyıllar boyunca masallar eş zamanlı olarak mit, destan, efsane ve halk hikâyeleriyle birlikte yaşamaya devam etmiştir. İçinden çıktığı toplumun kültürünü yansıtan masallar aynı zamanda bu kültürün taşıyıcılığını da yapmıştır. Bu bakımdan masallar hem millî hem de evrenselidir. Genellikle çocuklar için yazıldığı düşünülen masallar esasen büyükleri ilgilendirir. Ayrıca gerçeklik iddiası olmamasına rağmen herkes masallardan kendisine göre bir çıkarımda bulunur.

Masal hakkında araştırmacılar tarafından pek çok tanım yapılmıştır (Boratav: 2000; Elçin: 1986; Seyidoğlu: 1986; Günay: 1998; Alptekin: 2002; Şimşek: 2001). Saim Sakaoglu “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü” (Sakaoglu, 2002: 4) olarak masalı tanımlarken, Aysun Dursun “Genellikle olağanüstü zaman, mekân ve şahıs kadrosu içinde kalıp sözlerle başlayıp kalıp sözlerle biten; kimi zaman reel hayatın gerçeklerini, kimi zaman da hayal dünyasının fantezilerini gözler önüne seren bir anlatı türü” (Dursun, 2008: 4) şeklinde masalı tanımlamıştır. İnsanlık tarihinin yazgısal serüvenini yansıtan masalarda hayat ve hayati yaşama konusunda en saf ve doğru gerçekler anlatılır. Bilinçaltının derinliklerinden çıkıp gelen masalarda yalnızca dıştaki değil içteki olaylar da yer alır ve topluma bu şekilde etki ederler (Graber, 1998: 29,35). Bu bağlamda toplumsal bilinçdışının üretimi olarak görülen masalların bilincin yetersiz kaldığı yerde devreye girdiği ve yaşamın devam ettirilebilmesi için bir şeyler söylediği de düşünülebilir (Gezgin, 2007: 30-31).

Masallar uydurma öyküler değildir. İçinden çıktığı toplumun ihtiyaçları doğrultusunda şekillenirler. Masalların dünyaya yeni gelen bir çocuğu zaman içinde hayata karşı hazırladığı da söylenebilir (Gezgin, 2007: 35). Masalarda verilmek istenilen mesaj fark edilmeden bilinçaltına yerleşir. Çocukken zihinlere işleyen bu mesajlar yetişkinlik çağına gelindiğinde farklı şekillerde ortaya çıkar (Sezer, 2017: 12, 21). Bir çocuk dünyaya geldiği an çevresinde olup bitenlerin ve toplum içinde yerleşmiş olan kuralların her ne kadar farkında olmasa da zaman ilerledikçe kendisini bulmaya başlar. Böylelikle bir şeylerin de farkına varmaya başlayan çocuk kültürün ve içinde bulunduğu toplumun uygun gördüğü şeylere göre kendisini şekillendirir. Bir birey olma yolunda ilerleyen çocuğun neyi, nerede ve ne zaman konuşacağını bilmesi gerekir. Masallar ise küçük yaştan itibaren tüm bunları

çocuğun zihnine yavaş yavaş işler. Bu bağlamda çocuklara anlatılan masallar önemlidir ve her masal her çocuğa anlatılmaz.

Çoğu zaman anlatılacak olan masal kız veya erkek çocuğu olmasına göre değişir. Masallar anlatılırken kültürün kız çocuklarının üzerinden devam edeceği düşüncesi belirleyici olmuştur. Bu bağlamda kızlara anlatılan masalların dili sembollerle yüklüdür (Gezgin, 2007: 36). Bu semboller yoluyla kızın kendisini tanıması sağlanır. Ahlaklı ve namuslu olma, yoldan çıkmama, anne sözü dinleme gibi öğütler masallar aracılığıyla çocuğa aktarılır. Bakireliği simgeleyen genç ve güzel kadından, cinsel işlevlerini kaybeden kocakarıya uzanan yolda masallar “kadınların sözü” olarak anılmıştır. Ayrıca kadınların toplum içinde uyması gereken kuralları, geleneği ve göreneği anlatan kadınlar bulunmaktadır. “Masal Anaları” olarak anılan bu kadınlar en az üç ve üçün üzerinde masal bilmeli, masalları bütünlüklü bir yapıda ve akıcı bir şekilde anlatmalı ve masal anası olarak seçilebilmesi için daha birçok özelliği taşımalıdır (Ölçer Özünel, 2017: 24; Önal, 2011: 69). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise bir kadının yapması ve yapmaması gereken şeyleri anlatan ve topluma yön veren kişinin yine bir kadın olmasıdır. Bu durum kültürün taşınmasında kadınların çok büyük etkisi olduğunu da kanıtlar niteliktedir.

Genç ve güzel bir kadın masalda daima edilgen bir durumdadır. Bağımsız bir kadından söz ediliyorsa büyücü, dev anası, ecinni ya da peri kızları olarak anılmaktadır. Masalarda kadın üzerinde sürekli bir baskı kurulmasının sebebi ise “korku”dur. Kadın, dişilik, annelik ve ölüm simgesidir (Sezer, 2017:19,23). Hem doğuran hem de yok edendir. Bu nedenle kadın siyah ve beyaz anne olmak üzere ikiye ayrılır. Sevgi, mutluluk, zenginlik ve yaratma beyaz anneden doğarken siyah anne ise doğurduğunu yok etme içgüdüsüne sahiptir (Graber, 1998: 231-232). Burada anne olan bir kadının renkler üzerinden bile ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. Beyaz her zaman saflığın, temizliğin ve iyiliğin sembolüken siyah tam tersi anlamlar taşır. Bu bağlamda kadından korkan erkek onun kendisine ihtiyaç duymasını ister. Eğer kadının erkeğin korumasına ihtiyacı yoksa birçok sıfatla kötülenir. Böylelikle kadınlar üzerinden okuyanlara da dinleyenlere de pek çok mesaj verilir. Masallar tarafından fark edilmeden zihne işlenen bu mesajların özellikle toplumsal cinsiyet yönünden ele alınması gerekir.

Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek olmaktan ziyade kültürün ürettiği cinsiyet rollerine işaret etmektedir. Toplum tarafından kadına ve erkeğe biçilen bir rol vardır. Bu roller feminist bakış açısıyla çalışma yapan araştırmacıları da ikiye ayırmıştır. Bir grup “kadınlık ve erkeklik rolü”nün arasındaki bağın biyolojik temelli olduğunu söylerken bir diğer grup biyolojik temeli kabul etmekle birlikte bu rollerin öğretilmiş bir ayırım olduğunu düşünmüşlerdir (Ölçer Özünel, 2017: 25,26). Masallar yüzyıllar boyunca anlatılmaya devam eden edebî ürünler oldukları için kadınlar üzerinden geliştirilen söylemler ve verilen mesajlar da var olmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda kadının sadece bir anne ve evinin kadını olması fikriyle gelişen cinsiyetçi kimlik de zihinlere işlenmiştir. Toplum tarafından keskin sınırlar

çizilerek oluşturulan kadın-erkek kimliği, cinsiyetçilik çatışmalarının artmasına ve bu çatışmanın içinde en çok ezilenin kadın olmasına sebep olmuştur.

Feminist yazarlar özellikle sosyal bir statü olarak evliliğin kadınlar için ulaşılması gereken en üst seviye olarak gösterilmesine ve bu fikrin masallar yoluyla anlatılmasına da karşı çıkmışlardır (Gün, 2008: 7). Masallarda kadına çoğunlukla kurtuluşunun bir erkek sayesinde olacağı mesajı verilmiştir. Bu erkek tipi bazen baba bazen de güçlü bir şehzadedir. Bunun yanında kadın kimi zaman da “erkek” kılığına girerek kendisini kurtarır. Ne kadar savaşırsa savaşın çoğu masalda kadının kurtarıcısı erkek olarak gösterilmiştir. Bu noktada kadınların çoğu masalda seçme şansının olmadığı görülür. Evden kovulunca giden, kendisini seçen kişiyle evlenen, onur kırıcı olaylara ses çıkarmayan kadın daha en başından yaşayacağı her şeyi kabullenmiş gibi anlatılır. Bu bağlamda kadın ve erkeğin masaldaki rolleri birbirinden çok farklıdır.

Masallarda bulunan toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin işlevleri mekânlara da yansımıştır. Her ne kadar masallarda belirli bir mekân olmadığı düşünülse de genel olarak bakıldığında kamusal ve özel alanlarda pek çok mekânın kullanıldığı ve hemen hepsinin sembolik bir anlamı olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşadığı evler, bu evlerde bulunan pencereler, saraylar, çadırlar, kuleler ve mağaralar bu mekânlardandır. Masallarda bulunan toplumsal cinsiyet rolleri mekânların kullanımı üzerinden tanımlanmıştır. Kadına ve erkeğe ait görülen mekânların bulunması bu duruma örnektir (Ölçer Özünel, 2017: 26-28).

Toplumun kadına biçtiği rollerde de ayırım bulunmaktadır. Masallarda genç kızların güzel olması konusunda bir beklenti vardır (Sezer, 2017: 155). Kadınlar kendi kimliğini bir nesne olarak görmeye başladığı andan itibaren fiziksel özelliklerini ve bedenini erkeklerin güzellik anlayışına göre şekillendirmeye çalışmışlardır. *On the Temptation to be A Beautiful Object*'in (Güzel Bir Nesne Olmanın Baştan Çıkarıcılığı Üzerine) yazarı Dana Desnmore özellikle bu konu üzerinde durmuş ve “dişil güzellik miti”nin adeta kadınlar için bir zorunluluk hâline geldiğini söylemiştir. Buna göre çirkin bir kadın diş ve kadınsı görülmemektedir (Desnmore'dan aktaran Donovan, 1997: 260). Masaldaki genç kız eğer güzelse bahtının da güzel olacağına ve karşılığında mutlu bir evlilik yapacağına inanılmıştır. Güzel kızın mutlu hayatına kavuşmadan evvel başına gelenler ise onu erkeğin gözünde daha çekici bir hâle getirmektedir. Erkek eğer istediği güzel kızla evlenebiliyorsa sorun olmaz fakat kız itaat etmiyorsa onu bir türlü elde edemeyen erkeğin gözünde namussuz ve iffetsizdir. Kızın sahip olduğu güzellik onun geç olgunlaşmasına da sebep olmuştur. Güzelliği sebebiyle başı türlü belalardan kurtulmadığı için de kız en sonunda bir erkeğe sığınır (Sezer, 2017: 155-156, 161).

Kadın ve erkek üzerinden cinsiyetçi bir anlatım sergileyen masalların sahip olduğu yoğun sembolik anlatımın birçok yönden incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda psikoloji, antropoloji, psikoterapi, dilbilim, epistemoloji gibi alanların bakış açısı ve yöntemleriyle daha doğru sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmüştür

(Bilkan, 2001: 97). Bu yöntemlerin yanında pek çok teoriyle de masallar çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu teorilerden biri de “Feminist Teori”dir.

Mary Wollstonecraft’ın 3 Ocak 1792’de yaptığı *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) isimli çalışma feminist teori tarihindeki en önemli çalışma olarak görülmüş ve bu eser ilerleyen zamanlarda feminist düşüncenin öncü eseri olarak kabul edilmiştir. 18. yüzyılda feministler Batı dünyasında yaşanan devrimden çok etkilenmişlerdir. Feminizm gibi kuramlar “Aydınlanma” ya da “Akılcılık” çağı denilen bu dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde feministler erkeklerin sahip oldukları bütün doğal haklara kadınların da sahip olabileceği düşüncesini savunmuşlardır (Donovan, 1997: 15-16). Feminizm kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için mücadeleyi esas alan bir düşünce olarak tanımlanabilir ancak odak noktasında cinsellik ve toplumsal cinsiyet vardır. Bu bağlamda feminizmin cinsiyet eşitsizliğinin doğasını ortaya koyup tahlil ederek anlamayı, toplumsal cinsiyet politikalarının oluşum şekli ve cinsler üzerindeki tesirlerini anlatarak konuyla ilgili bir farkındalık yaratmayı amaçladığı söylenebilir (Donovan, 1997: 167; Çobanoğlu, 2016: 80).

Feminizmde çoğunlukla üç temel sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan ilki kadının hangi yönlerden baskı altında kaldığı ve erkek ile arasında bulunan iktidar farklılıklarıdır. Bu farkları düzenleyici ilkeler bulmaya çalışmışlardır. İkinci sorun daha çok biyolojik toplumsal cinsiyetle ilgili olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki farkların biyolojik, sosyolojik ya da her ikisinin birleşiminden kaynaklanıp kaynaklanmadığı konusunda tartışmışlardır. Üçüncü sorun ise hem kadınlar arasında hem erkekler arasında görülen farklılıklar ve bu farklılıkların toplumsal cinsiyet ilişkilerinin genelleştirilmiş tanımlamalarıyla ilgili olmuştur (Yuval-Davis, 2003: 24-25).

Feminizm egemen anlayışı değiştirmeye çalışmış, kadınlığa ve erkeklığe, kadın ve erkeğe yönelik yapılan sınıflandırmaların yapılması ve sınırlanması üzerinde durmuştur. Bu sınıflamalar da feminist düşünce içinde önemli bir yere sahip olan “kamusal” ve “özel” gibi kavramlarla bağlantılı olmuştur (Davidoff, 2002: 189). 17. ve 18. yüzyıllarda kadının sadece eş veya anne olarak eve ait görülmesi çok yaygın bir düşünce hâline gelmiştir. 18. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru özellikle sanayi devrimi ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerle kadın özel alandan soyutlanmış işyeri ile ev mekânı birbirinden ayrılmıştır (Donovan, 1997: 19). Önceki yüzyıllarda cinsel kimliğin sınırları çok keskin değilken 19. yüzyılın başlarında bu sınırlar netleşmeye başlamıştır. Bu yüzyılda erkeğin hem iş süreci hem de cinselliğin zamanı ve mekânı daha fazla bölümlere ayrılmıştır. Eğlence ve boş zaman işin ya da çalışmanın karşısı olarak ele alınınca cinsellik, uçarıklık, çocuksu olma ve kadınlıkla eş tutulmuştur. Güzellik ve arzu sadece kadınların bedenine ait görülmüştür (Davidoff, 2002: 206-207).

Kadınların ev içinde bulunmaları toplum tarafından çok alışılan bir durum olduğu için feminist kuramcıların ev hayatıyla ilgili çeşitli eleştiriler yapmaları zorlaştırmıştır. *The Subjection of Women* (Kadınların Bağımlılığı) isimli eserin

yazarı olan John Stuart Mill kadınların kamusal alanın bu kadar fazla dışında tutulmasının tek sebebinin erkeklerin kadınlarla birlikte yaşamaya tahammül edemeyişi olduğunu söylemiştir. Bu tahammülsüzlük de kadınların ev hayatındaki ikincil konumlarını sürdürmelerine sebep olmuştur (Donovan, 1997: 19,23,59). *Letters on Equality*'i (Eşitlik Üzerine Mektuplar) yazan Sarah Grimké de diğer feminist kuramcılar gibi kadının bir yere bağımlı olarak gösterilmesine karşı çıkarken, Simone de Beauvoir bu durumu tarih öncesindeki iş bölümüne bağlamıştır. Buna göre kadınlar tarih öncesinde üretken bir konumdadır fakat onlara verilen işler çoğunlukla tekrara dayalıyken erkekler avlanma, savaş, silah aletleri yapma gibi daha aktif işlerle uğraşmışlardır. İlerleyen zamanlarda bu durum kadınların evin içinde bir yaratıcılık olmadan, tekrar eden işleri yapmalarına ve kocalarına bağlı olmalarına sebep olurken erkekler daima dış dünyaya dönük ve daha aktif olmuşlardır (Donovan, 1997: 37, 234-235). Bu durum kadın ve erkek arasında kamu-özel alan ayrımının yanında doğa-uygarlık ayrımının yapıldığını da göstermektedir. Kadının daha çok doğa ile özdeşleştirilmesi kamu alanından uzaklaştırılmasının yanında neredeyse bütün kültürlerde kadınların erkeklerden daha az değer görmesine sebep olmuştur (Yuval-Davis, 2003: 26). Doğar doğmaz omuzlarına yüklenen sorumluluklar kadının kamusal alanda varlık gösterebilmesini zorlaştırmış ve tek görevi çocuk büyütme ve erkeğe hizmet etmek olarak görülmüştür.

Feminist hareketin Amerika, İngiltere ve Fransa'da toplumsal ve siyasal bir mücadele olarak edebiyat alanına kaymasıyla "Feminist Eleştiri" ortaya çıkmıştır. Bu eleştiriye göre kadın sadece gerçek hayatta değil edebî ürünlerin içinde de aşağılanıp hor görülmekte böylece ataerkil otorite bu yoldan desteklenerek devam ettirilmektedir. Feminist eleştirinin ilk amacı edebî eserlerdeki kadın üzerinden yürütülen bu söylemleri ortaya çıkarmaktır (Moran, 2014: 249).

Feminist eleştirinin edebî eserlerde yaptığı incelemeler "evdeki melek" tipi ile "canavar" kadın tipini ortaya çıkarmıştır. "Evdeki melek" tipine giren kadın ataerkil topluma uyan, namuslu, alçakgönüllü ve uysaldır. Onun görevi erkeğini ve çocuğunu mutlu etmektir. Özgürlüğüne düşkün, kendi çıkarını gözetken, erkeğe boyun eğmeyen kadın ise "canavar" tipidir (Moran, 2014: 252). Edebî eserlerde görülen bu ayrım halkbilimi çalışmalarında da vardır. Erkek halkbilimciler kadınlara dair dikkatlerini çekmeyen her şeyi yok saymışlardır. Bu bağlamda "cinsiyetçi düşünce" dikkate alınmalıdır. Bu düşünceye göre hakîm olan erkek onun alt türü olan ise kadındır. Cinsiyetçi ayrımcı düşünceler de bu oluşumun yegâne sebebidir (Çobanoğlu, 2016: 386). Feministler de tam olarak bu cinsiyetçi düşünce ile kadınların oyuna getirildiğini söylemişler bu sebeple de dişilik ve kadınlık kavramlarını açıklamışlardır. Buna göre dişilik kavramı cins ayrılığının biyolojik yönünü, kadınlık ise toplumsal ve kültürel normların belirlediği davranış biçimlerini göstermektedir. Dişilik doğuştan gelirken, kadınlık alınan eğitim ve terbiye sonucu kazanılmaktadır. Ataerkil otorite ise bu kavramları aynı göstermiştir (Moran, 2014: 253).

Feminist bakış açısı ile masallara bakıldığında ise masalların da erkek egemen bir yapıda veya ataerkil kültürel öğelerle kurulduğu görülür. Masallar toplumların sosyalleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca cinsel davranış ve roller konusunda bir söylem oluşturdukları için verdiği mesajlara dikkat edilmelidir. Masallarla ilgili yaptığı çalışmasında Karen Rowe, masallarda kadınların kendi kendilerine bir durum değerlendirmesi yaparak harekete geçmediklerini tespit etmiştir. Kadın türlü yollarla bastırılır, daima dışarıdan gelecek bir güce bağlıdır. Bu güç ise çoğunlukla baba ya da onu kurtaracak bir prenstir. Masallarda kadına biçilen roller ve sosyal hayattaki yeri çok net görülür. (Çobanoğlu, 2016: 387-388).

19. yüzyılda kadınlara ait bir folklorun olduğu kabul edilmiş ve buna uygun çalışmalar halkbilimciler tarafından çalışılmaya başlanılmıştır. Kadın cinsiyeti ve kadınlardan derlenen folklor materyalinin tahlilinde söz konusu “cinsiyet” (gender) kategorisi belirleyici bir ölçüt olarak Mark Azadovski'nin 1926'da kaleme aldığı ve İlhan Başgöz tarafından 1992'de Türkçe'ye çevrilen “Sibirya'dan Bir Masal Anası” eserinde kullanılmıştır. Kadın ve folklor çalışmalarına yönelik ilk bilimsel dergi 1972'de “Folklore Feminists Communication” adıyla F.A. de Caro, Claire R. Farrer ve Susan J. Kalçık editörlüğünde çıkmıştır. 1977 yılında derginin adı “Folklore Women's Communication” olarak değiştirilmiş ve Amerikan Folklor Derneği'nin kadın bölümü tarafından çıkarılmıştır. Bu birlik Feminist kuramla halkbilimi arasında bilimsel anlamda ilk köprülerin kurulmasını sağlamıştır. Amerikan halkbilimi çalışmalarında “kadın ve folkloru” ele alan çalışmalardan bir diğeri de Martha Weigle'nin 1978 yılında “Kadın Araştırmaları Dergisi”nde hazırladığı “Kadın ve Folklor Özel Sayısı” olmuştur. 1986 yılında yapılan toplantı ve yayınlar da bu konuda gelişimi artırmış ve dönüm noktası olmuştur. Bu yıllarda halkbilimciler disiplinler arası anlayışın ortaya konulduğu çalışmalar da yapmışlardır Feminist kuram doğrultusunda yapılacak olan çalışmalarda halkbilimcilerin karşısına “Toplumsal hayatımızdaki ataerkil örüntüler”, “Kadına yönelik cinsiyetçi algı”, “Kadın bedeninin cinsel bir nesneye dönüştürülmesi”, “Kadın özgürlüğünün kısıtlanması”, “Cinsellik”, “Namus kavramı”, “Güzellik miti” vb. gibi yeni kavramlar ve problematikler çıkmıştır (Çobanoğlu, 2016: 381-384).

Bu bilgilerin ışığında, bu çalışmada Feminist teori ile açıklanmak üzere *Tın Tın Kabacık*, *Gül Güzeli* ve *Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı* isimli üç Muğla masalı seçilmiştir. Başkahramanı kadın olan masallar çok azdır. Muğla yöresinde geçen ve özgün olan bu üç masalın ise başkahramanı kadındır. Bu bağlamda söz konusu masalların Feminist teori ile incelenmeye çok uygun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ismi geçen masallar seçilirken dünyada ve Türkiye'de bulunan eş metinlerine ve halk arasındaki yaygınlığına dikkat edilmiştir. Böylelikle masallar bu gibi sebepler doğrultusunda seçilmiş ve sıralanmıştır. *Tın Tın Kabacık* masalı hem dünyada hem Türkiye'de çok bilinen bir masaldır ve Muğla'nın pek çok yerinde de eş metni bulunmaktadır. *Gül Güzeli* masalı da Türkiye'de yaygın olarak anlatılır. Üçüncü sırada yer alan *Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı* masalı da yine hem dünyada hem Türkiye'de eş metinleri bulunmakla birlikte daha çok yerel özellikler taşıyan bir

masaldır. Bu bağlamda masallar, Feminist kuramın edebî eserlerde bulunan cinsiyetçi anlatım, ataerkil düzen, kadına biçilen roller, toplumsal cinsiyetçilik gibi konular karşısında geliştirdiği eleştirel söylemler ışığında incelenecektir. Böylece toplum tarafından oluşturulan kadın kimliğinin genel olarak masallarda özel olarak da başkahramanı kadın olan ve Muğla yöresinde anlatılan bu masallarda nasıl yer aldığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. Çalışmanın Yöntemi

1960'lı yıllarda birçok alana etki eden Feminist hareketin edebiyat alanına dâhil olmasıyla “Feminist Eleştiri” ortaya çıkmıştır. Feminist eleştiriye göre kadın, sadece gerçek hayatta ataerkil düzenin baskısını hissetmemiş ortaya konulan eserlerde de kadının üzerindeki baskı devam etmiştir. Böylelikle Feminist eleştiri edebiyat eserlerindeki kadına karşı olan bu tutumu ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Moran, 2014: 249). Çocukluktan itibaren kültürel bir belleğin taşıyıcısı olan masallar da bu edebî eserlerdendir. Çok katmanlı bir yapıya sahip olan masalların özünde vermek istediği mesajların ortaya çıkarılabilmesi için farklı kuramlarla incelenmesi gerekir. Böylelikle masallarda kadının yeri, bulunduğu mekân, toplum baskısı, cinsiyetçi anlatım, cinsel kimlik gibi hususlar daha iyi anlaşılabilir.

Bu çalışmanın evrenini “Feminist Teori Işığında Muğla Masallarında Kadın Algısı”, örneklemini ise *Tın Tın Kabacık, Gül Güzeli ve Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı* isimli masallar oluşturmuştur. Çalışmada, seçilen masallardaki kadın algısının ortaya çıkarılmasında Feminist eleştiri yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda söz konusu masallar “İncelenen Masalların Kesitlere Ayrılması” kısmında: “Başlangıç Durumu”, “Kahramanı Harekete Geçiren Unsur/Olay”, “Kahramanın Serüvenleri”, “Sonuç Durumu” başlıklarının altında kesitlere ayrılmıştır. “Masalların İncelenmesi” kısmında ise seçilen masallar: “İç Mekânın Güveni: Ev/Sandık”, “Kahramanın Yolculuğu”, “Korkulan Cinsel Kimlik: Kadın/Anne/Üvey Anne/Cadı”, “Kadının Kadınla Savaşı: İktidar Mücadelesi”, “Dönüşüm Geçiren Kadın: Kıyafet/Talih Kuşu/Saklanma/Pencere”, “Kültürel Semboller” başlıklarının altında incelenmiş ve yorumlanmıştır.

2. İncelenen Masalların Kesitlere Ayrılması

Çalışmada incelenen üç masalın kesitleri M. Naci Önal'ın *Muğla Masalları* isimli eserinden alınmıştır (Önal, 2011: 268, 240, 231).

2.1. Tın Tın Kabacık Masalının Kesitleri

2.1.1. Başlangıç Durumu

“1. Fatmacık ve Yusufçuk adında iki kardeşin anneleri ölünce babası tekrar evlenir ve üvey anne eşinden, çocuklarını evden götürmesini ister.

2.1.2. Kahramanı Harekete Geçiren Unsur/Olay

1. Baba çocuklarını öldüremeyince bir ağaca kabak asar ve kabak rüzgârla balta gibi ses çıkarır.

2. Çocuklar babalarının odun kestiğini sanırlar ancak ağacın altına gelip baktıklarında babasının onları bırakıp gittiğini anırlar.

3. İki kardeş köpek havlayana mı yoksa ateş yanana mı gitsek diye düşünürler.

2.1.3. Kahramanın Serüvenleri

1. Çocuklar köpek havlayan yere giderler ve orada bir cadıyla karşılaşır.

2. Cadı çocukları yemeyi planladığı için, onları ambara kapatır, çocuklar tuvaletlerinin geldiğini söyleyerek ambardan çıkıp cadının elinden kaçarlar.

3. Çocuklar kaçarken önlerine bir at gelir ve o ata binip giderler.

4. Daha sonra iki kardeş de bir kavak ağacı bulur ve onun üzerine çıkarlar.

5. Pınarın başına atını sulamaya gelen bir delikanlı atın huysuzlanmasıyla kızı fark eder ve indirmek için çeşitli yollara başvurur. En sonunda kız, oğlana erkek kardeşini de yanına alırsa, o zaman kendisiyle evleneceğini söyler.

2.1.4. Sonuç Durumu

1. Delikanlı kızın isteğini kabul edince kız ağaçtan iner ve kırk gün kırk gece düşün yaparlar.”

2.2. Gül Güzeli Masalının Kesitleri

2.2.1. Başlangıç Durumu

“1. Memleketin birinde yaşayan bir Beyoğlu vardır.

2.2.2. Kahramanı Harekete Geçiren Unsur/Olay

1. Beyoğlu evlenme çağına gelir ve annesiyle babası Beyoğlu’nu evlendirmek ister. Beyoğlu da karşısına evleneceği kız çıktığı zaman evleneceğini belirtir.

2.2.3. Kahramanın Serüvenleri

1. Beyoğlu gezintiye çıktığı bir sırada bir kulübenin yanında geçer ve orada yüzünü göremediği bir kız ile evlenmeye karar verir.

2. Beyoğlu atla gezintiye çıktığında bir evin bahçesinden yaşlı bir kadının kızına maydanozların dikenlerinin eline batacağını, içeri gelmesini söylediğini duyunca Beyoğlu kızın çok narin ve güzel olduğunu düşünür, babasına o kızla evlenmek istediğini bildirir.

3. Babası ve babasının adamları kızını istemeye gelirler. Kız aslında güzel ve narin bir kız değil, 60-65 yaşlarında yaşlı biri olduğu için kızın annesi gerdek gecesine kadar kızını kimseye göstermeyeceğini söyler ve kızın yüzük parmağını emerek kırışıklıkları giderir, yüzüğü takarlar.

4. Düğün dernek kurulur, annesi kızının duvağını yapar ve gönderir. Beyoğlu duvağı açtığında karşısında yaşlı bir kadını görünce onu tutup pencereden aşağıya atar.

5. Beyoğlu sabah annesine ve babasına durumu anlatınca aşağı bakarlar fakat yaşlı bir kadın değil çok güzel bir kız görürler ve oğluna inip kızı almasını söylerler.

6. Beyoğlu aşağıya inip kızı kucağına aldığıında, bir peri kızı gelir. Peri padişahının yıllardır gülmeyen kızının yaşlı kadını gelinlikle aşağıda görünce güldüğünü ve bu nedenle de kendisine ödül olarak böyle bir kız hediye edildiğini oğlanın kulağına söyleyip gider.

2.2.4. Sonuç Durumu

1. Beyoğlu kızı öperek uyandırınca ikisi birbirine âşık olur ve 40 gün 40 gece düğün ile tekrar evlenirler.”

2.3. Dulkarioğlu Mehmet’in Karısı Masalının Kesitleri

2.3.1. Başlangıç Durumu

“1. Dul bir kadınla, kadının Dulkarioğlu Mehmet diye oğlu ve gelini vardır.

2.3.2. Kahramanı Harekete Geçiren Unsur/Olay

1. Kadının kocası çalışmak için evden ayrılır. Kadın yalnız kalır.

2.3.3. Kahramanın Serüvenleri

1. Evde yalnız kalan kadın kendisine göz koyanlara karşı mücadele verir.

2. Kadına hoca göz koyar. Hoca, niyetini anlattığı kadın tarafından tuzağa düşürülür ve köpüklü bir hâlde kaçıp Yahudi'nin dükkânına sığınır.

3. Kadın Yahudi'nin dükkânına girince, bu sefer de Yahudi kadına tasallut eder. Hem hoca, hem de Yahudi kadını kovalamaya başlayınca kadın bir marangoza sığınır.

4. Kadın marangozdan kendisine bir sandık yapıp denize atmasını ister.

5. Denizde sandığı üç silahşor görür ve kadın sandıktan çıkınca hepsi onunla birlikte olmak isterler.

6. Kadın da onlara üçüyle birden olamayacağını söyleyip karşı dağa yarıya gönderir, kendisi de bu sırada kaçır.

7. Kaçarken bir cami avlusuna sığınır ve kendisi gibi peşindekilerden kurtulmak isteyen bir erkekle karşılaşır. Birbirleriyle kıyafetlerini değiştirerek peşindekilerden kurtulurlar.

8. Kadının gittiği yerde padişahlık seçimi güvercin ile yapılmaktadır. Güvercin kimin başına konarsa o padişah seçilmektedir. Güvercin de kadının başına konar ve kadın padişah olarak seçilir.

9. Erkek kılığında olduğu için, padişah seçildiği zaman onu bir de bir kızla evlendirirler. Kadın da başından geçenleri anlatır ve kız susar.

10. Sonra kadın duvara resmini asar. Bu resmi gören hoca, Yahudi ve marangoz onu kovaladıkları kadına benzetince hepsi onun için düşündüklerini söylemeye başlarlar.

11. Akşam olunca sırayla hepsine başından geçenleri anlatır, Yahudi'yi ve hocayı zindana attırır. Marangozu ise misafir olarak ağırlar. Sıra eşine geldiğinde de onu bir kenarda bırakır.

2.3.4. Sonuç Durumu

1. Eşine kendisini tanıtır ve o yokken başının çaresine nasıl baktığını anlatır. Kendisini bir daha bırakıp gitmemesini ister.”

3. Masalların İncelenmesi

Tın Tın Kabacık, Gül Güzeli ve Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı masallarından hareketle belirlenen başlıkların altında masalların incelenmesi yapılacaktır.

3.1. İç Mekânın Güveni: Ev/Sandık

Kadın ve erkek cinsinin arasında bulunan ilişkinin toplumsal düzlemde anlaşılabilmesi için karşılıklı iki cinsin arasındaki iktidar söylemlerine bakılmasının yanında ev içi ve ev dışındaki toplumsal alanın ekonomik, siyasal, kültürel ve hukukî ilkelerle nasıl kurulduğunun da dikkate alınması gerekir (Aktaş, 2013: 54). Çeşitli örf ve âdetlerin baskısıyla dış mekânda kendisine bir hayat kurup meslek edinemeyen kadın doğal olarak bir ekonomik özgürlüğe de sahip olamamıştır. Konuşma ve herhangi bir şeyi seçme hakkı verilmeyen, haksızlıklara karşı susan ve birçok konuda yok sayılan kadının bu noktada erkeğe bağımlı bir hayat sürdüğü söylenebilir.

Masallarda kadınlık daha çok ev üzerinden tanımlanmış ve bu yönde geliştirilen söylemler yeniden üretilmeye devam etmiştir. Bu nedenle ev ve eve ait olan işler, kadının öznelliğinin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için en önemli olan alanlardan biri olmuştur (Bora, 2010: 21). Kadının görevi düzenini sağladığı evini dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumaktır. Ev içinde neredeyse bütün hâkimiyet kendisinde olmasına rağmen kadın sadece evin içinde bir erkek olduğunda kendini güvende hisseder. Bu noktada masallarda etkinlik ve güven kavramlarıyla evlilik ve himaye arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Evin içindeki güvenlik kadının kocasının evde olup olmamasına bağlıdır. Eğer koca evde değilse kadın cinsel tehditle karşı karşıya kalır. Masallarda kocası evde değilken kadının verdiği bu mücadele anlatılır ancak kadın iffetini koruyarak ailesine sahip çıkma konusunda hep başarısız olur. Bir kadının sadece evde kocası varken iffetini koruyabileceği ve her koşulda erkeğe bağımlı olduğu mesajı da böylelikle verilmiş olur (Ölçer Özünel, 2017: 32-35).

Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı masalında da kadın, eşi çalışmaya gidince kayınvalidesi ile kalır. Bir süre sonra kayınvalidesi ölünce iyice yalnız kalan kadının başına türlü belalar açılır. Çok güzel olan bu kadına önce yaşadıkları yerde bulunan hoca göz koyar. Hoca türlü oyunlarla kadınla evlenmeye çalışır. Kadın ise bir akıl oyunu ile hocayı alt eder ve kaçır. Hocadan kaçarken bir Yahudi'nin mağazasına giren kadın, Yahudi tarafından da taciz edilince bir marangoza sığınır. Kendisini bir sandığın içine koydurarak denize attıran kadın belalardan bu şekilde kurtulmaya çalışır. Bu sefer de sandığı bulan üç silahşor kadına sahip olmak için mücadele ederler. Kadın yine bir akıl oyunu ile onlardan kurtulur.

İç mekâna ait olan, evinden dışarıya çıkmayan kadın için güvenli olan tek yer insanlardan uzak ve kapalı bir mekândır. Bu masalda da kadın cinsel tacizlerle başa çıkmaya çalışırken iç mekânın verdiği güven duygusuyla en sonunda kendini bir sandığın içine kapattırıştır. Kadına sadece evinin içindeyken namusunu koruyabileceği evden çıktığı an iffetsizlikte suçlanacağı mesajı verildiği için sandıkla bir nevi kendisini dört duvar arasına almaya çalışmış ve bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Fakat denizin ortasında ve kapalı bir sandıkta olması bile başına geleceklere engel olmamış, sandığı bulan üç silahşor kadına sahip olmaya çalışmıştır. Burada da oynadığı bir oyunla kaçmayı başaran kadın her ne kadar aklını kullanarak türlü kötülük ve belalardan kurtulsa da sahip olduğu güzellik ve yalnız kalması sebebiyle sürekli kaçmak ve mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yalnız kalan bir kadının başka erkeklerin hedefi hâline gelmesi ve sürekli kendini savunmak durumunda kalması birçok masalda karşılaşılan bir durumdur.

3.2. Kahramanın Yolculuğu

Masallarda kızlar evden ayrılırken ya kovulurlar ya kaçırılırlar ya da kaybolurlar. Çoğu zaman üvey annenin etkisiyle evden uzaklaştırılan kızlar bazen de iffetlerine zarar geldiği düşüncesiyle gönderilirler. Kız, yola hangi nedenle çıkarsa çıksın sonucunda mutlaka evliliğe doğru yol alır. Çıktığı yolculuk kocasının evinde son bulur (Sezer, 2017: 56). *Tın Tın Kabacık* masalında üvey annesi tarafından evden kovulan ve dağın başında bırakılan Fatmacık ve Yusufçuk yol boyu önlerine çıkan engelleri aşmaya çalışmışlardır. Masalda kardeşlerin oluşturduğu bu birlik onların ayakta kalıp mücadelelerini kazanmalarını sağlamıştır. Her ne olursa olsun onlar terk edilme, açlık, ölüm, yabancından gelen tehdit gibi bütün kötü olayların üstesinden gelmişlerdir (Sezer, 2017: 56). Bu bağlamda Fatmacık ve Yusufçuk şans ve şanssızlık, iyilik ve kötülük, yardımlaşma ve öteleme, sevgi ve kıskanma gibi insanî özelliklerin içinden kendi kendilerini gerçekleştirme başarısını göstererek yaşama tutunmuşlardır (Önal, 2013: 308). Başlarına gelen türlü felaketlerin karşısında bu denli güçlü durmaları kardeşlerin kendilerini bulmalarını sağlamış, evden çıktıkları andan itibaren bir birey olma yolunda erginlenmeleri de başlamıştır. Fatmacık ise güçlü bir kadın tipi olarak kardeşiyle birlikte mücadele verirken en sonunda kendisini seçen ve evlenmek isteyen bir erkeğe sığınmıştır. Bu bağlamda evden kovulmayla başlayan ve kadının

aktif bir şekilde ayakta durduğu bu yolculuk evlilik ile son bularak pasifliğe ve Fatmacık'ın içine kapanmasına doğru evrilmiştir.

Gül Güzeli masalında ise ihtiyar kadının yolculuğu bir Beyoğlu'nun onu daha görmeden beğenmesi ve sevmesiyle başlamıştır. Evlendikten sonra kadının yaşlı bir kimse olduğunu gören ve onu pencereden dışarıya atan Beyoğlu kadının yolculuğunda bir değişime daha sebep olmuştur. Gül ağacının tepesine gelinliğiyle düşen ihtiyar kadın ertesi güne güzeller güzeli bir kız olarak uyanmıştır. Bu güzel kızı karşısında gören Beyoğlu ise onu tekrardan odasına almış ve sevmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise ihtiyar kadın tipinin başına gelen hiçbir şeye ses çıkarmamasıdır. Bir yolculuğa çıkmıştır ancak bu yolda onun hiçbir etkisi yoktur. Çevresindeki insanlar ne söylerse ve ne yaparsa o yolculuğunu ona göre şekillendirmiş ve kabul etmiştir. Bu doğrultuda masalda verilen mesaj bir kadının başına ne gelirse gelsin onu kabul etmesi ve susması yönündedir.

Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı'nda ise kadın normal bir evliliği olduğu hâlde kocasının başka bir yere iş için gitmesi ve kaynanasının da ölmesi sebebiyle yola çıkmak zorunda bırakılmıştır. Yalnız başına kalan kadın uğradığı tacizlerden kurtulmanın yolunu kaçmakta bulmuş ve buna rağmen sığındığı her yerde bir kötülükle karşılaşmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen yolculuğuna devam eden kadın dimdik ayakta durabilmeyi ve kendisini koruyabilmeyi de başarmıştır. Ancak kimseye ihtiyacı kalmayan ve ekonomik özgürlüğüne kavuşan bu kadının yolculuğu kocasına kavuşması ile son bulmuştur. Tıpkı *Tın Tın Kabacık* masalında olduğu gibi erkeğin gelmesi ile kadın tüm mücadelesini bir yana bırakmış ve yeniden başka birinin himayesine girerek tüm savunmayı ona teslim etmiştir.

3.3. Korkulan Cinsel Kimlik: Kadın/Anne//Üvey Anne/Cadı

Kadın; dişi, anne ve ölüm simgesi olarak her zaman korkulan bir varlık olmuştur. Baskı altında bulunan kadının sıkıntısını ya da öfkesini yansıtabileceği tek alan ise çocuktur. İtme ve çekme, güven ve tehlike, korku ve arzu, fethetme ve hükmedilme iki başlı bir yaratık gibidir. Bu nedenle kadınlar baskı altında tutularak parçalanır. Erkeği doğuran kadın onu yok da edebilir. Bu bağlamda doğum ve ölümün birbirini çağrıştırdığı da söylenebilir. İlkel mitolojide “dişli bir ağız” olarak anlatılan vajina erkeğin en büyük korkularından birini oluşturur. Yok edilme korkusunun yanında aldatılma korkusu da bulunur. Kadın erkeği aldatarak hamile kalabilir. Evlendiği erkeğin iktidarsız olup olmadığı yine kadın üzerinden belli olur. *Femme fatale* yani hükmeden kadın erkeğin gücü, kahramanlığı ile dalga geçer. Akıldan, iradeden yoksun bırakarak onu kendisine köle hâline getirir (Sezer, 2017:144-150). Bu bağlamda toplum tarafından kadına yüklenen bütün roller biyolojik, ekonomik ve psikolojik yazgının yüklediği bir rol olarak düşünülebilir (Eliuz, 2011: 224).

Korkulan bir varlık olan kadın masallarda çoğunlukla anne, oğlan annesi ya da üvey annedir. Üvey anne çoğu zaman cadıdır (Sezer, 2017: 151). Masallarda üvey anne ikinci bir erkekle birlikte olan kadınları temsil etmektedir. O

kaçırılmamış ya da talep edilmemiştir. Üvey anne kendi çocuğu olması durumunda bunu bir güç olarak kabul eder fakat üvey olanı sevmez. Üvey çocuk onun itibarını temsil etmediği gibi iktidarını da tehdit eder. Masallarda üvey anne dışarıdan gelen kötülüğü yansıtır ve çocuk üvey olanla çok fazla ilişki için girmez (Sezer, 2017: 131,141). Daha masalın başında üvey anne ile çocuklar arasında kalın duvarlar örüldüğü için aralarında sürekli bir rekabet olur (Ölçer Özünel, 2017: 66). Masalların içinden çıktığı toplumu yansıttığı düşünüldüğünde gerçekten kötü olan üvey annelerin bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir fakat bunu genellemek ve zihinlere bu şekilde işlemek insan hayatında çok fazla önyargının oluşmasına sebep olmuştur.

Masallarda anne, üvey annenin yanında ayrı bir yerde tutulmuştur. Üvey anne kötü gösterilirken anne iyidir. O öldüğü için çocuklarını bırakmak zorunda kalan bir kadındır. Baba ise aslında evlendiği kadın istediği için çocuklarını terk eder. Ancak bu durum sürekli üvey anne üzerinden anlatıldığı için ona karşı çıkmayan baba suçsuz üvey anne suçlu görünür (Gün, 2008: 33). *Tın Tın Kabacık* masalında da anne ölünce baba başka bir kadınla evlenmiş, bu kadın bir müddet sonra çocukları evde istememiştir. Üvey anne kocasına bir dağa gitmesini orada odun kesmesini ve dönerken de çocukları bırakmasını söylemiştir. Dağın başına çocukları götüren baba çocukları dağda bir su kenarında bırakmış ve ağaca bir kabak bir de taş asarak gitmiştir. Kabak taşa vurdukça çocuklar babalarının odun kestiğini sanıp beklemiş fakat günün sonunda kabağı ve taşı görünce terk edildiklerini anlamışlardır. Baba çocuklarına bir oyun oynayarak terk etmesine rağmen kötülüğüyle daha çok öne çıkan üvey anne olmuştur.

Çocuklar nereye gideceklerini bilmez bir şekilde yürürken karşlarına yaşlı bir kadın çıkmıştır. Onlara ambarda kalabileceklerini söyleyen bu kadının asıl amacı ise çocukları yemektir. Joseph Campbell *Hansel ve Gretel* masalını örnek vererek 600 yıl kadar uzun bir süre boyunca insan zihninde yamyam annelerin, vahşi ve dehşetli bir şekilde yer etmiş olabileceğini söylemiştir. İlkel ya da ileri olsun tüm dünya toplumlarının mitolojilerinde yamyam cadılar vardır. Mitolojik açıdan bu arketip, “her şeyi tüketen zaman” olarak kişileştirilen Hindu Kah (Kara) ve kötü ölülere yiyen dişi ağız ve karın olarak canlandırılan ortaçağ Avrupa karakteri Hel örneklerindeki gibi yamyam ana tanrıça olarak evrensel simge düzeyine yükseltilmiştir (Campbell, 1995: 76). *Tın Tın Kabacık* masalında da cadı çocukları tuzağına düşürür fakat çocuklar bu durumu fark edince cadıyı bir şekilde kandırır ve ormana kaçarlar. Korkulan bir tip olarak anlatılan bu kadının bir “cadı” olarak görülmesinin sebebi ise hem yaşının geçmesi hem de bir erkeğin himayesine girmemesidir. Bu doğrultuda masallarda her genç kız yaş çok geçmeden evlenmeli, anne olmalı ve bir erkeğin güvencesinde yaşamalıdır. Aksı hâlde toplum tarafından dışlanan ve çirkin bir şekilde tasvir edilen bir tipe dönüşmektedir.

3.4. Kadının Kadınla Savaşı: İktidar Mücadelesi

İç mekânda otorite sahibi olan kadının kurduğu ittifaklar ile evin iç birliğini sağlamada önemli bir rolü vardır. Doğrudan ya da dolaylı olarak kurulan bu ittifaklar ev içine gelebilecek olan her türlü tehlike durumunda bir mücadeleye dönüşmektedir. Eve dışarıdan giren bir kadın ev içindeki kadın tarafından ezilir. Dışarıda söz hakkına sahip olamayan kadın böylelikle ev içinde kendi hemcinsi üzerinde bir iktidar kurmuş olur (Ölçer Özünel, 2017: 48-49). Evli kadın aile bütünlüğünün bozulmaması ve kocasını elinden kaçırmamak için sonuna kadar savaşı. Eve başka bir kadın geldiği zaman ise yeni gelen kadın kendisini kabul ettirmeye ve esas kadın olmaya çalışır, böylece rekabet başlar. Kadınların iç mekânına yeni katılan bir gelin bu gibi sebeplerden dolayı ötekileştirilir (Ölçer Özünel, 2017: 38, 51-52).

Tın Tın Kabacık masalında içtiği su sebebiyle Yusufçuk geyiğe dönüşünce ağaca çıkan Fatmacık'ın yansması suya vurmuştur. Bir delikanlı Fatmacık'ın bu yansmasını görünce âşık olmuş ve onu ağaçtan indirmeye çalışmıştır. Kız inmeyince delikanlının annesi gelip Fatmacık'ı ağaçtan indirmiş ve eve götürmüştür. Daha sonra da Fatmacık bu delikanlı ile evlenmiştir. Burada rekabeti başlatan durum ise o delikanlının daha önce bir Arap kızıyla evlenmiş olmasıdır. Bir eşi olmasına rağmen Fatmacıkla da evlenmiştir. Bir müddet sonra Arap kızı ve Fatmacık çamaşır yıkamaya gitmişlerdir. Arap kızı burada Fatmacık'ı suya itirmiş eve de tek başına dönmüştür. Delikanlıya onu bırakıp gittiğini yine kendisinin ona sadık kaldığını söyleyerek güzel kızı kötümüşür. Evin esas kadını delikanlının ilk eşiymen Fatmacık'ın gelmesiyle dengeler değişmiş hâliyle bir "esas kadın" savaşı ortaya çıkmıştır. Arap kızı da bu durumu kabullenemeyince ikinci eşi yok etmiştir.

Masallarda ilk evliliğin önemi ve sürdürülmesi gerektiği düşüncesi aşılırken Doğu masallarında bu durum etkisini biraz kaybetmiş gibidir (Sezer, 2017: 176). Bu masalda kadının kadınla rekabetinin dışında erkeğin çok eşli olma hâlinin normal karşılandığı da görülür. Fatmacık'a âşık olduğunda annesi ya da başka birisi delikanlıya hiçbir uyarıda bulunmamış ve doğrudan kızı alıp eve getirmişlerdir. Delikanlı bu durumu ilk eşine söyleme gereği duymadığı gibi Fatmacık da bu duruma itiraz etmemiş ve kabullenmiştir. Bu bağlamda masaldan erkeğin çok eşli olmasının normal görüldüğü ve bunun sadece ona özel olduğu sonucu çıkarılabilir. Erkek rahatlıkla eşinin üzerine kuma getirebilirken bir kadının aynı şeyi yapması imkânsızdır. Kadın bunu yaptığı an toplumun gözünde ahlâk kuralları doğrultusunda namussuz ve edepsiz bir konuma düşmektedir.

3.5. Dönüşüm Geçiren Kadın: Kıyafet/Talih Kuşu/Saklanma/Pencere

Ev içinin kadına, dışarının erkeğe ait görülmesi kadının yaşam alanını sınırlamıştır. Kadının rahat bir şekilde her yere gidememesi, her ortamda bulunamaması onun kamusal mekândaki varlığının "erkeksi"leşmesine yol açmıştır. Masallarda da kendi cinsel kimliği ile dışarıda olma hakkına sahip olamayan kadın içinde bulunduğu durumu meşrulaştırabilmek için erkek kılığına bürünmüştür. Bu

şekilde kadın hem kendini erkeklerin tacizinden korumuş hem de namussuzlukla suçlanmamıştır (Ölçer Özünel, 2017: 58,59). Ayrıca sahip olduğu fikirler ve yapmak istediği şeyler bu kılıkla daha çabuk kabul görmüştür (Sezer, 2017: 81).

Gül Güzeli masalında Beyoğlu ile evlenecek olan ihtiyar kadının annesi kızını istemeye gelen Beyoğlu'nun vezirlerine kızını çok güzel olduğu bahanesiyle göstermemiş ve iki gün sonra gelmelerini söylemiştir. İki gün sonra geldiklerinde ise ihtiyar kadın yine karşılıklarına çıkmamış sadece yüzük parmağını kapı deliğinden uzatmıştır. Burada kadının kapı deliğinden parmağını uzatması dış dünyaya attığı ilk adım olarak kabul edilebilir. Ayrıca kadın yaşlı olduğu için tüm vücudu kırışıklık içindedir. Bu nedenle yaşlı olduğu anlaşılmasın diye yüzük parmağını onlar istemeye gelene kadar emerek düzgün bir hâle getirdiği masalda anlatılır. Kadının bu şekilde kendini gizlemesi ve parmağını düzeltmesi de kılık değiştirmeyi kapsamaktadır.

Masallarda kadının dönüşümü sadece kılık kıyafet üzerinden anlatılmamıştır. Bazen olağanüstü şekillerde dönüşüm geçiren kadınlar da bulunmaktadır. İç mekâna ait olan kadının bir şekilde dış dünya ile iletişim kurması gerekir. Ev içinde dış dünyaya açılan yerler ise kapı ve penceredir. Yerleşik düzene geçen Türk toplumunda da durum böyledir. Kapı dış mekânla ev içi arasında bir geçiş görevi görürken, dış dünyaya açılan pencereler sınırlı bir ilişkiye izin verirler. Bu bağlamda masal kahramanlarıyla kapı ve pencere arasında özel bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle pencere evli kadın ve bakire kızlar için farklı şeyleri simgeler. Bakire bir kızın pencereden dışarıya çıkması onun geçireceği dönüşümün ilk işaretidir (Özüner, 2017: 55-57).

İhtiyar kadının pencereyle ilişkisi ve olağanüstü dönüşümü ise evlendikten sonra yaşanmıştır. Düğün gecesi evlendiği kadının 60-65 yaşlarında bir ihtiyar olduğunu gören Beyoğlu kadını penceren dışarıya atmış böylece kadının dönüşümü başlamıştır. Yıllardır gülmeyen ve konuşmayan peri padişahının kızını, kadının içinde bulunduğu hâlin güldürmesi ve böylelikle büyüün bozulması yaşlı kadının dönüşümünü tamamlamıştır. Peri padişahının kızı kendisini büyüden kurtardığı için bu yaşlı kadını güzeller güzeli bir kıza dönüştürmüştür. Sabahleyin bunu gören Beyoğlu ise şaşkınlıkla kızı odaya geri almış ve ona âşık olmuştur. Kapı deliğinden parmağını uzatmasıyla dış dünyaya yolculuğu başlayan ihtiyar kadın pencereden atılınca yaşadığı olağanüstü dönüşümle çok güzel bir kız olmuştur. Bu bağlamda pencereden atılmanın kadın olmanın ilk şartı olduğu ve masallarda pencerenin sembolik anlamının çok etkili olduğu da söylenebilir.

Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı masalında güzel kadın kendisini sandığa kapattırdıktan sonra bile erkeklerden kurtulamayacağını anlayınca deniz seferinden sonra gittiği yerde erkek kılığına girmiş ve orada padişah seçimlerine denk gelmiştir. Adete göre kimin başına kuş konarsa o kişi padişah olacaktır. Bu talih kuşu da gelip kadının kafasına konmuş ve otoritenin en üst basamağını simgeleyen padişahlık kılık değiştiren kadına ait olmuştur. Bu bağlamda ev içinde ya babaya ya da kocaya bağlı olan kadının erkek kılığına bürünerek dışarıya çıktığında büyük

işler başarması, koskoca bir ülkeyi yönetecek kadar özgüvenli ve güçlü bir hâle gelmesinin erkeksileşmesiyle ilgili olduğu da söylenebilir. Ev içinde tek görevi yemek ve temizlik yapmak olan kadının dışarıya çıktığında ekonomik özgürlüğünü elde edip kendi kendini idare edebilmesi yaşadığı dönüşüm sayesinde olmuştur. Kadının evden dışarıya çıkması ve büründüğü kimlik onun konumunu dönüştürmüştür (Ölçer Özünel, 2017: 58-60). Kadın her ne kadar yaşadığı dönüşümle dış mekâna açılabilir ve statü kazansa da masalın sonunda, evlendikten veya kocası eve döndükten sonra erkek kılığındaiken sahip olduğu özgüveni, cesareti ve yiğitliği bir kenara bırakmıştır (Sezer, 2017: 21). *Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı* masalında da kadın en son kocasına olan biten her şeyi anlattıktan sonra bir daha beni yalnız bırakma diyerek tekrar ona sığınmış ve edilgen yaşantısına geri dönmüştür.

3.6. Kültürel Semboller

Hayatın hemen her alanında, sözlü ve yazılı kültürde semboller varlığını sürdürmüştür. İçinden çıktığı kültürün etkisiyle şekillenen semboller edebî ürünlerde de sık sık kullanılmıştır. Klâsik Türk şiirinde şairlerin edebî sanatlar ile şiirlerine derin bir anlam kazandırması gibi mitlerde, efsanelerde, masallarda ve halk hikâyelerinde de sembolik yapılar kullanılmıştır (Önal, 2013: 301). Özellikle masallarda okuyana ya da dinleyene verilmek istenen mesajlar bu yapıların aracılığıyla anlatılmış böylelikle masallar çok katmanlı bir hâle gelmiştir. Türk-İslâm coğrafyasında anlatılan masallar da İslâmiyet öncesi ve sonrasında toplum hayatında önemli bir yere sahip olan sembollerden etkilenmiştir. Bu bağlamda incelenen üç masalda olduğu gibi birçok masalda kutsal ağaçlar ve hayvanlardan söz edilmiştir.

3.6.1. Ağaç

Dünya topluluklarının arasında her ne kadar farklılıklar bulunsun da karşılıklı olarak birbirlerinin din ve kültürlerinden etkilenmişler, ortak düşüncelere sahip olmuşlardır. Ağaç kültü de bu ortaklıklardan biridir. Bu kültürün çevresinde geniş bir inanış ve pratik dairesi meydana gelmiştir. Varlığın başlangıcından itibaren tıpkı hava, su, toprak kadar ağaç da önemli bir yere sahip olmuştur. İnsanoğlunun inanç dünyası ve yaşadığı hayat içinde ağaç; türeyiş, beslenme, Tanrı ile irtibat kurma, cennete ulaşma, dilek dileme, şifa bulma gibi konularda bir aracı olarak görülmüştür. Bu bağlamda Tanrısal bir varlık olarak görüldüğü söylenebilen ağaç hemen her inanç sisteminde odak noktası olmuştur. “Kozmik Ağaç” ya da “Hayat Ağacı” olarak isimlendirilen kutsal ağaç sosyal hayat ile Tanrı-kul arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde çok önemli bir role sahip olmuştur. En ilkel dinlerden en gelişmiş dinlere kadar hepsinde kendisine yer edinmiş ve bir kutsallık atfedilmiştir. Budizm, Manihaizm, Şamanizm gibi kitabî olmayan inanç sistemlerinde görüldüğü gibi İslâmiyet, Musevîlik, Hristiyanlık gibi kitabî dinlerde de karşılığını bulmuştur. Özellikle eski Türk dini Gök Tanrı inancı ve İslâmiyet’te ağaç, Tanrı’dan gelen ve Tanrı kutunu temsil eden tanrısal bir nesne olarak kabul edilmiştir (Ergun, 2004: 17, 82).

Kozmik düzeni sağladığına inanılan ağaç sembolleri Türk dünyasının ortak sembollerindedir. Altay mitolojisinde gökyüzüne doğru büyük bir çam ağacının yükseldiğine dair bir inanç olmasının yanında Altay şamanları sık sık gökten inen kutsal bir kayın ağacı olduğundan da söz etmişlerdir. Altay ve Tanrı dağları bölgelerinde kayın, Batı Sibiryâ'daki Fin-Ugor kavimlerinde ise sedir ve çam ağaçları önemli olmuştur. Bu bağlamda kutsallık atfedilen ağaçların başında kayın, çam, dağ servisi-sedir, ardıç ve çınar gibi ağaçların geldiği söylenebilir. Ayrıca bu ağaçların hepsi Gök Tanrı'nın sıfatlarını sembolize eden ve Tanrı kutunu taşıyan ağaçların arasında yer almaktadır. (Ergun, 2004: 195-196; Ögel, 2010: 90-94).

Yeryüzünde en çok yayılan inançlardan biri olan ve Türklerde İslâmiyet'ten sonra da devam eden (Çoruhlu, 2002: 117) ağaç kültü inancı *Tın Tın Kabacık* ve *Gül Güzeli* masalında da bulunmaktadır. Kadın tipinin öne çıktığı masallara bakıldığında evden kovulan ya da kaçmak zorunda kalan kadının çoğunlukla dağa, ormana, su kenarına gittiği ve ağaç tepelerine çıktığı görülmektedir. Bu durum kadının kendisini temize çıkarması, başına gelen kötülüklerden kurtulması ve arınmasıyla ilgilidir. Bir bakıma kadının bu şekilde kendisini korumaya aldığı söylenebilir. *Tın Tın Kabacık* masalında da üvey annesi istemeyince kardeşi ile birlikte evden kovulan Fatmacık cadının eline düştükten sonra çareyi ormana sığınmakta bulmuş ve ormanın içine doğru kaçmaya başlamışlardır. Bu şekilde cadının elinden kurtulduktan sonra kardeşinin içtiği su yüzünden geyiğe dönüşmesiyle birlikte korkan Fatmacık ağacın tepesine çıkmıştır. Türk mitolojisinde ve İslâmî kültürde önemli olan ve kutsal sayılan ağaçların insanları ve çevreyi kötülüklerden koruduğuna, kötü ruhları, cinleri yaklaştırmadığına inanılmıştır. *Tın Tın Kabacık* masalında da evden uzaklaşmak zorunda bırakılan Fatmacık kendisini korumak, kötülüklerden uzak durmak ve bir bakıma evden kovulmanın üzüntüsünden kurtulmak amacıyla ağacın tepesine çıkmıştır.

Masallarda ağacın tepesine çıkan kız çoğunlukla kismetini de bu şekilde bulur. O esnada oradan geçen, atına ırmaktan su içiren, ağacın altında oturmak isteyen bir şehzade ya da zengin bir kişi kızı görüp âşık olur. Bu bağlamda cennette yaratılan kayın ağacı da çoğunlukla kadına benzetilmiştir. Cennette yaratılan ve gökte yaşayan ilk insan motifi olan "Er Sogotoh" da evleneceği kızı kayın ağacının yönüne giderek bulmuştur (Ergun, 2004: 197). Esasen bu durum kızın ağaca çıkmasıyla yeni bir hayatın başladığını da göstermektedir. Korkusundan kaçan ve eski hayatını geride bırakarak arınmaya çalışan kız kismetindeki kişiyi bularak kendisine bir aile kurup, farklı bir dünyaya girmektedir. *Tın Tın Kabacık* masalında da Fatmacık evleneceği kişiyi böyle bulmuş, oğlan Fatmacık'a âşık olunca annesinin yardımıyla onu ağaçtan indirtmiş ve böylece onunla evlenmiştir.

Gül Güzeli masalında ise ağaç korunmadan çok bir dönüşüme aracılık etmiştir. İslâmiyette önemli bir yeri olmasının yanında şekil, renk ve koku itibarıyla çok güzel bir çiçek olması bakımından gül oldukça kıymetlidir. Evlendiği kadının ihtiyar olduğunu gören Beyoğlu kadını pencereden atınca ihtiyar kadın gül ağacının tepesine gelinliğiyle düşmüştür. Kutsallık atfedilen ağaçların bulunduğu yeri ve

insanları güzelleştirmesi, iyileştirmesi ve mutluluk yayması karşılığını bu masalda bulmuş gibidir. Gül ağacının tepesine atılınca peri padişahının kızının sihrinin de etkisiyle kaderi değişen ihtiyar kadın güzeller güzeli bir kıza dönüşmüştür. Böylece bu masalda da ağacın bir kadının hayatındaki dönüştürücü etkisi yeniden görülmektedir.

3.6.2. Balık

Dünya mitolojisinde evrensel bir sembol olarak kabul edilen balığın karnının korunaklı yapısı pek çok anlatıda kendisini gösterir. Bu sembolün en güzel örneklerinden biri ise Yunus Peygamber'in balığın karnına girme hikâyesidir. Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek için yola çıkan peygamber Tanrı'dan kaçtığı söyleyerek bir gemiye biner ve orada derin bir uykuya dalar. Bu esnada denizde gemiyi batıracak kadar şiddetli bir fırtına çıkar ve bu durumun kaçışıyla ilgili olduğunu anlayan peygamber kendisini denize attırır. Denize atıldığı zaman fırtına diner ve deniz sakinleşir. Denizde onu yutan balığın karnında üç gün kalan Yunus Peygamber en sonunda dayanamayarak Tanrı'ya dua eder ve kurtulur. Tanrı'nın emirlerini yerine getirebilmek için tekrar yola çıkar (Fromm, 1992: 34, 36). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise denize düşmesine rağmen bir balığın Yunus Peygamber'in hayatını kurtarması ve tıpkı anne karnının içindeymiş gibi ona korunaklı bir alan oluşturmasıdır. Balık ile anne karnının ilişkisi hususunda ise Joseph Campbell bir balinanın karnının dünyada rahim imgesi olarak görüldüğünü söylemiştir. Buna göre balinanın karnına giren kahraman bir bilinmezliğin içinde kaybolur ve öldüğü sanılır fakat aksine bu durum kahraman için bir yeniden doğuştur (Campbell, 2010: 107-108). Nasıl ki anne karnında gelişimini tamamladıktan sonra bir bebek dünyaya geliyorsa, kahraman da balığın karnından bir değişim ve dönüşüm geçirerek çıkar. Kahraman için yaşadığı bu olay oldukça önemlidir.

Türk topluluklarında ise balık, bereketi, bolluğu ve refahı simgelemiş aynı zamanda Dünya'nın yaratılışının bir simgesi ya da simgelerinden biri olduğu düşünüldüğü için evlilikte mutluluk ve üremeyi de temsil etmiştir (Çoruhlu, 2002: 144). Evrensel bir sembol olarak bilinen balık *Tın Tın Kabacık* masalında da yer almıştır. Fatmacık evlendiği kişinin ilk eşi olan Arap kızı tarafından çamaşır yıkama bahanesiyle ırmağa atılmış ve suyun içine düşünce bir balığın karnına girmiştir. Öz annesi vefat eden üvey anne tarafından da evden kovulan Fatmacık için balığın karnının anne görevi gördüğü söylenebilir. Tehlikelere karşı savunmasız olan Fatmacık bu sayede ölümden kurtulmuştur. Bu bağlamda balığın karnının korunaklı yapısının *Tın Tın Kabacık* masalında öne çıktığı söylenebilir. Ayrıca balığın karnının üreme organı olarak görülmesi ile Fatmacık'ın burada doğum yapması arasında da ilişki bulunmaktadır. Balığın karnına girdiği andan itibaren dönüşümü başlayan Fatmacık, çocuğunu da güvenli bir ortamda dünyaya getirmiş ve anne olmuştur. Yola ilk çıktığında kardeşiyle kendisini korumaya çalışan bir kız olan Fatmacık masalın sonuna gelindiğinde balığın karnından güçlü ve kendini bilen bir

anne olarak çıkmıştır. Bu durum Fatmacık'ın dönüşümünün tamamlandığının anlaşılması bakımından da oldukça önemlidir.

3.6.3. Geyik

Türkler yaşam koşulları sebebiyle hayvanlarla yakın ilişkiler kurmuşlar ve bu ilişkilerin sonucunda edindikleri izlenimleri ve deneyimleri folklor ürünlerine de yansıtılmışlardır. Türk mitolojisinde hayvanlar çeşitli türeyiş efsanelerinde rol almışlardır. Göktürk ve Uygur türeyiş efsanelerinin temelini oluşturan kurdun yanında geyik de hayvandan türeyiş unsuru olarak görülmüştür. Orta Asya'da kutsal ve iyilik getiren bir hayvan olarak tanınan geyik (Ögel, 2010: 573) hayvandan türeme hususunda önemli olmasının yanında av hayvanı olarak da görülmüştür. Ancak geyiğe çoğunlukla iyilik ve kutsallığın atfedilmesi sebebiyle geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine de inanılmıştır. Hayvanlar sürülere ve insanlara saldırdıkları için ilk insanlar sık sık bu hayvanların kılığına girmişler böylelikle hayvanları daha rahat avlayabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu durum insanların hayvanları taklit etmesi durumunu ortaya çıkarmıştır (Karadavut ve Yeşildal, 2007: 103-107).

Bir zaman sonra yaşadıkları çağın değişmesi ve gelişmesi ile dünyayı daha iyi anlamaya başlayan insanlar yine de daha önceki inanışlarını terk etmemişler, benimsedikleri dinlere de bu alışkanlıklarını taşımışlardır. Bir dönem Budizm dinini benimseyen Türkler bu dinde yer alan bazı şekil değiştirmeleri daha sonraki dönemlerde İslâmiyet'e kadar taşımışlardır. Bu bağlamda İslâmî dönemde verilen edebî ürünlerde sık karşılaşılan şekil değiştirmenin temelinde daha önce benimsenen dinlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle Anadolu masallarında şekil değiştirme daha çok bir hayvanın ayak izinden biriken suyu içen kişinin, izin sahibi olan hayvana dönüşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu hayvan ise çoğunlukla geyiktir (Karadavut ve Yeşildal, 2007: 108).

Geyiğin kutsallığının evrenselliği pek çok mitolojide karşılığını bulmuştur. Türk mitolojisinde ise geyiğin “mitolojik anne” olarak görülmesi Anadolu masallarında yaşanan değişim ve dönüşümlerde oldukça önemlidir. *Tın Tın Kabacık* masalında Yusufçuk pınardan su içtiği an geyiğe dönüşmüştür. Burada sembolik bir değişim söz konusudur. Ayrıca anneleri vefat eden ve babaları tarafından da terk edilen çocuklardan birinin mitolojik anne olarak kabul edilen geyiğe dönüşmesi anneye duyulan ihtiyacı ve bir çocuğun sadece anne tarafından korunabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Fatmacık'a balığın karnının anne güvenini vermesi gibi Yusufçuk da geyiğe dönüşerek korunmuştur. Bir çocuk için annenin ne kadar önemli olduğunun anlatılmasının yanında bu masalda büyüklerin sözünü dinleme hususunda da bir mesaj verilmiş, ablasının sözünü dinlemeyen Yusufçuk böyle bir olay yaşamıştır. Bu bağlamda çocuklar için huzurlu ve düzenli bir ailenin önemi ve söz dinlemenin gereği masal yoluyla anlatılmıştır (Önal, 2013: 308).

Sonuç

İçinden çıktığı toplumun kültürel kodlarını taşıyan masallar hem çocukları hem de büyükleri ilgilendirir. Toplumun sahip olduğu değer yargıları, ahlâkî değerler, bir kadının ya da erkeğin sahip olması gereken özellikler masallar yoluyla ifade edilir. Küçük yaştan itibaren çocukların zihnine işleyen masalların etkisi ise ilerleyen zamanlarda ortaya çıkar. Toplum kadına ve erkeğe biyolojik cinsiyetlerinin dışında bir kimlik verir. Toplumun belirlediği cinsel kimlik doğrultusunda kadının ve erkeğin çeşitli rolleri vardır. Bu bağlamda çok katmanlı bir yapıya sahip olan masallar pek çok farklı yöntem ve teori ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri de Feminist teoridir. Bu teori ile çözümlenen masallarda kadının bulunduğu konum daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada Muğla'da derlenen ve başkahraman olarak kadın tipinin öne çıktığı *Tın Tın Kabacık*, *Gül Güzeli* ve *Dulkarioğlu Mehmet'in Karısı* isimli masallar, Feminist teorinin edebî eserlerde küçük görülen ve baskılanan kadının anlatımı karşısında geliştirdiği eleştiri söylemi ışığında incelenmiştir. Seçilen üç masal doğrultusunda kadına ve erkeğe toplum tarafından çeşitli roller verildiği ve toplumsal cinsiyetin öne çıkarıldığı görülmüştür. Feminist teorinin temelinde kadının sadece erkeğe hizmet etmesi gereken bir şahıs olarak görülmesine ve kurtuluşun bir erkekle evlenmek olduğu mesajının verilmesine daima karşı çıkılmış ve eleştirilmiştir. Söz konusu masallarda ise karşı çıkılan ve eleştirilen bütün bu durumlar bulunmaktadır. Bu masallarda erkeğin merkeze alındığı ve kadının konumunun buna göre belirlendiği, erkeğin karar vermesiyle kadının çaresiz bir durumdan kurtulduğu, erkek için hiçbir sınırlama bulunmazken kadınların ya ev içinde ya da herkesten uzak bir yerde kurtarıcısını beklediği tespit edilmiştir. Bu masallarda kendisine çizilen dünyanın dışına çıkan kadınların kötü bir şekilde anılarak gözden düşürüldüğü de görülmüştür.

Feminist eleştirinin karşı çıktığı bir diğer durum ise kadının dış görünüşü ile yargılanmasıdır. Kadın kurallara itaat edip etmemesine, sahip olduğu yaşa göre güzel ya da çirkin olarak anlatılır ve bazen güzelliği onun için ceza hâline gelir. Diğer pek çok masalda olduğu gibi seçilen masallarda da kadın ya çok güzel olarak anılmış ve başına türlü kötülükler gelerek kaçmak zorunda kalmış ya da korkulan bir varlık gibi gösterilerek cadı, kocakarı, ihtiyar gibi küçük düşürücü sözlerle anlatılmıştır. Güzel olan kadının başının dertten kurtulmaması ve kaçmak zorunda kalması, kadının kendi cinsel kimliği ile toplum içinde bulunmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle kadınlar erkek kılıfına girmişlerdir. İncelenen masallarda da kadının kılık değiştirdiği ve rütbe sahibi olduğu görülmüştür ancak kendi kimliği ile değil de erkek kimliği ile toplum içinde bulunması ve yükselmesi yine edebî eser üzerinden geliştirilen ve feminist eleştiri tarafından karşı çıkılan bir söylemdir.

Kendi kendisine bir durum değerlendirmesi yapmasına ve düşünmesine izin verilmeyen kadınlar başlarına gelen olaylar karşısında çoğunlukla susarlar ve soru sormazlar. Bu bağlamda kadınların kendilerini yetiştiren annelerinin, nenelerinin hayatlarını sürdürmeye devam ettiği de söylenebilir. İncelenen masallarda

kadınların normalde tepki göstermesine ya da çekip gitmesine sebep olacak olaylar karşısında bile sustuğu görülmüştür. Eşinden ayrılma, kendi başına bir hayat sürme gibi bir durum yoktur. Kuma olarak bir eve giden kadın ya da yaşadığı olağanüstü dönüşüm sonucu güzelleşince evlendiği erkeğin ona karşı olan kırıncı tavrının birden sevgiye dönüştüğünü gören kadın bu durumu hiç sorgulamamıştır. Başına kötü olaylar gelen ve kaçmak zorunda kalan kadın ise kılık değiştirerek kendi ayakları üzerinde dursa bile masalın sonunda erkek otoritesine geri dönmüş ve onun himayesine girmiştir. Buradaki sorun ne olursa olsun bir kadının kocasını terk etmemesi, hesap sormaması ve her sıkıntıya karşı katlanması için verilen mesajdır. Feminist eleştiri de edebî ürünlerde işlenen ve bazen dolaylı bazen de doğrudan verilen tüm bu mesajlara karşı çıkmıştır. Erkek ile eşit seviyeye gelemeyen ya da onun üzerinde egemenlik kuramayan kadınların masalarda sık sık birbiriyle rekabet ettiği de görülmüştür. Kadının erkeğe olan sonsuz bağlılığı ve sessizliği karşısında kendi hemcinsine zaman zaman çok acımasız bir şekilde davranması eleştirilmesi gereken başka bir durumdur. Erkeğe karşı bir türlü duyulamayan öfke yine kadınlar arasında hissedilmekte ve bu rekabet erkeği yüceltilirken kadının aşağıda kalmasına sebep olmaktadır. İncelenen masalarda da kadınların birbirlerine karşı bu yöndeki davranışları tespit edilmiştir.

Masalarda kullanılan semboller de oldukça önemlidir. Tüm bu sembollerin altında farklı anlamlar ve verilmek istenilen mesajlar bulunmaktadır. İncelenen masalarda da kadınların başlarına gelen kötü olaylar karşısındaki arınma arzusu, korktuğu için sığınma ve korunma isteği gibi duygular semboller aracılığıyla anlatılmıştır.

Sonuç olarak Feminist eleştirinin edebî eserlerde karşı çıktığı ve kadınlar üzerinden yürütülen cinsiyetçi söylem diğer pek çok masalda bulunduğu gibi Muğla yöresinden derlenen üç masalda da bulunmaktadır. Bu bağlamda incelenen Muğla masallarındaki kadın algısının birçok masaldan farklı olmadığı tespit edilmiştir. Ancak kahramanlık göstererek öne çıkan güçlü kadınların anlatıldığı masalların varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Aktaş, G. (2013), “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:30 Sayı: 1
- Alptekin, A. B. (2002), Taşeli Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara
- Bilkan, A. F. (2001), Masal Estetiği, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul
- Bora, A. (2010), Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İstanbul
- Boratav, P. N. (2000), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Campbell, J. (1995), İlkel Mitoloji, İmge Kitabevi, Ankara
- _____. (2010), Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Çobanoğlu, Ö. (2016), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çoruhlu, Y. (2015), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, Ankara
- Davidoff, L. (2002), *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Yuval-Davis, N. (2003), *Cinsiyet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Donovan, J. (1997), *Feminist Teori*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Dursun, A. (2008), *Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla
- Elçin, Ş. (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Eliuz, Ü. (2011), “Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 6/3
- Ergun, P. (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- Fromm, E. (1992), *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Arıtan Yayınevi, İstanbul
- Gezgin, İ. (2007), *Masalların Şifresi*, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Graber, G. H. (1998), *Kadın Psikolojisi*, Cem Yayınevi, İstanbul
- Gün, B. (2008), *Masallara Feminist Bir Bakış ve Cinsiyet Meseleleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Günay, U. (1998), *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt: 3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
- Karadavut, Z., Yeşildal, Ü. Y. (2007), “Anadolu-Türk Folklorunda Geyik”, *Millî Folklor*, Yıl: 19, Sayı: 76
- Moran, B. (2014), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Ögel, B. (2010), *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Ölçer Özünel, E. (2017), *Masal Mekânında Kadın Olmak*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara
- Önal, M. N. (2011), *Muğla Masalları*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla
- _____. (2013), “Masalların Sembolik Dili”, *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri Saim Sakaoğlu Armağanı*, (Ed.) Metin Ergun, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara
- Seyidoğlu, B. (1986), *Masal*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt: 6, İstanbul

- Sezer, M. Ö. (2017), *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, Kor Kitap, İstanbul
- Şimşek, E. (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Cilt: 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YAZIM KURALLARI

SOBBİAD'a gönderilecek bilimsel çalışmalarla yazılar, daha önce başka yerlerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. SOBBİAD'a gönderilen çalışmalara ilişkin yayın kararı, yazar ve hakemlerin kimliği karşılıklı olarak gizli tutulmaktadır. SOBBİAD'a gündem yazıları (güncel konuları içeren yazılar), akademik çalışmalar, kitap özetleri gönderilebilir. Aynı sayıda aynı yazara(yazarlara) ait birden fazla eser yayımlanmaz

- Sayfa düzeni, kağıt boyutu genişlik 16,5 cm, yükseklik 24 cm olacak şekilde düzenlenmelidir (Bu düzenleme için; Sayfa Düzeni – Kenar Boşlukları – Özel Kenar Boşlukları – Kağıt)
- Yazılar A4 boyutlu sayfaya yazılacak, metin içi sayfa kenar boşlukları: Sol: 2 cm, Sağ: 2 cm, Üst: 2,5 cm, Alt: 2,5 cm ve metnin tamamı başlıklar dahil 1 satır aralığı olacaktır. Paragraflar arasında boşluk (enter) verilmeyecek, bunun yerine hem önce hem sonra 6nk aralık bırakılacaktır. Bu düzen, şekil, grafik, tablo ve benzeri için de geçerlidir.
- Makale özeti 9 puntoda, en az 100 en fazla 150 kelime olacak şekilde yazılmalıdır.
- Tüm başlıklar 11 puntoda ve metin 10,5 puntoda ve tek satır aralığında yazılacaktır.
- Yazı tipi olarak Times New Roman tercih edilmelidir ve tüm metin iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olarak ayarlanmalıdır.
- Sayfa altında verilen dipnotlar ile tablo, grafik, şekil ve benzeri kaynaklar ise 8 punto olacaktır.
- Metin sayfa sınırı her şey dahil (grafik, şekil, kaynak vb.)25 sayfa olarak belirlenmiştir. Sayfa numarası ilk sayfadan başlayarak verilecektir.
- Kaynak gösterimi APA yöntemi olarak belirlenmiştir.
- Yazıda yer alan konu başlıkları 1,2,3,... gibi rakamlarla, alt başlıklarda ise 1.1, 1.2, ... gibi ondalık system kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların ve grafiklerin üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Özet, Abstract ve Giriş bölümlerinin her biri yeni sayfalarda başlayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Giriş ve sonuç başlıklarına numara verilmeyecek, numaralandırma işlemi girişten sonraki ilk başlıkla başlayarak verilecektir.

Giriş

Türkiye'de ...

İthalat ve ...

1.1.3. Bağımsız ...

1.2.2.4. Gelir Fonksiyonu

Sonuç

Tablo 1, Şekil 1 başlıkları koyu, geri kalanı ilk harfler büyük şekilde olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve benzeri başlık örnekleri:

Tablo 7: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasında Yapılan Anlaşmalar

Grafik 23: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı

Şekil 1: Örnek Bir Taşınmaz Değer Haritası

Tablo içi hücrelerde metinler 10 puntoda sol-üste hizalı olarak yazılmalıdır.

Resim ve şekillerin genişliği: 12 cm, yüksekliği: 18 cm'den fazla olmayacaktır.

Makale içi referanslar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında, (yazar(lar) ın soyadı, kaynağın yayın yılı, sayfa numaraları) yazılmalı, açıklama notları sayfa altında 8 punto olarak belirtilmelidir.

Karşılaşılabilecek durumlara ilişkin örnekler aşağıdaki gibi olabilir:

Tek yazarlı ise; (Bayrakdaroğlu, 2008: 59)

Çift yazarlı ise; (Marangoz ve Uzun, 2005: 17-19)

İkiden çok yazarlı ise; (Dişbudak vd., 2009: 48-59)

Aynı yazar(lar)ın birden çok çalışmasına gönderme yapılıyorsa; (Bayrakdaroğlu, 1980a: 15-20; 1980b: 18-40) şeklinde olmalıdır.

İnternet kaynağı ise; (www.mastercard.com/tr, 2017)

Kaynakçada Gösterim:

Çok yazarlı makale kaynakça gösterim örneği;

Belsky, E., Cab, A., Megbolugbe, I. (1998), "A Premier on Geographic Information Systems in Mortgage Finance", Fannie Mae Fundation, Journal of Housing Research, Vol: 9, No: 1

Tek yazarlı makale kaynakça örneği:

Johnson, M., P. (2001), "Decision Support for Family Reloation decision under the Section 8 Housing Assistance Program Using Geographic Information Systems and the Analytic Hierarchy Process", Fannie Mae Foundation, Journal of Housing Research, Vol: 12, No: 2

Kitap kaynakça gösterim örneği:

Sulliva, Do. O., Unvin, D. J. (2003), Geographic Information Analysis, John Wiley and Jons, Inc, New Jersey

İnternet kaynakça gösterim örneği:

Yazar Soyadı, A., Eser Adı, <http://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi)

<http://www.mastercard.com/tr/consumer/prepaid-card.html> (Erişim tarihi: 12.05.2017).

Makalelerin jel kodları mutlaka yazılmalıdır. Jel kodlarına internet üzerinden ulaşabilirsiniz.

İletişim kurulacak yazarın e-posta adresi mutlaka yazılmalıdır.